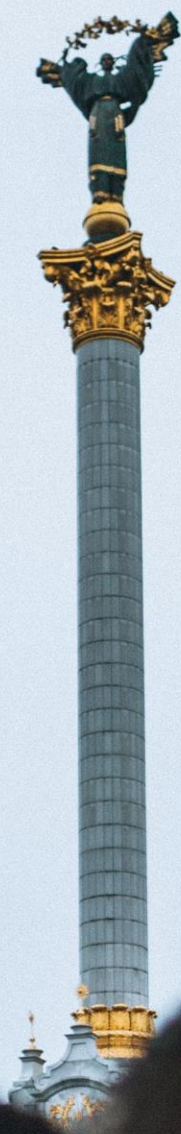

civitta

Фінальний звіт

Сприяння безпеці людини в Україні через реагування на багатовимірну кризу, спричинену війною

Аудит національної та громадянської ідентичності

Зміст

РП 1. АНАЛІЗ СЕНСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	4
1.1. АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ ПРАКТИК ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО НАРАТИВУ	4
Теоретична основа використання національної та громадянської ідентичності	5
Вимірювання національної та громадянської ідентичності	8
Український контекст дослідження національної та громадянської ідентичності	12
1.2. АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ КРАЇН У СФЕРІ КОНСТРУЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ НАРАТИВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	16
Підхід до визначення переліку країн та методологія збору даних	20
Аналіз міжнародного досвіду країн в сфері конструювання та підтримки наративу національної та громадянської ідентичності	22
Польща	22
Литва	40
Чехія	55
Німеччина	70
Казахстан	86
Рекомендації	111
РП 2. ОПЕРАЦІЙНИЙ АУДИТ СФЕРИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	115
2.1. ОГЛЯД МІСЦЕВИХ ПОЛІТИК НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА РІВНІ ОБЛАСТЕЙ	115
Підхід	117
Основні засади обласних програм національно-патріотичного виховання	117
Огляд обласних програм НПВ	119
Вінницька область	119
Волинська область	120
Дніпропетровська область	122
Донецька область	124
Житомирська область	125
Закарпатська область	127
Запорізька область	128
Івано-Франківська область	130
Київська область	131
Кіровоградська область	133
Луганська область	135
Львівська область	136
Миколаївська область	138
Одеська область	139
Полтавська область	140
Рівненська область	142
Сумська область	144
Тернопільська область	146
Харківська область	147

Херсонська область	149
Хмельницька область	150
Черкаська область	151
Чернівецька область	152
Чернігівська область	153
Місто Київ	155
Висновки	155
Рекомендації	157
2.2. ОГЛЯД ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗА НАПРЯМОМ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	160
Підхід та формування вибірки	162
Результати опитування й інтерв'ювання громад	164
Загальна інформація	164
Ключові функції	167
Оцінка заходів та подій	169
Інформаційні ресурси	172
Матеріально-технічне забезпечення	175
Кадрове забезпечення	178
Перешкоди та потреби	180
Висновки	182
Рекомендації	184
2.3. АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ РОЗВИТКОМ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	186
Підхід	187
Огляд інформаційних ресурсів	188
Аналіз інформаційних ресурсів обраних організацій	194
Світовий Конгрес Українців (СКУ)	195
Всеукраїнський молодіжний рух “Національний Альянс”	196
Пласт – Національна скаутська організація України	197
Спілка української молоді	198
Молодий Народний Рух	199
Поклик Яру	200
Баба Єлька	201
Veterans hub Odesa	202
Черкаський молодіжний ресурсний центр	203
БУР - Будуємо Україну Разом	205
Трикутник	206
Висновки	207
Рекомендації	208
Додаток 1. Перелік стратегічних програмних документів за напрямком розвитку національної ідентичності	210

Додаток 2: Порівняльна таблиця пріоритетних напрямів обласних програм НПВ	212
Додаток 3: Обсяг запланованого фінансування для реалізації обласної програми	214
Додаток 4: Порівняльна таблиця планованих обласними програмами НПВ витрат і фактичним фінансуванням з обласних бюджетів	217
Додаток 5: Основна інформація про громади, які взяли участь у дослідженні	219
Додаток 6: Співпраця ОМС з локальними та регіональними медіа	221
Додаток 7: Потреби матеріально-технічного забезпечення в громадах	222
Додаток 8: Перелік громадських організацій, що займаються темою національної та громадянської ідентичності	224
Додаток 9: Додатковий перелік громадських організацій, що займаються темою національної та громадянської ідентичності	231

РП 1. АНАЛІЗ СЕНСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ ПРАКТИК ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО НАРАТИВУ

Ключові висновки

- Для розуміння національної та громадянської ідентичностей важливо розглядати їх у контексті **колективної ідентичності**, яка визначається як спільне відчуття належності до групи, де індивід посилається на цю групу як на необхідну складову свого саморозуміння.
- Тракткування поняття **національної ідентичності** включає різні підходи. Поширеним є погляд, що це є особистим відчуттям належності та спільності до конкретної групи, який виникає завдяки спільній історії, культурі, символам, цінностям та іншим факторам, а також усвідомленню відмінностей від інших груп.
- Розрізняють **два ідеальні типи поняття національної ідентичності: громадянську та етнокультурну**. Громадянська нація, заснована на політичних інститутах та ідеалах, є добровільною та необмеженою етнічним підґрунтям. У той час як етнічна нація ґрунтується на спільному походженні, культурі та мові, вважаючи приналежність успадкованою. Однак дослідники вказують, що національна ідентичність може поєднувати громадянські та етнічні елементи, а індивіди можуть брати на себе різноманіття національних ідентичностей.
- Дослідниками підкреслюється **важливість наявності протилежних "інших"** для формування національної ідентичності через необхідність відчуття відмінності від інших соціальних груп.
- Існує **підхід, за яким громадянська ідентичність є самостійним типом**, що пов'язана з якість громадянства, включає усвідомлення себе як члена громади, активний внесок у управління та визнання своєї ролі з відповідними правами та обов'язками.
- Найбільш поширеними **підходами для визначення та вимірювання національної та громадянської ідентичності** є методологія визначення національної ідентичності та громадянства International Social Service Programme (ISSP), Шкала громадянського залучення (Civic Engagement Scale), Шкала громадянських переконань (Civic Attitudes Scale), Шкала громадянської відповідальності (Civic Responsibility Scale), Опитувальник громадянських переконань та навичок (Civic Attitudes and Skills Questionnaire) та Шкала громадянської ідентичності (Civic Identity Scale).
- Розглянуті підходи **досліджують різні аспекти й виміри національної та громадянської ідентичності**. Вони охоплюють такі аспекти, як соціальні кордони та форми ідентичності, залучення громадян, їхні громадянські позиції, участь молодих людей в розвитку своїх громад, вплив досвіду навчання та служіння на переконання студентів, а також роль моральних характеристик у формуванні ідентичності.
- **Дослідження українського контексту** національної та громадянської ідентичності ґрунтуються на загальноприйнятих теоретичних концепціях цих понять, враховуючи при цьому особливості українського суспільства. Розглянуті підходи охоплюють ідентичності громадян України, українську національну та громадянську ідентичності, а також суперечності, які виникають навколо цих понять. Дослідження

аналізують виразність цих ідентичностей порівняно з іншими, зокрема з російською та європейською, проводять компаративний аналіз ідентичності різних регіонів та етнорегіонів України, а також розглядають наративи щодо національної концепції та ідеї України.

Теоретична основа використання національної та громадянської ідентичності

У даному розділі вивчатимуться теоретичні основи трактування понять національної та громадянської ідентичності. Особлива увага буде приділена аналізу колективної ідентичності, яка є основою для подальшого розгляду досліджуваних концептів.

Рисунок 1. Основа визначення понять національної та громадянської ідентичності.

КОЛЕКТИВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ | Для розуміння національної та громадянської ідентичності важливо, зокрема, розглядати їх в контексті колективної ідентичності. Найбільш впізнаваним підходом для пояснення колективної ідентичності є **теорія соціальної ідентичності**, відповідно до якої категоризація нашого соціального світу є природною людською схильністю. Соціальна ідентичність описується як усвідомлення індивідом своєї приналежності до певної соціальної групи, а також цінності й емоційного значення, яке надається цьому членству. При цьому, індивід одночасно може відчувати свою приналежність до кількох соціальних груп. Типи соціальної ідентичності можуть бути як етнічними, так і політичними, професійними, гендерними, релігійними та іншими.¹ Продовженням теорії соціальної ідентичності є **теорія самокатегоризації**, відповідно до якої, люди когнітивно посилаються на соціальні категорії як прототипи, відзначаючи схожість всередині своєї групи і відмінність від інших. За допомогою цих символічних меж, наша група (інгрупа) відокремлюється від інших (аутгруп).²

¹ Tajfel, H. (1974). *Social identity and intergroup behaviour*. *Social Science Information/sur les sciences sociales*, 13(2), 65–93.

² Trepte, S., & Loy, L. S. (2017). *Social Identity Theory and Self-Categorization Theory*. In *The International Encyclopedia of Media Effects* (pp. 1–13). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781118783764.wbieme0088>

У свою чергу, **конструктивістський підхід** говорить, що ідентичності вибудовуються через соціальні процеси та взаємодії, вони є досить плинними та підлягають змінам в залежності від соціальних, культурних і політичних контекстів.³

Ще одним поглядом на трактування колективної ідентичності є підхід Р. Абделала щодо визначення її як **соціальної категорії, що розрізняється за двома вимірами - змістом і контестацією**⁴. За цим підходом, зміст описує смисл колективної ідентичності та може мати форму чотирьох невиключних типів:

- Установчі норми: формальні і неформальні правила, які визначають членство в групі.
- Соціальне призначення: цілі, які поділяють члени групи.
- Реляційні порівняння: допомагають визначати групу ідентичності за тим, чим вона не є, особливо у відношенні до інших груп ідентичності. Це особливо актуально, коли погляди на інших є ключовою частиною самої ідентичності.
- Когнітивні моделі: світогляд або сприйняття політичних і матеріальних умов та інтересів через призму конкретної ідентичності.

Контестація, в свою чергу, означає наскільки члени групи погоджуються щодо того, що становить їх спільну ідентичність. Колективні ідентичності розглядаються не як стійкі чи фіксовані, а як щось, що може відрізнитися в згоді та незгоді щодо своїх смислів.

Розглянуті підходи сходяться на тому, що **індивід посилається на конкретну соціальну групу як частину свого саморозуміння**. На індивідуальному рівні, взаємовідносини між людиною і групою можна розглядати як "вертикальну ідентифікацію", що описує специфічне сприйняття особою унікальних і важливих для неї рис, що характеризують групу. На рівні групи, колективна ідентичність базується на "горизонтальних" зв'язках між членами групи, які поділяють спільну ідентичність.⁵

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ | Щодо тлумачення концепту "національної ідентичності" існують активні дискусії. Це обумовлено, зокрема, тим, що дане поняття дотичне до терміну "нація", що несе певний ідеологічний зміст.

За Е. Смітом, національна ідентичність передбачає **відчуття політичної спільноти, історії, території, громадянства**, а також спільних символів, цінностей, традицій, міфів, які виступають ознаками відмінності та нагадуванням про унікальну культуру та долю етнічної спільноти⁶.

За Б. Андерсоном, почуття національної ідентичності є скоріше стратегією соціокультурно-політичного продукту, спрямованого на конструювання, виробництво та відтворення нової самоідентичності як протиставлення ідентичності, нав'язаної колоніальною владою. Нація у цьому контексті розглядається як **політична "уявна спільнота"**⁷.

Б. Кейлор та Т. Хульт вважають, що національна ідентичність - це **набір цінностей**, якими володіє певна культура, що відрізняє її від інших культур. Чотири основні компоненти основи національної ідентичності включають в себе культурну однорідність (кількість субкультур в межах певних національних кордонів), структуру переконань (роль

³ Jackson, R., & Sorenson, G. (2006). *Social Constructivism. Introduction to international relations theories and approaches*

⁴ Abdelal, Rawi and McDermott, Rose and Herrera, Yoshiko M. and Johnston, Alastair Iain. (2006). *Identity as a Variable. Perspectives on Politics, Vol. 4, No. 4, pp. 695-711*

⁵ König, P. (2023). *Forms of National and European Identity: A Research Note Reviewing Literature of Cross-National Studies. Nationalities Papers, 1-28. doi:10.1017/nps.2023.66*

⁶ Smith, Anthony D. (1991). *National Identity. Reno, USA: University of Nevada Press.*

⁷ Putri, P. I., Nasruddin, E., & Wahab, J. A. (2017). *Defining the concept of national identity in Post Modern Society. Defining the Concept of national Identity in Post Modern Society | Atlantis Press.*

релігії в сприянні культурній участі та солідарності), національну спадщину (відчуття власної унікальної історії) та етноцентризм (оцінка інших суспільств через призму власної культурної перспективи).⁸

Найчастіше розрізняють **два ідеальні типи поняття національної ідентичності: громадянську та етнокультурну**. Вважається, що громадянська нація ґрунтується на політичних інститутах і ідеалах, незалежно від етнічного чи релігійного підґрунтя, тоді як етнічна нація базується на спільному походженні, культурі та мові.⁹ Грінфілд, у свою чергу, висловив погляд, що ключова різниця між етнічною та громадянською національною ідентичністю в тому, що в першій приналежність розглядається як успадкована від народження, тоді як у другій вона є добровільною і може бути набутою.¹⁰

Критики вказують, що використання цих двох ідеальних типів є спрощеним уявленням, яке не враховує, що національна ідентичність може базуватися на певній комбінації громадянських та етнічних елементів. Дослідники також стверджують, що дихотомія між громадянським та етнічним основами не може охопити весь спектр національних ідентичностей, які можуть приймати індивіди.¹¹

З метою розширення цієї концепції дослідники Холлі Е. Хансен та Вікі Л. Хеслі пропонують **чотири категорії національної ідентичності: громадянську, етнічну, гібридну та атомізовану**¹². Громадянська ідентичність є інклюзивною та позбавленою сильної етнічної прив'язаності. Членство в таких групах частіше базується на місці проживання, через що є інклюзивним щодо інших етнічних груп, які проживають у територіальних межах держави. Етнічні нації, навпаки, надають велике значення історії, культурі та просуванню своєї підгрупи. Гібридна ідентичність включає інклюзивне ставлення до інших груп, одночасно сильно ідентифікуючи себе зі своєю етнічною групою. Гібридні особи просувають політичні цілі своєї групи, проте визнають неоднорідність свого суспільства та важливість прав меншин. Четверта категорія, атомізована ідентичність, охоплює індивідів, які виявляють відносно негативне ставлення до своєї етнічної групи та інших соціальних груп. Дослідники вбачають, що цей феномен є особливо поширеним в посткомуністичних державах, де люди виявляють більший рівень недовіри та відчувають себе відчуженими від прийняття політичних рішень.

Серед науковців також розглядається підхід, який відзначає важливість **наявності протилежних "інших"** для побудови національної ідентичності. Це обґрунтовано тим, що формування обмежених внутрішніх груп передбачає наявність відчуття відмінності від інших груп. Почуття інакшості стає особливо актуальним, коли обидві сторони є етнічно близькими, особливо тоді, коли одна зі сторін відмовляється визнавати окреме існування "іншого".¹³

Додатково, існує погляд, що економічні результати, добробут, технологічні та наукові досягнення також можуть визначати **соціально-економічну національну ідентичність**. Дослідження вказують на важливість економічних аспектів, однак існують сумніви в їхній стабільності як форми колективної ідентичності. Вважається, що соціально-економічні аспекти можуть взаємодіяти з громадянською чи етнічною формою національної ідентичності, оскільки розподіл соціально-економічних благ може залежати від приналежності особи до певної групи.¹⁴

---

⁸ Keillor, B. D., & Tomas M. Hult, G. (1999). A five-country study of national identity. *International Marketing Review*, 16(1), 65–84.

⁹ König, P. (2023). *Forms of National and European Identity: A Research Note Reviewing Literature of Cross-National Studies*. *Nationalities Papers*, 1-28. doi:10.1017/nps.2023.66

¹⁰ Greenfeld, L. (1992). *Nationalism: Five roads to modernity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

¹¹ Lowell Barrington (2021) *Citizenship as a cornerstone of civic national identity in Ukraine*, *Post-Soviet Affairs*, 37:2, 155-173, DOI: 10.1080/1060586X.2020.1851541

¹² Holley E. Hansen & Vicki L. Hesli (2009) *National Identity: Civic, Ethnic, Hybrid, and Atomised Individuals*, *Europe-Asia Studies*, 61:1, 1-28, DOI: 10.1080/09668130802532894

¹³ Kuzio, T. (2001). Identity and Nation-Building in Ukraine: Defining the 'Other'. *Ethnicities*, 1(3), 343-365. <https://doi.org/10.1177/146879680100100304>

¹⁴ König, P. (2023). *Forms of National and European Identity: A Research Note Reviewing Literature of Cross-National Studies*. *Nationalities Papers*, 1-28. doi:10.1017/nps.2023.66

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ | У порівнянні з попереднім підходом, який розглядав **громадянську ідентичність** як один з різновидів національної ідентичності, існує також інше бачення, що визнає громадянську ідентичність як самостійний тип. У цьому контексті, громадянську ідентичність можна розуміти як особисте відчуття належності та участі в суспільстві, пов'язане з якостями громадянства. Вона передбачає усвідомлення себе як члена громади, активного внеску в її управління та добробут, а також визнання своєї ролі в суспільстві з відповідними правами та обов'язками.¹⁵

Українська дослідниця І. Петровська визначає, що громадянська ідентичність виявляється на трьох рівнях: інституційному (взаємодія "громадянин – держава"), груповому ("громадянин – спільнота громадян") та індивідуальному (ідентифікація "Я як громадянин"). Петровська виокремлює **чотирикомпонентну структуру громадянської ідентичності**¹⁶:

- **Когнітивна складова:** усвідомлення власної приналежності до держави та громадянської спільноти, знання і образно-символічні уявлення про державу, громадянство та громадян.
- **Ціннісна складова:** суб'єктивна значущість членства, підтримка державних та громадянських цінностей.
- **Афективна складова:** емоційне ставлення до власного членства, почуття гордості, сорому, патріотизму тощо.
- **Поведінкова складова:** громадянська поведінка та форми активності (чи бездіяльності) стосовно держави та громадян, що включає активність, включеність, прихильність/пасивність, байдужість, ворожість, протест, протистояння тощо. Також складова охоплює готовність особистості діяти відповідно до інтересів держави та громадянської спільноти, а також громадянську участь/активність чи пасивність у відстоюванні громадянських прав і цінностей.

Для відмежування громадянської ідентичності від **моральної ідентичності** переважно використовується пов'язання першої із конкретними соціальними групами, що розташовані у певних географічних областях. Відмінності також полягають у тому, що, в контрасті до універсалістичних моральних прагнень "громадянина світу", громадянська ідентичність визначається приналежністю до конкретних соціальних груп.¹⁷

Вимірювання національної та громадянської ідентичності

Огляд сучасних наукових праць та вивчення методологій світових дослідницьких центрів дозволив виявити найбільш популярні на сьогодні **методи для визначення та вимірювання національної та громадянської ідентичності**, а саме: методологія визначення національної ідентичності та громадянства International Social Service Programme (ISSP)¹⁸, Шкала громадянського залучення (Civic Engagement Scale)¹⁹, Шкала громадянських переконань

¹⁵ Hart, D., Richardson, C., Wilkenfeld, B. (2011). Civic Identity. In: Schwartz, S., Luyckx, K., Vignoles, V. (eds) Handbook of Identity Theory and Research. Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9_32

¹⁶ Петровська І. Р. Рівні та структура громадянської ідентичності особистості / І. Р. Петровська // Психологічні перспективи. - 2017. - Вип. 30. - С. 157-171

¹⁷ Hart, D., Richardson, C., Wilkenfeld, B. (2011). Civic Identity. In: Schwartz, S., Luyckx, K., Vignoles, V. (eds) Handbook of Identity Theory and Research. Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9_32

¹⁸ International Social Survey Programme. Final questionnaire. 2023 National Identity and Citizenship. URL: https://issp.org/wp-content/uploads/2022/09/ISSP2023_NatIdCit_source-questionnaire_final_corrected_5.9.2022_V2.pdf

¹⁹ Doolittle, A., & Faul, A. (2013). Civic Engagement Scale: A Validation Study. SAGE Open. URL: https://www.researchgate.net/publication/258187530_Civic_Engagement_Scale_A_Validation_Study.

(Civic Attitudes Scale)²⁰, Шкала громадянської відповідальності (Civic Responsibility Scale)²¹, Опитувальник громадянських переконань та навичок (Civic Attitudes and Skills Questionnaire)²² та Шкала громадянської ідентичності (Civic Identity Scale)²³. Загальний опис кожної з методик обрахунку національної та громадянської ідентичності показані на рис. 2.

Рисунок 2. Підходи до вимірювання національної та громадянської ідентичності.

	МЕТОДОЛОГІЯ ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ГРОМАДЯНСТВА ISSP	ШКАЛА ГРОМАДЯНСЬКОГО ЗАЛУЧЕННЯ (CIVIC ENGAGEMENT SCALE)	ШКАЛА ГРОМАДЯНСЬКИХ ПЕРЕКОНАНЬ (CIVIC ATTITUDES SCALE)	ШКАЛА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ (CIVIC RESPONSIBILITY SCALE)	ОПИТУВАЛЬНИК ГРОМАДЯНСЬКИХ ПЕРЕКОНАНЬ ТА НАВИЧОК (CIVIC ATTITUDES AND SKILLS QUESTIONNAIRE)	ШКАЛА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (CIVIC IDENTITY SCALE)
СУТІСЬ	Вимірювання форми національної ідентичності на основі соціальних кордонів респондентів	Вимірювання залучення громадян з точки зору 2-х аспектів залучення: переконання та поведінка	Вимір громадянських позицій, пов'язаних з участю у громадській роботі (відповідальність за допомогою іншим та вирішення суспільних проблем)	Шкала вимірює обізнаність, знання та інвестиції молодих людей у покращення своєї громади	Вимірювання переконання та самооцінки студентів, на які може вплинути досвід навчання через служіння	Вимірювання центрального місця моральних характеристик в ідентичності людини
МЕТОДИКА ВИМІРЮВАННЯ	• 4-бальна шкала Лайкерта • 5-бальна шкала Лайкерта	• 7-бальна шкала Лайкерта	• 5-бальна шкала Лайкерта	• 3-бальна шкала Лайкерта • 6-бальна шкала Лайкерта	• 5-бальна шкала Лайкерта • Факторний аналіз	• 4-бальна шкала Лайкерта • Оцінки моральної та політичної ідентичності розраховуються шляхом усереднення відповідних одиниць
ОСОБЛИВОСТІ	• 44 основних та вибіркових питання та блоки питань для ідентифікації респондента • 5 тематичних блоків з 12 підтемами	• 14 питань-критеріїв (8 питань шкали «Переконання» та 6 питань шкали «Поведінка»)	• Жодне з тверджень не має зворотної оцінки • Для отримання остаточного результату всі відповіді підсумовуються	• 35 залежних змінних (громадянська відповідальність - 12, рівень освіти - 10, соц. навички - 13) • Вищі бали - вищий рівень громадянської відповідальності	• Опитувальник з 45 питань, що стосуються навичок, переконань та життєвих намірів, розбитих на 6 блоків • Використання випадкових питань з різних шкал для формування опитника	• Адапована шкала доброї самооцінки (Good Self-Assessment) • 14 блоків питань (6 -моральна ідентичність, 3 -політична, 5 - особистісні характеристики)

ОПИТУВАННЯ INTERNATIONAL SOCIAL SERVICE PROGRAMME СТОСОВНО НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ |

Дослідження національної ідентичності в рамках Міжнародної програми соціальних досліджень (ISSP) проводилося в три хвили у 1995, 2003 та 2013 роках.

Підхід до вимірювання форм національної ідентичності, запроваджений в рамках цього дослідження вважається домінуючим підходом для вимірювання національної ідентичності. Респондентів запитували про важливість різних аспектів належності до національної групи. Метою цього питання є вимірювання форми національної ідентичності на основі соціальних кордонів респондентів. У другій хвилі опитування було додано пункт про важливість мати національне походження.

Загальна **структура питань опитування** стосовно національної ідентичності складається з наступних частин:

- Формальна приналежність
- Походження респондента та його сім'ї
  - Походження респондента
  - Походження сім'ї
- Відчуття приналежності / самоідентифікація
  - Ідентифікація з різними рівнями суспільства

²⁰ Mabry, J. (1998). Pedagogical variations in service-learning and student outcomes: How time, contact, and reflection matter. *Michigan Journal of Community Service Learning*. URL: https://www.researchgate.net/publication/273444818_Pedagogical_variations_in_service-learning_and_student_outcomes.

²¹ Astin, A., & Sax, L. (1998). How undergraduates are affected by service participation. *Journal of College Student Development*. URL: https://www.researchgate.net/publication/228610442_How_Undergraduates_Are_Affected_by_Service_Participation

²² Moely, B., Mercer, S., Ilustre, V., Miron, D., & McFarland, M. (2002). Psychometric properties and correlates of the Civic Attitudes and Skills Questionnaire (CASQ): A measure of students' attitudes related to service learning. *Michigan Journal of Community Service Learning*. URL: <https://quod.lib.umich.edu/m/mjcs/3239521.0008.202?rqn=main;view=fulltext>.

²³ Beaumont, E., Colby, A., Ehrlich, T., & Torney-Purta, J. (2006). Promoting political competence and engagement in college students. *Journal of Political Science Education*. URL: https://www.researchgate.net/publication/249020006_Promoting_Political_Competence_and_Enqagemnt_in_College_Students_An_Empirical_Study.

- Ступінь / інтенсивність прив'язаності
- Рамки приналежності
  - Формальні / юридичні вимоги
  - Нормативні межі (національна ідентичність)
  - Нормативні межі (європейська ідентичність)²⁴
  - Питання, що створюють відчуття європейської спільноти²⁵
  - Елементи, з яких складається європейська ідентичність²⁶
- Національна гордість
  - Загальна національна гордість
  - Гордість за національні особливості
  - Патріотизм

За увесь час до різних версій опитника ISSP стосовно національної ідентичності входили 60 основних та вибіркових питань та блоки питань для ідентифікації респондента (віку, статі, національності тощо)²⁷.

Остання версія **опитника ISSP Національна ідентичність та громадянство 2023**²⁸, що була складена в 2022 році, включила 44 питання. Відповіді оцінюються або за **4-бальною шкалою Лайкерта** (1 = “Повністю згоден”, 2 = “Частково згоден”, 3 = “Частково не згоден”, 4 = “Повністю не згоден”), або за **5-бальною шкалою Лайкерта** (1 = “Повністю згоден”, 2 = “Частково згоден”, 3 = “Ні згоден, ні не згоден”, 4 = “Частково не згоден”, 5 = “Повністю не згоден”). Крім цього, до кожної зі шкал додається пункт “Не можу обрати”, який оцінюється у “-8” балів.

Довідково: Починаючи з 1998 року, дані опитування ISSP використовувалися для досліджень науковцями більше 25 разів. Останньою такою працею стала робота **“And if they don't dance, they are no friends of mine: Exploring boundaries of national identity”**²⁹ німецької дослідниці, доктора політичних наук Антонії Мей, що була опублікована в 2023 році.

Крім звичайних підходів, орієнтованих на змінні, які здебільшого дають рішення з урахуванням етнічного та громадянського факторів, Мей обрала **аналіз латентних класів**³⁰ (вперше використаний Дж. Хагенаарсом та А. Мак Катчеоном у 2002 році)³¹ як підхід, орієнтований на людину. Чотири ідеально-типові моделі встановлення національних кордонів були неодноразово виявлені в 42 країнах і в усіх трьох хвилях ISSP. Мей виокремлює наступні **типи класів осіб відповідно до ставлення до ідентичності:**

- **Ексклюзивісти** (високо оцінюють усі критерії, окрім релігії)
- **Асимілятори** (високо оцінюють усі критерії, народження і місце проживання лише помірно, відкидають релігію і походження)

²⁴ Вибіркове питання

²⁵ Вибіркове питання

²⁶ Вибіркове питання

²⁷ International Social Survey Programme. ISSP 1995/2003/2013 Cumulation - “National Identity I-III” URL: <https://www.qesis.org/en/issp/modules/issp-modules-by-topic/national-identity/cumulation>

²⁸ International Social Survey Programme. Final questionnaire. 2023 National Identity and Citizenship. URL: https://issp.org/wp-content/uploads/2022/09/ISSP2023_NatIdCit_source-questionnaire_final_corrected_5.9.2022_V2.pdf

²⁹ May, Antonia. 2023. “And If They Don't Dance, They Are No Friends of Mine: Exploring Boundaries of National Identity.” *Nations and Nationalism* 29 (2). URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/nana.12926>

³⁰ Аналіз латентних класів (АЛК) - це статистична процедура, яка використовується для виявлення якісно відмінних підгруп у сукупностях, що поділяють певні зовнішні характеристики. Підгрупи називаються латентними групами (або класами).

³¹ J. A. Hagenaars and A. L. McCutcheon, *Applied Latent Class Analysis*, Kluwer, Dordrecht, 2002, pp. 476. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=-OxrBao0SsC&oi=fnd&pg=PP1&ots=OxZuca0dIL&sig=oCMMt1fUp83JlmgAn-1ELi - Dk&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

- **Інтегратори** (висока підтримка мови, законів та інститутів; скоріше підтримують громадянство і почуття / переконання; відкидають народження, релігію і походження)
- **Плюралісти** (відкидають більшість критеріїв).

ШКАЛА ГРОМАДЯНСЬКИХ ПЕРЕКОНАНЬ | Шкала громадянських переконань вимірює громадянські позиції, пов'язані з участю у громадській роботі. Вона оцінює, наскільки молодь готова брати на себе відповідальність за допомогу іншим та вирішення суспільних проблем.

Відповіді оцінюються за **5-бальною шкалою Лайкерта**: 1 = “Повністю не згоден”, 2 = “Частково не згоден”, 3 = “Ні згоден, ні не згоден”, 4 = “Частково згоден” і 5 = “Повністю згоден”. Жодне з тверджень не має зворотної оцінки. Для отримання остаточного результату всі відповіді підсумовуються.

ШКАЛА ГРОМАДЯНСЬКОГО ЗАЛУЧЕННЯ | Шкала громадянського залучення була створена для **вимірювання двох специфічних аспектів залученості: переконання та поведінки**. Для цієї шкали громадянські переконання були визначені як особисті переконання та почуття, які люди мають щодо власної участі в житті своєї громади та їхньої здатності впливати на зміни в цій громаді. Громадянська поведінка визначається як дії, які люди здійснюють для того, щоби активно намагатися брати участь у житті своєї громади та змінювати його на краще. Версія даної шкали складається з **14 питань-критеріїв**, кожне з яких стосувалося переконань та поведінки. Потім критерії були переписані у вигляді тверджень, щоб сформуувати шкалу. Пункти шкали були обрані за їхньою передбачуваною здатністю вимірювати зміни в ставленні та поведінці людини. Респондентам було запропоновано вказати свій рівень згоди або незгоди з 8 питаннями шкали "Переконання" та оцінити свій рівень участі від "Ніколи" до "Завжди" щодо 6 питань шкали "Поведінки". Рівень їхньої згоди вимірювався за **7-бальною шкалою Лайкерта** (від 1 = "Не згоден" до 7 = "Згоден"), як і рівень їхньої участі (від 1 = "Ніколи" до 7 = "Завжди").

ШКАЛА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ | Для обрахунку результатів шкали громадянської відповідальності методом багатовимірного аналізу результатів довготривалого дослідження використовується концептуальна схема-модель "вхід-середовище-результат" (I-E-O)³². Методом реалізації моделі I-E-O був обраний блоковий покроковий регресійний аналіз, відомий як ієрархічна регресія³³. **35 залежних змінних**, проаналізованих у цьому дослідженні, були класифіковані за **трьома сферами розвитку**: громадянська відповідальність (12 показників), рівень освіти - так званий академічний розвиток (10 показників) та соціальні навички (13 показників). Незалежні змінні були об'єднані в шість тематичних блоків. **Шкала вимірює обізнаність, знання та інвестиції молодих людей в покращення своєї громади**. Існує три версії шкали, кожна з яких орієнтована на різні вікові категорії.

Відповіді оцінюються за **3-бальною шкалою Лайкерта**: 1 = “Не згоден”, 2 = “Частково згоден” і 3 = “Повністю згоден”, а також за **6-бальною шкалою Лайкерта**: 1 = “Повністю не згоден”, 2 = “Не згоден”, 3 = “Частково не згоден”, 4 = “Частково згоден”, 5 = “Згоден” і 6 = “Повністю згоден”. Жодне з питань не має зворотної оцінки. Бали за всіма пунктами підсумовуються для отримання остаточного результату. Вищі бали відображають вищий рівень громадянської відповідальності.

ОПИТУВАЛЬНИК ГРОМАДЯНСЬКИХ ПЕРЕКОНАНЬ ТА НАВИЧОК | У цьому дослідженні факторний аналіз був використаний для визначення шкал, що вимірюють переконання та самооцінку студентів, на які може вплинути

³² Модель I-E-O (Input-Environment-Outcome) була розроблена для вирішення основної методологічної проблеми всіх неекспериментальних досліджень у соціальних науках, а саме - невідповідного розподілу людей (ресурсів) між програмами (середовищами).

³³ Основна процедура даного аналізу полягає в тому, щоб проконтролювати вплив вхідних змінних, а потім визначити, чи додають інші змінні щось до прогнозу залежної змінної. Набори незалежних змінних вводяться послідовно (блоками) відповідно до їх передбачуваного часового порядку появи. Змінні в кожному блоці вводяться поетапно, доки жодна додаткова змінна в цьому блоці не зможе суттєво зменшити залишкову суму квадратів в залежній змінній. Після того, як всі прогностичні можливості змінних у даному блоці вичерпано, аналіз переходить до наступного блоку, щоб з'ясувати, чи можна пояснити додаткову дисперсію результативного показника на основі інформації, що міститься у змінних цього блоку.

досвід навчання через служіння. Заходи з оцінки достовірності включали: визначення того, як на шкали CASQ впливають відповіді щодо соціальної бажаності; вивчення взаємозв'язку шкал CASQ з показниками стереотипізації (MRS) та мотиваційними переконаннями; оцінку відмінностей у балах CASQ, отриманих групами, що різняться за статтю, попереднім досвідом громадських робіт та віком. Було складено **опитувальник з 45 питань, що стосуються навичок, переконань та життєвих намірів**. Фінальна версія шкали питань, за якими студенти самооцінюють свої навички та особисте ставлення до громадянських і соціальних питань включила 6 блоків:

- **Громадянська активність:** оцінюються наміри долучитися в майбутньому до певної громадської роботи або діяльності;
- **Навички міжособистісного спілкування та вирішення проблем:** респонденти оцінюють свої вміння слухати, співпрацювати, спілкуватися, дружити, ставати в роль іншого, логічно та аналітично мислити, вирішувати проблеми;
- **Політична обізнаність:** респонденти оцінюють себе за пунктами, що стосуються обізнаності з місцевими та національними поточними подіями та політичними питаннями;
- **Лідерські якості:** респонденти оцінюють свою здатність до лідерства та ефективність як лідера;
- **Ставлення до соціальної справедливості:** респонденти повідомляють про свою згоду з пунктами, що виражають ставлення до причин бідності та нещастя, а також до того, як можна вирішити соціальні проблеми;
- **Ставлення до різноманітності:** респонденти описують своє ставлення до культурної різноманітності та зацікавленість у спілкуванні з людьми, які відрізняються від них у культурному плані.

Окрім шкали CASQ були додані питання зі шкал MRS, "Цінність коледжу", "Орієнтація на майстерність" та "Соціальна бажаність". Питання з усіх шкал були випадковим чином розташовані в одній анкеті. Студенти вказували свою згоду чи незгоду з кожним пунктом. Для оцінювання використовується **5-бальна шкала Лайкерта** (від 1 = "Повністю не згоден" до 5 = "Повністю згоден").

ШКАЛА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ | Шкала громадянської ідентичності була адаптована на основі шкали доброї самооцінки (Good Self-Assessment, GSA) і вимірює центральне місце моральних характеристик в ідентичності людини. Автори шкали додали до елементів моральної ідентичності елементи політичної ідентичності. Таким чином, **опитувальник містить 14 пунктів**, 6 з яких присвячені моральній ідентичності, 3 - політичній і 5 - особистісним характеристикам. Твердження анкети оцінюються за **4-бальною шкалою Лайкерта** (від 1 = "Не важливо" до 4 = "дуже важливо"). Зміст моральної ідентичності представлений такими твердженнями, як "справедливий", "відстоюю те, що вважаю правильним", "співчутливий, турбуюся про всіх людей", "чесний", "турбуюся про справедливість і права людини", "відповідальний"; політичної ідентичності - "цікавлюся міжнародними проблемами", "політично заангажований", "цікавлюся рішеннями і політикою уряду"; інші показники - "розумний", "творчий, з багатою уявою", "бунтарський", "доброзичливий", "спортивний, сильний". **Оцінки моральної та політичної ідентичності розраховуються шляхом усереднення відповідних моральних та політичних одиниць.** Вищі бали відповідають сильнішій громадянській ідентичності.

Український контекст дослідження національної та громадянської ідентичності

Підходи до вивчення української національної ідентичності загалом базуються на загальноприйнятих теоретичних підходах до визначення цього поняття, однак враховують національні та історичні особливості формування українського суспільства.

ПІДХІД ЦЕНТРУ РАЗУМКОВА | Центр Разумкова регулярно проводить дослідження, спрямовані на вивчення питань національної ідентичності. Останнє таке дослідження відбулося в травні 2023 року через загальнонаціональне соціологічне face-to-face опитування в усіх регіонах України, за винятком тимчасово окупованих територій та територій в зоні бойових дій. Дослідження включало вимірювання показників, що **оцінюють ключові індикатори ефективності реалізації державної політики в сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності**, як це передбачено Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності (прийнятим у 2022 році). Методика шкали Лайкерта використовувалася для більшості запитань.³⁴

Слід відзначити, що робота аналізувала питання протиставлення і порівняння української ідентичності із російською та європейською, соціальної дистанції між жителями різних регіонів України та інших країн, ставлення до культурних традицій, національних атрибутів і символів, а також етнічних автостереотипів. Таким чином, дослідження Центру Разумкова охоплює **риса та характеристики, притаманні українській громадянській та етнічній ідентичності**, а також досліджує **відмінності українців в контексті груп "інших"**.³⁵

ПІДХІД М. ЛЕВИЦЬКОЇ | Дослідниця М. Левицька³⁶ розробила **шкалу державної ідентичності**, що була соціокультурно адаптована для **компаративного аналізу ідентичності регіонів України та Польщі**. Шкала державної ідентичності відображає рівні емоційної прихильності до своєї національної групи (шкала патріотизму) та звеличення своєї національної групи (шкала націоналізму), що **характеризує риси національної, а не громадянської ідентичності**. Рішення про рівень сформованості громадянської ідентичності приймається на основі важливості для респондента бути українцем чи представником іншої нації.

Останнім етапом аналізу було порівняння всіх п'яти регіонів за критеріями, єдиними для обох країн. Це було зроблено шляхом групування змінних у кілька тематичних категорій, після чого було проведено ієрархічний кластерний аналіз. До уваги брали такі фактори:

- **Регіональна "модернізація"**: відсоток мешканців міст понад 200 тис.; відсоток мешканців у сільській місцевості; кількість членів домогосподарства.
- **Культурний капітал**: освіта респондента; освіта батьків; кількість книг вдома; кількість книг вдома у батьків.
- **Об'єктивна вкоріненість у місці проживання**: тривалість перебування в районі; місто/село; воєводство/область; відсоток новоприбулих і третього покоління за місцем проживання та в регіоні.
- **Національна самоідентифікація**: місцева ідентичність - ідентифікація з околицями, місцем проживання; самоідентифікація щодо місця, регіону; інтерес до коріння, сусідства.
- **Національна ідентичність**: прихильність до країни; гордість і шляхетність країни; взаємні несправедливості та борги вдячності щодо власної нації та 10 інших національностей.
- **Рівень поглядів консерватизму проти лібералізму**: середнє значення шкали консерватизму.

³⁴ Ефективність реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: соціологічні індикатори (травень 2023р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/efektyvnist-realizatsii-derzhavnoi-polityky-u-sferi-utverdzhennia-ukrainskoi-natsionalnoi-ta-gromadianskoi-identychnosti-sotsiologichni-indykatory-traven-2023r>

³⁵ Ідентичність громадян України: тенденції змін (травень 2023р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-traven-2023r>

³⁶ Lewicka, M. (2007). Regional Differentiation of Identity: A Comparison of Poland and Ukraine. Regional and Local Studies. URL: https://studreq.uw.edu.pl/dane/web_sril_files/267/2007_5_lewicka.pdf.

ПІДХІД С. ШУЛЬМАНА | Американський політолог С. Шульман у своєму дослідженні національної ідентичності в Україні³⁷ використовує **метод внутрішньо- та міждержавних культурних порівнянь**. Він вказує, що зміст і сила національної ідентичності тісно пов'язані з культурною схожістю, яку відчують мешканці країни, а також з порівнянням культурних аспектів цієї країни з іншими. У своїй роботі Шульман аналізує вплив культурних порівнянь між основними етнорегіонами України та оцінки відмінностей і схожостей між європейською, російською та українською культурами на національну єдність та ідентичність в Україні.

ПІДХІД RAND CORPORATION | Науковці RAND Corporation для дослідження української національної ідентичності виокремлювали³⁸ три основні характеристики, що базуються на наукових доробках Р. Абделала та С. Шульмана³⁹:

- **Зміст національної ідентичності:** її “суть” або основні риси, які об'єднують групи та робить їх унікальними в порівнянні з іншими. Українська мова, українські культурні норми та звичаї, політичні переконання вважаються основними особливостями сутності української ідентичності.
- **Контекстація:** цілісність уявлення групи про себе. Наприклад, до подій 2014 року існувала значна суперечність щодо мови, але починаючи з 2014 року, зокрема з 2022 року, виявлено значний збільшення кількості українців, які вважають українську мову ключовим елементом своєї національної ідентичності.
- **Інтенсивність:** ступінь, з якою члени групи відчують себе об'єднаними за своїми колективними рисами. Дослідники стверджують, що інтенсивність української національної ідентичності посилилась із загостренням російських загроз Україні протягом останнього десятиліття.

ПІДХІД В. КУЛИКА | Дослідник Володимир Кулик також посилається на підхід Р. Абделала в своєму дослідженні української національної ідентичності. Кулик аналізує українську ідентичність⁴⁰ у двох вимірах:

- **виразність** відносно інших ідентичностей (не лише щодо територіально закріплених ідентичностей (як субнаціональних, так і наднаціональних), але й інших соціальних ідентичностей, що визначаються статтю, релігією, професією та політичними поглядами);
- **зміст, або значення**, яке люди надають своїй сприйнятій приналежності до української нації (не обмежуючись лише аспектами, що стосуються сприйманих етнокультурних відмінностей українців, але також включаючи аналіз їхніх основних соціально-політичних характеристик).

Кожен вимір дослідник розглядає в контексті контекстації (суперечності) всередині нації або ступінь незгоди між її ймовірними членами.

ПІДХІД К. КОРОСТЕЛІНОЇ | Дослідниця Інституту аналізу та вирішення конфліктів у США Каріна Коростеліна⁴¹ у своїй роботі 2013 року зазначає, що Україна є яскравим прикладом триваючих суперечок навколо національної ідентичності, зокрема між антиросійським, проєвропейським Заходом країни і більш проросійськими Півднем і Сходом. Дослідниця провела **43 напівструктурованих інтерв'ю з представниками української інтелектуальної спільноти**, що склалися з 6 запитань, спрямованих на оцінку поточної ситуації в Україні, стану національної ідентичності, політики щодо мови та історії, цінності та використання підручників історії та майбутнього розвитку нації. Крім того, авторка використовувала **метод спостереження** під час наукових круглих столів і політичних

³⁷ Stephen Shulman (1999) *The cultural foundations of Ukrainian national identity*, *Ethnic and Racial Studies*, 22:6, 1011-1036, DOI: 10.1080/014198799329224

³⁸ Reach, Clint, Ryan Bauer, Alyssa Demus, and Khrystyna Holynska, *The Limits of Russian Manipulation: National Identity and the Origins of the War in Ukraine*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2023. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA2061-1.html

³⁹ Shulman, S. (2004). *The Contours of Civic and Ethnic National Identification in Ukraine*. *Europe-Asia Studies*, 56(1), 35–56. <http://www.jstor.org/stable/4147437>

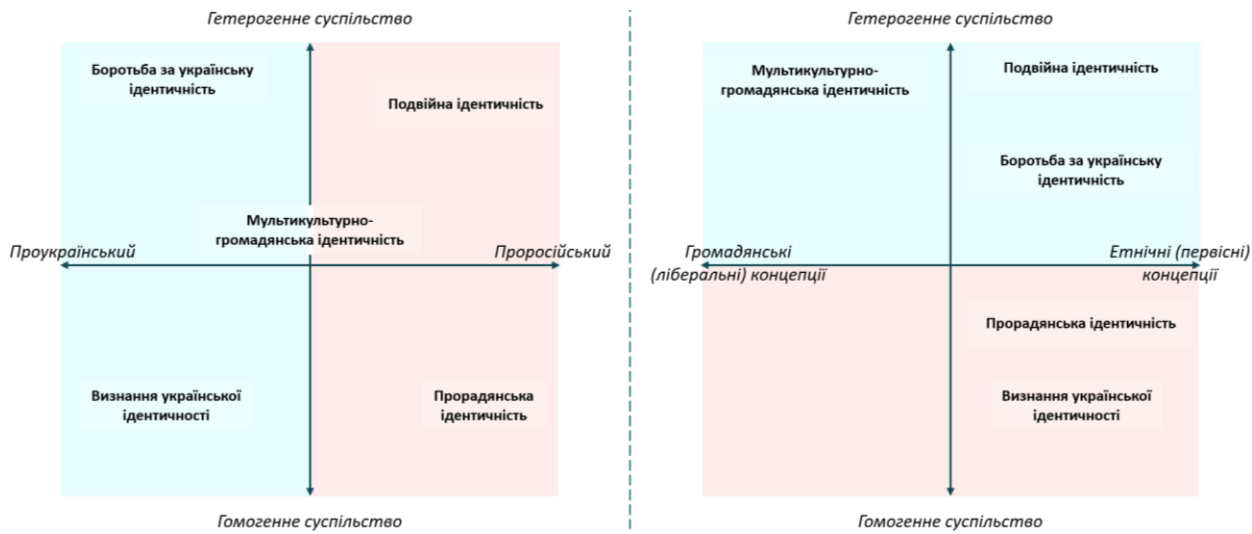
⁴⁰ Volodymyr Kulyk (2016) *National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the War*, *Europe-Asia Studies*, 68:4, 588-608

⁴¹ Karina V. Korostelina (2013): *Mapping national identity narratives in Ukraine*, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, DOI:10.1080/00905992.2012.747498

дискусій, відслідковувала основні телевізійні програми, які містять політичні дискусії, а також аналізувала дані академічних інститутів і незалежних дослідницьких центрів.

Підсумковий аналіз наративів про національну концепцію та спільну національну ідею України виявив 7 основних підтем, на базі яких було виокремлено **5 найбільш широко поширених наративних концепцій: подвійна ідентичність; прорадянська ідентичність; боротьба за українську ідентичність; визнання української ідентичності; мультикультурно-громадянська ідентичність**. Зазначені наративні концепції було проаналізовано відповідно до 7 підтем, визначених раніше. На рис. 3 зображено розподіл зазначених наративів у концептуальному просторі.

Рисунок. 3. Розподіл наративів ідентичності в концептуальному просторі.

К. Коростеліна зазначає, що вказані 5 наративів значно різняться між собою та мають наступні особливості:

- **Подвійна ідентичність (28% респондентів):** сприйняття України як країни з двома рівноправними етнічними групами; відчуття гордості за українську російську культуру, що відрізняється від російської культури в Росії; звинувачення українських націоналістів у зростанні напруги в країні; виступи за надання російській мові статусу другої державної.
- **Прорадянська ідентичність (7%):** переоцінка радянської спадщини; Україна як мультикультурна держава, де конфлікти провокуються націоналістами; ліберальне ставлення до використання російської мови.
- **Боротьба за українську ідентичність (23%):** гомогенна культура етнічних українців, на яку впливали колонізація, міграція та геноциди; загроза українській культурі з боку прорадянського населення; розкол між українськими демократичними цінностями та прорадянськими російськими тоталітарними ідеалами.
- **Визнання української ідентичності (23%):** гомогенна українська культура з етнічними меншинами; об'єднання на базі українських демократичних традицій; окремішність та спільність історичного минулого, попри регіональні відмінності.
- **Мультикультурно-громадянська ідентичність (16%):** Україна як мультикультурне суспільство з рівноправними етнічними групами, що мають розбудувати громадянську, а не етнічну національну ідентичність; українська мова як об'єднувачий фактор, але без примусу.

Хоча дослідниця зазначає, що ці наративи ґрунтуються на різних (можливо навіть протилежних) інтерпретаціях суспільних рис, а також ставлення до урядової політики, потрібно враховувати, що дослідження було подано до

друку ще в 2011 році, а тому не враховує трансформацій, що відбулися в українському суспільстві після Євромайдану, Революції Гідності та початку російської агресії в 2014 році.

1.2. АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ КРАЇН У СФЕРІ КОНСТРУЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ НАРАТИВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Вступ

Розбудова та культивування національної та громадянської ідентичності відіграє важливу роль у формуванні спільності всередині країни та визначенні колективних цінностей та ідеалів. У зв'язку з екзистенційною загрозою, яка нині стоїть перед Україною, зміцнення національної та громадянської ідентичності громадян стає критичною необхідністю.

Цей звіт має на меті надати комплексний огляд міжнародних практик із розвитку національної та громадянської ідентичності. Шляхом вивчення та адаптації цих практик до унікального контексту України, можна покращити підхід до розбудови національної та громадянської ідентичності в країні, сприяючи забезпеченню внутрішньої безпеки, більш згуртованому суспільству й підвищенню мобілізації громадян для боротьби зі спільною загрозою.

Завданням цього звіту є аналіз п'яти прикладів країн, які активно розвивають свою національну та громадянську ідентичності та мають схожий до України історичний контекст. Основний фокус робиться на сферах мовної, освітньої, культурної політики, політики історичної пам'яті, набуття громадянства, військово-патріотичного виховання, національних меншин і імміграції.

У своїй роботі ми послуговувалися наступним підходом до трактування концептів національної та громадянської ідентичності:⁴²

Громадянська ідентичність — стійке усвідомлення громадянином, закордонними громадянами свого політико-правового зв'язку з країною, її народом та громадянським суспільством.

Національна ідентичність — стійке усвідомлення особою належності до нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема мовою і народними традиціями.

Дослідження проводиться в рамках Робочого пакету 1 (Аналіз сенсів української ідентичності) Аудиту національної та громадянської ідентичності.

---

⁴² Закон України "Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Резюме

Цей звіт пропонує огляд міжнародних практик у сфері національної та громадянської ідентичності, заснований на досвіді п'яти відібраних для цієї мети країн: Польщі, Литви, Казахстану, Німеччини та Чехії. Звіт акцентує на аналізі політик у восьми ключових сферах, таких як освіта, мова, культура, релігія, історична пам'ять, набуття громадянства, етнополітика та військово-патріотичне виховання. Це передбачає врахування ролі зацікавлених сторін у формуванні та реалізації політик, структурних реформ і нововведень у відповідних сферах.

Загальний огляд політик у сфері національної та громадянської ідентичності

Усі зазначені держави пройшли складний шлях збереження та окреслення національної ідентичності, на що, зокрема, вплинули **історичні обставини**, такі як Друга світова війна, приналежність до російської зони впливу, територіальні спори та інші. Однак цим країнам вдалося зберегти **самоідентифікацію як окремої нації** через такі елементи, як національні мови, культура, традиції, особливості суспільного устрою, приналежність до певного культурного й цивілізаційного простору та багато інших, які активно відроджуються на сучасному етапі. Паралельною тенденцією є **формування ідентичності не на базі етнічності, а за національним принципом**; іншими словами, на перший план виступає самоідентифікація та повага до цінностей і принципів, визначених державою, а не місце народження чи походження. Прикладом цього є Казахстан, що позиціонує себе не як країну казахів (етнічна група), а казахстанців (нація, громадяни). Проте розглянуті держави продовжують стикатися з **викликами в контексті збереження власної ідентичності**, серед яких відчуття загрози суверенітету (з боку росії — Литва, Польща, Казахстан), посилення поляризації в суспільстві та популяризація ультраправих настроїв (Польща, Німеччина), розмиття національної ідентичності на користь наднаціональної (країни ЄС) та під тиском космополітизму в умовах глобалізації.

Політика щодо громадянства

Крім базових підстав для отримання громадянства (за народженням, усиновленням тощо), обрані країни передбачають процедуру **натуралізації та відновлення громадянства, втраченого в періоди репресій, окупацій та вигнання народів**, на гнучких умовах. Така політика в Литви, Німеччини, Казахстану, Польщі та Чехії спрямована на **повернення осіб** та об'єднання сімей, тим самим залучаючи до економіки та життя країни більшу кількість осіб. Для отримання громадянства Литви, Німеччини й Чехії необхідно скласти **тести на знання державної мови та розуміння суспільно-політичного устрою** і культурно-історичного контексту країни. Така процедура зумовлена тим, що країни зацікавлені в якісній **інтеграції іноземців**. Чехія і Казахстан надають особливі умови для отримання громадянства підприємців та інвесторів для того, аби **залучити до країни інвестиції**. Німеччина зацікавлена в **залученні висококваліфікованих кадрів** із різних країн та суттєво спрощує для них процедуру отримання громадянства. Загалом, обрані країни встановлюють більш гнучкі правила щодо отримання громадянства, особливо для осіб своєї національності за кордоном, іноземних висококваліфікованих кадрів і тих, хто бажає інвестувати та розвивати країну.

Мовна політика

Як Польща, так і Литва спрямовують значні зусилля на захист, розвиток та популяризацію державної мови як важливого **елементу національної ідентичності**. У цих країнах функціонують **спеціальні державні органи**, які регулюють та контролюють використання мови в країні, а також консультують уряд, державні установи та інші організації з мовних питань. Там законодавчо закріплена необхідність вживання державної мови в освіті, публічних комунікаціях, ЗМІ, сфері обслуговування та бізнес-операціях.

Польща, Литва, Казахстан **зафіксували статус своєї національної мови в конституції та спеціальних законах** про мову. На відміну від них, у Чехії та Німеччині відсутня подібна законодавча основа, проте ці країни є переважно одномовними, де чеська і німецька мови відповідно де-факто виступають офіційними мовами.

Польща, Литва, Чехія і Німеччина сприяють **вивченню своїх національних мов за межами країни** шляхом підтримки закордонних шкіл та просування спеціальних програм в закордонних університетах. Іммігрантам також надаються сприятливі умови для вивчення мови країни призначення, особливо в Німеччині, де така політика закріплена законодавчо.

У Казахстані російська має право використовуватися нарівні з казахською, що, на фоні зі слабким інституційним захистом казахської мови, дозволило російській зайняти домінуючі позиції.

Освітня політика

Польща, Литва та Казахстан приділяють особливу увагу вихованню школярів **у дусі патріотизму**. У програмі польської шкільної освіти акцент робиться на повазі до християнських та сімейних цінностей, а також батьківщини. Чехія особлива фокусом на шкільному **спортивному вихованні** як чиннику зміцнення національної ідентичності та патріотизму: спорт є засобом підвищення громадянської активності та соціальної інтеграції, ресоціалізації, профілактики соціально патологічної поведінки, а також засобом забезпечення міжкультурної освіти.

Литва заохочує литовців із-за кордону та іноземців вчитись у литовських ВНЗ та надає їм переваги при вступі. Напротивагу цьому, Казахстан розвиває програму **навчання казахстанських студентів у провідних ВНЗ за кордоном**, аби ті повернулися до країни та ставали висококваліфікованими кадрами для пріоритетних секторів економіки Казахстану.

Обрані країни ведуть не тільки внутрішню освітню політику, а й зовнішню. Німеччина, Польща та Литва активно розвивають **мережу шкіл** або курсів при консульській центрах **для експатів**, де вони мають можливість вивчати мову країни походження, а також свою історію, культуру, традиції тощо. Така політика провадиться для того, аби **зберегти в експатів ідентичність країни походження**, а також зацікавити цих осіб **повернутись до країни**. Окрім цього, ФРН інвестує в програми вивчення німецької мови для іноземців за кордоном, адже очікується, що ці інвестиції компенсуються надходженнями в інших секторах економіки, а учні будуть прихильними до всього німецького.

Військово-патріотичне виховання

Військово-патріотичне виховання — це комплекс навчальних програм, ініціатив і заходів, спрямованих на виховання патріотизму, вірності та почуття обов'язку перед своєю країною. Серед основ індивідуального, суспільного та національного захисту, акцент робиться саме на основи національної оборони.

Оскільки в Німеччині, Чехії, Польщі військова служба не є обов'язковою, компетентні органи влади зацікавлені в проведенні військових вишколів для **промоції вступу до лав Збройних Сил**, а головне — для здатності цивільного населення до **адекватного реагування на різноманітні загрози**.

У Чехії з молодших та середніх класів представники сфери оборони проводять **відкриті уроки** та показують зброю, БпЛА і важку військову техніку, а Міністерство оборони активно пропонує **фінансування для НУО на патріотичні та спортивні проекти**. Шкільні програми в Польщі та Литві включають вивчення історії країни, військових традицій та правил, основ національної та цивільної оборони, правил надання першої допомоги тощо. У Німеччині відсутнє військово-патріотичне виховання через історичні особливості, тому фокус робиться на урядових **програмах соціальної служби та волонтерства** осіб студентського віку, де вони доглядають за вразливими групами населення (ветеранів, літніх людей, людей з інвалідністю тощо). У Казахстані військово-патріотичне виховання здійснюється різноманітними організаціями, які як правило підтримуються урядом або започатковуються президентом країни, з метою створення кадрового поповнення для правлячої партії та державних органів влади.

У Польщі, Литві, Чехії та Німеччині діють **скаутські організації** з різними особливостями (релігійного характеру, залежності від партій або безсторонності, вікових та гендерних обмежень), основною метою яких є зацікавити молодь досліджувати національні традиції, розвивати волелюбність, демократичні цінності, відповідальність за

розвиток власної родини, нації та держави. Також діють інші молодіжні організації, які разом із вишколом або спортивною програмою проводять **культурні заходи** (кіноперегляди, співи, танці), лекції про історію, зустрічі з відомими людьми тощо (наприклад, Литовська стрілецька асоціація).

Культурна політика

Усі згадані країни вкладають значні зусилля в збереження, відновлення та реставрацію своєї **культурно-історичної спадщини**, приділяючи цьому питанню велику увагу та виділяючи фінансові ресурси. Для ефективної реалізації політики в цій сфері діють **спеціалізовані державні інституції**, що координують роботу з охорони і збереження культурної спадщини, а також проводять просвітницькі заходи та дослідження.

Литва, Чехія і Казахстан надають пріоритет захисту та піклуванню про свою **етнічну культуру, нематеріальну спадщину та збереженню вікових традицій** як ключовим напрямом своєї культурної політики, розглядаючи їх як важливу складову своєї культурної ідентичності. У Литві та Чехії на сьогодні помітний зсув культурної політики в сторону **зміцнення громадянської ідентичності** та забезпечення соціальної єдності та інклюзивності.

Польща, Литва, Чехія і Німеччина активно **популяризують свою культуру на міжнародній арені**. З цієї метою вони створюють окремі інституції, що спеціалізуються на культурній дипломатії та сприянні міжкультурного діалогу. Такі установи, як Інститут Адама Міцкевича в Польщі та Інститут культури в Литві, є прикладами такого підходу. У свою чергу, Чехія і Німеччина розвивають мережу своїх культурних представництв, таких як Чеські центри та Гете-Інститути, в різних країнах.

Політика історичної пам'яті

У Польщі, Литві та Чехії спостерігається **схожість у наративах** політики пам'яті, що обумовлено спільним досвідом Другої світової війни, комуністичного минулого та жорстоких репресій. Це **наратив жертовності, вічних борців за свободу і незалежність** своїх країн та прихильників демократії. Однак у кожній країні помітні свої особливості: у Польщі великий акцент робиться на **непричетності поляків до злочинів нацистів**, зокрема Голокосту; Литва глорифікує **антирадянських партизанів**, а Чехія категорично засуджує комуністичний режим та відзначає **рух опору та дисидентів**. На противагу, влада Казахстану не вживає активних заходів для прославлення жертв радянських репресій, хоча певні зрушення в цьому напрямку розпочалися в останні роки (зокрема через **актуалізацію теми Голодомору в Казахстані**). Натомість **Казахстан надає перевагу давній історії** краю як менш суперечливому періоду. Своєю чергою, у німецькому суспільстві зберігається **культура сорому** та просувається концепція **«примирення з минулим»**, яка закликає оцінити минуле й винести з нього уроки.

Кожна досліджена країна заснувала **спеціальну інституцію**, яка безпосередньо займається вивченням, документуванням та поширенням знань про злочини репресивних режимів, а також проведенням заходів зі вшанування пам'яті жертв. У Польщі це Інститут Національної Пам'яті, Центр дослідження геноциду та опору населення в Литві, Інститут дослідження тоталітарних режимів в Чехії, Інститут історії та етнології в Казахстані та німецький Фонд «Пам'ять, відповідальність і майбутнє».

Політика щодо національних меншин та імміграції

Обрані країни переорієнтувались на підхід, коли вони **борються за кваліфікованих та висококваліфікованих кадрів**, а не коли кваліфіковані іноземці мають самі докладати більших зусиль для в'їзду та перебування в країні. Відтак «прихильників» цих країн стає більше, а економіка поповнюється цінними кадрами. Уряди країн створюють **сприятливі умови для перебування** трудових мігрантів у країні та мирного співіснування з локальним населенням, тому вони зацікавлені в **політиці інтеграції** мігрантів у суспільне життя. Те саме стосується підтримки національних меншин. Наприклад Німеччина, Литва, Чехія і Казахстан висувують умови, за яких мігранти **мають вчити й розуміти локальні мови, розділяти цінності**, закріплені в конституціях, дотримуватись культурних особливостей та традицій. Разом із цим ці країни **не заперечують мовні та культурні особливості** осіб іншої національності (люди мають право вільно заявляти про свою приналежність до національної меншини та користуватися відповідними правами), а

також **забезпечують представництво меншин в органах влади**. Литва особливо **підтримує вивчення мов національних меншин**, відкриваючи відповідні класи та факультативи, а також недільні школи. Польща навпаки, хоч і зацікавлена в притоці кадрів, проте має більш жорстку міграційну політику та не сприяє розвитку мов і культур меншин. Разом із цим, у Польщі, Німеччині й Казахстані **виникають міжетнічні конфлікти**, які здебільшого підбурюються політичними силами. Німеччина, Литва, Казахстан і Польща зацікавлені в **реінтеграції та репатріації** осіб своєї національності, які проживають за кордоном.

Рекомендації

Національна політика розвитку громадянської та національної ідентичності має у собі декілька компонентів, підходи до яких необхідно переглядати, вдосконалювати та реалізовувати. Детальніше про рекомендації у відповідному розділі.

Підхід до визначення переліку країн та методологія збору даних

Проведення кейс-дослідження відібраних п'яти країн дасть можливість проаналізувати різноманітні системи, стратегії та політики, які виявили свою ефективність у різних контекстах можуть бути застосовані в Україні, або (у разі неефективності) є важливими для вивчення в рамках конструювання та підтримки громадянської та національної ідентичності.

ПІДХІД | Відбір переліку країн для вивчення міжнародного досвіду передбачав декілька етапів із метою звуження вихідного переліку і визначення найбільш відповідних країн для подальшого глибокого аналізу. При формуванні вибірки на першому етапі враховувалися такі ключові фактори:

- Досвід **входження країн до соціалістичних систем**, зокрема, Радянського Союзу чи Організації Варшавського договору;
- **Розвиток демократичних і правових суспільств**. Зокрема, використовувалися такі показники, як Індекс прав людини,⁴³ Індекс ліберальної демократії,⁴⁴ Індекс політичної та соціальної інтеграції,⁴⁵ Індекс участі громадянського суспільства⁴⁶ та Індекс Демократичних рис⁴⁷ станом на 2021-2022 роки;
- Поточний **розвиток економіки**, через річний ріст ВВП⁴⁸;
- Активність країни у сферах мовної, освітньої, культурної та релігійної політики, політики історичної пам'яті та набуття громадянства, а також військово-патріотичного виховання; наявність цінного й особливого досвіду в цих сферах.

За результатами початкового формування вибірки, було запропоновано вісім країн: Польща, Литва, Латвія, Північна Македонія, Чорногорія, Казахстан, Чехія, Німеччина. З цих країн партнери проекту відібрали п'ять країн для подальшого аналізу міжнародного досвіду, спираючись на історичний контекст країн: Польща, Литва, Казахстан, Чехія, Німеччина.

МЕТОДОЛОГІЯ ЗБОРУ ДАНИХ | Для аналізу міжнародного досвіду визначення наративів національної та громадянської ідентичності було проведене кабінетне дослідження на основі відкритих даних. Джерелами збору даних були зокрема наукові дослідження, законодавство та державні політики в семи визначених сферах, урядові

⁴³ Human rights index by V-Dem (2022). URL: <https://ourworldindata.org/grapher/human-rights-index-vdem>

⁴⁴ Liberal democracy index by V-Dem (2022). URL: <https://ourworldindata.org/grapher/liberal-democracy-index>

⁴⁵ Political and social integration index by Bertelsmann Transformation Index (2021). URL: <https://ourworldindata.org/grapher/political-social-integration-index-bti>

⁴⁶ Civil society participation index by V-Dem (2022). URL: <https://ourworldindata.org/grapher/civil-society-participation-index>

⁴⁷ Democratic features index by Bertelsmann Transformation Index (2021). URL: <https://ourworldindata.org/grapher/democratic-features-popw-bti?tab=table>

⁴⁸ GDP growth by World Bank (2021-2022). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?view=map>

сайти, бази даних міжнародних організацій, сайти локальних організацій, в окремих випадках — новинні матеріали та публікації у національних медіа. В пріоритет брались найбільш актуальні матеріали.

Аналіз міжнародного досвіду країн в сфері конструювання та підтримки наративу національної та громадянської ідентичності

Обрані країни репрезентують різноманітний спектр підходів, досягнень і викликів щодо культивування та розвитку національної та громадянської ідентичності. Нижче представлені результати аналізу їхніх актуальних політик, стратегічних документів та інституційних рамок. Це надасть українським інституціям цінну інформацію для вдосконалення власних політичних заходів із розвитку національної та громадянської ідентичності.

Польща

Ключові висновки

- Національна ідентичність Польщі трактується як усвідомлення своєї інакшості та **відмінності щодо інших** націй і народів, а також почуття приналежності до власної нації. Сьогодні пріоритет для поляків полягає в гарантуванні національної безпеки та суверенітету в межах історичних кордонів, що пов'язано з екзистенційною загрозою з боку сусідньої російської федерації. Водночас на внутрішньому рівні спостерігається **поляризація суспільства** з розподілом на більш праворадикальних консерваторів (підтримка партії «Право і справедливість») та ліберальну проєвропейську групу (підтримка коаліції на чолі з прем'єр-міністром Д. Туском).
- Громадяни інших країн, які мають приналежність до польського народу, можуть отримати посвідку **«Карта поляка»**. Цей інструмент спрямований на популяризацію польської культурної ідентичності за кордоном та залучення до Польщі освіченої та культурно лояльної молоді.
- Польща акцентує на важливості збереження національної ідентичності шляхом захисту польської мови, а **статус польської як державної** є закріпленим у Конституції та Законі про мову. Також, з кінця 1990-х років, держава забезпечувала законодавчі умови для домінування польської мови в освіті, ЗМІ, сфері обслуговування та торговельних операціях.
- Головною офіційною інституцією, яка регламентує і стимулює розвиток польської мови є **Рада польської мови**. Рада консультує уряд, державні установи та інші організації з питань використання польської мови, так кожні два роки готує звіт про стан захисту польської мови.
- Мовна політика Польщі полягає в нагляді за розвитком польської мови, її популяризації та стандартизації польської мови. Крім того, державні установи та громадські ініціативи **культивують мовну свідомість** поляків та промотують турботу про **культуру і правильність мови**. Важливим аспектом політики є також **популяризація польської мови за кордоном** і підтримка вивчення польської мови як іноземної.
- З 8 класу починається теоретична та практична підготовка учнів до належного **реагування на широкий спектр загроз** (національна безпека, рятувальні роботи, тактична медицина).
- Для студентів передбачена добровільна короткострокова програма **підготовки сержантів «Академічний легіон»** із вивченням основних правил ведення війни, такмеду, видів військової техніки, практичної підготовки. Короткострокова програма «Паспорт» пропонує молоді курс із тренінгів вихідного дня та інтенсивної тактичної підготовки в таборах.
- Державна програма «Польський порядок» передбачає збільшення вивчення історії Польщі в середній школі разом із впровадженням інтерактивних заходів і активностей: національних конкурсів,

історичних вікторин, «патріотичних» поїздок на місця спадщини Першої Речі Посполитої (території Західної України, Західної Білорусії, Литви).

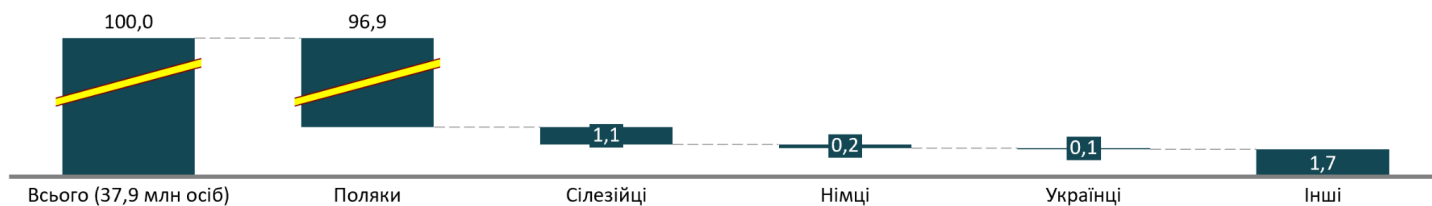
- У програмі шкільної освіти акцент робиться на **повазі до християнських та сімейних цінностей**, батьківщини. При цьому мультикультуралізм у європейському вимірі не враховується.
- Польща має широку мережу інституцій, які займаються розвитком і популяризацією польської культури як у межах країни, так і за кордоном. Одними з найвідоміших установ є **Національний культурний центр**, який переважно спрямовує свою діяльність на стимулювання інтересу до польської культури, національних традицій та національної спадщини та **Інститут Адама Міцкевича**, який спеціалізується на міжнародній культурній дипломатії.
- У Польщі культура вважається джерелом ідентичності польської нації. Виходячи із цього, значні державні ресурси зосереджується на охороні та відновленні **пам'яток культурної спадщини**, популяризації **польської мови та літератури**, а також **вшануванні визначних поляків**.
- Період правління партії «Право і справедливість» характеризується збільшенням впливу влади на культурну сферу, що виявлялося в спробах **цензурувати** провокаційні чи антикатолицькі заходи сучасного мистецтва, популяризації традиційних **католицьких цінностей**, а також підтримці діяльності **правих націоналістичних організацій**.
- Польща має сильну та розгалужену систему інституцій, які займаються формування політики пам'яті польського народу. Лідуючу позицію серед них займає **Інститут Національної Пам'яті**, головною місією якого є розслідування, документування та поширення знань про злочини комуністичного та нацистського режимів, а також проведення заходів із вшанування пам'яті жертв репресій та борців за незалежність Польщі.
- У країні спостерігається **політика віктимізації та мучеництва**, яка відтворює уявлення про поляків як жертв зовнішнього гноблення, експлуатації та переслідувань. У рамках цього підходу держава також прагне замовчувати факти, що стосуються участі поляків у Голокості, просуваючи натомість наратив про **героїчний внесок поляків у рятування євреїв** під час Другої світової війни.
- Після падіння комунізму уряд розпочав поступовий процес **декомунізації**, що передбачав переіменування вулиць, площ і знесення пам'яток радянської спадщини, а також ухвалив закон про **люстрацію** в 1995 році.
- Хоч Польща гарантує широкі права для національних меншин, проте на практиці вони мають **низький рівень представництва** в органах влади, а кількість годин та фінансування викладання німецької мови як мови найбільшої меншини дедалі скорочується.
- Такі виклики, як соціально-економічна нерівність, історична напруженість та мінлива демографічна динаміка, впливають на практичну реалізацію прав меншин та мігрантів у Польщі. Крім цього, праворадикальні заяви окремих політичних сил негативно впливають на суспільну думку щодо меншин і мігрантів.

Загальний огляд

Польща — держава Центрально-Східної Європи, держава-член Вишеградської групи, ЄС і НАТО, яка, порівняно з іншими європейськими країнами, досить **однорідна як у мовному, так і в культурному плані**. Станом на 2023 р. населення Польщі становило 37,9 млн осіб, більшу частину якого складають поляки (96,9%), що характеризує її як

мононаціональну державу. Крім поляків, у країні також представлені такі етнічні групи як сілезійці (1,1%), німці (0,2%), українці (0,1%) та інші (1,7%), що показано на рис 4.⁴⁹

Рисунок. 4. Етнічні групи, що проживають у Польщі, %.

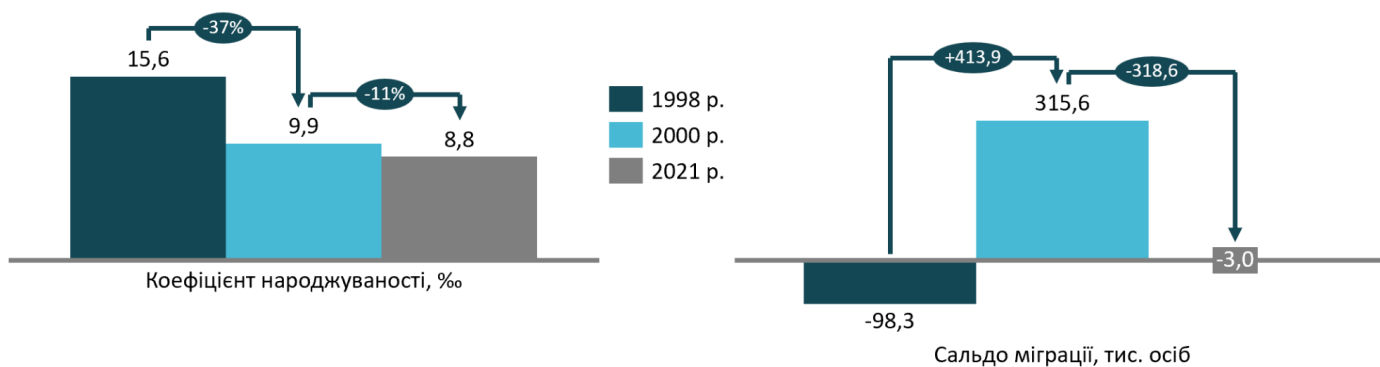

Офіційною мовою в країні є польська, як зазначено в Конституції Республіки Польща⁵⁰ та законі від 7 жовтня 1999 року «**Про польську мову**».⁵¹ Польською мовою спілкуються 98,2% населення країни.

Конституція та закон від 2005 року «**Про національні та етнічні меншини й регіональні мови**»⁵² гарантують меншинам право на захист, збереження і розвиток своєї культурної ідентичності. Згідно із законом визначаються **9 національних меншин**: білоруська, чеська, литовська, німецька, вірменська, російська, словацька, українська та єврейська; **4 етнічні меншини**: караїми, лемки, роми й татари та одна громада, яка використовує регіональну мову кашубів.

Також значний вплив на політику ідентичності має **Польська Католицька Церква** як авторитет у формуванні переконань значної частки поляків, особливо щодо захисту культурної спадщини та сучасного статусу польської мови як показника національної ідентичності.⁵³

Рисунок. 5. Динаміка зміни коефіцієнта народжуваності та сальдо міграції в Польщі, 1988 р., 2000 р., 2021 р.

Після Другої світової війни Польща характеризувалася **динамічними демографічними процесами**. За даними Світового Банку⁵⁴ з 1989 року в країні спостерігається процес обмеженого заміщення поколінь, що характеризується **падінням показників народжуваності та від’ємним сальдо міграції**, що показано на рис. 5. Показник народжуваності падає з 1988 року, коли він складав 15,6 на 1000 осіб, уже у 2000. Відбулося зменшення майже на половину до рівня 9,9 на 1000 осіб, а у 2021 році був зафіксований історичний мінімум показника, що склав 8,8 новонароджених на 1000 осіб. Проблему старіння населення та нестачі робочої сили уряд вирішує шляхом залучення робочих мігрантів із сусідніх країн, значна частина яких прибувають на сезонні та інші роботи з України. Так, в 1998 році сальдо міграції було суттєво від’ємним (-98,3 тис. осіб), а у 2000 році — зафіксований історичний

⁴⁹ CIA The World Factbook - Poland. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/poland/#people-and-society>

⁵⁰ The Constitution of the Republic of Poland. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>

⁵¹ Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19990900999>

⁵² Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20050170141>

⁵³ Kuźniak, M., & Mańczak-Wohlfeld, E. (2017). Language Planning Activities and Policy – the Case of Poland. *Glottodidactica*, 43(2), 63–83. <https://doi.org/10.14746/gl.2016.43.2.03>

⁵⁴ World Development Indicators. World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

максимум позитивного значення сальдо міграції (315,6 тис. осіб). В останні роки показники індикатора залишаються від'ємними (-2,9 тис. осіб у 2021 році), але демонструють позитивну динаміку.

Новим демографічним викликом для країни є **масова міграція громадян України до Польщі** у зв'язку з початком повномасштабної війни росії проти України в лютому 2022 року. За оцінками ЄС, у лютому 2023 року в державі перебувало близько 2,4–2,7 мільйона українських біженців.⁵⁵

Після Другої світової війни Польща опинилася у сфері впливу Радянського Союзу, ставши на шлях соціалістичного розвитку та приєднавшись до Варшавського договору. У 1980-х роках, на тлі загострення суспільної кризи та робітничих страйків, у країні було створене опозиційне профспілкове **об'єднання «Солідарність» на чолі з Лехом Валенсою**, яке зрештою перетворилося в політичну партію та перемогло на перших демократичних виборах 1989 року, поклавши край епосі комунізму.⁵⁶ Після розпаду соціалістичного блоку уряд провів **реформи «шокової терапії»**, які в короткі терміни дозволили перейти від планової до ліберальної ринкової економіки, заклавши міцну базу для перетворення Польщі на одну з найбільших економік Центральної Європи.⁵⁷ Це дозволило країні у **2004 році стати членом до Європейського Союзу**, а у 2007 р. приєднатися до Шенгенської зони. Водночас Польща залишається східним флангом **Північноатлантичного альянсу (з 1999 року)**, межуючи з Україною, Білоруссю та Росією, які не входять до європейських та євроатлантичних структур.

Формування польської національної ідентичності базується на історичній пам'яті та культурній самобутності польського народу. Інтегрована освітня платформа Міністерства освіти та науки Польщі⁵⁸ визначає **національну ідентичність як усвідомлення своєї інакшості та відмінності щодо інших націй і народів, а також почуття приналежності до власної нації.**

На формування національної ідентичності впливають націєтворчі чинники, які є різними для кожної нації:

- територія;
- етнічна приналежність;
- політична організація у формі держави;
- історія і традиції;
- релігія і віросповідання;
- економіка;
- соціальна інтеграція;
- культура;
- національна свідомість членів нації.

Відповідно до структури опитувань щодо польської ідентичності, розробленого Варшавським університетом та проведеним Центром вивчення громадської думки у 2018 році⁵⁹, **критеріями польськості є:**

- мати польське громадянство;
- постійно проживати в Польщі;
- мати католицьку віру;
- бути народженим у Польщі;

⁵⁵ Population: demographic situation, languages and religions of Poland. European Commission. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/poland/population-demographic-situation-languages-and-religions>

⁵⁶ Tsira Shvangiradze. The Rise and Fall of Poland's Solidarity Movement. The Collector. April 14, 2022. URL: <https://www.thecollector.com/poland-solidarity-movement/>

⁵⁷ Poland's 'shock therapy' creates lasting entrepreneurial state of mind. Financial Times. June 3, 2014. URL: <https://www.ft.com/content/c2b2b4a2-cb96-11e3-8ccf-00144feabdc0>

⁵⁸ Przeczytaj - Zintegrowana Platforma Edukacyjna. URL: <https://zpe.gov.pl/a/przeczytaj/D12cyjkTE>

⁵⁹ Krzysztof Jaskulowski. The Politics of a National Identity Survey: Polishness, Whiteness, and Racial Exclusion. Nationalities Papers (2020), 1–14. doi:10.1017/nps.2020.68

- знати польську культуру та історію;
- розмовляти польською мовою;
- мати принаймні одного з батьків польської національності;
- робити особливі внески в Польщу;
- жити за польськими звичаями та відчувати, що ти поляк.

У 2010-х роках відбулися процеси, що сприяли **переходу до більш консервативної політики** в Польщі, що сталося після Смоленської трагедії в 2010 році та приходу до влади партії «Право і справедливість» (ПіС) на чолі з **Ярославом Качиньським** у 2015 році, що змінив курс країни в сторону праворадикальності.⁶⁰ Основними проявами цього стали збільшення ролі католицької релігії в суспільстві, більш вороже ставлення до мігрантів і інших етнічних груп, переосмислення польської історії, надання більшого значення етнічності та національності тощо. Як наслідок, це призвело до **поляризації польського суспільства**, що, вірогідно, буде домінуючим трендом у найближчі роки.⁶¹ Проте обрання **прем'єр-міністром Дональда Туска** після парламентських виборів 2023 року в Польщі може позначило зростання популярності більш ліберальних і проєвропейських сил, що може призвести до певного коригування політичного курсу країни.⁶²

Загалом, сьогодні основними викликами для поляків у контексті національної ідентичності є **гарантування національної безпеки та суверенітету** в межах історичних кордонів, що пов'язано з екзистенційною загрозою з боку російської федерації, з якою межує Польща, та збереження самобутності польського народу в умовах зростання глобалізації та міграції, а також зростання ролі європейської ідентичності та посилення тенденції космополітизму.

Політика щодо громадянства

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Ключовим державним стейкхолдером, який розробляє політику щодо громадянства та видачі Карти поляка (див. «Інші програми»), є **Міністерство закордонних справ Республіки Польща**.

Сьогодні іноземці можуть подавати документи на отримання громадянства в Польщі на **Президента Польщі** або на **регіональні органи влади — воєводства** (до 2012 року надання громадянства було виключною прерогативою Президента).⁶³ Оскарження розглядає **Міністерство внутрішніх справ**.⁶⁴

Консульські установи Польщі, які розташовані в різних країнах світу, задіяні в процесі звернення за отриманням Карти поляка. Вони можуть надавати інформацію, консультувати та допомагати в заповненні необхідних документів. **Управління в справах ветеранів війни та жертв репресій** або **Інститут національної пам'яті** можуть бути залучені до перевірки польського походження заявника або надання відповідних документів.

⁶⁰ Попри те, що ПіС запровадила соціальні програми підтримки, уряд також провів контрверсійну судову реформу, збільшивши контроль над судовою владою, що значно критикувалося з боку ЄС, обмежив незалежність медіа, прийняв закон про заборону абортів, що викликав хвилю протестів у 2020 р., та різко висловлювався проти ЛГБТ+ спільноті та мігрантів.

Poland: Taking stock after eight years of PiS government. DW. 27 September 2023. URL: <https://www.dw.com/en/poland-taking-stock-after-eight-years-of-pis-government/a-66934698>

⁶¹ Ewa Nowecka-Wolska, Bogumił Wolski. One nation, two national identities: the impact of politics and the media on the recent shift in identity construction in Poland. *Oceanide* 12:45-53. DOI:10.37668/oceanide.v12i.24

⁶² Іноді вони повертаються. Як Дональд Туск знову став прем'єр-міністром Польщі. BBC Україна. 12 грудня 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72v0n9z0rro>

⁶³ Keryk, M. (2021). Does Polish Origin Matter? The Integration Challenges of Polish Card Holders in Poland. *Ethnopolitics*, 20(1), 123–135. <https://doi.org/10.1080/17449057.2020.1808330>

⁶⁴ Apply to be recognised as a Polish citizen - Ministry of the Interior and Administration. URL: <https://www.gov.pl/web/mswia-en/apply-to-be-recognised-as-a-polish-citizen>

НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА | Закон 2009 року «Про польське громадянство» спростив процедуру отримання громадянства. Він розширив категорії іноземців, які можуть подати заяву на отримання громадянства, зменшив термін попереднього перебування, необхідний для отримання громадянства, надав регіональним органам влади право на надання громадянства та запровадив процедуру оскарження. З прийняттям цього закону кількість натуралізованих громадян зростає.

Польща надає 7 сценаріїв, за яких можливо отримати польське громадянство.⁶⁵

- проживати в Польщі протягом **не менше 3 років** із дозволом на постійне перебування, дозволом на перебування довготермінового резидента ЄС або з правом на постійне перебування, маючи стабільний дохід та право на проживання;
- проживати в Польщі **не менше 2 років** із дозволом на постійне перебування, дозволом на перебування довготермінового резидента ЄС або з правом на постійне перебування, якщо перебуває в шлюбі з громадянином Польщі протягом не менше 3 років або не має жодного громадянства;
- проживати в Польщі **не менше 2 років** із дозволом на постійне перебування, отриманим як біженець;
- неповнолітній заявник і проживає в Польщі з одним із батьків, який є громадянином Польщі, зі згодою іншого з батьків;
- неповнолітній заявник і проживає в Польщі з одним із батьків, який був відновлений у польському громадянстві;
- проживати в Польщі протягом **не менше 10 років** із дозволом на постійне перебування, дозволом на перебування довготермінового резидента ЄС або з правом на постійне перебування, маючи стабільний дохід та право на проживання (на відміну від п. 1, у цьому випадку не вказано, на якій підставі іноземець повинен перебувати в Польщі);
- проживати в Польщі протягом **не менше 1 року** з дозволом на постійне перебування, отриманим через **польське походження** або **Карту поляка**.

Необхідно мати офіційне підтвердження володіння польською мовою на рівні B1.

ІНШІ ПРОГРАМИ | Ще у 2007 році польський Сейм ухвалив закон, який запровадив **Карту поляка** — документ, що видається громадянам інших країн (до 2019 року — тільки громадянам держав-наступниць СРСР), які заявляють про свою приналежність до польської нації. Власне, це інструмент м'якої сили, спрямований на популяризацію польської культурної ідентичності за кордоном і залучення до Польщі освіченої та культурно лояльної молоді.

Для отримання **Карти поляка** потрібно відповідати таким умовам:

- **володіти польською мовою**, яку вважають рідною, знати і практикувати **польські традиції**;
- заявити про свою **приналежність до польського народу** в присутності польського консула;
- довести, що **один батьків чи бабусь і дідусів мали польську національність** чи польське громадянство;
- надати підтвердження від місцевої польської організації про **активну участь у популяризації польської культури та мови** чи підтримку польської національної меншини, протягом останніх 3 років.

Офіційно Карта поляка не виключає підтримку культури й мови країни, звідки походить власник Карти. Проте існують випадки, коли в польському інформаційному просторі публічно погрожували українцям анулювати Карту й депортувати їх із Польщі за публічну підтримку символів Української повстанської армії.⁶⁶

⁶⁵ Apply to be recognised as a Polish citizen - Ministry of the Interior and Administration. URL: <https://www.gov.pl/web/mswia-en/apply-to-be-recognised-as-a-polish-citizen>

⁶⁶ Myroslava Keryk (2021) Does Polish Origin Matter? The Integration Challenges of Polish Card Holders in Poland, *Ethnopolitics*, 20:1, 123-135, DOI: 10.1080/17449057.2020.1808330

Карта поляка не гарантує права на польське громадянство, однак надає їй власникам певні привілеї на території Польщі, у тому числі — подача документів на польське громадянство за спрощеною процедурою (з 2016 року).⁶⁷

Мовна політика

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Повноваження у сфері мовної політики Польщі розподіляються між трьома міністерствами: Міністерством національної освіти, Міністерством науки й вищої освіти та Міністерством культури та національної спадщини. **Міністерство національної освіти** відповідає за розробку програм із вивчення державної мови в навчальних закладах та підтримує заходи, спрямовані на популяризацію польської мови й літератури.⁶⁸ **Міністерство науки й вищої освіти**, якому підпорядковуються університети й науково-дослідні інститути, спрямовує свої зусилля на розвиток сучасної науки в країні, у тому числі підтримку польського мовознавства.⁶⁹ **Міністерство культури та національної спадщини** відповідає за реалізацію різноманітних програм культурно-історичної спадщини, популяризації читання тощо. Крім того, воно підтримує тематичну діяльність як державних установ, так і органів місцевого самоврядування, недержавних організацій та релігійних об'єднань.⁷⁰

Рада польської мови при Польській академії наук є офіційним консультативно-дорадчим органом, який займається питаннями використання польської мови та відповідальний за її захист, розвиток і популяризацію. Однією із цілей роботи Ради також є запобігання «погіршенню польської мови», зокрема через використання іншомовних запозичень, вульгаризмів чи жаргону.⁷¹

Рада активно співпрацює з урядом, державними установами (переважно відповідальними за освіту та культуру), а також із науковими та професійними організаціями шляхом підготовки експертних висновків і роз'яснень із питань використання польської мови. Крім того, Рада консультує з питань польських назв нових продуктів, використання мови в різних галузях науки та техніки, культури викладання польської мови в школах,⁷² а також надає рекомендації відділам державної реєстрації актів цивільного стану (РАЦС) щодо імен дітей осіб польського громадянства та національності.⁷³ Додатково, установа регулярно організовує наукові конференції, зокрема Форум культури слова й Конгрес полоністики, проводить мовні дебати та видає тематичні публікації. **Звіт про стан захисту польської мови** подається Радою до Сейму та Сенату кожні два роки.

Рада нараховує понад 30 членів, в основному експертів із мовознавства і філології, а також літературознавства, права, соціології та журналістики, виключаючи політиків.⁷⁴

При Польській академії наук також функціонують **Комітет лінгвістики** та **Інститут польської мови**. Комітет об'єднує лінгвістичну спільноту країни та дослідників мов світу.⁷⁵ Інститут, своєю чергою, проводить наукову діяльність із польського мовознавства, зокрема працює над науковими словниками.⁷⁶

Центр розвитку польської освіти за кордоном, державна установа, яка здійснює педагогічний нагляд у польських школах при дипломатичних установах у всьому світі, значний акцент робить на вивченні та популяризації польської мови для молодих поляків за кордоном.⁷⁷

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ministerstwo Edukacji Narodowej. Programy i projekty. URL: <https://www.gov.pl/web/edukacja/programy-i-projekty>

⁶⁹ Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Programy i przedsięwzięcia. URL: <https://www.gov.pl/web/nauka/programy-i-przedswiezecia>

⁷⁰ Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Programy Ministra. URL: <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-i-projekty>

⁷¹ Extra, G. & Gorter, D. (2008). *Multilingual Europe: Facts and Policies*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110208351>

⁷² Rada Języka Polskiego. Podstawowe informacje o Radzie. URL: <https://rjp.pan.pl/o-radzie/podstawowe-informacje-o-radzie>

⁷³ Rada Języka Polskiego. Zalecenia dla urzędów stanu cywilnego. URL: <https://rjp.pan.pl/zalecenia-dla-urzedow-stanu-cywilnego2>

⁷⁴ Wallas, T., & Hordecki, B. (2021). *Members of the Polish Language Council on the Problems of Linguistic Diversity and Linguistic Inclusion in Poland*. *Social Inclusion*, 9(1), 63-74. doi:<https://doi.org/10.17645/si.v9i1.3595>

⁷⁵ Komitet Językoznawstwa. Historia i zakres działania. URL: <https://komiezyk.pan.pl/pl/zakres-dziaania>

⁷⁶ Instytut Języka Polskiego. O instytucie. URL: <https://iip.pan.pl/o-instytucie/>

⁷⁷ Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą (ORPEG). Podstawowe informacje. URL: <https://www.orpeg.pl/o-nas/podstawowe-informacje/>

Польське національне агентство з питань академічного обміну виконує ряд завдань, включно з поширенням польської мови за межами країни через спеціальні програми для індивідуальних осіб та установ. Агентство надає іноземцям можливість вивчати полоністичні студії в Польщі, брати участь у польських дослідницьких проєктах та інтенсивних літніх мовних курсах. Агентство встановлює партнерські відносини з іноземними університетами, які пропонують курси польської мови, і підтримує академічні та наукові установи, які впроваджують проєкти з підтримки та популяризації вивчення польської мови серед іноземців за кордоном.⁷⁸

У Польщі існує три лінгвістичні товариства: «**Польське мовознавче товариство**», «**Товариство культури мови**» й «**Товариство любителів польської мови**». Останнє, згідно зі статутом, через сприяння любові до польської мови прагне до збереження національних традицій, плекання польськості та розвитку громадянської і культурної свідомості.⁷⁹ Кожне товариство має свої регіональні представництва майже у всіх воєводствах, а також свої регулярні друковані видання, ведуть просвітницьку й наукову діяльність.

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА | Головний документ, що формує основи мовної політики в Польщі, це Конституція, яка визначає, що польська мова має статус єдиної офіційної мови в країні.⁸⁰ Ще одним важливим юридичним документом є **Закон про польську мову**, прийнятий в 1999 році (надалі піддавався численним змінам). Преамбула цього закону вказує, що *польська мова є основним елементом національної ідентичності й надбанням національної культури*, та згадує, що окупаційна влада докладала зусиль для послаблення польської мови задля руйнування польської нації. Зазначається, що в умовах глобалізації виникає необхідність збереження національної ідентичності через захист польської мови. Захист, своєю чергою, полягає в правильному використанні, протидії вульгаризації, поширенні й підтримці вивчення польської мови за кордоном, а також збереженні регіональних діалектів. Закон проголошує, що публічна діяльність у Польщі має здійснюватися польською мовою, а всі державні органи й установи зобов'язані використовувати й захищати польську мову. Крім того, цим Законом було засновано Раду польської мови, згадану раніше.⁸¹ Необхідно зазначити, що Закон про польську мову піддався критиці через неузгодженість його положень і юридичні неточності, а також занепокоєння, що він створює фіктивну загрозу для польської мови та застосовує директивний підхід до мовного регулювання.⁸²

Практично вся **система освіти** в Польщі функціонує польською мовою. Зокрема, викладання в школах та університетах здійснюється переважно польською. Можливість викладання іншими мовами передбачена лише за наявності спеціальних нормативних актів, що це дозволяють.⁸³ Матура — випускний екзамен, який складають усі учні після закінчення середньої загальноосвітньої школи — включає польську мову як обов'язковий предмет.⁸⁴

Обов'язкове використання польської мови передбачено в рекламі, відносинах зі споживачами, торговельних операціях, а також трудових відносинах (з деякими винятками). Усі **товари та послуги**, а також інформація щодо їхніх характеристик, інструкції з експлуатації, рахунки та інші супровідні документи повинні мати обов'язкову версію польською мовою. За порушення законодавства передбачені штрафні санкції.⁸⁵

Телевізійні мовники зобов'язані виділяти не менше 33% щоквартального часу на трансляції програм, оригінально вироблених польською мовою (за винятком новин, реклами, спортивних трансляцій тощо). Щодо **радіо**, не менше

⁷⁸ Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej. Język polski. URL: <https://nawa.gov.pl/jezyk-polski>

⁷⁹ Statut Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego. URL: <https://tmjp.pl/statut/>

⁸⁰ Конституція Республіки Польща, Стаття 27. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/Polski/kon1.htm>

⁸¹ Ustawa o języku polskim z dnia 7 października 1999 r.

⁸² Wąsikiewicz-Firlej, E., Szczepaniak-Kozak, A. & Lankiewicz, H. (2022). *Living in Poland in narrative accounts of international students*. Warsaw: FRSE Publishing. <https://doi.org/10.47050/66515789>

⁸³ Extra, G. & Gorter, D. (2008). *Multilingual Europe: Facts and Policies*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110208351>

⁸⁴ Ministerstwo Edukacji Narodowej. Egzamin maturalny. URL: <https://www.gov.pl/web/edukacja/egzamin-maturalny2>

⁸⁵ Ustawa o języku polskim z dnia 7 października 1999 r.

33% місячного часу мовлення повинно відводитись для творів польською. Суспільне телебачення та радіо законодавчо зобов'язані поширювати польську мову та захищати її правильність.⁸⁶

ДЕРЖАВНІ ТА ГРОМАДСЬКІ ІНІЦІАТИВИ | Окрім заходів на законодавчому рівні для підтримки польської мови, існують різноманітні державні та громадські програми та ініціативи, спрямовані на популяризацію польської та розвиток культури її використання.

Національна програма розвитку гуманітарних наук, започаткована в 2010 році Міністерством наук та вищої освіти, спрямована на підтримку ініціатив, які мають важливе значення для наукової та освітньої політики держави. Зокрема, програма надає фінансову підтримку освітнім та науково-дослідним установам для реалізації проектів, спрямованих на видання видатних творів світової культури польською мовою, а також перекладання іншими мовами та публікацію видатних праць польської гуманітарної науки.⁸⁷

У 2012 році була започаткована соціально-просвітницька **кампанія «Рідне — додай до обраного»**, яку реалізовує державна установа Національний центр культури за партнерства Ради польської мови. Основними цілями кампанії є формування мовної свідомості серед поляків та привернення уваги на правильності польської мови. Діяльність у рамках ініціативи включає випуск телевізійних роликів, короткометражних анімаційних фільмів, радіовистав та публікацій із питань культури мови, мовознавства, історії польської мови, теорії та історії літератури, поетичних збірок. Крім того, кампанія пропонує місцевим культурним установам і громадським організаціям грантову допомогу для реалізації проектів із популяризації знань про мову.⁸⁸

Національний диктант — орфографічний конкурс, який проводиться в Катовіце з 1987 року (з 2012 року — кожні два роки) і транслюється Польським радіо та Польським телебаченням.⁸⁹ Переможець конкурсу отримує титул Майстра польської мови, а друге та третє місця — стають Віце-майстрами. Окрім почесних титулів, переможці отримують грошові винагороди.⁹⁰ Диктант є популярним заходом, у якому беруть участь також і політики, відомі журналісти, музиканти та актори.

З 2000 року в Польщі на щорічній основі успішно діє **Програма «Майстер польської мови»**, ініційована за приватної ініціативи. У межах програми, група експертів, до якої входять видатні лінгвісти й літературознавці, визначає осіб, які досконало володіють польською мовою. Додатково, у 2011 році була започаткована нова категорія — «Кузня майстрів польського слова», яка присуджується ініціативам, установам чи організаціям, що сприяють культивуванню та популяризації правильного вживання польської мови.⁹¹

Для **іноземців** у різних містах Польщі доступна значна кількість безкоштовних курсів для вивчення польської мови, а також різноманітні онлайн курси.⁹² Держава має програми та стипендії для бажаючих приїхати в Польщу для вивчення польської мови. Додатково, існують різні гранти для реалізації проектів, пов'язаних із поширенням польської культури та мови за кордоном.⁹³

Освітня політика

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Центральне управління в сфері освіти здійснюється двома міністерствами (Міністерство освіти та науки ліквідоване з 1 січня 2024 року). **Міністерство національної освіти** формує політику освіти й

⁸⁶ Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji

⁸⁷ Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Narodowy Program Rozwoju Humanistyki. URL: <https://www.gov.pl/web/nauka/podstawowe-informacje-mnismw>

⁸⁸ O kampanii „Ojczysty – dodaj do ulubionych”. URL: <https://www.nck.pl/projekty-kulturalne/projekty/ojczysty-dodaj-do-ulubionych/o-kampanii>

⁸⁹ Historia Ogólnopolskiego Konkursu Ortograficznego Dyktanda w pigułce. URL: <https://dyktando.info.pl/index.php/historia-dyktanda-w-pigulce/>

⁹⁰ Regulamin Ogólnopolskiego Konkursu Ortograficznego Dyktando 2022. URL: <https://dyktando.info.pl/index.php/regulamin/>

⁹¹ Program Mistrz Mowy Polskiej. URL: <https://www.mistrzmony.pl/o-programie/>

⁹² Lista bezpłatnych kursów języka polskiego dla Ukraińców. URL: <https://www.voque.pl/a/lista-bezplatnych-kursow-jezyka-polskiego-dla-ukraincow>

⁹³ Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej. Język polski. URL: <https://nawa.gov.pl/jezyk-polski>

виховання, встановлює національні стандарти в цих сферах.⁹⁴ **Міністерство науки та вищої освіти** формує політику вищої освіти та науки, встановлює національні стандарти в цих сферах.⁹⁵ **Національна рада освіти** забезпечує нагляд і керівництво навчальними закладами на регіональному рівні. При цьому навчальні заклади в Польщі мають високу автономність. На регіональному рівні педагогічний нагляд за навчальними закладами та забезпечення дотримання національних освітніх стандартів і політики здійснюють **голови регіональних органів управління освітою**.⁹⁶ На місцеве самоврядування (на рівні гміни або району) покладено значну частину суспільних завдань у сфері освіти.⁹⁷ При міністерстві національної освіти **функціонує Центр розвитку польської освіти за кордоном**, якому підпорядковані польські навчальні заклади в 37 країнах світу.⁹⁸ Центр розробляє програми для таких шкіл, а також займається просуванням політики вивчення польської мови як базової в іноземних країнах.⁹⁹

СИСТЕМА ОСВІТИ | З 2016 року польська система освіти реформована й поділяється на ясла й дошкільні заклади, обов'язкову 8-річну базову середню школу, не обов'язкову профільну середню освіту (1-5 років).¹⁰⁰ Початкова освіта є обов'язковою для всіх 7-річних дітей, у тому числі для учнів з особливими потребами. Польська система освіти також включає невелику кількість початкових шкіл для дорослих.¹⁰¹ Наприкінці початкової 8-річної освіти та загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів усі учні складають обов'язкові зовнішні іспити зрілості які впливають на вибір учнями подальшого освітнього та/або професійного напрямку. Система вищої освіти побудована з 2-х ступенів за стандартом Болонської декларації: на бакалавра навчаються 3-3,5 роки, на магістра — 1,5-2 роки. На окремих спеціальностях (медицина, психологія, право) програма неподільна і триває 5 років. Після закінчення магістратури можна вступити на докторантуру.¹⁰²

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА НАВЧАННЯ | **Державна програма «Польський порядок»** визначає освіту як одну з найважливіших сфер покращення соціально-економічного життя в Польщі.¹⁰³ Програма стосується розвитку національної ідентичності, зокрема через програми:

- «Пізнай Польщу» — фінансування «патріотичних» поїздок учнів загальноосвітніх шкіл на Східні Креси (території Західної України, Західної Білорусі й Литви) та інші місця спадщини Першої Речі Посполитої;¹⁰⁴
- збільшення вивчення історії із середньої школи — відвідування музеїв, розширення списку літератури про історію Польщі, запровадження щорічної національної історичної вікторини й конкурсу ораторської майстерності в школах;
- інклюзивного доступу до шкіл і дитячих садків — підготовка вчителів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, ліквідація бар'єрів архітектурної доступності тощо.

⁹⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 grudnia 2023 r. w sprawie utworzenia Ministerstwa Edukacji Narodowej. URL:

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230002694>

⁹⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 grudnia 2023 r. w sprawie utworzenia Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. URL:

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230002695>

⁹⁶ National Education Systems. Poland Overview. Administration and governance at local and/or institutional level. 2023. URL:

<https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/poland/administration-and-governance-local-and-or-institutional-level>

⁹⁷ Political, social and economic background and trends. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/poland/political-social-and-economic-background-and-trends>

⁹⁸ Podstawowe informacje - Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą. URL: <https://www.orpeq.pl/o-nas/podstawowe-informacje/>

⁹⁹ https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/nauczanie_i_promocja_jezyka_polskiego_w_swiecie_interaktywny_pdf.pdf (ст.43-44)

¹⁰⁰ Reforma oświaty - szkoły ponadpodstawowe. URL: <https://www.nowaera.pl/oferta-edukacyjna/reforma/szkola-ponadpodstawowa/reforma-oswiatowa>

¹⁰¹ Organisation of single-structure education. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/poland/organisation-single-structure-education>

¹⁰² Higher education. Eurydice. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/poland/higher-education>

¹⁰³ Przyjazna szkoła i kultura na nowy wiek - Polski Ład. URL: <https://www.gov.pl/web/polski-lad/przyjazna-szkola-i-kultura-na-nowy-wiek>

¹⁰⁴ Poland funds schools trips to "build patriotism and community between students and teachers." URL: <https://notesfrompoland.com/2021/08/13/poland-funds-patriotic-schools-trips-to-rebuild-community-between-students-and-teachers/>

Освіта також зазнала змін змістовно. У преамбулі закону «Про шкільну освіту» акцентується на важливості *патріотичного виховання в здійсненні громадянських обов'язків та ролі школи в розвитку демократії, толерантності, справедливості та свободи*.¹⁰⁵

Починаючи з дошкільної освіти, навчання має здійснюватись із повагою до **християнських** (католицизм ставиться вище за всі інші релігії) **та сімейних цінностей**.¹⁰⁶

Отже, змалку учні повинні відчувати і вміти пояснити свою приналежність до сім'ї та нації, бути в змозі назвати цінності, пов'язані із соціальною поведінкою, виявляти повагу до батьківщини та культурної спадщини, розпізнавати національні та регіональні символи, національних героїв та події в історії Польщі.¹⁰⁷

Шкільні підручники зображують європейський вимір етнічного й релігійного різноманіття в обмеженому форматі.¹⁰⁸ Дослідники мають сумнів у готовності молодого покоління жити у відкритій і ліберальній Європі та набудити здорову громадянську позицію, враховуючи надмірне нав'язування традиційних цінностей та відсутність мультикультуралізму в навчанні.¹⁰⁹

ОСВІТА ЗА КОРДОНОМ | Польща намагається забезпечити освіту рідною мовою своїх громадян, які тимчасово або постійно проживають за кордоном. Понад 150 тис. учнів навчаються в близько 2 тис. **польських школах за межами Польщі**.¹¹⁰ У цих школах розвивають знання польської мови та літератури, історії Польщі, знання про суспільство в рамках предмета «Знання про Польщу». Також школи знайомлять із культурною спадщиною країни походження і тим самим підтримують процес формування ідентичності серед молоді польської діаспори та сприяють їхньому поверненню до Польщі.¹¹¹

Переважна більшість закладів була створена в результаті низової діяльності польських мігрантів. Поляки вбачають зони росту в покращенні польської освіти за кордоном: посібники не повною мірою враховують специфіку викладання в таких школах, а також не пристосовані до потреб сучасної молоді. Разом із цим, у 90 % шкіл навчання платне.¹¹²

Польську освіту за кордоном реалізують у:

- школах та шкільних консультаційних пунктах при дипломатичних представництвах та під педагогічним керівництвом Центру розвитку польської освіти за кордоном;
- громадських суботніх школах, якими опікуються неурядові організації;
- школи в освітніх системах інших країн із польською мовою навчання;
- європейські школи.¹¹³

Військово-патріотичне виховання

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | За досягнення оборонних цілей завдяки військовій освіті в школах відповідальне **Міністерство національної оборони** й **Міністерство національної освіти**. Студентська програма «Академічний легіон» реалізується на підставі угоди між Міністерством національної оборони й **Міністерством науки та вищої**

¹⁰⁵ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. - Prawo oświatowe. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170000059>

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Regulation of the Minister of National Education, (n 59), 5–6, 15

¹⁰⁸ Elżbieta M. Mach. *Between patriotism and nationalism*. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9781003226123-20/patriotism-nationalism-el%20C5%BCbieta-mach>

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ *Nauczanie i promocja języka polskiego w świecie*. URL: https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/nauczanie_i_promocja_jezyka_polskiego_w_swiecie_interaktywny_pdf.pdf

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Ibid.

освіти. Відповідальним за реалізацію програми є Міністр національної оборони, **ректори** ВНЗ організують процес на місцях.¹¹⁴ Програма «Паспорт» реалізовується Міністерством національної оборони.¹¹⁵ Програма підтримки загальноосвітніх шкіл, у яких функціонують сертифіковані військово-спортивні класи, реалізується на місцях за підтримки **військових частин, навчальних центрів та відповідних територіальних органів військового управління.**¹¹⁶ **Університет військових досліджень** також надає підтримку в реалізації програм.¹¹⁷

ПІДХІД ДЛЯ ШКІЛЬНОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ | Патріотичне виховання в Польщі безпосередньо пов'язане із навчанням індивідуального, суспільного та національного захисту. У 2019 році була оновлена програма обов'язкового предмета «безпекова освіта» з теоретичної та практичної підготовки учнів початкових (з 8 класу) і середніх шкіл.¹¹⁸ Учні готують до належного реагування на широкий спектр загроз. Предмет охоплює такі сфери:

- національна безпека (4 години);
- організація рятувальних робіт (7 годин);
- медична освіта (7 годин на рік);
- перша медична допомога (10 годин).

У деяких середніх школах передбачені сертифіковані військово-спортивні класи, де викладається предмет «військовий вишкіл».¹¹⁹ Програма розрахована на 185 навчальних годин теоретичної і практичної підготовки:

- 45 годин теоретичних занять у школі;
- 90 годин практичних занять у військовій частині;
- 50 годин навчальних зборів;
- 30 годин самостійної підготовки.

Територіальні органи військового управління надають підтримку учням у виборі військової служби. З 2017 року функціонує добровільна короткострокова **програма військового вишколу «Академічний легіон»** для студентів, з метою створення сержантського та офіцерського резерву.¹²⁰ До шостого набору в «Академічний легіон» у 2023 році планували залучити 50-70 вищих навчальних закладів. Програма поділена на теоретичну (15 годин) та практичну частини. Теоретичний модуль сержантської підготовки здійснюється на базі університетів та охоплює теми:

- топографія, радіозв'язок;
- теорії стрільби, характеристики вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин;
- основні відомості про Збройні Сили Польщі, обов'язки військовослужбовця принципи ведення вогню, міжнародне гуманітарне право;
- надання першої медичної допомоги тощо.¹²¹

Після цього слідує практичне навчання у військових частинах. Воно складається з двох блоків:

¹¹⁴ Legia Akademicka - Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. URL: <https://www.gov.pl/web/nauka/legia-akademicka>

¹¹⁵ THE SYSTEM OF DEFENCE EDUCATION SYSTEM FOR POLISH YOUTH AFTER 1989 AND ITS TRANSFORMATIONS. URL: https://www.researchgate.net/profile/Iлона-Urych-2/publication/354546878_The_System_of_Defence_Education_System_for_Polish_Youth_After_1989_and_Its_Transformations/links/616543b71eb5da761e83e9b6/The-System-of-Defence-Education-System-for-Polish-Youth-After-1989-and-Its-Transformations.pdf

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Wojsko-Polskie.pl. URL: <https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/en/>

¹¹⁸ THE SYSTEM OF DEFENCE EDUCATION SYSTEM FOR POLISH YOUTH AFTER 1989 AND ITS TRANSFORMATIONS. URL: https://www.researchgate.net/profile/Iлона-Urych-2/publication/354546878_The_System_of_Defence_Education_System_for_Polish_Youth_After_1989_and_Its_Transformations/links/616543b71eb5da761e83e9b6/The-System-of-Defence-Education-System-for-Polish-Youth-After-1989-and-Its-Transformations.pdf

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Soboń, A. (2018). Needs of non-military defence resources in scope of education – dilemmas of XXI century. Defense Resources Management in the 21st Century, 13, 300–307. <https://doi.org/ISSN 2248 –2385; ISSN-L 2248 –2385 Retrieved September 23, 2020, from: http://www.codrm.eu/conferences/2018/Carte%20CoDRM%202018.pdf>

¹²¹ Program 2020/21. Program Legii Akademickiej w Akademii Sztuki Wojennej w roku akademickim 2020/21 (The program of the Academic Legion at the Academy of Martial Arts in the academic year 2020/21). Retrieved September 30, 2020, from: <https://www.wojsko-polskie.pl/legia-akademicka/>

- базова підготовка, яка триває 21 день і завершується іспитом, після якого відбувається прийняття присяги;
- підготовка сержантського складу, яка триває 21 день і завершується іспитом та подальшим присвоєнням звання капрала запасу.¹²²

Ще однією формою освіти для молоді в сфері безпеки й оборони є **короткострокова програма «Паспорт»** у співпраці між профільними неурядовими організаціями й військовими частинами Збройних Сил Республіки Польща.¹²³ Брати участь у програмі можуть повнолітні члени оборонних неурядових організацій, які мають польське громадянство. Програма включає:

- П'ять тренінгів вихідного дня;
- П'ять п'ятиденних спеціалізованих курсів на тему командування, зв'язку, логістики, медицини, SERE (Survival, Evasion, Resistance and Escape);
- Кілька днів у літньому тренувальному таборі;
- Перевірка навичок під час тактичних навчань із військовими.¹²⁴

За результатами проходження програми видається сертифікат, що свідчить про підготовку людини до співпраці зі Збройними силами Польщі.

СКАУТИНГ | Також у сфері військово-патріотичного виховання діють польські скаутські організації, які покликані розвивати в молоді прихильність до національних традицій, волелюбності, демократії, відповідальність за долю власної родини, нації та держави. Нижче наведений їхній перелік:

- Польська асоціація скаутів і гідів — найбільша й найстаріша незалежна скаутська організація в Польщі, яка налічує 100 000 членів та членкинь. Програма розрахована для молоді віком від 6 до 21 року. Має розгалужену мережу;¹²⁵
- Скаутська Асоціація Республіки Польща — друга по чисельності організація скаутів, має схожі характеристики як і ZHP;¹²⁶
- Польська асоціація скаутів, що діє за межами країни — організація підтримує польських скаутів за кордоном;¹²⁷
- Асоціація скаутів — незалежна організація, на підтримку якої поляки можуть сплатити 1,5% зі свого податку.¹²⁸

Також у Польщі діє **Польське товариство гімнастичне «Сокіл»**, засноване в 1867 році. Спочатку «Сокіл» мав міжнародну мережу і фокусувався на фізичній підготовці, гімнастиці та військовому вишколу своїх членів. Згодом, організація також стала втілювати патріотичні та культурні аспекти, сприяючи розвитку національної свідомості серед поляків. У різні періоди існування «Сокіл» був заборонений або обмежений у своїй діяльності залежно від політичних обставин, але організація завжди зберігала свою популярність та вплив. Зараз — розвивають фізичну підготовку, патріотичного виховання та громадянську активність серед польської молоді.¹²⁹

Культурна політика

¹²² Soboń, A., Urych, I., 2021. The system of defence education system for Polish youth after 1989 and its transformations. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 11, 159-168, <https://doi.org/10.47459/jssi.2021.11.12>

¹²³ Bdsp, (2020). Retrieved September 11, 2020, from: <http://bdsp.wp.mil.pl/pl/2.html>

¹²⁴ Soboń, A., Urych, I., 2021. The system of defence education system for Polish youth after 1989 and its transformations. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 11, 159-168, <https://doi.org/10.47459/jssi.2021.11.12>

¹²⁵ The Polish Scouting and Guiding Association (ZHP). URL: <https://zhp.pl/en>

¹²⁶ Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej. URL: <https://zhr.pl/o-nas/>

¹²⁷ Związek Harcerstwa Polskiego. URL: <https://zhp.org/>

¹²⁸ Strona Główna. URL: from <https://sh.org.pl/>

¹²⁹ Polskie Towarzystwo Gimnastyczne "Sokol" w Krakowie – rok założenia 1885. URL: <http://www.sokol.pl/>

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Міністерство культури та національної спадщини є ключовою державною інституцією, яка відповідає за збереження національної спадщини та популяризацію польської культури. Міністерство здійснює нагляд за державними культурними установами, опікується розвитком мистецьких напрямів, охороною пам'яток, а також збереженням і поширенням національних і державних традицій.¹³⁰

Важливою державною інституцією у сфері культурного розвитку Польщі є **Національний культурний центр**, заснований у його нинішньому вигляді в 2006 році. Місією Центру є стимулювання інтересу до польської культури та мистецтва, розвиток і професіоналізація культурної сфери, збереження та поширення національних традицій, а також просування польської національної спадщини як складової європейської культурної спадщини. Окрім цього, установа здійснює тематичні дослідження та проводить заходи з підвищення кваліфікації працівників культури. Національний культурний центр реалізує широкий спектр проектів і програм, а також активно підтримує громадські ініціативи та неурядові організації в цій сфері.¹³¹

Інститут Адама Міцкевича, заснований в 2000 році, спрямовує свою діяльність на популяризацію польської культури за кордоном, розвиток міжнародної співпраці та культурний обмін. Інститут реалізує різноманітні проекти та програми, організовує культурні заходи та підтримує діяльність польських установ по всьому світі. Установа надає грантову підтримку громадських ініціатив та є видавцем медіапорталу Culture.pl, присвяченого польській культурі. Концепція програми Інституту на період 2020-2023 років акцентує на *унікальних цінностях польської культури, сформованих багатовіковою християнською традицією, міцним європейським корінням, географічним положенням, історією 19 та 20 століть, а також сучасною трансформацією*.¹³²

Крім того, у сфері культури Польщі діють інші державні установи, такі як Інститут національної спадщини, Національний інститут польської культурної спадщини за кордоном POLONIKA, Інститут книги, Інститут театру, Інститут кіномистецтва, Національний інститут імені Фридерика Шопена, Міжнародний центр культури та інші.

ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ | Конституцією Республіки Польща проголошено, що держава створює умови для виживання, розвитку й поширення культурних благ, *які є джерелом ідентичності польської нації*. Також у конституції визначено спрямування держави на збереження зв'язків поляків, які проживають за кордоном, з національною культурною спадщиною.¹³³

Реформи культурної політики розпочалися в країні на початку демократичного переходу в 1980-х роках. Ці реформи включали, зокрема, лібералізацію та скасування цензури, децентралізацію управління та фінансування культурних інститутів, а також ринкову трансформацію культурної сфери. Всупереч змінам, вплив Міністерства культури та державної підтримки культурних інституцій залишався центральним і головно зосереджувався на охороні культурної спадщини.¹³⁴

У 1993 році був прийнятий перший документ щодо державної культурної політики, у якому зазначалося, що сфера культури в Польщі більше не має піддаватися централізованому управлінню та ідеологічному контролю. Наступного року було затверджено документ «Завдання Міністерства культури та мистецтва на 1995–1997 роки», де були визначені три основні пріоритети: *підтримка книжкової сфери та розвиток читання, захист національної спадщини та культурна освіта*.

У 1999 році було опубліковано документ «Напрями державної культурної політики», у якому визначалися основні завдання культурної політики. Серед них були *збереження та розвиток національної та громадянської*

¹³⁰ Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Fundacje. URL: <https://www.gov.pl/web/kultura/fundacje>

¹³¹ O Narodowe Centrum Kultury. URL: <https://www.nck.pl/instytucja/o-nck>

¹³² Adam Mickiewicz Institute. Mission. URL: <https://iam.pl/en/about-us/adam-mickiewicz-institute>

¹³³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

¹³⁴ Lluís Bonet & Mariano Martín Zamorano (2020): Cultural policies in illiberal democracies: a conceptual framework based on the Polish and Hungarian governing experiences, *International Journal of Cultural Policy*, DOI: 10.1080/10286632.2020.1806829

спільноти, збереження та популяризація національної спадщини, а також популяризація польської культури за кордоном.¹³⁵

У 2004 році була розроблена Програма **Національної стратегії розвитку культури** на 2004-2007 роки, яка пізніше була продовжена до 2013 року, а згодом оновлена на Національну стратегію розвитку культури до 2020 року. Серед основних цілей програми було створення позитивного образу Польщі та її просування за кордоном через презентацію польської культури, митців та їхніх досягнень, а також *відродження національної спадщини*, її охорону та популяризацію, включно з поліпшенням стану пам'яток та розвиток музейних колекцій. Інструментом реалізації та фінансування Стратегії стали 12 операційних програм.¹³⁶

Ще одним важливим вектором культурної політики сучасної Польщі з моменту незалежності є **популяризація визначних постатей** польської національності, а також мешканців Польщі іншої національності: культурних діячів, митців, політиків, науковців тощо. Це відбувається в рамках просування нарративу національної гордості шляхом запровадження тематичних свят, конкурсів, стипендіальних і грантових програм (як-от, стипендія ім. Криштофа Скубишевського, конкурс науково-фантастичних оповідань за творами Станіслава Лема), а також найменування закладів і об'єктів інфраструктури на їхню честь (наприклад, Аеропорт імені Фридерика Шопена у Варшаві чи Центр науки «Коперник»).

ВПЛИВ ПАРТІЇ «ПРАВО І СПРАВЕДЛИВІСТЬ» | Між 2005 і 2007 роками, під час першого періоду правління партії «Право і справедливість», уряд значно розширив державну підтримку культурного сектору, збільшивши бюджет на культуру й започаткувавши реконструкції і створення музеїв та інституцій, зокрема Музею історії Польщі у Варшаві та Європейського центру Солідарності в Гданську. Також став помітний вектор культурної політики, який характеризувався популяризацією традиційних **католицьких цінностей і релігійних символів християнства**. Також, щоби підкреслити фокус уряду на розбудові польської спадщини, у 2005 році назва Міністерства культури та мистецтв була змінена на Міністерство культури та національної спадщини.¹³⁷

Програма зі збереження **національної спадщини** нового уряду включала низку заходів зі збереження культурно-історичних пам'яток Польщі, зокрема консерваційні роботи в історичних будівлях, покращення функціонування музеїв¹³⁸ та створення нових культурних інституцій. Додатково, були започатковані декілька проектів з метою популяризації теми історичної пам'яті і вшанування визначних дат і подій, таких як Катинський розстріл та Конституція 3 травня.¹³⁹

З 2015 року сфера культури Польщі продовжила отримувати значне фінансування з фокусом на захист і розвиток національної спадщини. Одночасно, уряд також намагався сприяти розвитку своїх ідеологічних нарративів через лояльні організації, культурні та науково-дослідницькі центри.¹⁴⁰

Тогочасна культурна політика стала супроводжуватися все частішим **цензуруванням провокаційних чи антикатолицьких заходів** сучасного мистецтва. Це призвело до скасування деяких крупних подій, переслідування митців та їхніх організацій, фінансового тиску на культурні установи та розрив контрактів з окремими керівниками державних культурних установ. Такі процеси викликали сильні протестні настрої в культурному середовищі країни.¹⁴¹

---

¹³⁵ Przystek, D. (2016). *Polityka kulturalna w Polsce (i na świecie)*. *Studia BAS*, 2(46), 9-35.

¹³⁶ *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004-2020*

¹³⁷ Lluís Bonet & Mariano Martín Zamorano (2020): *Cultural policies in illiberal democracies: a conceptual framework based on the Polish and Hungarian governing experiences*, *International Journal of Cultural Policy*, DOI: 10.1080/10286632.2020.1806829

¹³⁸ *Przedstawiono "Pakiet dla Dziedzictwa Narodowego"*. URL: <https://www.wprost.pl/kraj/103966/przedstawiono-pakiet-dla-dziedzictwa-narodowego.html>

¹³⁹ *Pakiet dla Dziedzictwa Narodowego (2007)*

¹⁴⁰ Lluís Bonet & Mariano Martín Zamorano (2020): *Cultural policies in illiberal democracies: a conceptual framework based on the Polish and Hungarian governing experiences*, *International Journal of Cultural Policy*, DOI: 10.1080/10286632.2020.1806829

¹⁴¹ Lluís Bonet & Mariano Martín Zamorano (2020): *Cultural policies in illiberal democracies: a conceptual framework based on the Polish and Hungarian governing experiences*, *International Journal of Cultural Policy*, DOI: 10.1080/10286632.2020.1806829

Водночас уряд розпочав **підтримку діяльності правих націоналістичних організацій**. Наприклад, починаючи з 2017 року, Марш Незалежності, щорічна масштабна подія, організована націоналістичними групами, отримала державну підтримку, а з 2018 року уряд офіційно приєднався до організації заходу. У 2021 році організатори Маршу отримали фінансування безпосередньо від уряду.¹⁴²

Політика історичної пам'яті

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Польща має розгалужену систему інституцій у сфері національної пам'яті. Центральну роль у цій системі відіграє **Міністерство культури та національної спадщини**, яке забезпечує збереження культурної спадщини країни, управляє охороною пам'яток та меморіальних місць та здійснює нагляд за профільними установами.¹⁴³

Інститут Національної Пам'яті — Комісія з розслідування злочинів проти польського народу (ІНП) відіграє ключову роль у вивченні та документуванні злочинів комуністичного та нацистського режимів у Польщі. Він займається збором і обробкою документів органів державної безпеки, проведенням розслідувань злочинів проти осіб польської національності або польських громадян інших національностей, а також здійснює наукові дослідження та освітню діяльність. Інститут також відповідає за пошук місць поховання жертв тоталітарних репресій та борців за незалежність Польщі та організацію вшанування історичних подій та постатей, пов'язаних із боротьбою польського народу за свободу.¹⁴⁴

Важливим напрямком діяльності Інституту є поширення знань про важливі події сучасної історії Польщі. Він організовує різноманітні просвітницькі заходи для різних груп населення, зокрема дітей, молоді та військовослужбовців, пов'язані з пам'ятними місцями та подіями. Крім того, Інститут здійснює активну видавничу діяльність, готує навчальні матеріали, організовує курси підвищення кваліфікації та історичні виставки як у Польщі, так і за кордоном. Установа також активно співпрацює із вітчизняними та зарубіжними музеями.¹⁴⁵

Після приходу до влади партії «Право і справедливість» у 2015 році, Інститут національної пам'яті опинився в центрі зусиль партії, спрямованих на переосмислення національної політики пам'яті, особливо щодо ролі поляків у період Голокосту.¹⁴⁶

Також, з початку 2015 року польський уряд заснував численні музеї та організації, які втілюють його політику пам'яті.¹⁴⁷ Зокрема, у 2016 році був заснований **Польський національний фонд**, метою якого є просування позитивного іміджу Польщі за кордоном.¹⁴⁸ У 2017 році — **Національний інститут свободи**, спрямований на підтримку розвитку громадянського суспільства.¹⁴⁹ Місія **Інституту солідарності та мужності імені Вітольда Пілецького**, створеного також у 2017 році, полягає в дослідженні нацистського та радянського тоталітарних режимів та вшануванні осіб, які надавали допомогу полякам у ті часи.¹⁵⁰ **Інститут спадщини національної думки імені Романа Дмовського та Ігнація Яна Падеревського**, заснований у 2020 році, зосереджується на захисті, дослідженні та просуванні національної та християнсько-демократичної думки.¹⁵¹

¹⁴² Żuk, P., & Żuk, P. (2022). The Independence Day as a nationalist ritual: Framework of the March of Independence in Poland. *Ethnography*, 23(1), 14-37. <https://doi.org/10.1177/14661381211073406>

¹⁴³ Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Fundacje. URL: <https://www.gov.pl/web/kultura/fundacje>

¹⁴⁴ Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. URL: <https://ipn.gov.pl/pl/o-ipn/24154,O-IPN.html>

¹⁴⁵ Instytut Pamięci Narodowej. Edukacja. URL: <https://ipn.gov.pl/pl/edukacja/193033,Edukacja.html>

¹⁴⁶ VanVleet, F. (2022). *The Politics of Memory and Nationalism in Contemporary Poland* (Undergraduate honors thesis). Baylor University, Waco, Texas. URL: <https://baylor-ir.tdl.org/server/api/core/bitstreams/e014da8b-5b22-471a-a010-dbb4721641ae/content>

¹⁴⁷ Kornelia Kończal (2022) *Politics of Innocence: Holocaust Memory in Poland*, *Journal of Genocide Research*, 24:2, 250-263, DOI: 10.1080/14623528.2021.1968147

¹⁴⁸ Польський національний фонд популяризує Польщу у світі. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7856/artykul/3140914>

¹⁴⁹ Ухвалено закон про Національний інститут свободи. URL: <http://archiwum.polradio.pl/5/38/Artykul/327960>

¹⁵⁰ About The Pilecki Institute. URL: <https://instytutpileckiego.pl/en/instytut>

¹⁵¹ O instytucie Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego. URL: <https://idmn.pl/o-instytucie>

ПОЛІТИКА ЩОДО РОЛІ ПОЛЯКІВ ПРОТЯГОМ ГОЛОКОСТУ | З початку 1980-х років польський уряд продемонстрував стійку позицію щодо судового переслідування нацистських воєнних злочинів і збереження пам'яті про Голокост. У 1998 році уряд Польщі прийняв закон, яким був створений Інститут Національної Пам'яті, а також було заборонено «публічне заперечення фактів, пов'язаних із нацистськими злочинами, комуністичними злочинами та іншими злочинами проти миру між 1 вересня 1939 року та 31 липня 1990 року».¹⁵²

Однак, з моменту перемоги партії «Право і справедливість» на виборах у 2015 році спостерігається систематична політика, спрямована на замовчування фактів, що стосуються **участі поляків у Голокості**. Замість цього активно просувається альтернативний наратив про героїчний внесок поляків у рятування євреїв під час Другої світової війни. У рамках цієї кампанії уряд відкривав тематичні меморіали та музеї. Наприклад, у 2016 році був заснований Музей родини Ульма – поляків, які рятували євреїв під час Другої світової війни. У 2018 році, за ініціативи президента А. Дуди, було проголошено Національний день пам'яті поляків, які рятували євреїв під час німецької окупації. У 2020 році Інститут Національної Пам'яті почав видавати журнал «Польсько-єврейські студії».¹⁵³

Також у 2018 році в Польщі був прийнятий **закон про Інститут національної пам'яті**, який передбачає кримінальне переслідування за приписування полякам звинувачень злочинів нацистів, включаючи вживання виразу «польські табори смерті». Цей закон спричинив обурення міжнародних партнерів та громадськості¹⁵⁴ і вже був застосований проти двох польських істориків Голокосту.¹⁵⁵

ВІКТИМІЗАЦІЯ ПОЛЯКІВ | Відбілювання польської історії Голокосту є складовою ширшої **політики віктимізації та мучеництва**, яка відтворює уявлення про поляків як жертв зовнішнього гноблення, експлуатації та переслідувань, включно з поділом країни наприкінці вісімнадцятого століття і подіями Другої світової війни. Державні установи, відповідальні за політику пам'яті, демонструють комунізм і окупацію нацистською Німеччиною як чужі та нав'язані тиранії, якої поляки не бажали та проти якої постійно боролися.¹⁵⁶

Зокрема, у рамках промотування «нарративу жертви», у 2011 році було проголошено нове загальнодержавне свято — День пам'яті проклятих солдатів — учасників антикомуністичного підпілля в 1944-1956 роках. Тодішній президент Лех Качинський обґрунтовував необхідність цього дня як «вияв данини численним місцевим громадам, чий патріотизм і постійна готовність до самопожертви заради ідеї незалежності дозволили спротиву тривати багато років». Пізніше, 2013 рік був оголошений роком «проклятих солдатів».¹⁵⁷

ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД КОМУНІСТИЧНОГО МИНУЛОГО | Ще одним важливим аспектом політики історичної пам'яті в Польщі є **декомунізація**. Протягом перших десятиліть після падіння комунізму уряд розпочав поступовий цей процес, що передбачав переіменування вулиць, площ і знесення пам'яток радянської спадщини. У 2016 році уряд прийняв закон «Про заборону пропаганди комунізму або іншого тоталітарного ладу в імені споруд, об'єктів та обладнання комунальних послуг». Згідно із цим законом жоден об'єкт у публічному просторі, як-от будівлі, дороги, вулиці, мости та інші споруди, не може мати назв, що асоціюються з комунізмом або його символами. Закон також зобов'язав органи місцевого самоврядування протягом року змінити назви всіх вулиць, які були названі на честь осіб, організацій або подій, пов'язаних із комунізмом.¹⁵⁸

¹⁵² Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej –Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu

¹⁵³ Kornelia Kończal (2022) Politics of Innocence: Holocaust Memory in Poland, *Journal of Genocide Research*, 24:2, 250-263, DOI: 10.1080/14623528.2021.1968147

¹⁵⁴ У Польщі набув чинності закон про Інститут нацпам'яті. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29070344.html>

¹⁵⁵ Mikhal Dekel. Poland's Current Memory Politics Are Rewriting History. URL: <https://www.bostonreview.net/articles/polands-current-memory-politics-are-rewriting-history/>

¹⁵⁶ VanVleet, F. (2022). *The Politics of Memory and Nationalism in Contemporary Poland* (Undergraduate honors thesis). Baylor University, Waco, Texas. URL: <https://baylor-ir.tdl.org/server/api/core/bitstreams/e014da8b-5b22-471a-a010-dbb4721641ae/content>

¹⁵⁷ Narodowy Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”. URL: <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/polityka-historyczna/zolnierze-wyklęci/narodowy-dzien-pamieci-zolnierzy-wyklętych>

¹⁵⁸ Ustawa z dnia 1 kwietnia 2016 r. o zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy jednostek organizacyjnych, jednostek pomocniczych gminy, budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz pomniki

У 1992 році польським парламентом був прийнятий перший закон про **люстрацію**, однак Конституційний Трибунал визнав його неконституційним. Новий закон був ухвалений в 1996 році (хоча також виникали питання стосовно його конституційності). До сьогодні проведення люстрації належить до компетенції Інституту національної пам'яті. Суть політики полягає в тому, що кандидати на державні посади повинні подати люстраційні декларації, у яких вказують, чи співпрацювали вони з комуністичними органами безпеки. Особам, які щиро зізнаються в такій співпраці, можуть дозволити обіймати посаду. Проте якщо виявиться, що людина збрехала, її можуть звільнити.

Політика щодо національних меншин та імміграції

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Забезпечення захисту прав та підтримки національних меншин та мігрантів у Польщі реалізується на центральному та місцевому (воєводському) рівнях.

За політику у сфері національних меншин відповідає **Міністерство внутрішніх справ і адміністрацій Польщі: Департамент у справах національних та етнічних меншин і Департамент у справах релігійних конфесій та національних та етнічних меншин**.¹⁵⁹ А **Міністерство закордонних справ Польщі** відіграє роль в управлінні міграційною політикою, насамперед через дипломатичні зусилля, міжнародне співробітництво та консульські служби для розв'язання проблем, пов'язаних із міграцією, та просування інтересів Польщі. Окрім того, ст. 23 Закону «Про національні та етнічні меншини та регіональну мову» передбачає створення **Спільної комісії** уряду й національних та етнічних меншин як консультативно-дорадчого органу при прем'єр-міністрі Польщі.¹⁶⁰ Також наявна посада **Уповноваженого уряду з питань національних меншин**, який забезпечує координацію політики уряду з питань національних меншин, а також **Уповноваженого уряду з питань мігрантів**, який відповідає за розроблення та реалізацію політики щодо мігрантів. Як консультативний орган функціонує **Урядова рада національних меншин**, яка надає рекомендації уряду з питань політики щодо національних меншин. На місцевому рівні за реалізацію політик відповідають **уповноважені воєводи в справах національних та етнічних меншин**.

ПОЛІТИКА ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН | Права меншин у Польщі гарантовані статтею 35 Конституції: «Польська Республіка забезпечує польським громадянам, які належать до національних та етнічних меншин, свободу збереження і розвитку власної мови, збереження звичаїв і традицій, а також розвитку власної культури. Національні та етнічні меншини мають право на створення власних освітніх, культурних і таких, що опікуються релігійною самобутністю, інститутів, а також на участь у розв'язанні питань стосовно їх культурної самобутності».¹⁶¹

Закон «Про національні та етнічні меншини та регіональну мову» визначає національну й етнічну меншину Польщі зокрема по тому, чи має представник національної меншини предків, які проживали на території Польської Республіки принаймні 100 років. Ця норма ставить обмеження у визначенні приналежності особи до національної та етнічної меншини та в користуванні своїми правами.¹⁶²

Законодавчо *держава не вводить обмеження на користування мовами меншин*. Влада зобов'язана підтримувати зусилля щодо захисту культури та самобутності меншин, а також сприяти їхній громадянській та соціальній інтеграції.¹⁶³

Ступінь **представництва національних меншин** у політичних інститутах не завжди відображає їхню чисельність. Національним меншинам у Польщі важко конкурувати з політичними партіями, що мають значно численнішу підтримку серед населення: представники національних меншин не брали активної участі в парламентських

¹⁵⁹ Kontakt - Mniejszości Narodowe i Etniczne - Portal Gov.pl. URL: <https://www.gov.pl/web/mniejszosci-narodowe-i-etniczne/kontakt11>

¹⁶⁰ Act of 6 January 2005 on National and Ethnic Minorities and on the Regional Languages, Dziennik Ustaw [Journal of Law], No. 17, item 141.

¹⁶¹ THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF POLAND. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>

¹⁶² Act of 6 January 2005 on National and Ethnic Minorities and on the Regional Languages, Dziennik Ustaw [Journal of Law], No. 17, item 141.

¹⁶³ Mniejszości narodowe i etniczne w polskim prawie. URL: https://otwarty.krakow.pl/aktualnosci/255924,1992,komunikat,mniejszosci_narodowe_i_etniczne_w_polskim_prawie_en_ru_ua.html

виборах 2023 року.¹⁶⁴ Хоча саме для німецької меншини як найчисельнішої меншини в Польщі є виключення для обрання в Сейм: не є необхідним долати 5 % бар'єр голосів на загальнодержавному рівні.¹⁶⁵ Меншина бере участь у виборчому процесі через власні виборчі комітети, представлена на державному та місцевому рівні.

Також існують прогалини в **імплементатії статуту Ради Європи** щодо підтримки мов національних меншин. Наприклад, польський уряд ухвалив політичне рішення, скоротивши кількість годин та фінансування викладання німецької мови як мови меншини в школах, спричинивши цим кризу у відносинах із Німеччиною та німецькою меншиною в Польщі.¹⁶⁶

МИГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА | Питання міграційної політики значною мірою політизовані та маніпулятивно використовуються польськими партіями для досягнення своїх політичних цілей.¹⁶⁷

Попередня влада, а саме партія ПіС із 2015 року висловлювала активну **антиміграційну риторичку**, яка сприяла негативній громадській думці. Тоді ж 53 % поляків не підтримували надання хоча б тимчасового притулку людям із зони збройних конфліктів.¹⁶⁸ До того ж 30 % поляків вважали, що багатонаціональність має негативний вплив на безпеку польської нації.¹⁶⁹ Переважно так вважали поляки з менших міст та з нижчим рівнем освіти. Праворадикальна політика правлячої партії «Право і Справедливість» йшла всупереч із політикою ЄС (під час напливу мігрантів з Близького Сходу) та оцінювала мігрантів як загрозу національній безпеці, артикулюючи це через гасла «поляки мають відновити контроль та національний суверенітет над Польщею» та «Чи ви хочете, аби ми перестали бути господарями у своїй країні?».¹⁷⁰ **Ісламофобський дискурс** поширювали державні ЗМІ, церква й частково попкультура.¹⁷¹

Литва

Ключові висновки

- У Литві важливу роль відіграє **поєднання національної та європейської ідентичності**, адже балтійські республіки першими розпочали рух до євроінтеграції після розпаду СРСР. Натомість в умовах війни в Україні Литва відчуває посилену **загрозу власному існуванню з боку росії** через можливості останньої чинити вплив на сусідні держави через гібридні засоби.
- Для натуралізації, іноземцям необхідно скласти іспит із литовської мови та знання Конституції Литви. Також Литва проводить політику репатріації та пропонує відновлення громадянства тим особам або їхнім нащадкам, хто емігрував або був примусово депортований у період між 1940 роком (окупація СРСР) до 1990 року (відновлення незалежності Литви). У такому випадку зберігається громадянство іншої країни.

¹⁶⁴ Мігранти "обирають" уряд Польщі: як нова криза біженців може визначити переможця виборів.

<https://www.euointegration.com.ua/articles/2023/10/5/7170821/>

¹⁶⁵ Представництво національних меншин Польщі в органах державної влади. URL: <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/ksm/36/ksm3616.pdf>

¹⁶⁶ Council of Europe criticises Poland's cuts in teaching of German as minority language. URL: <https://notesfrompoland.com/2023/09/01/council-of-europe-criticises-polands-cuts-in-teaching-of-german-as-minority-language/>

¹⁶⁷ Skowronska, Kaja. 2021. "The Recent Politicization of Immigration in Poland in Light of Preexisting State Practices: Continuity or Change in the Understanding of Citizenship and Nationhood?" *Politics & Policy* 49 (4): 940–67. <https://doi.org/10.1111/polp.12424>

¹⁶⁸ Stosunek do uchodźców po atakach terrorystycznych w Paryżu. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_172_15.PDF

¹⁶⁹ *Studies in Ethnicity and Nationalism*: Vol. 15, No. 3, 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/288659188_Attitudes_towards_Minorities_in_Post-communist_and_Democratic_Poland

¹⁷⁰ Олена Бабакова. Мігранти "обирають" уряд Польщі: як нова криза біженців може визначити переможця виборів. *Європейська Правда*. 5 жовтня 2023. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2023/10/5/7170821/>

¹⁷¹ Krzysztof Jaskułowski. *The Everyday Politics of Migration Crisis in Poland: Between Nationalism, Fear and Empathy*. 139 p. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-10457-3>

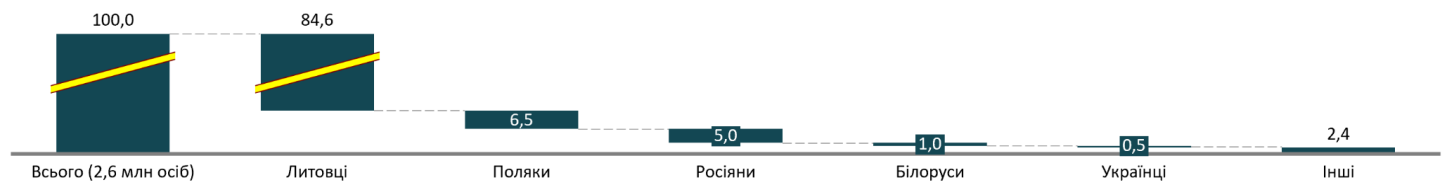
- Литва має дві окремі установи, які відповідають за регулювання питань використання та захисту литовської мови. **Державна комісія литовської мови** є офіційним дорадчим органом, а **Мовна інспекція** контролює дотримання норм використання мови та накладає штрафні санкції у випадку порушень. На місцевому рівні контроль у муніципалітетах забезпечують мовні інспектори.
- Статус **литовської мови як державної** закріплений у Конституції та Законі про мову. Вона є обов'язковою для публічної комунікації, освіти, сфери обслуговування та торговельних відносин. Сучасні зусилля значною мірою спрямовані на підвищення престижу володіння правильною литовською, а також забезпечення **функціонування литовської мови в інформаційному суспільстві**.
- Литва веде активну політику заохочення іноземної та литовської молоді вчитись у литовських ВНЗ. Для вступу литовцям за кордоном надається перевага та фінансова підтримка під час першого семестру навчання. Також для **поширення наукового досвіду** на міжнародному рівні, МОН Литви надає фінансову підтримку литовським ученим та дослідникам за кордоном.
- 34-годинне військово-патріотичне виховання починається з 11 класу та включає вивчення історії Литви, військових традицій, основ національної та цивільної оборони. Литовська стрілецька асоціація, Литовська Скаутія, Національна литовська студентська корпорація «Neo Lithuania» пропонують неформальне виховання школярів та студентів у дусі патріотизму та готовності до захисту своєї країни.
- Литва має широку мережу установ, задіяних у збереженні та розвитку національної культури та культурної спадщини. **Литовський інститут культури** займається зміцненням ролі литовської культури у світі, **Литовський національний культурний центр** сприяє збереженню та розвитку самобутності культурних традицій, а **Рада захисту національної культури** працює над зміцненням етнічної культури та національної самосвідомості.
- З моменту відновлення незалежності, Литва розпочала інтенсивне **відродження своєї етнічної культури**, розвиток етнографічних регіонів, реставрацію пам'яток культурної спадщини, а також закріплення уявлення про країну як про **державу з тисячолітньою історією**. У сучасний період, культурна політика більше зосереджена на **розвитку громадянства та соціальної єдності** через підтримку культурного різноманіття та формування цінностей через культуру.
- Основною інституцією у сфері політики пам'яті Литви є **Центр дослідження геноциду та опору населення**, який досліджує злочини проти людяності в Литві за роки окупації, проводить правову оцінку наслідків окупації та вшановує пам'ять жертв та борців за свободу.
- Литва інституціоналізувала пам'ять про борців **антирадянського опору**, заборонила радянську символіку нарівні з нацистською, а також домоглася визнання Європейським судом з прав людини радянських репресій як **геноциду** литовського народу. Боротьба литовців за свою незалежність також відбувається через меморіалізацію **Січневих подій**.
- Литва проводить поступову політику **дерадянзації**, що передбачає переіменування вулиць, площ і знесення пам'яток радянської спадщини, а також проводить процес **люстрації** проти агентів КДБ і колаборантів.
- Уряд прагне інтегрувати національні меншини та мігрантів у суспільне життя **без втрати їхньої самоідентифікації**. Аби не асимілювати ці групи, Литва підтримує вивчення мов та культур національних меншин.

- Позаяк після вступу до ЄС відбувся відтік литовців, нині Литва зацікавлена в залученні іноземців до економіки та ринку праці. Стратегія «Литва-2050» передбачає **активну інтеграцію тих мігрантів, що зацікавлені в розвитку Литви.**

Загальний огляд

Литва — держава Північної Європи, одна з трьох балтійських республік, країна-член Європейського Союзу, Ради Європи, єврозони, НАТО, ОЕСР, Шенгенської угоди та Північного інвестиційного банку. Станом на 2023 рік у країні проживало **2,6 млн осіб, з яких литовцями є 84,6% населення**. Представниками 154 національних меншин у Литві є понад 430 тис. осіб, серед яких найбільшими за чисельністю є поляки (6,5% від усього населення), росіяни (5%), білоруси (1%), українці (0,5%).¹⁷² Інші національні меншини разом складають до 3% населення Литви. Варто зазначити, що Литва є єдиною країною Балтії, де найбільшою національною меншиною є поляки, а не росіяни. Національні меншини в Литві можуть навчати своїх дітей рідної мови та історії своїх народів, розвивати свою культуру і сповідувати свою релігію.

Рисунок. 6. Етнічні групи, що проживають у Литві, %.

Згідно зі статистикою Департаменту міграції при Міністерстві внутрішніх справ Литовської Республіки, на початку 2023 року в Литві перебувало **94,9 тис. громадян України**.¹⁷³

Офіційною мовою Литовської Республіки є литовська, якою спілкуються 85,3% населення. Велика кількість населення розмовляє російською (6,8%) та польською (5,1%). Іншими мовами спілкуються менше 3% населення.¹⁷⁴

Демографічна ситуація в Литві стикається з **низкою системних викликів, до яких належать постійне скорочення чисельності населення, старіння нації та проблема еміграції**. За даними Світового Банку,¹⁷⁵ якщо в 1988 році кількість населення складала 3,6 млн осіб, то у 2000 році вона зменшилася до 3,5 млн осіб і з того моменту постійно скорочувалася. Позитивною динаміка стала лише починаючи з 2021 р. (2,8 млн осіб), коли кількість населення в Литві вперше зросла в порівнянні з попереднім роком.

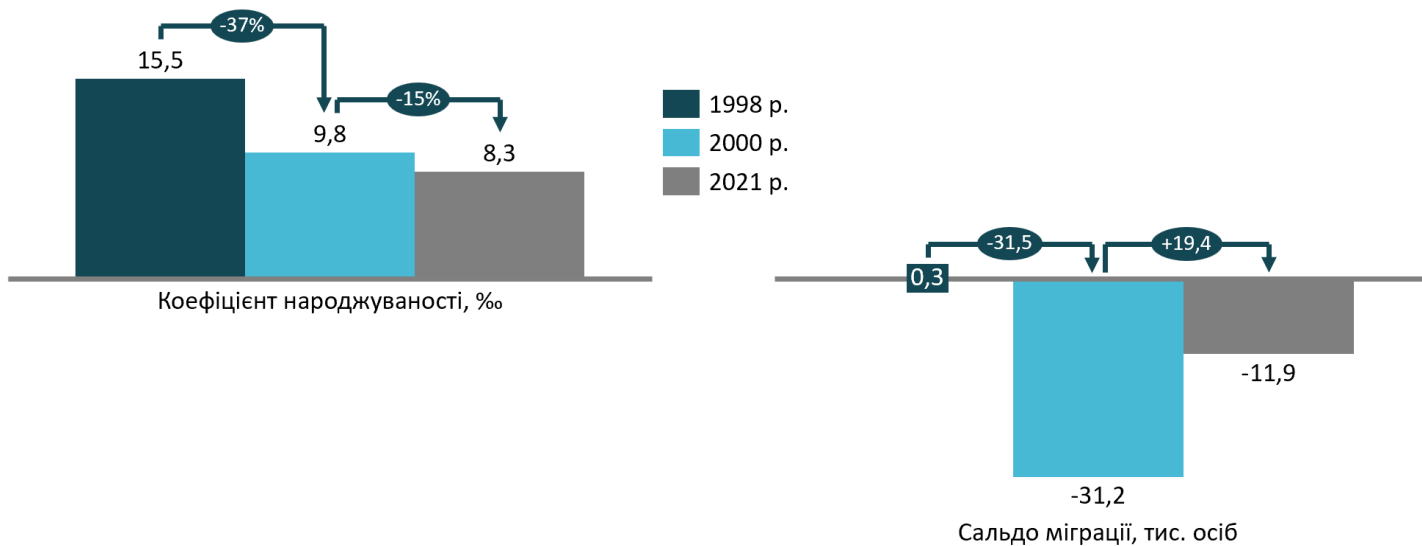
Рисунок. 7. Динаміка зміни коефіцієнту народжуваності та сальдо міграції в Литві, 1988 р., 2000 р., 2021 р.

¹⁷² CIA The World Factbook - Lithuania. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/lithuania/#people-and-society>

¹⁷³ Tautinės mažumos. URL: <https://lrkm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/tautines-mazumos-1/>

¹⁷⁴ CIA The World Factbook - Lithuania. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/lithuania/#people-and-society>

¹⁷⁵ World Development Indicators. World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Народжуваність у країні має негативну динаміку (див. рис. 7).¹⁷⁶ Найбільшим коефіцієнт народжуваності був у 1988 році (15,5 на 1000 осіб), а у 2000 році досягнув значення 9,8 на 1000 осіб. Після незначного зростання у 2005-2009 роках рівень народжуваності в наступні роки був відносно стабільним, а з 2020 року знову почав знижуватися і досяг свого історичного мінімуму у 2021 році (8,3 на 1000 осіб).¹⁷⁷ Природний приріст населення також залишається від'ємним. Тому, як і в багатьох розвинених країнах, **населення Литви старіє**. За останнє десятиліття зменшилася кількість дітей і підлітків шкільного віку, водночас зросла кількість людей похилого віку.¹⁷⁸

До цих демографічних викликів додається **проблема міграції**. Якщо в 1988 році сальдо міграції було додатним (303 особи), то вже у 2000 році значення показника було суттєво негативним (-31,2 тис. осіб), а приблизно дві третини емігрантів є громадянами Литви. За останні роки темпи еміграції також знизилися (11,8 тис. осіб у 2021 році). Кількість іммігрантів значно зросла внаслідок прибуття білорусів та українців, які приїжджали в пошуках роботи, а також громадян Литви, на повернення яких вплинули вихід Великої Британії з ЄС і пандемія.¹⁷⁹

У другій половині 20 століття Литві не вдалося зберегти свою незалежність, проголошену в 1918 році, оскільки країна було **окупована Радянським Союзом**. У цей період, як і інші території, у складі СРСР, Литва зазнала негативного впливу політики русифікації, радянізації (стирання етнічної та національної ідентичності поневолених народів, нав'язування концепту «радянської людини»), репресій та переселення.¹⁸⁰ Наприкінці 1980-х років у країні активізувалися націоналістичні рухи: у жовтні 1988 року на установчому з'їзді засновано **Народний рух за перебудову «Саюдіс»**, що взяв курс на відновлення державної незалежності та переміг на парламентських виборах 1990 року.¹⁸¹ 11 березня 1990 року литовський парламент ухвалив **Акт про відновлення незалежності Литовської держави**, а вже 6 вересня 1991 року СРСР визнав незалежність трьох балтійських республік. У головному законі держави відбулася модернізація та консолідація попередніх конституцій, також затверджено **проєвропейський напрямок політики** держави. З 2004 року всі три балтійських республіки є членами НАТО та ЄС, з 2007 року користуються перевагами Шенгенської зони. На початку 2010-х років у країнах ввели в обіг євро, що свідчить про

¹⁷⁶ Демографічні виклики та проблеми (низька народжуваність, старіння нації, тощо), що присутні у Литві, характерні і для України на сучасному етапі.

¹⁷⁷ Home - Oficialiosios statistikos portalas. URL: <https://osp.stat.gov.lt/en>

¹⁷⁸ Population: demographic situation, languages and religions. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/lithuania/population-demographic-situation-languages-and-religions>

¹⁷⁹ Ibid

¹⁸⁰ Dovidė Sagatienė. The Transformation of Lithuanian Memories of Soviet Crimes to Genocide Recognition. *International Journal of Transitional Justice*, Volume 16, Issue 3, November 2022, Pages 396–405, <https://doi.org/10.1093/ijtj/ijac022>

¹⁸¹ SAJŪDIS – 20 YEARS ON. *Lithuania today*, 2008 issue 12, p.13-15. URL: <https://urm.lt/default/en/news/sajudis20-years-on-lithuania-today-2008-issue-12-p13-15>

цілковите прийняття держав Балтії до «західного світу» — сьогодні вони є єдиними державами, що входили до СРСР, яким це вдалося.¹⁸²

Важливими складовими литовської ідентичності є історична пам'ять про **багатовікову історію Литовської держави**, незалежність якої наполегливо відстоював литовський народ та яка була **відроджена, литовська мова**, що була збережена попри тривалий період радянської окупації, національні звичаї та повага до принципів відкритого, справедливого, гармонійного громадянського суспільства і верховенство права, як це зазначено в Конституції Литовської Республіки.¹⁸³ Водночас у Литві гармонійно **поєднуються національна ідентичність, заснована на литовській етнічності, та наднаціональна європейська ідентичність**, що свідчить про повну прихильність держави до цінностей європейської спільноти.¹⁸⁴

Головним викликом для литовської національної ідентичності сьогодні є **посилення безпекових загроз з боку російської федерації**, що особливо загострилося після вторгнення останньої на територію України у 2014 році.¹⁸⁵ Річ у тім, що литовська ідентичність значною мірою вибудовувалася як опозиція російським впливам, у тому числі у сферах громадянства, мови, освіти, медіа, політичного життя і демократичних цінностей тощо, а політика в цих аспектах ґрунтувалася на зменшенні реального російського впливу.¹⁸⁶ Однак *війна в Україні посилює побоювання литовців щодо можливого посилення втручання росії в Литві, передусім через гібридні засоби*,¹⁸⁷ що створить додаткові загрози для національної ідентичності країни.

Політика щодо громадянства

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Литовська міграційна інформаційна система (MIGRIS), яку адмініструє **Департамент громадянства та міграції** при Міністерстві внутрішніх справ, приймає до розгляду заявки на отримання литовського громадянства. Окрім цього, цей орган відповідає за перевірку виконання кваліфікаційних критеріїв та прийняття рішення щодо надання або відмови в наданні громадянства Литви.

Національне агентство освіти розглядає заяви на проходження іспитів з литовської мови та знання конституції.

Винятком є право **Президента Литви** надавати литовське громадянство особам за особливі заслуги перед країною, без зобов'язання відмовитися від другого громадянства.¹⁸⁸

НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА | Щоб отримати литовське громадянство шляхом **натуралізації**, особа повинна виконати такі вимоги:

- законно проживати в Литві з 10-річним дозволом на постійне проживання;
- скласти іспит із литовської мови;
- скласти іспит із Конституції Литви;
- надати підтвердження фінансової стабільності;
- відмовитися від громадянства рідної країни.¹⁸⁹

¹⁸² Lithuania: Political, social and economic background and trends. European Commission. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/lithuania/historical-development>

¹⁸³ Конституція Литовської Республіки. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm

¹⁸⁴ Egle Rindzeviciute. "Nation" and "Europe": Re-approaching the Debates about Lithuanian National Identity. *Journal of Baltic Studies*, Vol. 34, No. 1 (Spring 2003), pp. 74-91. <https://doi.org/10.1080/01629770200000261>

¹⁸⁵ Russian invasion of Ukraine highlights national identity issues in Lithuania. France 24. 27 April 2023. URL: <https://www.france24.com/en/europe/20230427-russian-invasion-of-ukraine-highlights-national-identity-issues-in-lithuania>

¹⁸⁶ *Ibid.*

¹⁸⁷ Juri Rescheto. Who's next? Lithuanians fear potential Russian aggression. DW. April 16, 2022. URL: <https://www.dw.com/en/whos-next-lithuanians-prepare-for-potential-russian-aggression/a-61496290>

¹⁸⁸ Bibliotekanauki.pl. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/1912341>

¹⁸⁹ Lithuanian citizenship. URL: <https://www.migration.lt/lithuanian-citizenship-15>

Також можливо отримати громадянство Литви, перебуваючи в шлюбі з громадянином Литви протягом 7 років і проживаючи в Литві з постійною посвідкою на проживання. Крім цього, іспити з **литовської мови та знання конституції** обов'язкові.¹⁹⁰

Литва передбачає **відновлення громадянства** для осіб, які самі або чиї батьки, діди, бабусі чи предки були громадянами Литви до включення країни до складу СРСР 15 червня 1940 року, були примусово депортовані з Литви або емігрували до інших країн (за винятком країн СРСР) до відновлення незалежності Литви 11 березня 1990 року. Це положення поширюється на три покоління нащадків, тобто на дітей, онуків і правнуків. Якщо важко підтвердити ці факти документально, у литовських архівах можуть бути проведені пошуки.¹⁹¹

Литва дозволяє подвійне громадянство в окремих випадках. Завдяки змінам до закону про громадянство Литви 2016 року, нащадки громадян Литви, які виїхали до 1940 року, відновлено право на подвійне литовське громадянство. При цьому особа має право (а не обов'язок) відмовитись від громадянства іншої країни. До того часу Закон про громадянство дозволяв подвійне громадянство лише для тих, хто тікав із Литви під час її окупації з 1940 по 1990 рік. Також можуть мати подвійне громадянство діти при народженні чи усиновлені та особи через шлюб, чи отримання статусу біженця в Литві.¹⁹²

Питання **подвійного громадянства є суперечливим** у литовському суспільстві. Багато литовців сприймають одинарне громадянство як спосіб збереження національної ідентичності та забезпечення єдності країни, особливо в контексті історичних зазіхань на незалежність Литви. Питання було винесене на загальнонаціональний референдум у травні 2019 року, який мав консультативний характер. За результатами референдуму більшість 71% виборців підтримали зміни до Конституції, що дозволяли б надавати подвійне громадянство у всіх випадках.¹⁹³

Мовна політика

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Міністерство культури є однією з ключових державних інституцій, що формує, організовує, координує та контролює реалізацію державної політики щодо державної мови.¹⁹⁴ Також у Литві функціонують дві окремі установи, які відповідають за регулювання питань використання та захисту литовської мови: Державна комісія литовської мови та Мовна інспекція.

Державна комісія литовської мови, яка була заснована в 1990 році та складається переважно з експертів у галузі мовознавства, спрямовує свою діяльність на нагляд і збереження статусу державної литовської мови. Комісії доручено виконання завдань із мовного регулювання, сприяння культурі мови та впровадження литовської мови в інформаційні технології. Вона також розглядає питання стандартизації та кодифікації мови, оцінює та затверджує стандартизаційні мовні праці, як-от словники, довідники, підручники тощо. Комісія надає експертні висновки та рекомендації з питань мовної політики, а її рішення є обов'язковими для державних і муніципальних установ, підприємств, організацій та ЗМІ, які діють у Литві.¹⁹⁵ Крім того, Комісія розглядає і затверджує терміни, наповнюючи тим самим державну інформаційну систему — **Державний банк термінів**. Надалі, ці терміни є обов'язковими для використання в правових актах.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Reinstatement of Lithuanian citizenship. URL: <https://www.migration.lt/reinstatement-of-lithuanian-citizenship>

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Lithuanians back dual citizenship with 43 countries but not Russia. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2019/05/13/lithuanians-back-dual-citizenship-with-43-countries-but-not-russia>

¹⁹⁴ Kultūros ministerija. Valstybinė kalba. URL: <https://lrkm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/valstybine-kalba/>

¹⁹⁵ Republic Of Lithuania Law On The Amendment Of The Republic Of Lithuania Law On The Status Of The State Commission Of The Lithuanian Language

¹⁹⁶ Republic Of Lithuania Law On Term Bank

Мовна інспекція, створена в 1995 році, здійснює контроль за дотриманням норм і рішень щодо використання та правильності литовської мови. Інспекція підзвітна Міністерству культури та Державній комісії литовської мови.¹⁹⁷ Установа має повноваження накладати штрафи за некоректне вживання литовської мови та невикористання її в обов'язкових сферах. Штрафи можуть бути застосовані до різних суб'єктів, таких як державні установи, компанії, організації або окремі особи. Штраф також можна було накласти на суб'єктів, які припустилися помилки, зазначену в Переліку основних мовних помилок, однак на початку 2019 року це положення було скасовано.¹⁹⁸ Крім накладення санкцій, Інспекція надає рекомендації, попередження та вимагає від установ звітувати про покращення використання мови. Також Мовна інспекція веде просвітницьку діяльність і займається популяризацією та підвищенням престижу литовської мови.¹⁹⁹ У муніципалітетах країни також діють **мовні інспектори**, які здійснюють моніторинг і нагляд за використанням державної мови на місцях. Вони не підпорядковуються Мовній інспекції, однак також мають повноваження перевіряти інституції, давати вказівки і слідкувати за виконанням мовного законодавства.²⁰⁰

Інститут литовської мови є державним науковим інститутом, який спеціалізується на дослідженнях литовської мови. Зокрема, він проводить наукові дослідження в галузях литовської та балтійських мов, писемної спадщини, геолінгвістики та соціолінгвістики. Інститут займається питаннями стандартизації мови та бере участь у формуванні державних політик, спрямованих на розвиток та захист литовської мови. Використовуючи наукові експедиції, Інститут збирає мовні дані, сприяючи розширенню та захисту ресурсів литовської мови.²⁰¹ На базі установи функціонує **Музей литовської мови**, який прагне в сучасний та інтерактивний спосіб заохочувати інтерес до литовської мови, як однієї з найважливіших умов національної ідентичності та громадянства.²⁰²

Держава також підтримує діяльність **центрів литуаністики**, які об'єднують науковців та викладачів освітніх і наукових установ за кордоном, які проводять дослідження литовської культури, історії та інших напрямків, а також викладають литовську мову. При таких центрах організуються різноманітні заходи для популяризації литовської мови, такі як навчальні обміни, спільні дослідження та літні курси литовської мови для іноземців та литовців за межами країни.²⁰³

Серед неурядових організацій, вагому роль займає **Товариство литовської мови**. Товариство було відроджене в 1988 році та об'єднує філологів, шкільних вчителів, працівників мовних професій та ентузіастів мови. Основними цілями діяльності є сприяння реалізації державної мовної політики та утвердженню державної мови у всіх сферах суспільного життя, правильність вживання литовської мови, а також розвиток мовної свідомості громадян.²⁰⁴ Організація випускає журнал «Рідна мова», який часто цитується Державною комісією литовської мови. Товариство має регіональні представництва в різних містах країни.²⁰⁵

ЗАКОНОДАВЧА ОСНОВА | Відновлення державного статусу литовської мови в Конституції Литовської Радянської Республіки відбулося вже в 1988 році — ще до відновлення Незалежності. Конституція незалежної держави 1992

---

¹⁹⁷ Kalbos inspekcija: Veiklos Istorija. URL: <https://vki.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/istorija/>

¹⁹⁸ Lietuvių kalbos komisija atsisakė Didžiųjų kalbos klaidų sąrašo. URL: <https://kauno.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/lietuviu-kalbos-komisija-atsisake-didziuju-kalbos-klaidu-saraso-899445>

¹⁹⁹ Kalbos inspekcija: Veikla. URL: <https://vki.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/veikla/>

²⁰⁰ Як держава захищає мову. Досвід Литви. URL: https://texty.org.ua/articles/53955/Jak_derzhava_zahyshhaje_movu_Dosvid_Lytvy-53955/

²⁰¹ Lietuvių kalbos institutas. Veiklos Sritis. URL: <http://lki.lt/veiklos-sritis/>

²⁰² Lietuvių kalbos institutas. Muziejus "Lituanistikos Židinys". URL: <http://lki.lt/muziejus-lituanistikos-zidinys/>

²⁰³ Baltnexus. URL: <https://baltnexus.lt/>

²⁰⁴ Lietuvių kalbos draugija. URL: <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuviu-kalbos-draugija/>

²⁰⁵ Vukotić, V. (2017). The Nation-building linguist: on the status and ideologies of language planning institutions in post-1990s Croatia and Lithuania. In L. A'Beckett & T. du Plessis (Eds.). In pursuit of societal harmony: reviewing the experiences and approaches in officially monolingual and officially multilingual countries (pp. 169-196). African sun Media.

року закріпила цей статус. Важливим кроком стало законодавче виключення російської мови з офіційних засобів комунікації в 1990 році.²⁰⁶

Реалізація державного статусу литовської мови була закріплена в 1995 році прийняттям **Закону про державну мову**. Згідно з законом, державні службовці, працівники правоохоронних органів, медичних та соціальних установ та інші організації, які обслуговують громадян, зобов'язані володіти литовською мовою. Обслуговування населення, реклама та судочинство також має відбуватися державною мовою. Закон також визначає, що всі установи, заклади, підприємства та організації в Литві повинні вести свою офіційну документацію саме литовською. Аудіовізуальні програми та фільми повинні бути перекладені або демонструватися із литовськими субтитрами, а ЗМІ та видавці мають дотримуватися норм правильної литовської мови.²⁰⁷

ЛИТОВСЬКА МОВА В ОСВІТІ | У 1990 році Литва розпочала розробку та впровадження системи навчання державної мови та **мовної освіти дорослих**. Цей крок надав можливість великій кількості громадян отримати сертифікати про володіння мовою. Надалі система мовної сертифікації була узгоджена з обов'язковою державними мовними іспитами для випускників шкіл.²⁰⁸ У **дошкільних закладах освіти** країни навчання переважно ведеться литовською мовою. З усім тим, у випадку, коли дитина навчається іноземною мовою, то не менше 5 годин на тиждень має виділятися на вивчення литовської програми.²⁰⁹ Усі **загальноосвітні школи** Литви зобов'язані забезпечувати вивчення державної мови, педагоги повинні володіти державною мовою. Школи, де навчання ведеться мовою національних меншин, повинні викладати предмети з історії та географії Литви, пізнання світу та основ громадянства литовською мовою. Для завершення базової освіти учні повинні пройти перевірку своїх навчальних досягнень, зокрема з литовської мови. Згодом, випускники середньої освіти мають скласти іспит на атестат зрілості з литовської мови та літератури.²¹⁰

Водночас у країні зберігається популярність **російської мови як другої іноземної** для вивчення в школах (її обирають близько 70% дітей). Частково це пояснюється наявністю достатньої кількості відповідних педагогів, що відрізняється від ситуації з іншими мовами країн-сусідів. Наразі обговорюються можливі шляхи заміщення викладання російської мови на польську чи латвійську.²¹¹

Держава активно підтримує **освіту литовців за кордоном**, зокрема фінансово, щоб сприяти вивченню та збереженню литовської мови, а також створити умови для самовираження литовською.²¹²

ДЕРЖАВНІ ПРОГРАМИ | Уряд працює над впровадженням програм із забезпечення функціонування литовської мови в **інформаційному суспільстві**, зокрема в галузях машинного перекладу, локалізації програм, перевірки орфографії та інших технологій.²¹³ Перша з подібних програм була затверджена ще в 2009 році.²¹⁴ У рамках цієї ініціативи, було започатковано перехід державних установ чи муніципальних адміністрацій на використання програмного забезпечення виключно литовською мовою.²¹⁵

²⁰⁶ Hogan-Brun, G., & Vihalemm, T. (2013). Language policies and practices across the Baltic: processes, challenges, prospects. *European Journal of Applied Linguistics (EuJAL)*, 55-82.

²⁰⁷ Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas

²⁰⁸ Hogan-Brun, G., & Vihalemm, T. (2013). Language policies and practices across the Baltic: processes, challenges, prospects. *European Journal of Applied Linguistics (EuJAL)*, 55-82.

²⁰⁹ Švietimo, mokslo ir sporto ministerijų. Ikimokyklinis ir priešmokyklinis ugdymas. URL: <https://smsm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/smm-svietimas/ariztantiesiems-i-Lietuva/vaikas-lankys-darzeli/priesmokyklinis-ugdymas/>

²¹⁰ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas

²¹¹ Прем'єрка Литви виступила за заміну російської мови як другої іноземної в школах. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/02/1/7155286/>

²¹² Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas

²¹³ Як держава захищає мову. Досвід Литви. URL: https://texty.org.ua/articles/53955/Jak_derzhava_zahyshhajje_movu_Dosvid_Lytvv-53955/

²¹⁴ Dėl Lietuvių kalbos informacinėje visuomenėje 2007–2010 metų programos patvirtinimo. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/leagalAct/lt/TAD/TAIS.294883/ZGUvoxdcIW>

²¹⁵ Kompiuterius mokys lietuvių kalbos. URL: <https://kauno.diena.lt/naujienos/ivairenybes/mokslas-ir-it/kompiuterius-mokys-lietuviu-kalbos-429536>

З 2006 року Інститут громадської думки Державного університету Литви організовує **Національний диктант** — міжнародний конкурс з литовської мови. Основною метою цього заходу є спонукання людей пишати литовською мовою і вдосконалення своїх навичок правильного мовлення та письма. Текст диктанту транслюється ресурсами суспільного мовника, а учасники можуть писати його вдома, у школах, бібліотеках, муніципальних будівлях тощо. Конкурс має значну популярність серед литовців, і щороку участь у ньому беруть близько 30 тисяч осіб (близько 1% населення країни).²¹⁶

З 2013 року щорічно Міністерство освіти та науки спільно з Державною комісією литовської мови та приватними партнерами проводить **конкурс з литовської мови «Чиста мова — чиста голова»** для учнів литовських загальноосвітніх та закордонних. Метою цього заходу є заохочення дітей використовувати литовські літери та вдосконалення литовської мови в онлайн-просторі.²¹⁷

Щорічно в Литві відзначається **День відновлення преси, слова і книги**, що є нагадуванням про репресії російської царської влади.²¹⁸ Також, кожного року Державна комісія литовської мови стимулює школи, університети, муніципалітети, посольства та інші установи організувати **«Дні литовської мови»** — заходи, присвячені литовській мові, її історії та культурі.²¹⁹

На щорічній основі Державна комісія литовської мови вручає **нагороди за плекання литовської мови**. Ці премії присуджуються особам за досягнення в розвитку термінології, громадської мовної освіти та інших сферах, що сприяють зміцненню та популяризації литовської мови.²²⁰ Своєю чергою, Мовна інспекція вручає нагороди «Книга року» (премії для авторів, редакторів і видавців за правильну мову творів)²²¹ та Конкурс найкрасивіших назв литовських компаній (премія для підприємців за литовські, правильні, цікаві та оригінальні назви).²²²

Сейм Литовської Республіки проголосив 2012 рік **роком литовських діалектів** для забезпечення їхнього збереження,²²³ а 2017 рік — **роком литовської мовної культури** для підкреслення унікальності та самобутності литовської мови та її важливості для суспільства.²²⁴ У 2015 році Банк Литви випустив пам'ятну монету, присвячену литовській мові.²²⁵

Освітня політика

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Міністерство освіти, науки та спорту грає головну роль у формуванні та реалізації освітньої політики Литви: від дошкільного виховання до вищої освіти та впровадження різних програм для промоції освіти в Литві. Воно розробляє освітні стратегії, навчальні плани та регламенти, контролює роботу навчальних закладів і розподіляє фінансування. Зокрема Міністерство освіти, науки та спорту визначає освітню політику для закордонних литовців. Міністерство координує та виділяє кошти для проектів співпраці литовських наукових і навчальних закладів із закордонними центрами литуаністики, наприклад на проект «Сприяння співпраці між закордонними балтійськими центрами та литовськими науково-дослідними установами».²²⁶

²¹⁶ Nacionalinis Diktantas. URL: <https://diktantas.lrt.lt/>

²¹⁷ Prasideda 10-asis lietuvių kalbos konkursas „Švari kalba – švari galva“. URL: <https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/prasideda-10-asis-lietuviu-kalbos-konkursas-svari-kalba-svari-galva-799364>

²¹⁸ Paminėta Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos diena. URL: <https://www.kaupa.lt/pamineta-spaudos-atgavimo-kalbos-ir-knygos-diena>

²¹⁹ Prasideda devintasis Lietuvių kalbos dienos. URL: <https://www.vlkk.lt/?view=article&id=14117:prasideda-devintosios-lietuviu-kalbos-dienos&catid=28>

²²⁰ Apdovanojimai lietuvių kalbos puoselėtojams. URL: <https://www.lma.lt/news/1877/38/Apdovanojimai-lietuviu-kalbos-puoseletojams>

²²¹ Kalbos inspekcija: Knygų apdovanojimas. URL: <https://vki.lrv.lt/lt/inspekcija-apdovanoja/knygu-apdovanojimas/>

²²² Kalbos inspekcija: Įmonių apdovanojimas. URL: <https://vki.lrv.lt/lt/inspekcija-apdovanoja/imoniu-apdovanojimas/>

²²³ Prasideda Tarmių metai. URL: <https://www.vlkk.lt/naujienos/kitos-naujienos/prasideda-tarmiu-metai>

²²⁴ Seimas 2017-uosius paskelbė Lietuvių kalbos kultūros metais. URL: <https://alkas.lt/2016/09/27/seimas-2017-uosius-paskelbe-lietuviu-kalbos-kulturos-metais/>

²²⁵ Lietuvos bankas išleidžia lietuvių kalbai skirtą monetą. URL: <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/121997/lietuvos-bankas-isleidzia-lietuviu-kalbai-skirta-moneta>

²²⁶ Lituianistika ir baltistika. URL: <https://smsgm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/smm-studijos/lituanistika-ir-baltistika/>

Центр оцінювання якості вищої освіти відповідає за оцінку якості вищих навчальних закладів та програм у Литві. Він проводить інституційну та програмну акредитацію та надає рекомендації щодо покращення якості.

У 2019 році при Міністерстві освіти створено **Національне агентство освіти**, що діє у сфері управління освітою, реалізуючи освітню політику відповідно до визначених операційних цілей: створення рівних умов для доступу до освіти, підвищення кваліфікації кадрів, здійснення державного нагляду за діяльністю закладів освіти тощо.²²⁷

Державні установи у сфері освіти співпрацюють з місцевими органами управління освітою, такими як **муніципальні відділи освіти або шкільні ради**, для реалізації національної освітньої політики на місцевому рівні. Ця співпраця передбачає узгодження стандартів навчальних програм, надання підтримки вчителям та учням, а також координацію розподілу ресурсів.

СИСТЕМА ОСВИТИ | Систему освіти в Литві має загальноєвропейську структуру. Освітній процес у Литві поділяється на кілька рівнів: (1) дошкільна освіта в Литві є необов'язковою, але доступною для дітей віком від 1,5 до 7 років; (2) початкова освіта включає початкову школу (1-4 класи), яка є обов'язковою для всіх дітей віком від 6 до 10 років; (3) основна освіта триває з 5 по 10 клас. Після її завершення учні здобувають базову освіту; (4) після основної освіти учні можуть обирати між академічною та професійною програмами. Академічна програма (гімназія) готує учнів до вступу до вищих навчальних закладів, тоді як професійна освіта забезпечує навички для робочого ринку; (5) програми вищої освіти в Литві проводяться двома типами закладів: коледжами та університетами. Університети пропонують навчання за програмами бакалавра, магістра та доктора. Навчання на бакалавраті зазвичай триває 4 роки, навчання в магістратурі — 2 роки, навчання в докторантурі — 4 роки. Також університети проводять 6-річне інтегроване навчання, яке об'єднує перший і другий рівні навчання.²²⁸

ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ | Преамбула **Закону про освіту** декларує: «освіта захищає та формує ідентичність нації, транслює цінності, які наділяють життя людини осмисленням, життя суспільства — гармонією і солідарністю, а життя держави — прогресом і безпекою.²²⁹

Серед цілей навчального процесу законодавство визначає донесення до людини основ національної та етнічної культури, традиції та цінності європейської та світової культури, забезпечення умови для формування в особистості зрілої національної самосвідомості, моральної, естетичної, наукової культури та світогляду, а також гарантування спадкоємності культури нації, регіону, збереження його ідентичності, постійне створення його цінностей, сприяння відкритості та діалогу в країні.²³⁰

ОСВИТА ЗА КОРДОНОМ | Литва пропонує **дистанційні освітні програми** для литовських школярів, які живуть за кордоном. Усього 9 шкіл мають погодження на таке викладання від Міністерства освіти, науки та спорту.²³¹ Закон про освіту декларує мету литовської освіти за кордоном — сприяння вивченню та підтримці литовської мови, збереження національної ідентичності, ознайомлення з історією, культурою та спадщиною литовської держави та створення умов для самовираження литовською мовою.²³²

ПРОГРАМИ ПІДТРИМКИ ВІД ДЕРЖАВИ | Для вступу до литовських ВНЗ литовцям за кордоном надається перевага — додається один додатковий конкурсний бал. Його можуть отримати заявники, які прожили за кордоном не менше 3 років і здобули там середню освіту, або ті особи, які прожили за кордоном не менше 3 років, після прибуття

²²⁷ NŠA PRISTATYMAS. URL: <https://www.nsa.smm.lt/apie-nsa/nsa-pristatymas/>

²²⁸ Noriu studijuoti. URL: <https://smsm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/smm-svietimas/ariztantiesiems-i-Lietuva/noriu-studijuoti/>

²²⁹ I-1489 Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/asr>

²³⁰ I-1489 Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/asr>

²³¹ Išvykstantiesiems gyventi ir mokytis j užsienj. URL: <https://smsm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/smm-svietimas/informacija-atvykstantiems-is-usienio-isvykstantiems-i-uzsieni/isvykstantiesiems-gyventi-ir-mokytis-j-uzsieni/>

²³² I-1489 Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/asr>

в Литву почали навчання принаймні в 8 класі (8–12 клас) і тут здобули середню освіту. Також такі іноземні литовці мають право на фінансову підтримку протягом семестру навчання в Литві.²³³

Литва реалізує різні освітні та медіапроекти для **популяризації освіти та науки** в Литві. Наприклад, литовський Сейм оголосив 2022 рік роком литовських університетів: «це чудова можливість мобілізувати суспільство для сприяння найважливішому пріоритету сучасної держави — загальної освіти, зміцнити довіру до науки та інновацій».²³⁴ У рамках «року литовських університетів» створили університетське електронне видання, зняли тематичний документальний фільм, провели національні заходи на кшталт святкування 100-річчя Литовського університету та міжнародних конференцій. Також із 2007 року Міністерство освіти та науки Литви проводить конкурси на наукові премії, які присуджуються вченим литовського походження та вченим, які проживають за кордоном і є громадянами Литовської Республіки. Метою цього є популяризація участі литовців у міжнародних наукових програмах та поширення свого наукового досвіду.²³⁵

Військово-патріотичне виховання

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Департамент мобілізації та громадянського спротиву Міністерства національної оборони відповідає за розробку та реалізацію політики у сфері військової освіти на національному рівні. Департамент спільно із **Центром фізичної підготовки Збройних сил Литви** з 2011 року розробляє та впроваджує модуль «Захист Вітчизни».²³⁶

Міністерство освіти, науки та спорту співпрацює з Міністерством національної оборони з метою інтеграції патріотичного виховання в національний навчальний план і шкільні програми.

Також функціонує **Литовська стрілецька асоціація** — державна воєнізована організація, що займається військово-патріотичним вихованням, часто працює в партнерстві з урядом та навчальними закладами. Асоціація організовує літні табори для молоді.²³⁷

ПІДХІД ДЛЯ ШКІЛЬНОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВИТИ | У школах Литви існує модуль військово-патріотичного виховання «Захист Вітчизни». Він складається з 34-годинної програми, розрахованої на учнів та учениць 11-12 класів, які мають можливість покращити свою фізичну підготовку, засвоїти патріотичні цінності та погляди, *розвинути почуття громадянської відповідальності*, вміння працювати в команді та лідерські навички. Програма яка включає вивчення історії Литви, військових традицій, основ національної та цивільної оборони. Місія модуля полягає в підготовці молоді до захисту Батьківщини, просуванні та підтримці національної ідентичності, громадянства, патріотизму, свободи та незалежності. Також модуль промотує вступ до лав Збройних Сил Литви.²³⁸

Литовська стрілецька асоціація організовує літні табори для молоді. Їхня головна мета — через неформальну освіту розвивати громадянську, дисципліновану, незалежну, фізично активну, що пропагує здоровий спосіб життя, творчу та впевнену в собі молодь. До літніх таборів також запрошують студентів з інших країн: Латвії, Естонії, Великої Британії, після 2014 року — з України. Програма табору включає військовий вишкіл — топографія, основи тактики, маскування тощо. Також молодь слухає лекції з історії, дивиться фільми на історичну тематику, бере участь у дискусіях, які модерують компетентні лектори.²³⁹

²³³ Noriu studijuoti. URL: <https://smsm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/smm-svietimas/ariztantiesiems-i-Lietuva/noriu-studijuoti/>

²³⁴ Lietuvos universitetų metai. URL: <https://smsm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/smm-studijos/lietuvos-universitetu-metai/>

²³⁵ Tyrėjų rengimas ir skatinimas. URL: https://smsm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/mokslas/tyreju_rengimas_skatinimas/

²³⁶ Urych, I., Matyasik, G. (2022). Preparing youth for defence: Socialisation, education, and training of young people in Europe for national security. *Security and Defence Quarterly*, 38(2), 1-15. <https://doi.org/10.35467/sdq/149891>

²³⁷ Apie organizaciją. URL: <https://www.sauliusajunqa.lt/organizacija/>

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Ibid.

МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ | У Литві також активно функціонують молодіжні організації, які займаються вихованням громадянської свідомості. Вони діють «під парасолею» Литовського об'єднання молодіжних організацій.²⁴⁰ Громадяни Литви можуть відрахувати частині цих молодіжних організацій 1,2 % зі своїх податків.

Литовська Скаутія — найбільша й найстаріша класична скаутська організація в Литві, яка виховує 3 000 членів віком від 7 до 21 років та організовує навчальні збори, походи, волонтерську роботу.²⁴¹

Також діє **Національна литовська студентська корпорація «Neo Lithuania»** — найстаріше студентське об'єднання в Литві, місія якого полягає у вихованні впевненого в собі, благородного та відповідального покоління литовців. Протягом навчального року організуються тематичні заходи з представниками литовської науки, культури, мистецтва, вечори поезії та гітари, уроки історії, співу, танців, спортивні заходи. «Neo Lithuania» організовує дискусії на важливі політичні та освітні теми, підтримує зв'язок зі студентськими організаціями Латвії, Естонії, Фінляндії, Швеції та інших країн.²⁴²

Культурна політика

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Розробка культурної політики відбувається в **Міністерстві культури**, яке також відповідає за координацію виконання програм і проектів у сфері культури.

Державною установою, яка займається зміцненням ролі литовської культури і професійного мистецтва у світі, є **Литовський інститут культури**. Ця установа готує та координує комплексні презентації литовської професійної культури за кордоном, підтримує литовських митців, фахівців та організації за межами країни,²⁴³ а також, у співпраці з культурними аташе, реалізує литовські культурні сезони та фестивалі.^{244,245}

У 1990 році було засновано державний Центр народної культури, який у 2016 році було перейменовано на **Литовський національний культурний центр**. Центр надає методичну підтримку колективам художньої самодіяльності та литовським громадам за кордоном, сприяючи збереженню та розвитку самобутності культурних та мистецьких традицій. Він також досліджує та реставрує етнічну культуру та мистецтво, зберігає архів і бібліотеку народної творчості, веде видавничу діяльність та організовує культурні заходи, займається підвищенням кваліфікації працівників культури.²⁴⁶

Рада захисту національної культури була створена у 2000 році з метою зміцнення державного патронату етнічної культури, її спадкоємності, а також збереження національної самосвідомості. Рада консулює Сейм, Уряд та державні установи з питань етнічної культури та охорони нематеріальної культурної спадщини, проводить моніторинг стану етнічної культури та займається просвітництвом. До складу Ради входять делегати від установ та організацій, які мають безпосереднє відношення до захисту та розвитку етнічної культури (університети, музеї, Інститут литовської літератури та фольклору, Інститут історії Литви тощо).²⁴⁷

Рада культури Литви є державною установою при Міністерстві культури, заснованою у 2013 році. Вона відбирає та розподіляє фінансування програм культури та мистецтва, надає гранти та інші види підтримки працівникам

²⁴⁰ LIJOT. URL: <https://lijot.lt/organizacijos/>

²⁴¹ Skautai - geresniam pasauliui. URL: <https://skautai.lt/>

²⁴² T.L.S. KORP! NEO-LITHUANIA. SENIAUSIA STUDENTŲ KORPORACIJA LIETUVOJE!. URL: <https://www.neolithuania.lt/#intro>

²⁴³ Lietuvos kultūros institutas. Apie mus. URL: <https://lithuanianculture.lt/apie-mus/>

²⁴⁴ Apie lietuvos kultūros sklaidą. URL: <https://lithuanianculture.lt/lietuvos-kulturos-sklaidos-projektai/apie-lietuvos-kulturos-sklaidos-projektus-2/>

²⁴⁵ З 2010 року Литовський інститут культури реалізує програму з просування перекладів литовських текстів на іноземні мови. Вже було профінансовано переклади 500 книг литовських авторів на 42 іноземні мови. URL: <https://lithuanianculture.lt/apie-vertimu-skatinimo-programa/>

²⁴⁶ Lietuvos Nacionalinis Kultūros Centras. Veikla. URL: <https://www.lnkc.lt/go.php/lit/Apie-mus/139168>

²⁴⁷ Etninės kultūros globos taryba. Apie Tarybą. URL: <https://www.ekgt.lt/apie-mus/apie-taryba/>

культури й мистецтва, а також здійснює моніторинг культурно-мистецьких проектів і проводить широкомасштабні культурні дослідження з різними партнерами.²⁴⁸

РОЗВИТОК ЕТНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ | Один із головних напрямків культурної політики 1990-х років полягав у реформуванні централізованої державної моделі культурної політики, успадкованою від радянської епохи, та переході до політики, заснованої на принципах демократії та децентралізації.²⁴⁹ У 1990 році, за сприяння Міністерства культури, відбувся Конгрес литовської культури, на якому було окреслено фактичне становище культури, обговорено вплив радянської епохи на культурну сферу та сформульовано шляхи її **відродження через інституційні та етнічні механізми**. Пізніше Міністерством було створено ряд інституцій, спрямованих на розвиток культури, зокрема, Литовський інститут культури, державну компанію «Литовські пам'ятки», Науковий центр культурної спадщини Литви, Раду з питань культури й мистецтва та інші.²⁵⁰

Прийнята в 1992 році Конституція Литовської Республіки визначає, що культура в країні є вільною, а держава підтримує культуру, дбає про *збереження литовської історії, мистецтва, культурних пам'яток і цінностей*.²⁵¹

Після відновлення незалежності, Литва розпочала інтенсивний процес відродження, захисту та розвитку своєї **етнічної (традиційної) культури**. Відображення цієї політики було зафіксовано в Законі Про основи державного захисту етнічної культури, що був прийнятий в 1999 році. Преамбула закону вказує, що *етнічна культура є необхідною складовою існування, виживання та сили нації*, є основою національної культури. Крім того, вона підкреслює, що різноманітні прояви литовської етнічної культури, особливо її жива традиція, знаходяться під очевидною загрозою занепаду. Цим законом було встановлено загальні засади державного патронату над литовською етнічною культурою, визначає заходи та умови для її охорони, забезпечення неперервності, розвитку та збагачення.²⁵²

Для реалізації державної політики щодо збереження, дослідження та поширення етнічної культури послідовно впроваджувалися спеціальні програми, які визначили пріоритети та плани дій: програма 2003-2009,²⁵³ 2010-2014,²⁵⁴ а також 2015-2018 роки.²⁵⁵ Серед іншого, програмами передбачалися заходи із плекання самотності етнографічних регіонів, розширення державного опікування про культурну матеріальну й нематеріальну спадщину, а також просування етнічної культури серед дітей та молоді через факультативні заняття та діяльність фольклорних ансамблів. Виконання цієї програми переважно було доручено муніципалітетам.

У 2001 році була ухвалена урядова постанова щодо **положень культурної політики**, яка вперше визначила основні завдання державної культурної політики Литви. Серед них важливе місце відводилося захисту національної культурної самотності, сприянню відкритості національної культури, підтримці *закордонних литовських громад у збереженні своєї національної ідентичності*, а також охороні культурної спадщини та її цінностей.²⁵⁶

У 2002 році була затверджена Програма розвитку регіональної культури, яка націлена на поглиблення децентралізації в управлінні культурою та рівномірний розвиток **етнографічних регіонів** країни.²⁵⁷ У 2011 році

²⁴⁸ Lietuvos kultūros taryba. Apie mus. URL: <https://www.ltkt.lt/apie-ltkt>

²⁴⁹ Rimkutė, A. (2014) „Pagarbaus atstumo“ principas Lietuvos kultūros politikoje“, *Respectus Philologicus*, 25(30), pp. 227–243. doi:10.15388/RESPECTUS.2014.25.30.18.

²⁵⁰ Tolvaišienė, N., Šinkūnaitė, L., Butkevičienė, J., & Almonaitytė–Navickienė, V. (2007). *Kultūros politika: metodinė priemonė (Parankinė mokomoji medžiaga)*. Vilniaus: Vytauto Didžiojo Universitetas Menų Institutas.

²⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija įsigaliojo 1992 m. lapkričio 2 d.

²⁵² Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas 1999 m. rugsėjo 21 d. Nr. VIII-1328

²⁵³ Dėl Etninės kultūros plėtros valstybinės programos patvirtinimo. 2003 m. birželio 19 d. Nr. 793

²⁵⁴ Dėl Etninės kultūros plėtros valstybinės 2010–2014 metų programos patvirtinimo

²⁵⁵ Dėl Etninės kultūros plėtros 2015–2018 metų veiksmų plano patvirtinimo

²⁵⁶ Dėl Lietuvos kultūros politikos nuostatų 2001 m. gegužės 14 d. Nr. 542

²⁵⁷ Dėl Regionų kultūros plėtros programos patvirtinimo. 2002 m. rugpjūčio 13 d. Nr. 1282

з'явилася нова програма на період 2012-2020 років, яка вже більше зосередила зусилля на розвитку громадянства та соціальної єдності через сприяння культурному розмаїттю.²⁵⁸

Важливе місце відводиться і **охороні пам'яток культурної спадщини**. Ця політика охоплює не лише реставрацію та реконструкцію архітектурних та культових об'єктів, підвищення ефективності управління сферою, а й наукове дослідження і систематизацію цих пам'яток. Крім того, значні зусилля спрямовуються на поширення усвідомлення цінності культурної спадщини серед громадськості, залучення громадян до збереження та просування спадщини, а також підтримку діалогу з культурною спільнотою та залучення приватних інвесторів до підтримки проектів.²⁵⁹ Спеціалізовані установи, що займаються збереженням, управлінням та вивченням культурної спадщини, діють як на державному рівні, так і на рівні муніципалітетів.²⁶⁰

ТИСЯЧОЛІТТЯ ЛИТВИ | У 2009 році Литва відзначила масштабне **святкування тисячоліття** свого існування. Це святкування було спрямоване на закріплення у свідомості литовського суспільства уявлення про країну як про державу з тисячолітньою історією, починаючи з перших згадок про Литву в літописах. Підготовка до цього ювілею розпочалася ще у 2003 році, і на втілення проектів програми витрачалися значні фінансові ресурси. Робота над підготовкою включала науково-дослідні та видавничі проекти, міжнародну діяльність, а також проекти з облаштування культових споруд. Зокрема, у рамках підготовки до святкування було відкрито Палац Великих князів Литовських, проведено реконструкцію Церкви Воскресіння в Каунасі, Військового музею Вітовта Великого, Національного художнього музею імені М.К. Чюрльоніса, реставрацію території Старого Тракая, а також відкрито безліч скульптур, виставок та меморіальних дошок.²⁶¹ У самому 2009 році святкування тисячоліття Литви подвоїлося, оскільки Вільнюс був обраний культурною столицею Європи,²⁶² а святкування відвідали лідери європейських держав.²⁶³

СУЧАСНА КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА | Сучасна культурна політика Литви ґрунтується на **Стратегії культурної політики 2020–2030**. Ця довгострокова візія робить акцент на інклюзивності культури з метою формування сталого суспільства та визначає три ключові напрямки політики: збалансована та цілісна культурна політика, розвиток творчої особистості та суспільства із сильною ідентичністю, культура, яка створює цінності.²⁶⁴

Окрім культивування власної традиційної культури, сучасна Литва також спрямовує свої зусилля на підтримку та **розвиток культур інших національних груп**, які проживають на її території, з метою налагодження діалогу та інтеграції їх у життя держави. Зокрема, у різних регіонах країни функціонують міжкультурні центри, які сприяють розвитку діалогу та співпраці між різними культурними спільнотами.²⁶⁵

Політика історичної пам'яті

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Основною інституцією, яка здійснює свою діяльність у сфері політики пам'яті Литви є **Центр дослідження геноциду та опору населення**. Центр є міжвідомчою державною установою, яка досліджує прояви фізичного й духовного геноциду населення Литви та злочинів проти людяності та переслідування населення Литви в роки окупації, а також процеси опору. Завданнями установи, своєю чергою, є відновлення історичної правди та справедливості, увічнення пам'яті борців за свободу та жертв геноциду та проведення правової оцінки

²⁵⁸ *Dėl Regionų kultūros plėtros 2012–2020 metų programos patvirtinimo*. 2011 m. spalio 19 d. Nr. IV-639

²⁵⁹ *Sprendžiant kertinius kultūros srities klausimus, orientuotasi į kryptingą viso sektoriaus raidą*. URL: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/renginiai/sprendziant-kertinius-kulturos-srities-klausimus-orientuotasi-i-kryptinga-viso-sektoriaus-raida-29-1422340>

²⁶⁰ *Kultūros paminklų apsauga Lietuvoje*. URL: <https://www.vle.lt/straipsnis/kulturos-paminklu-apsauga-lietuvoje/>

²⁶¹ *Dėl Lietuvos tūkstantmečio programos patvirtinimo*. 2003 m. liepos 18 d. Nr. 971

²⁶² *Вільнюс – «культурна столиця Європи 2009»*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1365943.html>

²⁶³ *Литва відзначає своє тисячоліття*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/story/2009/07/090706_lithuania_aaniversary_ns

²⁶⁴ *Lietuvos kultūros politikos strategija "Kultūra 2030"*

²⁶⁵ *YouthWiki. Lithuania. Promoting culture and cultural participation*. URL: <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/lithuania/84-promoting-culture-and-cultural-participation>

наслідків окупації. Крім того, Центр займається встановленням меморіалів і па-м'ятних знаків, вивченням та публікацією документів спецслужб колишнього СРСР, а також керує Музеєм окупацій і боротьби за свободу та Меморіальним комплексом парку спокою Тускуленай.²⁶⁶

Міжнародна комісія з оцінки злочинів нацистського та радянського окупаційних режимів у Литві (скорочено Комісія міжнародної історичної справедливості) була створена в 1998 році. Ця комісія має за мету розслідування злочинів окупаційних режимів у Литві та сприяє узгодженню поглядів Литви та іноземних держав на історичний етап окупації Литви.²⁶⁷ Членами комісії є відомі литовські та іноземні історики та громадські діячі, які виконують свої обов'язки на громадських засадах. У 2012 році було створено дві окремі та незалежні підкомісії з метою розмежування дослідження злочинів нацистського та злочинів радянського окупаційних режимів.²⁶⁸

ПАМ'ЯТЬ ПРО АНТИРАДЯНСЬКИЙ ОПІР | Радянська та німецька окупації під час Другої світової війни, антирадянський опір та його придушення і масові депортації стали ключовими травматичними подіями з довготривалим впливом на політичну ідентичність у Литві. Ці процеси, наприкінці 1980-х — на початку 1990-х років, сформували відносно сильний **дискурс пам'яті «боротьби та страждань»**.²⁶⁹ Скасування цензури під час горбачовської гласності наприкінці 1980-х років призвело до сплеску народного інтересу до історичних питань, зокрема до депортацій і репресій, антирадянського опору та його придушення. Спогади депортованих, багато з яких були учасниками антирадянського опору та їхніми прибічниками, відіграли вирішальну роль у розкритті злочинів сталінського режиму та масових страждань, які мали місце в Литві.²⁷⁰

Наприкінці 1990-х років литовська держава розпочала **інституціоналізувати пам'ять про борців антирадянського опору**. У 1997 році було встановлено новий день пам'яті: День партизанів. У 1999 році литовський парламент визнав декларацію про захист суверенітету Литви, підписану учасниками антирадянського опору в 1949 році, правовим документом, підкресливши важливість антирадянського опору для литовської ідентичності. У 2002 році, Сейм оголосив про заснування Дня громадянського опору на річницю самоспалення Ромаса Каланта на знак протесту проти радянської окупації.²⁷¹ 2009 рік парламент оголосив роком борців за свободу Литви, а також проголосив лідера антирадянських партизанів Йонаса Жемайтиса національним героєм і четвертим президентом Литви (під час радянської окупації).²⁷² У 2014 році вийшов документальний фільм «Невидимий фронт», що розповідає про литовських антирадянських партизанів. А у 2017 році був представлений короткометражний фільм, створений НАТО, що розповідає про «лісових братів» — антирадянських партизанів у країнах Балтії. Останній фільм здобув популярність у Литві, проте викликав гнівну реакцію з боку росії.²⁷³

У 2008 році, Литва першою серед країн Балтії **заборонила радянську символіку** разом із нацистською. Крім того, було введено заборону демонструвати прапори, герби, уніформу та символіку нацистських або комуністичних організацій нацистської Німеччини, СРСР чи Литовської РСР.²⁷⁴ З 2015 року Литва почала відзначати закінчення Другої світової війни не 9-го, а 8 травня, що узгоджується із європейською традицією.²⁷⁵ Однак, щорічно 9 травня в

²⁶⁶ LGGRTC istorija. URL: <http://www.genocid.lt/centras/lt/823/c/>

²⁶⁷ Tarptautinė komisija nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti. Misija. URL: <https://www.komisija.lt/apie-komisija/misija/>

²⁶⁸ Tarptautinė komisija nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti. Apie komisiją. URL: <https://www.komisija.lt/apie-komisija/>

²⁶⁹ Budrytė, D. (2021). Memory politics and the study of crises in International Relations: insights from Ukraine and Lithuania. *Journal of International Relations and Development*, 24, 980–1000. <https://doi.org/10.1057/s41268-021-00231-1>

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ Lietuvoje bus minima Pilietinio pasipriešinimo diena. URL: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvoje-bus-minima-pilietinio-pasipriesinimo-diena-1000430>

²⁷² Budrytė, D. (2021). Memory politics and the study of crises in International Relations: insights from Ukraine and Lithuania. *Journal of International Relations and Development*, 24, 980–1000. <https://doi.org/10.1057/s41268-021-00231-1>

²⁷³ Литовські журналісти розповіли, чому Росія влаштувала істеріку через відеоролик НАТО про «лісових братів». URL: <https://qlavcom.ua/news/litovski-zhurnalisti-rozpovili-chomu-rosiya-vlashtovala-isteriku-cherez-videorolik-nato-pro-lisovih-brativ-426222.html>

²⁷⁴ Росія чинить «дикий опір» Україні. Литва заборонила тоталітарні символи (європейська преса). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1140472.html>

²⁷⁵ Lithuania to mark end of World War II on 8 May. URL: <https://www.delfi.lt/en/culture/lithuania-to-mark-end-of-world-war-ii-on-8-may-67873688>

різних містах Литви російські дипломати спільно з російськими емігрантами організують святкування Дня Перемоги та влаштовують провокації.²⁷⁶

Реакція на російську агресію в Україні значно зміцнила парадигму «боротьби та страждань» у Литві. Публічна критика спадщини партизанів чи сумніви в травмі депортацій стали менш прийнятними як із соціальної, так і юридичної точки зору. У 2010 році Литва **заборонила публічне схвалення злочинів, скоєних СРСР** чи нацистською Німеччиною.²⁷⁷ А у 2019 році Європейський суд з прав людини визнав, що систематичне знищення радянськими спецслужбами учасників литовського руху Опору може вважатися **геноцидом** литовського народу.²⁷⁸

Боротьба литовців за свою незалежність також відзначається через **меморіалізацію Січневих подій** — штурму радянськими військами Вільнюської телевежі 1991 року, під час якого загинуло 15 людей. Протягом багатьох років Литва, разом з іншими країнами Балтії, працювала над притягненням причетних до кровопролиття до відповідальності, а у 2019 році суд Литви визнав 67 колишніх радянських офіцерів та посадовців винними.²⁷⁹ Щорічно в січні Литва відзначає День захисників Свободи, вшановуючи пам'ять тих, хто загинув під час штурму. Святкування супроводжується тематичними заходами, покладанням квітів, а також врученням державних премій Свободи та пам'ятними заходами в Сеймі.²⁸⁰

ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД РАДЯНСЬКОГО МИНУЛОГО | Паралельно, з моменту відновлення незалежності, у Литві розпочався процес **декомунізації**: проводилося знесення радянських пам'ятників, а також вулицям, площам, населеним пунктам почали повертати історичні назви або ж називати їх на честь литовських національних героїв та діячів науки, культури, мистецтва.²⁸¹ У 2023 році в Литві набрав чинності закон про «дерадянізацію» громадських просторів, який створює процедуру вилучення з громадського простору пам'яток, меморіальних об'єктів та назв вулиць, які будуть визнані такими, що пропагують авторитарні та тоталітарні режими, а також їхню ідеологію.²⁸²

Також у цей час держава розпочала процес **люстрації** з метою запобігти колишнім співробітникам радянських спецслужб і колабораціоністам займати державні й певні керівні посади. Державна комісія з питань люстрації працює з 2000 року, а закон про люстрацію був остаточно ухвалений у 2010 році. Центр дослідження геноциду та опору населення Литви збирає та оприлюднює архівні особові справи агентів КДБ і колаборантів.²⁸³

Політика щодо національних меншин та імміграції

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Міністерство культури, а саме **Департамент у справах національних меншин та литовців**, які проживають за кордоном, формує та координує державну політику, пов'язану з національними меншинами, а також сприяє культурному самовираженню та інтеграції цих груп. При цьому департаменті діє **Рада національних спільнот**, де безпосередньо представлені нацменшини, **Вчена рада**, яка заохочує студентів цікавитися литовськими національними меншинами, **Експертна комісія по боротьбі з ромофобією**, яка моніторить та аналізує прояви дискримінації групи ромів у суспільстві та планує відповідні заходи, а також сприяє інтеграції ромів у литовське суспільство.²⁸⁴

²⁷⁶ Lithuanian intelligence warns of potential 'provocations and violent incidents' on May 9. URL: <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1663489/lithuanian-intelligence-warns-of-potential-provocations-and-violent-incidents-on-may-9>

²⁷⁷ Литва зробила безстроковою підсудність радянських злочинів. URL: https://www.istpravda.com.ua/short/4df7323bde5d1/view_news/

²⁷⁸ ЄСПЛ: Радянські репресії проти антикомуністичного руху в Литві були геноцидом. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/5c8a2d14debc5/>

²⁷⁹ 30 років штурму телевежі у Литві: фото, факти та критика намагань Кремля переписати історію. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/shturm-televizhi-bilnyus-rozpad-srsr/31045021.html>

²⁸⁰ Литва відзначає День захисників Свободи. URL: <https://www.lrt.lt/ua/novini/1263/2170126/litva-vidznachaie-den-zakhisnikiv-svobodi>

²⁸¹ Декомунізація і люстрація: досвід Литви для українців. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29926178.html>

²⁸² У Литві набрав чинності закон про «дерадянізацію» публічних просторів. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-lytva-zakon-deradyanizacija/32388154.html>

²⁸³ Prieš dešimtmetį įsigaliojo „liustracijos įstatymas“. URL: <https://8diena.lt/2020/02/01/pries-desimtmeti-isiqaliojo-liustracijos-istatymas/>

²⁸⁴ Komisijos, tarybos, darbo grupės. URL: <https://tmde.lrv.lt/lt/apie-tautiniu-mazumu-departamenta/komisijos-tarybos-darbo-grupes/>

Також у Литві діє **Офіс Омбудсмена з питань рівних можливостей**, який реалізує політику рівних можливостей та запобігання дискримінації в суспільстві зокрема за ознакою національної приналежності.²⁸⁵ **Відділ з прав людини при Канцелярії Уряду** Литовської Республіки також охоплює питання прав меншин та мігрантів. **Департамент у справах громадянства та міграції в складі Міністерства внутрішніх справ** займається питаннями, пов'язаними з міграцією, включаючи інтеграцію мігрантів у литовське суспільство. **Державна комісія литовської мови** здійснює нагляд за використанням і збереженням литовської мови серед меншин і мігрантів.

ПОЛІТИКА ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН | Законодавство гарантує національним меншинам право мати державні або державні дошкільні заклади, загальноосвітні школи та класи рідною мовою. З метою вивчення та вдосконалення рідної мови представниками нечисленних і некомпактних етнічних груп у державних загальноосвітніх школах можуть створюватися класи та факультативи, а також недільні школи. Школи з навчанням мовами національних меншин розташовані в районах великого та компактного проживання національних меншин.²⁸⁶ Держава також зобов'язана забезпечувати фінансові можливості для освіти меншин (наприклад, шляхом надання підручників мовою меншини). Для вивчення чи вдосконалення рідної мови для нечисленних і некомпактних національних меншин може бути організована додаткова освіта в державних загальноосвітніх школах, а також суботні/недільні школи. Таким чином, вірмени, білоруси, греки, караїми, латиші, поляки, росіяни, татари, українці, німці, євреї, які проживають у Литві, створили близько 40 суботніх чи недільних шкіл. У них викладають рідну мову, знайомлять із національною культурою та традиціями, історією та культурною спадщиною меншини.²⁸⁷

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА | Стаття 30 Закону про освіту вказує, що кожному іноземцю, який має право постійно або тимчасово проживати в Литовській Республіці, гарантується освіта державною мовою та вивчення державної мови.²⁸⁸ Литва зацікавлена в залученні іноземців до економіки та ринку праці: після набуття незалежності та вступу до ЄС країна має від'ємне сальдо міграції.²⁸⁹ Стратегія «Литва-2050» передбачає легшу і швидшу інтеграцію мігрантів для їхнього притоку за умови, якщо вони зацікавлені в розвитку країни та ототожнюють себе з Литвою. Таким чином Литва планує відновити чисельність населення після попередніх відтоків литовців до інших країн.²⁹⁰ У 2022 році набрали чинності кілька важливих поправок до Закону «Про правовий статус іноземців». Зокрема Литва спростила імміграційні правила та вимоги до іноземних висококваліфікованих працівників, студентів і підприємців-початківців, а також спростила процедуру найму іноземців. Збільшено квоту для іноземців, які працюють за дефіцитними професіями, відтепер вони мають право на отримання візи та посвідки на проживання за спрощеною процедурою.²⁹¹ Литовський уряд у своїй політиці уникає надання особливого статусу чи дискримінації осіб нелитовського походження, розрізнення національних меншин за мовною чи культурною ознакою. Литва прагне інтегрувати національні меншини та мігрантів у суспільне життя без втрати їхньої самоідентифікації, а не асимілювати їх.²⁹²

Чехія

Ключові висновки

²⁸⁵ Lygybe. URL: <https://lygybe.lt/en/about-office/#>

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ Ibid.

²⁸⁸ I-1489 Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/asr>

²⁸⁹ Lithuania. URL: http://focus-migration.hwwi.de/uploads/tx_wilpubdb/CP_07_Lithuania.pdf

²⁹⁰ Lithuania's vision for the future 'Lithuania 2050'. URL: <https://lrv.lt/media/viesa/sauqykla/2023/12/x4ltElwkfxE.pdf>

²⁹¹ IX-2206 Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.232378/asr>

²⁹² Migration policy and national minorities in the Republic of Lithuania: lessons for Ukraine. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/1912341>

- Тривалий період перебування в об'єднаній державі Чехословаччині, а також утиски комуністичного режиму проти інтелігенції не стали на заваді збереженню національної ідентичності чехів, у яку особливо сильно вкорінені такі елементи, як **чеська мова, історична пам'ять та повага до історичних постатей**. Проте наразі відбувається перехід від використання концепції національної ідентичності на основі етнічної приналежності до **ідентичності на основі громадянства та спільних цінностей**.
- Для отримання громадянства Чехії необхідно скласти іспити з чеської мови та з основ конституційної системи та чеських реалій. **Спрощена процедура отримання громадянства** Чехії працює для колишніх громадян Чехословаччини в період 1918–1989 років та Чеської Республіки в період між 1990 та 1992 роками, а також іноземців, які зробили значний вклад у науковий та культурний розвиток Чехії або інвестували понад 3 млн євро та створили мінімум 20 робочих місць на ринку праці Чехії.
- Мовне регулювання в Чехії делеговане спеціалізованим установам, насамперед **Інституту чеської мови**. Інститут відповідає за кодифікацію чеської вимови, правопису, лексики та граматики, а також за формування мовного планування.
- Ні конституція, ні будь-який інший спеціальний закон **не визначає державну мову** в країні. Однак чеської мови як офіційної неявно визнається в деяких правових нормах, де вона використовується як мова викладання, офіційних перемовин, укладання договорів та державної служби.
- Країна активно сприяє **навчанню чеської мови серед чеських громад за кордоном**, а також поширює вивчення чеської мови у світі шляхом **просування програм вивчення чеської мови** та літератури в університетах за межами країни, а також шляхом організації літніх шкіл та мовних курсів для іноземців у Чехії.
- Міністерство оборони Чехії включене у викладання тем з оборони в рамках середньої освіти. Також МО організовує на пряму або через НУО інтерактивні навчання для учнів початкових і старших класів, наприклад конкурси на тему підготовки громадянина до захисту держави, презентації військової техніки в частинах, спортивні турніри та змагання. МО надає субвенції до 70 % від вартості проектів у сфері забезпечення військової, спортивної та технічної діяльності всіх вікових категорій населення.
- **Національний інститут народної культури** відповідає за популяризацію і розвиток традиційної та народної культури Чехії, а **Національний інститут пам'яток** керує доглядом за пам'ятками та охоронними територіями (зокрема замками), розробляє навчальні програми і здійснює проекти для посилення інтересу до історичних будівель та культурних артефактів країни.
- Тема національної ідентичності не є офіційним пріоритетом культурної політики. Натомість, акцент робиться на **інтеграції громадян** у єдиний соціокультурний простір. Однак національна ідентичність непрямо культивується через заходи зі збереження **культурної спадщини** та розвитку **традиційної народної культури**.
- У Чехії існують дві ключові інституції у сфері політики пам'яті. **Інститут дослідження тоталітарних режимів** вивчає період нацистської окупації та комуністичного правління, а **Бюро документування та розслідування злочинів комунізму** зосереджується на виявленні, документуванні та кримінальному переслідуванні злочинів, вчинених Комуністичною партією та органами державної безпеки.
- Історична політика Чехії після 1989 року була націлена на категоричне **відмежування від злочинів комуністичного режиму** та його однозначне засудження. Одночасно відбувається **гlorифікація**

опору громадян цьому режиму й окремих борців за свободу й демократію, а також вшанування пам'яті жертв репресій.

- МВС Чехії надає субсидії в розмірі 80–100 % на проекти НУО, що безпосередньо допомагають іноземцям із третіх країн **інтегруватися в чеське суспільство**. Для іноземців також передбачений обов'язковий 4-годинний **інтеграційний курс** з основною інформацією про перебування в Чехії.
- **Спортивне виховання** є невіддільною частиною для зміцнення національної ідентичності та патріотизму в Чехії. Спорт є засобом підвищення громадянської активності та соціальної інтеграції, ресоціалізації, профілактики соціально патологічної поведінки, а також засобом забезпечення міжкультурної освіти. Саме тому планується збільшувати кількість годин фізичної активності в школах, а також розширювати спортивне виховання та змагання в клубах та об'єднаннях для школярів і студентів.

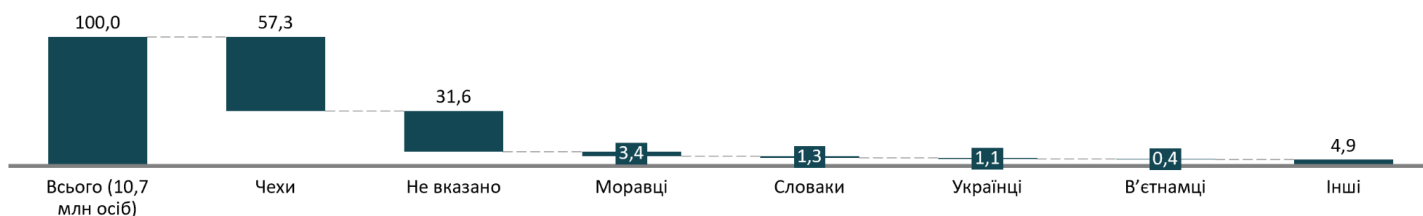
Загальний огляд

Чехія — це держава в центральній Європі, що була членом Організації Варшавського договору й Ради Економічної Взаємодопомоги, а в політичному, військовому та економічному відношенні була тісно пов'язана з Радянським Союзом. Ці зв'язки були припинені після 1989 року. Наразі Чехія є членом Організації Об'єднаних Націй, ЄС, НАТО, Організації економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР) та Ради Європи.

За даними CIA The World Factbook,²⁹³ станом на 2023 р. в країні проживало **10,7 млн осіб**. Необхідно зазначити, що чисельність населення країни є відносно сталою. Так у 1988 році вона складала 10,4 млн осіб, 2000 році — 10,3 млн осіб, а 2021 році — 10,5 млн осіб.

За даними перепису населення у 2021 році **чехами є 57,3%** населення країни (див. рис. 8). Серед інших етнічних груп найбільша кількість **моравців (3,4%)**. Менші за кількістю меншини складають разом до 8 % населення. Найбільше серед них словаків (1,3%), українців (1,1%) та в'єтнамців (0,4%).²⁹⁴ Необхідно зазначити, що **31,6% осіб**, що проходили перепис населення в Чехії **не вказували свою національність**.

Рисунок. 8. Етнічні групи, що проживають у Чехії, %.

Офіційною мовою в країні є чеська, якою розмовляють 88,4% населення. Регіональні діалекти не мають статусу мови. Відповідно до Закону «**Про права представників національних меншин та внесення змін до деяких законів**»,²⁹⁵ люди мають право вільно заявляти про свою приналежність до національної меншини та користуватися відповідними правами. До традиційних національних меншин належать словаки, поляки та німці. Моравці та сілезці розмовляють чеською мовою.

²⁹³ CIA The World Factbook - Czechia. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/czechia/#people-and-society>

²⁹⁴ Ethnicity. Census 2021. URL: <https://scitani.gov.cz/ethnicity#skupina-57190>

²⁹⁵ Act on rights of members of national minorities and amendment of some acts https://www.svi-bz.org/uploads/tx_bh/205/on_rights_of_members_of_national_minorities_and_amendment_of_some_acts.pdf

Демографічний розвиток у повоєнний період був нерівномірним. Значною мірою це було пов'язано з державними заходами, спрямованими на підвищення народжуваності. Після 1989 року демографічні процеси були узгоджені із західноєвропейським зразком: тривалість життя зросла, народжуваність знизилася, а вік вступу до шлюбу і вік жінок при народженні першої дитини підвищився.²⁹⁶

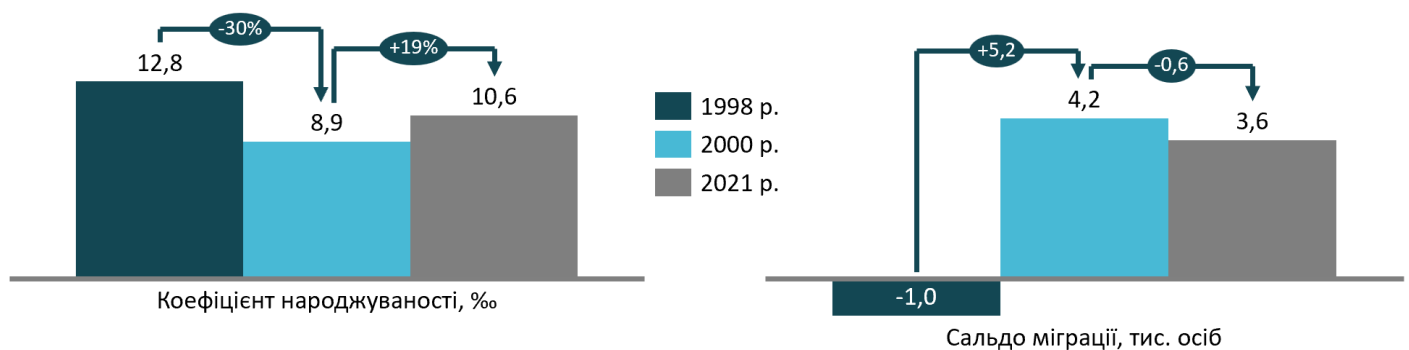
Середній вік матерів при народженні першої дитини неухильно зростає з 1990-х років, досягнувши у 2022 році 28,8 року. Очікувана тривалість життя при народженні має довгострокову тенденцію до зростання, однак у 2020 році, уперше в післявоєнній історії, вона знизилася порівняно з попереднім роком через пандемію Covid-19.²⁹⁷

За даними Світового Банку,²⁹⁸ коефіцієнт народжуваності був найвищим у 1989 році (12,8 на 1000 осіб), а після цього стабільно знижувався до 1999 року. У 2000 році значення коефіцієнта вперше зросло в річному вимірі та склало 8,9 на 1000 осіб. Після цього в Чехії спостерігається відносно сталий рівень значень показника коефіцієнта народжуваності, значення якого коливаються на рівні 10-11 народжених на 1000 осіб. У 2021 році коефіцієнт народжуваності склав 10,6 новонароджених на 1000 осіб, що можна побачити на рис. 9.

Чехія, як і більшість інших європейських країн, стикається з демографічним старінням населення. Згідно з демографічним прогнозом, старіння населення відбуватиметься переважно за рахунок старших вікових груп, тобто збільшуватиметься кількість людей похилого віку, а частка працездатної частини населення зменшуватиметься.²⁹⁹

За даними перепису населення 2021 року,³⁰⁰ 4,7% населення становили іноземці. Мешканці з іноземним громадянством із країн ЄС становили 1,5% населення, а з-поза меж ЄС — 3,2% населення. У контексті війни в Україні та надання тимчасового захисту українським біженцям кількість іноземців значно зросла в останні роки. За попередніми даними Чеського статистичного управління,³⁰¹ станом на 31 березня 2023 року в Чехії було зареєстровано 1 010 692 особи з іноземним громадянством, більша частина з яких — українці (527,2 тис осіб). В останні роки сальдо міграції є позитивним, але суттєво меншим за рівень першого десятиріччя 21 ст., коли показники перевищували 25 тис. осіб. У 2021 р. показник склав 3621 особу, що менше за рівень 4195 осіб, який був зафіксований у 2000 році, проте більший за від'ємне сальдо міграції (-962 особи) станом на 1988 рік, що можна побачити на рис. 9.

Рисунок 9. Динаміка зміни коефіцієнту народжуваності та сальдо міграції в Чехії, 1988 р., 2000 р., 2021 р.

Після закінчення Другої світової війни Чехія не була окремою державою, адже чехи та словаки були все ще об'єднані в єдину державу Чехословаччина. У країні, що проіснувала до 1993 року, саме чехи займали провідні

²⁹⁶ Population: demographic situation, languages and religions. European Commission. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/czechia/population-demographic-situation-languages-and-religions>

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ Gender Data Portal. World Bank. URL: <https://genderdata.worldbank.org/indicators/sp-dyn-cbrt-in>

²⁹⁹ Population: demographic situation, languages and religions. European Commission. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/czechia/population-demographic-situation-languages-and-religions>

³⁰⁰ Population. Census 2021. URL: <https://scitani.qov.cz/population>

³⁰¹ Czech Statistical Office. URL: <https://www.czso.cz/>

позиції та мали займатися питаннями не лише збереження власної ідентичності, але і врахування інтересів інших етнічних груп, найбільшою з яких були словаки. У другій половині 20 століття Чехословаччина також пережила натиск радянського режиму, особливо після «**празької весни**» 1968 року, яка завершилася **радянською інтервенцією**, що супроводжувалось репресіями проти інтелігенції.³⁰² Зрештою, після «оксамитової революції», що завершила період комуністичного правління, та «**оксамитового розлучення**» зі Словаччиною, в 1993 році Чехія стала незалежною державою, що обрала **шлях євроінтеграції**. Країна приєдналася до НАТО в 1999 році та стала повноправним членом ЄС у 2004 році. Загалом за цей період **країна не переживала різких змін ідеології чи політичних потрясінь** за останні роки, а її лідери стабільно дотримувалися ліберального проєвропейського курсу.³⁰³

Важливими елементами чеської ідентичності є **чеська мова, історична пам'ять і повага до історичних постатей**, зокрема про короля Богемії Карла I, гуситський рух і Яна Гуса, події «празької весни» та президента Вацлава Гавела³⁰⁴, **культурна спадщина та традиції**, а також **приналежність до європейської спільноти**.³⁰⁵ При цьому саме мова має особливе значення для чехів, оскільки вони протягом тривалого часу перебували в складі Австро-Угорської імперії в якості мовної меншини або ж відчували утиски тоталітарної системи на розвиток освіти.³⁰⁶ Проте наразі чеське суспільство не відчуває загрози через мову.³⁰⁷ Водночас основним викликом, що стоїть перед Чехією, як і перед багатьма європейськими державами, у контексті ідентичності, є **загроза розмивання національної ідентичності внаслідок посилення міграції** до країни та до Європи загалом. Наприклад, понад 360 тис. українців прибули до Чехії з початку повномасштабного вторгнення, що є одним із найбільших показників на душу населення в Європі.³⁰⁸

Чехія, як і інші країни ЄС, поступово переходить від використання концепції **національної ідентичності на основі етнічної приналежності до ідентичності на основі громадянства та спільних цінностей**. Крім того, потенційними викликами, що турбують чехів, є **можливі загрози безпеці та суверенітету країни**, передусім із боку росії, що призвело б до втрати історично чеських земель, а також **втрата національної ідентичності на фоні тенденцій європеїзації та космополітизму** в глобалізованому світі.

Політика щодо громадянства

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Міністерство внутрішніх справ має широкий спектр повноважень щодо питань громадянства та відповідає за розробку профільного законодавства. Міністерство отримує та обробляє заявки на отримання громадянства, видає та поновлює громадянство, а також здійснення контролю за процесом набуття

³⁰² Prague Spring: A History Of Russian Aggression. per Concordiam. URL: <https://perconcordiam.com/prague-spring-a-history-of-russian-aggression/>

³⁰³ Czechia - Political, social and economic background and trends. European Commission. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/czechia/historical-development>

³⁰⁴ На період правління Вацлава Гавела припала оксамитова революція та закінчення епохи комунізму і встановлення демократичних цінностей, реформи в Чехії після розпаду соціалістичного блоку і «розлучення» зі Словаччиною, що зрештою призвело до соціально-економічного зростання та вступу до європейських і євроінтеграційних структур.

Джерело: Václav Havel: a biographer's account. The Conversation. December 19, 2011. URL: <https://theconversation.com/vaclav-havel-a-biographers-account-4809>

³⁰⁵ Kolaříková, V. (2020). Czech National Identity and the Elements Through Which is Constructed. Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal, 12/2, 66–96. <https://doi.org/10.5817/cphj-2020-023>

³⁰⁶ Marek Pieniżek & Stanislav Štěpáník (Eds.). Teaching Of National Languages in the V4 Countries. Charles University in Prague Faculty of Education. URL: <https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/1265/V4%20monograph%20elversion-20170216-123413389.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

³⁰⁷ Pavel Sojka. Zakotvení statusu českého jazyka v našem právním řádu. URL: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/104312/Pavel_Sojka_14-20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

³⁰⁸ Prague extends protection for Ukrainian refugees, introduces payments for those returning home. The New Voice Of Ukraine. December 25, 2023. URL: <https://english.nv.ua/nation/czechia-extends-financial-benefits-for-ukraine-refugees-even-in-ukraine-50379165.html>

громадянства.³⁰⁹ **Інститут мовної та професійної підготовки Карлового університету** організовує іспит зі знання чеської мови. **Національний педагогічний інститут** відповідає за проведення іспиту із чеських реалій.³¹⁰

НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА | Питання отримання чеського громадянства регулює закон «Про громадянство Чеської Республіки» від 2013 року.³¹¹ За новим законом, Чехія не забороняє мати множинне громадянство. Серед стандартних підстав для отримання громадянства, таких як за народженням або усиновленням хоча б від одного з батьків чеського громадянства, одруження з громадянином Чехії, є такі підстави, як натуралізація та відновлення втраченого чеської або чехословацького громадянства.

При натуралізації, особа має бути інтегрована в чеське суспільство, не загрозувати безпеці держави, її суверенітету та територіальній цілісності, демократичним засадам, а також відповідати певним вимогам:

- проживати на території Чехії протягом 5 років (особа не є громадянином ЄС);
- проживати на території Чехії протягом 3 років (особа є громадянином ЄС);
- сукупно з усіма дозволами проживати на території Чехії 10 років;
- знати мову, що підтверджується державним іспитом. Рівень володіння чеською мовою має бути не нижче В1;
- знати основи конституційної системи Чехії, культурних, соціальних, географічних та історичних основ Чехії, що підтверджується державним іспитом про чеські реалії. Особа має бути обізнана з подіями в Чехії, важливими місцевими традиціями та звичаями. Усі питання іспиту відомі заздалегідь, тому можна підготуватися до тесту за допомогою бази даних, яка містить 300 тестових питань за сферами цивільної основи, географії, історії та культури;³¹²
- протягом останніх 3 років не порушувати міграційне, податкове і трудове законодавство;
- відсутність потреби в суттєвій соціальній допомозі з боку держави протягом останніх 3 років;
- наявність достатньої кількості доходів протягом останніх 3 років.

Вимога про тривалість проживання знімається для осіб, які були громадянами Чехословаччини в період 1918–1989 роки та Чеської Республіки в період між 1990 та 1992 роками або в цей час набули громадянства Словацької Республіки. Такі особи мають подати документи про народження предків, докази, що він або вона не є громадянином Словаччини, та докази наявності попереднього чеського громадянства та його позбавлення. Також більшість вимог знімається для іноземців, які зробили значний вклад у наукову, освітню, культурну та іншу сферу в Чехії. Віднедавна чеське законодавство, а саме закон «Про перебування іноземців у Чеській Республіці» спростив процедури для перебування іноземних підприємців та інвесторів.³¹³ Тепер такі особи отримують довгострокову посвідку на проживання, якщо вони:

- мають намір реалізувати інвестиції в розмірі не менше 75 млн чеських крон (3 млн євро);
- створити мінімум 20 робочих місць;
- готові реалізувати надійні та здійсненні інвестиції на благо Чехії, регіону та муніципалітету й це підтверджується бізнес-планом.

Мовна політика

³⁰⁹ Ministerstvo vnitra České republiky. URL: <https://www.mvcr.cz/>

³¹⁰ Чи пройдете ви тест на громадянство Чехії? ПРАГА місто для всіх. URL: <https://metropolevsech.eu/ua/news/english-uspeli-byste-u-zkousky-pro-ziskani-ceskeho-obcanstvi/>

³¹¹ Zakon obcanstvi. URL: https://mzv.gov.cz/file/1111999/zakon_obcanstvi.pdf

³¹² Чи пройдете ви тест на громадянство Чехії? ПРАГА місто для всіх. URL: <https://metropolevsech.eu/ua/news/english-uspeli-byste-u-zkousky-pro-ziskani-ceskeho-obcanstvi/>

³¹³ Zákon č. 326/1999 Sb. Zákon o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/nabidka/cs/1999-326/zneni-20170815#p42n>

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | У сучасній Чеській Республіці ключовими розробниками державної мовної політики є Урядовий офіс, **Міністерство освіти, науки, молоді та спорту** (особливо у сфері мовної освіти, включно з викладанням чеської мови за кордоном) і **Міністерство культури**. Мовне регулювання уряд Чехії делегує спеціалізованим установам, насамперед **Інституту чеської мови** Академії наук. Інститут відповідає за кодифікацію чеської вимови, правопису, лексики та граматики, а також за формування мовного планування. Крім того, він займається науковими дослідженнями в галузі чеської мови та мовної освіти. Інститут розробляє мовні посібники, експертизи та технічні стандарти, а також надає консультації громадськості з питань мовної культури.³¹⁴ У Чехії існують **лінгвістичні товариства й гуртки**, зокрема «Празький лінгвістичний гурток», «Лінгвістична асоціація», «Коло друзів чеської мови» й «Гурток сучасних філологів». З метою популяризації вивчення і дослідження чеської мови, вони організують просвітницькі заходи, проводять наукову діяльність і видають фахову літературу.

ЗАКОНОДАВЧА ОСНОВА | Чехія проводить досить ліберальну мовну політику. На відміну від багатьох країн Східної Європи, *Конституція Чеської Республіки не містить прямої згадки про офіційну або державну мову, і відсутній будь-який інший спеціальний закон, який би її визначав*. Однак статус чеської мови як офіційної неявно визнається в деяких правових нормах, де вона фігурує як мова викладання, мова офіційних перемовин, мова договорів та мова державного діловодства та офіційного спілкування держслужбовців.³¹⁵ Додатково, Чехія підписала Рамкову конвенцію про захист національних меншин³¹⁶ та Закон про права членів національних меншин.³¹⁷ Обговорення можливості введення мовного закону в чеському парламенті відбувалося щонайменше двічі: в 1999 та 2004 роках. Проте жодна із цих ініціатив не отримала підтримки більшості депутатів. Лінгвісти також висловлювали сумнів щодо необхідності такого закону.³¹⁸

МОВНА ОСВІТА | **Навчання** в Чеській Республіці проводиться переважно чеською мовою (за винятками освіти мовою національних меншин), проте у *вищих професійних школах може бути використана іноземна мова*. Для закінчення середньої освіти випускники мають скласти іспит на атестат зрілості, де чеська мова та література є одним з обов'язкових предметів.³¹⁹

Відповідно до законодавства, держава має забезпечувати **навчання іноземних мов**.³²⁰ Після революції 1989 року російська мова втратила свою популярність, яку вона займала за часів комуністичного режиму. Зокрема, вона була практично повністю виключена з навчальних програм, а її місце почали займати англійська та німецька мови.³²¹

Чеська Республіка має добре розвинену систему підтримки чеських громад за кордоном та широку програму **популяризації чеської мови у світі**. Ця програма включає заходи з просування вивчення чеської мови та літератури в університетах по всьому світу, а також забезпечення можливостей для навчання чеської мови для чехів за кордоном і для іноземців у Чехії (наприклад, через літні школи та мовні курси).³²²

Освітня політика

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | **Міністерство освіти та науки, молоді та спорту** очолює розробку національної освітньої політики та співпрацює з іншими міністерствами та зацікавленими сторонами в таких сферах, як дошкільна освіта

³¹⁴ Srpova, H. (2018). *Forms of Language Planning and Policy in the Czech Republic*. In: Andrews, E. (eds) *Language Planning in the Post-Communist Era*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-70926-0_12

³¹⁵ Lisek, G. (2011). *Polityka językowa Polski i jej sąsiadów na przykładzie Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej*. *Język, Komunikacja, Informacja*, 6, 79–89.

³¹⁶ *Sdělení Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin č. 96/1998 Sb.*

³¹⁷ *Zákon o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů č. 273/2001 Sb.*

³¹⁸ Srpova, H. (2018). *Forms of Language Planning and Policy in the Czech Republic*. In: Andrews, E. (eds) *Language Planning in the Post-Communist Era*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-70926-0_12

³¹⁹ *Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*

³²⁰ *Ibid.*

³²¹ Hnízdo, B. (2016). *State Language Policies and Language Behaviour of the Czechs in the 20th Century*.

³²² Pieniżek, M., & Štěpáník, S. (2016). *Teaching of national languages in the V4 countries*. Charles University in Prague Faculty of Education.

та професійно-технічна освіта. Інші органи влади долучаються до імплементації національної освітньої політики. **Національний педагогічний інститут** пропонує методичну підтримку та професійний розвиток працівників сфери освіти. **Центр оцінювання навчальних досягнень** проводить стандартизоване оцінювання. **Чеська шкільна інспекція** оцінює якість освіти, а **Національне бюро акредитації вищої освіти** здійснює нагляд за акредитацією. Крім того, **Центр досліджень вищої освіти** надає дослідницьку підтримку. Ці органи разом відіграють важливу роль у формуванні та оцінюванні системи освіти в країні. Система освіти функціонує децентралізовано. **Регіональні управління освіти** здійснюють контроль та нагляд за освітніми закладами на рівні регіонів. А **органи місцевої влади** беруть участь у розробці та виконанні освітніх програм та ініціатив у своїх місцевостях.³²³

СИСТЕМА ОСВІТИ | Система освіти в Чехії включає наступні рівні:

- дошкільна освіта для дітей від 3 до 6 років. Обов'язковий 1 рік навчання для дітей від 5 років;
- початкова освіта для учнів від 6 до 15 років (9 років навчання). Школи можуть використовувати різні типи освітніх програм. Програма зазвичай ділиться на початкову (охоплює 1-5 класи) та молодшу ланку (6-9 класи). Діти мають можливість вступати до 6-річної або 8-річної гімназії після 5 або 7 класу початкової освіти;
- середня освіта в різних типах школи: гімназія (гуманітарна або наукова), професійно-технічна школа або вище професійне училище. Зазвичай триває 4 роки;
- вища освіта — включає університети, вищі фахові школи та коледжі. Вищу освіту можна здобути на бакалаврському (3-річне навчання), магістерському (2, 5–6-річне навчання) та докторському рівнях. Також можна здобути ступінь інженера, який стосується переважно технічної та економічної сфер.³²⁴

ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ | Закон про освіту визначає основні цілі та принципи освіти. Серед низки правок, закон має важливі нововведення: підхід навчання впродовж життя, можливість модифікації змісту освіти на рівні школи, інклюзія учнів з особливими освітніми потребами, обов'язковий і безкоштовний рік навчання дошкільної освіти.

У 2020 році уряд затвердив Стратегію освітньої політики Чеської Республіки до 2030+, стратегічними цілями якої є набуття компетентностей, необхідних для активного громадянського, професійного та особистого життя, а також зменшення нерівності в доступі до якісної освіти та забезпечити максимальний розвиток потенціалу дітей, учнів та студентів.

Чехія особлива розвитком **спортивного виховання**. Концепція підтримки спорту в Чеській Республіці 2016–2025 «СПОРТ 2025» містить такі засадничі положення: спортивні досягнення Чехії на міжнародній арені сприяють зміцненню національної ідентичності та патріотизму, а результати спортсменів мають великий вплив на позитивне сприйняття Чеської Республіки. Спорт у школах та університетах є невіддільною частиною освіти молоді. Крім цього, спорт є засобом підвищення громадянської активності та соціальної інтеграції, ресоціалізації, профілактики соціально патологічної поведінки, а також засобом забезпечення міжкультурної освіти.³²⁵ Політика розвитку спортивного виховання є відповіддю на соціальне розшарування, пасивність суспільства та соціальну ізоляцію. Через популяризацію спорту серед школярів і студентів, влада пропагує такі цінності, як чесність, рівність і справедливість; бореться з ксенофобією та активно сприяє розвитку мультикультурного суспільства.³²⁶

Військово-патріотичне виховання

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Міністерство оборони Чеської Республіки, а саме **Департамент оборонної політики та стратегії** відповідає за політику у сфері військово-патріотичного виховання. Департамент здійснює керівництво над

³²³ *Fundamental Principles and National Policies. European Commission. URL: <https://eur-lex.europa.eu/national-education-systems/czechia/fundamental-principles-and-national-policies>*

³²⁴ *Czech Educational System. URL: <https://portal.gov.cz/en/rozcestniky/czech-educational-system-RZC-40>*

³²⁵ *SPORT CONCEPT FOR 2016 - 2025. URL: https://nsa.gov.cz/wp-content/uploads/2021/02/Sport2025_EN.docx*

³²⁶ *Ibid.*

процесом підготовки громадян до захисту держави. **Міністерство оборони** також надає різні субсидії недержавним неприбутковим організаціям на реалізацію проектів, які сприяють досягненню цілей даної політики. Завдяки цим проектом **Департамент комунікації** Міноборони проводить різні комунікаційні кампанії щодо популяризації служби в чеській армії та залучає.³²⁷ Під егідою Міністерства діє відділ **POKOS (Підготовка громадян до захисту держави)** — єдина організація, яка реалізує практичну частину оборонної освіти для школярів і студентів, яку зазвичай забезпечує чеська армія.³²⁸

Міноборони підтримує проекти у сфері нематеріальних досліджень, експериментальних розробок та інновацій, що ведуть до впровадження та підтримки підготовки громадян до оборони держави. Програми досліджень, розробок та інновацій у сфері оборони та безпеки базуються на інтеграції гуманітарних та природничих наук, технологій, військових традицій та культури. Вони спрямовані на створення інструментів для вдосконалення освітньої та оборонної діяльності (навчальні програми, курси тощо), а також інформаційно-комунікаційної діяльності, спрямованої на підтримку підготовки громадян до захисту держави.³²⁹ **Університет оборони в Брно** організовує широкий спектр курсів для цивільних студентів, які хотіли б покращити свої знання з питань, пов'язаних з обороною. Також співробітники Університету як зовнішні фахівці проводять зустрічі зі школярами. Обов'язки інших міністерств та центральних органів виконавчої влади в питаннях військово-патріотичного виховання конкретно не визначені в законодавстві.³³⁰

Обласні військові штаби можуть надавати необхідну методичну допомогу в підготовці заходів за розпорядженням Міністерства оборони.³³¹

ПІДХІД ДЛЯ ШКІЛЬНОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ | Після скасування обов'язкової військової служби в Чехії у 2004 році, у більшості громадян відсутні знання, уміння, навички та звички, які можна використати в умовах військової кризи.³³² Саме із цих переконань у 2012 році був прийнятий **закон «Про оборонну освіту в школах»** як ключовий сегмент довгострокової мети підготовки громадян.

Тема оборони держави включена до змісту різних навчальних шкільних програм: громадянської освіти, географії, історії та охорони здоров'я тощо. Ця тема піднімається в початкових, середніх і вищих професійних школах та консерваторіях і здійснюється з урахуванням вікових особливостей окремих цільових груп учнів і студентів та змістовної спрямованості навчальних закладів. Визначення віку, з якого починається вивчення цих тем, може варіюватися від рішення окремих шкіл та регіональних вимог. Навчання проводиться професійно підготовленим викладацьким складом. Вибіркові теми викладаються зовнішніми фахівцями Міністерства оборони, зокрема, співробітниками Університету оборони в Брно.³³³ Для того, щоб зробити навчання цікавішим, учням початкових і старших класів влаштовують інтерактиви: конкурси на тему підготовки громадянина до захисту держави,³³⁴ презентації,³³⁵ турніри та змагання.³³⁶

Окрім цього, школярам показують зброю та вчать, як із нею поводитись. У чеському суспільстві є дискусія, наскільки доречно давати дітям у руки зброю, зважаючи на випадки скулштутінгу по всьому світу. Проте чеські експерти

³²⁷ CZECH MILITARY MARKETING STARTS IN SCHOOLS. URL: <https://vsquare.org/czechs-and-militarization-ethical-approach/>

³²⁸ Vymezení POKOS. URL: <https://pokos.army.cz/vymezeni-pokos>

³²⁹ Koncepce přípravy občanů k obraně státu. MINISTERSTVO OBRANY. URL: <https://vlada.gov.cz/assets/ppov/brs/dokumenty/koncepce-poipravy-obeanu-na-obranu---2013.pdf>

³³⁰ Ibid.

³³¹ Ibid.

³³² Vymezení POKOS. URL: <https://pokos.army.cz/vymezeni-pokos>

³³³ Koncepce přípravy občanů k obraně státu. MINISTERSTVO OBRANY. URL: <https://vlada.gov.cz/assets/ppov/brs/dokumenty/koncepce-poipravy-obeanu-na-obranu---2013.pdf>

³³⁴ Vědomostní soutěž. URL: <https://pokos.army.cz/souteze/vedomostni-soutez>

³³⁵ Prezentace na školách. URL: <https://pokos.army.cz/pro-skoly-ucitele/prezentace-na-skolach>

³³⁶ Vítězové oblastních kol branně vědomostní soutěže Wolfram se utkali na Libavé. URL: <https://pokos.army.cz/aktuality/vitezove-oblastnich-kol-branne-vedomostni-souteze-wolfram-se-utkali-na-libave>

заявляють, що покази зброї дітям не призводять до появи екстремістських поглядів та навпаки — цікавлять дітей із погляду захисту батьківщини.³³⁷

Що стосується студентів, то вони можуть пройти різноманітні курси, організовані Університетом оборони в Брно, на такі теми:

- стратегічне планування, міжнародні конфлікти та миротворчі операції, кібербезпека, глобальна безпека тощо;
- управління кризовими ситуаціями, координації рятувальних операцій, планування евакуаційних заходів, диспетчеризації тощо;
- військова медицина, екстрена медична допомога, травматологія тощо;
- військова інженерія та технології;
- міжнародне гуманітарне право, правові аспекти військових конфліктів, права людини у воєнний час тощо.³³⁸

ПІДТРИМКА ПРОЕКТІВ | Програма «Сприяння розвитку спорту та оборонної підготовки» Міністерства оборони Чехії надає субвенції в розмірі 70% (від вартості проекту) недержавним неприбутковим організаціям на реалізацію проектів у сфері забезпечення військової, спортивної та технічної діяльності всіх вікових категорій населення.³³⁹ Метою є набуття населенням військово-спортивних, технічних навичок і звичок, підтримка розвитку їх фізичного стану, самоконтролю, психічного здоров'я та здорового способу життя.

Заходи мають бути спрямовані на теоретичну та практичну оборонно-спортивну та технічну підготовку, активний відпочинок з оборонно-спортивною та технічною спрямованістю, які можуть бути використані для подолання кризових ситуацій військового та невійськового характеру: самооборона, стрілецький спорт, орієнтування на місцевості, робота з картою, радіозв'язок, парашутний спорт, стрибки з висоти, дайвінг, кінологія, повітряні види спорту та автомобільний спорт (водійські навички та технічні аспекти). З 2022 року до участі в проектах дозволено залучати громадян України.³⁴⁰

СКАУТИНГ | У Чехії існують кілька скаутських організацій, які займаються вихованням молоді.

- **Чеський скаутинг (Junak)** – найбільша скаутська організація в Чехії, є членом міжнародних організацій скаутського руху. Мета – сприяти позитивному формуванню особистості дітей та молоді, інтелекту, духовності, моральності та соціальних і фізичних навичок. Приймають хлопців і дівчат від 5 і старше 15 років.³⁴¹
- **Скаутський інститут** — організація готує програми для шкіл і скаутських груп, а також заходи для дітей і молоді із сільської місцевості. Зосереджуються на створенні можливостей для громадянської активності серед підлітків. Також організують пам'ятні заходи про скаутський рух. Мають відкритий громадський простір у Празі з кав'ярнею, де проводять дебати, лекції, концерти, майстер-класи, відкриті клуб для новоприбулих і місцевих жителів.³⁴²
- **Скаути Європи** — діяльність цієї організації побудована на релігійних цінностях. Приймають дітей віком від 8 років і організують міжнародні обміни для молоді в Європі.³⁴³

³³⁷ Dotační programy. URL: <https://pokos.army.cz/dotacni-programy>

³³⁸ Univerzita obrany. URL: <https://unob.cz/>

³³⁹ DOTACE PRO NESTÁTNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE. Ministerstvo obrany ČR. URL: <https://mocr.army.cz/finance-a-zakazky/dotacni-politika/dotacni-politika-ministerstva-obrany-cr-51011/>

³⁴⁰ Do 30. září můžete požádat o dotace na sportovní akce od Ministerstva obrany. Skaut. URL: <https://zpravodajstvi.skaut.cz/clanek/do-30-zari-muzete-zazadat-o-dotace-na-sportovni-akce-od-ministerstva-obrany-2>

³⁴¹ Scouting in Czechia. Skaut. URL: <https://www.skaut.cz/english/about-us/>

³⁴² Jsme Skautský institut. URL: <https://www.skautskyinstitut.cz/>

³⁴³ Skauti Evropy. URL: <https://skauti-evropy.cz/>

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Центральним державним органом у сфері культурної політики Чеської Республіки є **Міністерство культури**. У рамках своєї діяльності воно формує дорадчі комісії та інші консультативні органи, зокрема з питань збереження культурної спадщини³⁴⁴ та традиційної народної культури.³⁴⁵

Національний інститут пам'яток, заснований у 2003 році, є найбільшою державною установою Міністерства культури. Його діяльність включає експертне керівництво доглядом за пам'ятками та охоронними територіями, зокрема замками й шато, а також проведення фундаментальних і прикладних досліджень.³⁴⁶ Також інститут створює навчальні програми для шкіл, вчителів, професіоналів у сфері історичної спадщини, керівників культурних установ, працівників органів влади та окремих осіб.³⁴⁷ Крім того, він розробляє власні проекти, організовує заходи для громадськості та експертів, і бере участь у діяльності інших організацій із метою розвитку інтересу до історичних будівель та інших артефактів культурної спадщини.³⁴⁸

Національний інститут народної культури є головною державною установою, яка займається традиційною та народною культурою, її дослідженням, популяризацією в країні та за кордоном, збереженням і розвитком. Він відіграє важливу роль у формуванні державної політики в цій сфері та співпрацює з міжнародними організаціями, такими як ЮНЕСКО чи CIOFF. Структура інституту включає Центр матеріальної культурної спадщини, Центр нематеріальної культурної спадщини та Науково-Інформаційний центр. Установа також зберігає значний архів документів, фото-, аудіо- та відеоматеріалів.³⁴⁹ Крім того, інститут присвоює звання «Носії традиції народних промыслів» та є організатором щорічного Міжнародного Фольклорного Фестивалю Strážnice.³⁵⁰

Національний інформаційно-консультаційний центр з питань культури був заснований в 1991 році, з метою сприяння культурному розвитку та активності громадян на місцевому та регіональному рівнях. Також центр надає консультації та експертні висновки органам влади та об'єднанням громадян, а також проводить аналіз та дослідження різних аспектів культурної сфери.³⁵¹

Для популяризації чеської культури за кордоном та розвитку культурної дипломатії Міністерство закордонних справ підтримує мережу **Чеських центрів** по всьому світу. Наразі існує 28 філій, які діють на 4 континентах. Ці центри представляють собою культурні інститути, що працюють у сфері культури в її широкому розумінні. Крім того, вони організовують викладання чеської мови за кордоном.³⁵²

ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ | Чехія відзначається високою децентралізацією та свободою культурної політики та самовираження.³⁵³ Цей процес розпочався ще після звільнення від комуністичного окупаційного режиму, коли було прийнято рішення лібералізувати та децентралізувати управління культурою. Уряд намагався створити «аполітичну» культурну політику, яка не залежала б від зміни осіб при владі. Певною мірою, це можна розглядати як реакцію на попереднє комуністичне ідеологічне поневолення.³⁵⁴ Тема національної

³⁴⁴ Odborné poradní orgány - komise odboru památkové péče Ministerstva kultury. URL: <https://mk.gov.cz/odborne-poradni-organy-komise-odboru-pamatkove-pece-ministerstva-kultury-cs-246>

³⁴⁵ Národní rada pro tradiční a lidovou kulturu. URL: <https://mk.gov.cz/narodni-rada-pro-tradichni-a-lidovou-kulturu-cs-366>

³⁴⁶ Národní památkový ústav. Instituce. URL: <https://www.npu.cz/cs/o-nas/instituce>

³⁴⁷ Národní památkový ústav. Vzdělávání. URL: <https://www.npu.cz/vzdelavani>

³⁴⁸ Národní památkový ústav. Projekty. URL: <https://www.npu.cz/temata-roku>

³⁴⁹ Národní ústav lidové kultury. O nás. URL: <https://www.nulk.cz/nulk-2/>

³⁵⁰ O festivalu Strážnice. URL: <https://festivalstraznice.cz/o-festivalu/>

³⁵¹ Národní informační a poradenské středisko pro kulturu. URL: <https://www.nipos.cz/index.php/nipos-onas/>

³⁵² Česká centra. O nás. URL: <https://www.czechcentres.cz/o-nas>

³⁵³ YouthWiki. Czech Republic. Creativity and Culture. URL: <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/czechia/8-creativity-and-culture>

³⁵⁴ Ruczaj, M. (2020). Czech Politics of History. Institute of National Remembrance Review, (2), 177–198. <https://doi.org/10.48261/INRR200205>

ідентичності не була офіційно задекларована в державних стратегічних пріоритетах щодо культури — така політика піддавалася критиці через її слабкість в ідеологічному плані.³⁵⁵

Натомість, у культурній політиці Чехії, особливо в сучасний період, спостерігається активна підтримка культурного розмаїття та створення недискримінаційного середовища для культурної діяльності. Культура розглядається як засіб інтеграції громадян різних національностей та походжень у єдиний соціокультурний простір. Поміж тим, серед непрямих заходів із культивування національної ідентичності можна виділити стратегічні пріоритети держави щодо **збереження культурної спадщини та розвитку традиційної народної культури**.

ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ | Міністерство культури реалізує послідовну політику, спрямовану на розвиток культурної спадщини в Чеській Республіці. Зокрема, у 2000 році була започаткувана програма «**Реабілітація пам'яток боротьби за свободу, незалежність і демократію**», яка була спрямована на порозуміння з минулим. У межах цієї програми за дев'ять років було здійснено велику роботу з реконструкції та реставрації численних меморіалів та музеїв, включно з Меморіалом Лідіце, Меморіалом Терезін і Військовим меморіалом у Пршибрамі та іншими.³⁵⁶

З 2003 року Чехія розробляє стратегічні документи щодо покращення розвитку та збереження **традиційної народної культури**, а також її документування та поширення. У порівнянні з іншими країнами східної Європи, які часто виділяють народну культуру як ключовий елемент національної ідентичності, Чехія утримується від подібних формулювань.³⁵⁷

Чехія активно працює над включенням чеських культурних досягнень до Списку об'єктів Світової спадщини **ЮНЕСКО** та Репрезентативного списку елементів нематеріальної культурної спадщини людства. У 2022 році до Реєстру найкращих практик збереження нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО була додана «Стратегія збереження традиційних ремесел», яка впроваджується в Чехії з 2001 року.³⁵⁸

Політика історичної пам'яті

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Державна інституція Чехії, основною метою якої є плекання національної пам'яті є **Інститут дослідження тоталітарних режимів**, який почав свою діяльність у 2008 році. Інститут спеціалізується на вивченні періоду нацистської окупації та комуністичного правління. Основний акцент у роботі установи робиться на аналізі антидемократичної діяльності сил безпеки, а також вивченні умов, за яких авторитарний режим може вирости з демократичних умов. Інститут активно займається видавничою діяльністю, проводить конференції, лекції та семінари для істориків і вчителів, співпрацює із чеськими та зарубіжними школами, а також працює над удосконаленням методики викладання історії. Помітну увагу Інститут приділяє популяризаторській роботі, а саме проведенню виставок, підготовці освітніх проектів, документальних фільмів, запису свідчень усної історії тощо. Одним із партнерів Інституту є **Архів сил безпеки**, який зберігає всю документацію з усіх сил безпеки часів нацизму та комунізму.³⁵⁹

У січні 1995 року в складі Міністерства внутрішніх справ було створено **Бюро документування та розслідування злочинів комунізму**. Ця установа спеціалізується на виявленні та кримінальному переслідуванні злочинів номенклатури Комуністичної партії та органів державної безпеки, скоєних у період із 25 лютого 1948 року по 29 грудня 1989 року.³⁶⁰ Варто відзначити, що небагато справ, зрештою, успішно дійшли до суду. Однак важливим

³⁵⁵ Kateřina Vojtíšková & Radmila Lorencová (2015) Public funding of culture in the Czech Republic since the fall of the iron curtain: contemporary dilemmas, *International Journal of Cultural Policy*, 21:5, 529-553, DOI: 10.1080/10286632.2014.931380

³⁵⁶ Stručná historie Odboru muzeí a galerií a jeho aktivit. URL: <https://mk.gov.cz/strucna-historie-odboru-muzei-a-galerii-a-jeho-aktivit>

³⁵⁷ Regionální a národnostní kultura. Koncepce a jiné ustavující dokumenty. URL: <https://mk.gov.cz/koncepce-a-jine-ustavujici-dokumenty-cs-297>

³⁵⁸ Plán péče o tradiční lidovou kulturu v ČR na léta 2023 – 2030. URL: <https://mk.gov.cz/plan-pece-o-tradicni-lidovou-kulturu-v-cr-na-leta-2023-2030>

³⁵⁹ Ústav pro studium totalitních režimů. URL: <https://www.ustrcr.cz/o-nas/>

³⁶⁰ Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. URL: <https://www.policie.cz/clanek/urad-dokumentace-a-vysetrovani-zlocinu-komunismu-679905.aspx>

аспектом діяльності Бюро було збереження та документування інформації — було задокументовано сотні випадків злочинів, скоєних комуністичним державним апаратом проти власних громадян, а також описано механізми державного терору та репресій.³⁶¹

Інститут новітньої історії було створено в 1990 році за ініціативою Історичної комісії Громадянського форуму. Основна мета діяльності Інституту полягає в проведенні фундаментальних досліджень історії Чехії та Чехословаччини після 1938 року в міжнародному контексті. Інститут здійснює дослідження як ключових подій політичної історії Чехословаччини часів комуністичного режиму, так і більш комплексний аналіз сучасної історії країни. Важливою складовою роботи Інституту є збереження унікальної галузевої бібліотеки, яка відкрита для професійної громадськості, а також великі колекції документації з новітньої історії.³⁶²

Деякі чеські державні інституції, включно з Військово-історичним інститутом і Чеським національним музеєм, також обмеженою мірою займаються дослідженням деяких аспектів історичної політики.

ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД КОМУНІСТИЧНОГО МИНУЛОГО | Історична політика Чеської Республіки після 1989 року була спрямована на відмежування від злочинів комуністичного режиму та його категоричне засудження. Також вона відображала наратив про вроджений ліберальний і демократичний етос чеської нації, який чехи відстоювали незалежно від історичних труднощів та жертв.³⁶³

Законодавство про **люстрацію**, прийняте в Чехословаччині в 1991 році, було одним із перших у регіоні. Воно передбачало заборону працювати на вищих адміністративних посадах та обіймати важливі для громадськості позиції особам, що пов'язані з попереднім комуністичним режимом. Це стосувалося колишніх видатних членів Комуністичної партії, працівників Народної міліції та Служби Державної безпеки, їхніх таємних співробітників, випускників деяких радянських університетів та інших представників колишнього режиму.³⁶⁴ Спочатку Закон був ухвалений лише на п'ять років, однак його дію кілька разів продовжували. У 2014 році було скасовано обов'язок проводити люстрацію щодо міністрів та їхніх заступників — поправка отримала назву «Lex Babiš».³⁶⁵

Паралельно, у цей час почав змінюватися символічний ландшафт країни. Назви безлічі вулиць, площ, парків, скверів та громадських будівель були замінені з метою видалення комуністичного контексту їхніх назв.³⁶⁶

Наступним кроком до відмежування від комуністичного минулого країни стало прийняття в листопаді 1991 року **Акту про період несвободи**. Акт містить лише дві статті, перша з яких стверджує, що «між 1948 і 1989 роками комуністичний режим порушував права людини та власні закони». Друга стаття, своєю чергою, зберігає юридичну спадкоємність Чехословаччини як правонаступниці Чехословацької Соціалістичної Республіки.³⁶⁷

Акт про незаконність комуністичного режиму та про опір йому, який був ратифікований парламентом Чехії в липні 1993 року, став важливим символом засудження комуністичного режиму в Чехословаччині. У ньому колишній режим оголошувався нелегітимним і підлягає осуду, комуністична партія визнавалася злочинною організацією, а опозиція громадян цьому режиму — справедливою, морально виправданою і гідною поваги.³⁶⁸ Цей Акт мав на меті підкреслити демократичність нового режиму, і, попри переважно декларативний характер, мав важливі довгострокові наслідки. Наприклад, було продовжено термін давності для деяких комуністичних злочинів.³⁶⁹

³⁶¹ Kopeček, M. (2018). *Czech Republic: From the Politics of History to Memory as Political Language*. Imre Kertész Kolleg. <https://doi.org/10.25626/0011>

³⁶² Ústav pro soudobé dějiny. *O ústavu*. URL: <https://www.usd.cas.cz/o-ustavu/>

³⁶³ Ruczaj, M. (2020). *Czech Politics of History*. *Institute of National Remembrance Review*, (2), 177–198. <https://doi.org/10.48261/INRR200205>

³⁶⁴ Kopeček, M. (2018). *Czech Republic: From the Politics of History to Memory as Political Language*. Imre Kertész Kolleg. <https://doi.org/10.25626/0011>

³⁶⁵ Ruczaj, M. (2020). *Czech Politics of History*. *Institute of National Remembrance Review*, (2), 177–198. <https://doi.org/10.48261/INRR200205>

³⁶⁶ Як проводилася декомунізація у різних країнах Європи. URL: <https://www.volynpost.com/news/70213-iaq-provodylasia-dekomunizaciia-u-riznyh-krainah-ievropy>

³⁶⁷ Zákon č. 480/1991 Sb. *o době nesvobody*. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-480>

³⁶⁸ Zákon č. 198/1993 Sb. *o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu*. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-198#>

³⁶⁹ Kopeček, M. (2018). *Czech Republic: From the Politics of History to Memory as Political Language*. Imre Kertész Kolleg. <https://doi.org/10.25626/0011>

Попри гучні заяви щодо засудження комунізму, більш інституційні зміни у сфері політики національної пам'яті проходили повільно. Інститут дослідження тоталітарних режимів був заснований лише у 2007 році. Хоч Бюро документації та розслідування злочинів комунізму функціонувало з 1995 року, однак воно було створено як слідчий орган, до сфери компетенції якого не входила просвітницька чи популяризаційна діяльність. Також помітна слабка державна політика щодо збереження та культивування визначних місць, а також святкування важливих дат, які нагадують про злочини окупаційних режимів. У цій ситуації дії, вжиті громадським сектором і окремими особистостями, можна вважати вирішальними для формування історичної свідомості в чеському суспільстві та закриття «білих плям» в історії Чехії двадцятого сторіччя.³⁷⁰

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ЗЛОЧИНІВ | Визначаючи основні напрями політики національної пам'яті, Чеська Республіка також зосереджується на вшануванні пам'яті жертв злочинів, яких зазнав чеський народ під час тоталітарних диктатур та боротьбі за свободу й демократію. Зокрема, помітний акцент на **дисидентському русі** та популяризації **героїв-мучеників комуністичної доби**.³⁷¹ Наприклад, у 2004 році день страти політичної діячки Мілади Горакової та багатьох інших політичних в'язнів було оголошено Днем пам'яті жертв комуністичного режиму. У цей день люди несуть квіти до пам'ятників Гораковій, встановлених по всій країні, та проводять акції з вшанування її пам'яті.³⁷² Щорічно також вшановується пам'ять Яна Палаха, чеського студента, який вчинив самоспалення в 1969 році на знак протесту проти окупації Чехословаччини військами країн Варшавського договору. У цей день у країні відбуваються демонстрації, виставки, конференції, мітинги та хвилини мовчання.³⁷³ Додатково, у 2002 році було відкрито Меморіал жертвам комунізму, що став центральним празьким меморіалом, присвяченим періоду комуністичного режиму.³⁷⁴ У 2011 році був прийнятий закон Про учасників боротьби з комунізмом, що висловлював повагу учасникам руху опору, а також передбачав матеріальну компенсацію учасникам боротьби з комуністичним режимом та членам їхніх родин.³⁷⁵

З 2000 року, на честь Оксамитової революції, 17 листопада стало офіційним державним святом у Чехії — **Днем боротьби за свободу й демократію та Міжнародним днем студента**. У цей день та напередодні проводяться численні пам'ятні заходи, виставки, виступи та демонстрації, а також вшанування пам'яті Вацлава Гавела, який став одним із символів боротьби за свободу та демократію.

ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРІЇ В КІНЕМАТОГРАФІ | Після 1989 року, масова свідомість людей про комуністичний період значною мірою формувалася завдяки десяткам **фільмів**, що розповідали про події другої половини 20 століття. Попри те, що стрічки були зосереджені переважно на життєвих історіях звичайних громадян, вони використовували великі історичні події як фон. Фільми досить однозначно зображували зло комунізму, травматичний досвід окупації 1968 року, а також атмосферу періоду після Празької весни. Серед цих фільмів є лауреат премії Оскар «Коля» (1996), «Pelíšky» (1999), або телесеріал «Zdivočelá země» (1997), написаний колишнім політичним в'язнем Їржі Странським. Також виходили фільми, які безпосередньо описували події доби окупації, як-от стрічка про таємних співробітників Служби безпеки Чехії «Kawasakiho růže» (2009), драма про різанину в Лідіце «Lidice» (2011), а також фільм про вбивство нацистського чиновника Рейнхарда Гейдріха, що вважається найвідомішою операцією сил чеського опору «Protektor» (2009) і «Anthropoid» (2016).³⁷⁶

Політика щодо національних меншин та імміграції

³⁷⁰ Ruczaj, M. (2020). Czech Politics of History. Institute of National Remembrance Review, (2), 177–198. <https://doi.org/10.48261/INRR200205>

³⁷¹ Tomczuk, S. J. (2016). Contention, consensus, and memories of communism: Comparing Czech and Slovak memory politics in public spaces, 1993–2012. International Journal of Comparative Sociology, 57(3), 105–126. <https://doi.org/10.1177/0020715216658187>

³⁷² «Вбита комуністами»: Мілада Горакова – єдина жінка, яку 70 років тому в Чехословаччині засудили на смерть. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/milada-horakova/30691873.html>

³⁷³ 52 роки від самоспалення Яна Палаха. Протестував проти окупації. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29709641.html>

³⁷⁴ Praha 1. Památník obětem komunismu. URL: <http://www.pametnimista.usd.cas.cz/praha-1-pamatnik-obetem-komunismu/>

³⁷⁵ Zákon č. 262/2011 Sb. o účastnících odboje a odporu proti komunismu. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-262#p3>

³⁷⁶ Ibid.

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Міністерство внутрішніх справ Чехії, а саме Департамент у справах політики притулку та міграції, є головним органом, що регулює сферу міграції. Міністерство має широкі компетенції у сфері міграційної політики та політики інтеграції іноземців, контролю за перебуванням іммігрантів та реалізації заходів з інтеграції в чеське суспільство.³⁷⁷ Міністерство управляє процесами міграції, включаючи видачу віз, отримання дозволів на проживання та процедури щодо притулку. МВС управляє Інтеграційними центрами для іноземців. **Міністерства праці та соціальних питань** впроваджує соціальні програми та послуги для іноземців, відповідає за забезпеченням дотримання прав іноземних працівників у Чехії, сприяє інтеграції іноземців у чеське суспільство.

Рада уряду Чехії в справах національних меншин є постійним дорадчим та консультативним органом Уряду Чеської Республіки з питань політики щодо національних меншин.³⁷⁸ Серед низки повноважень Рада контролює виконання міжнародних зобов'язань Чеської Республіки з погляду прав членів національних меншин, готує рекомендації для уряду або для міністерств чи інших адміністративних органів щодо забезпечення потреб представників національних меншин, особливо у сфері освіти, культури та ЗМІ. Також діє **Урядова рада в справах ромської меншини** – постійний дорадчий та консультативний орган Уряду Чеської Республіки з питань інтеграції ромів. Рада збирає, розглядає та подає до Уряду інформацію, підготовчі документи та пропозиції щодо формування та реалізації державної політики у сфері інтеграції ромських громад. **Міністерство культури** Чехії відповідає за розвиток та фінансування культурних програм та програм підтримки поширення та отримання інформації мовами національних меншин. **Міністерства освіти й науки, молоді та спорту** своїми програмами та грантовими конкурсами сприяє інтеграції національних меншин (особливо ромської) і підтримує соціально незахищених ромських учнів загальноосвітніх шкіл, консерваторій та студентів вищих професійних училищ.³⁷⁹ З 2019 року на регіональному рівні діють **Комітети в справах національних меншин у регіонах**, які мають важливу роль у забезпеченні інтеграції та підтримки різних культурних груп на регіональному рівні та співпрацюють із національними органами влади для досягнення цієї мети.³⁸⁰ Також на місцевому рівні діють **Комітети в справах національних меншин на рівні міст обласного значення та муніципалітетів**.³⁸¹

Місцева влада та влада регіону уповноважена управляти Інтеграційними центрами для іноземців (два випадки — у Празі та регіоні Східної Моравії).³⁸² Влада активно співпрацює з **неурядовими громадськими організаціями**, частково делегуючи їм реалізацію міграційної політики та політики захисту національних меншин.

ПОЛІТИКА ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН | Закон «Про забезпечення прав представників національних меншин та внесення змін до деяких законодавчих актів» регулює права національних меншин.³⁸³ Цей закон перекладений 15 мовами різних меншин (українською, словацькою, ромською, німецькою, сербською, грецькою, російською, русинською тощо) та викладений у загальний доступ на сайті Ради уряду Чехії в справах національних меншин. Згідно із цим законом, національною меншиною є група громадян Чеської Республіки, які проживають на території сучасної Чеської Республіки та відрізняються від інших громадян як правило спільним етнічним походженням, мовою, культурою та традиціями, створюють чисельна меншість населення та проявляють бажання, щоб їх вважали національною меншиною з метою здійснення спільних намагань зберегти та розвивати власну своєрідність, мову та культуру.

Національні меншини мають широкий спектр прав. Зокрема члени національних меншин, які традиційно та довгий час проживають на території Чеської Республіки, мають право, щоб назва їхнього населеного пункту, вулиць, площ

³⁷⁷ ASYLUM, MIGRATION, INTEGRATION. The Ministry of the Interior of the Czech Republic. URL: <https://www.mvcr.cz/mvcren/asylum-migration-integration.aspx>

³⁷⁸ Rada vlády pro národnostní menšiny. Vláda ČR. URL: <https://vlada.gov.cz/cz/ppov/rnm/historie-a-soucasnost-rady-15074/>

³⁷⁹ Ibid.

³⁸⁰ Ibid.

³⁸¹ Ibid.

³⁸² Ibid.

³⁸³ Звод законів. Частина 104 розсилається 2 серпня 2001 р. URL: <https://vlada.gov.cz/assets/ppov/rnm/ukrajinstina.pdf>

тощо наводилась також мовою національної меншини. Також вони мають право на виховання та освіту рідною мовою в дошкільних та шкільних закладах.

Проте найбільш уразливою, дискримінованою та маргіналізованою групою в Чехії залишається ромська громада. Часто місцева влада та поліція недостатньо врегульовує конфлікти в чеському суспільстві щодо ромів або замовчує проблеми, пов'язані з грамотністю та інтеграцією ромів. Сегрегація ромських дітей у школах також тривалий час залишалась проблемою.³⁸⁴ Уряд Чехії та ряд організацій громадянського суспільства активно займаються питаннями соціальної інклюзії та політикою інтеграції ромської громади в чеське суспільство. Наприклад, **Стратегія інтеграції ромів** пропонує широкий спектр напрямів підтримки та просвіти ромської громади в Чехії до 2023 року, серед іншого: збереження та розвиток мови та культури ромів шляхом їхнього вивчення в університетах, підтримка книговидавництва авторів ромського походження, запуск тематичних медіа як для усунення стереотипів щодо ромів, так і для підвищення медіаграмотності самих ромів.^{385,386} Неурядові організації, які підтримують розвиток і інтеграцію ромів, просувають обізнаність і толерантність, а також лобюють інтереси ромів під час широких дискусій.³⁸⁷

Основним документом, який регулює питання перебування іноземців у Чехії, є **закон «Про іноземців»**. За даними перепису населення 2021 року, 4,7 % населення становили іноземці. Серед них найбільшу частку становили громадяни України (1,4 %), Словаччини (0,9 %) та В'єтнаму (0,5 %).³⁸⁸ Станом на 2022 рік, найбільше іноземців приїжджає з України, Словаччини та В'єтнаму.³⁸⁹ Уряд Чехії сприяє інтеграції мігрантів у чеське суспільство. Наразі Міністерство внутрішніх справ реалізує програми субсидій «Інтеграція іноземців 2024» та «Курси адаптації та інтеграції 2024», де надає субсидії до 80-100 % на проекти НУО, що безпосередньо допомагають іноземцям із третіх країн в інтеграції, консультують та проводять інтеграційні курси, а також проводять дослідження щодо становища жінок-мігранток у суспільстві, інтеграції іноземців, моніторинг та створення індикаторів інтеграції.³⁹⁰

З 2021 року в Чехії запроваджено обов'язковий адаптаційно-інтеграційний курс «Ласкаво просимо до Чеської Республіки» для більшості іноземців із довгостроковим і постійним дозволом на проживання.³⁹¹ Цей платний 4-годинний курс можна пройти виключно в одному з Інтеграційних центрів, у разі непроходження курсу загрожує штраф. Теми, які охоплюються курсом: основна інформація про перебування в Чехії, житло, медичні послуги і страхування, доступ до освіти для дітей, правила підприємницької діяльності, працевлаштування, культурні особливості (традиції, звичаї, державні свята, визначні місця в Чехії), правила повсякдення (транспорт, кризові ситуації, пошта).³⁹² Для іноземців також передбачений широкий спектр інформаційних ресурсів для їхньої швидшої інтеграції.³⁹³

---

³⁸⁴ Roma in the Czech Republic. URL: <https://minorityrights.org/communities/roma-5/#:~:text=Current%20issues&text=There%20have%20been%20many%20recent,through%20the%20use%20of%20evictions>

³⁸⁵ Strategy for Roma Equality, Inclusion and Participation (Strategy for Roma Integration) 2021-2030. URL: https://vlada.gov.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/roma_czech_republic_strategy_en.pdf

³⁸⁶ Romea.cz – Vše o Romech na jednom místě. URL: <https://romea.cz/>

³⁸⁷ Romové. URL: <https://www.slovo21.cz/romove>

³⁸⁸ Results. Census 2021. URL: <https://scitani.gov.cz/results>

³⁸⁹ Výroční zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace za rok 2022. URL: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/vyrocní-zpráva-o-situaci-v-oblasti-migrace-a-integrace-za-rok-2022.aspx>

³⁹⁰ Národní dotační titul - cizinci. URL: <https://www.mvcr.cz/clanek/narodni-dotacni-titul-cizinci.aspx?q=Y2hudW09Mq%3d%3d>

³⁹¹ Інтеграційні курси «Ласкаво просимо до Чеської Республіки». URL: <https://metropolevsech.eu/ua/potrebuji-resit/adaptacne-integracni-kurzy-vitejte-v-ceske-republice/>

³⁹² Ibid.

³⁹³ Політика та практика інтеграції іноземців у Чехії та Україні. URL: <https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Integracija.pdf>

Ключові висновки

- На формування національної ідентичності Німеччини мали вплив такі фактори, як поразка в Другій світовій війні та **колективна відповідальність** за злочини нацистського режиму, тривале існування **двох німецьких держав** (ФРН і НДР) із різними ідеологіями та відмінним рівнем соціально-економічного розвитку, важливість **європейської інтеграції**, одним із локомотивів якої залишається ФРН, та зростання **ультраправих настроїв** у суспільстві на тлі міграційної кризи та інших загроз глобалізації.
- Після Другої світової війни й дотепер у німецькому суспільстві зберігається **культура сорому** за відчуття приналежності до німецької нації. Водночас просувається концепція **«примирення з минулим»**, яка закликає оцінити минуле, винести з нього уроки та «провести ризику».
- Явище німецького патріотизму сприймається неоднозначно. Тому окремі політичні сили ініціюють відновлення традиції **«конституційного патріотизму»** — патріотизму, що не вкорінений у національну ідентичність, але ціннісно викладений у Конституції Німеччини.
- Нинішня система трудової міграції в Німеччині адаптована до потреб і запитів ринку праці. Уряд ФРН заохочує імміграцію висококваліфікованих кадрів та спрощує процедури для отримання віз, посвідок на проживання та громадянства.
- Німеччина **не має офіційної мови**, а статус державної мови не визначений спеціальним законодавством. Проте на практиці країна є інституційно одномовною, де німецька мова де-факто виступає єдиною офіційною мовою.
- Міністерство закордонних справ вкладає значні ресурси в **поширення німецької мови за межами країни** та в зміцнення її позицій та престижу серед інших мов Європи. Відразу декілька фінансованих державою установ працюють над цим по всьому світі, зокрема **Гете-Інститут** та **Служба педагогічних обмінів**.
- Значні зусилля країни спрямовані на інтеграцію іноземних громадян до мовного й культурного простору країни, зокрема через **інтеграційні курси з вивчення німецької мови** для іммігрантів.
- Замість військово-патріотичного виховання в школах викладають цінності гуманізму, прав людини, демократії, цивілізованості та відданості миру. У Німеччині діють програми **«Добровільний рік»**, де молодь присвячує себе **соціальній службі та волонтерству** протягом року. Волонтерська програма **«Федеральна добровільна служба»** передбачає **догляд за вразливими групами населення** (ветеранів, літніх людей, людей з інвалідністю тощо).
- ФРН активно інвестує в освітню політику та популяризує **мову й культуру за кордоном**. Ці інвестиції компенсуються надходженнями в інших секторах економіки, адже ті, хто вивчає німецьку, так чи інакше пов'язують себе з німецькою економікою.
- Культурна політика переважно розвивається **на рівні земель**, які займаються збереженням, **підтримкою культури та спадщини**. На федеральному рівні уряд ініціює масштабні програми, що стосуються охорони місць всесвітньої спадщини, надання фінансування окремим фондам і ініціативам, забезпечення свободи слова й медіа, а також налагодження міжнародного співробітництва.

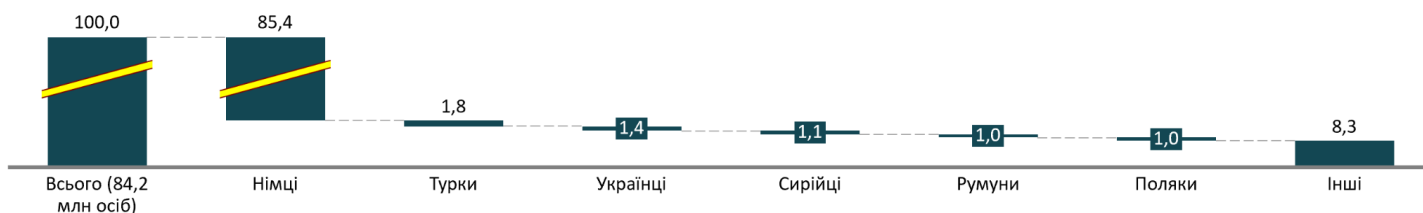
- ФРН визнає та захищає права етнічних меншин, які проживають на її території протягом століть. Їм гарантується право на збереження культурної ідентичності, мовну автономію та представництво в органах влади. Автохтонні меншини мають додаткові гарантії щодо захисту їхніх мов. Німеччина надає особливу підтримку етнічним німцям-переселенцям зі Східної Європи. Їм надається допомога в реінтеграції та збереженні німецької культури.
- **Расизм та ісламофобія** залишаються суттєвими проблемами німецького суспільства. Уряду рекомендується розробити стратегію включення людей із мусульманською ідентичністю до життя країни.

Загальний огляд

Федеративна Республіка Німеччина — високорозвинена демократична держава та найбільша економіка Західної Європи, член НАТО та ЄС. За оцінками, у 2023 році в країні проживало **84,2 млн осіб**, з яких **85,4% є німцями**. Серед інших національностей (див. рис. 10), що проживають на території Німеччини найбільше турків (1,8%), українців (1,4%), сирійців (1,1%), румунів (1%) та поляків (1%). Інші національності разом складають до 9% населення.³⁹⁴

Необхідно зазначити, що чисельність груп національних меншин у Німеччині є лише приблизною: **після закінчення Другої світової війни в Німеччині не збиралися дані про населення чи соціально-економічні дані на основі етнічної приналежності**. Однією з причин цього є переслідування етнічних меншин під час нацистського режиму; інша причина — міркування міжнародного права. Згідно з Рамковою конвенцією Ради Європи про захист національних меншин, належність до меншини є особистим рішенням особи та не реєструється, не переглядається і не оскаржується державними органами.³⁹⁵ Крім цього, важливим фактором є те, що в Німеччині **проживає близько 5,5 мільйонів послідовників ісламу (6,6% населення)**. Майже 3 мільйони з мусульманської меншини є громадянами Німеччини. Близько 45 % мусульман Німеччини мають турецьке коріння.³⁹⁶

Рисунок. 10. Етнічні групи, що проживають у Німеччині, %.

Німецька мова визначена законом як офіційна мова адміністрації та судочинства федерації і земель. Два основні положення для федеральної сфери наведені в законі «Про адміністративну процедуру»³⁹⁷ та законі «Про судову конституцію».³⁹⁸ У Саксонії та Бранденбурзі існують спеціальні положення щодо використання верхньосорбської та нижньосорбської мов відповідно, а в Шлезвіг-Гольштейні — щодо використання нижньонімецької, фризської та данської мов. Відповідних законодавчих положень щодо мови викладання в освітньому секторі немає. Німецька

³⁹⁴ CIA. (2022). Germany - The World Factbook. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/germany/#people-and-society>

³⁹⁵ National minorities. Federal Ministry of the Interior, Building and Community; Federal Ministry of the Interior, Building and Community. <https://www.bmi.bund.de/EN/topics/community-and-integration/national-minorities/national-minorities-node.html>

³⁹⁶ Islam in Germany: Facts and figures. Federal Office for Migration and Refugees. June 29, 2023. URL: https://www.deutsche-islam-konferenz.de/EN/DatenFakten/daten-fakten_node.html

³⁹⁷ VwVfG - nichtamtliches Inhaltsverzeichnis. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/vwvfg/>

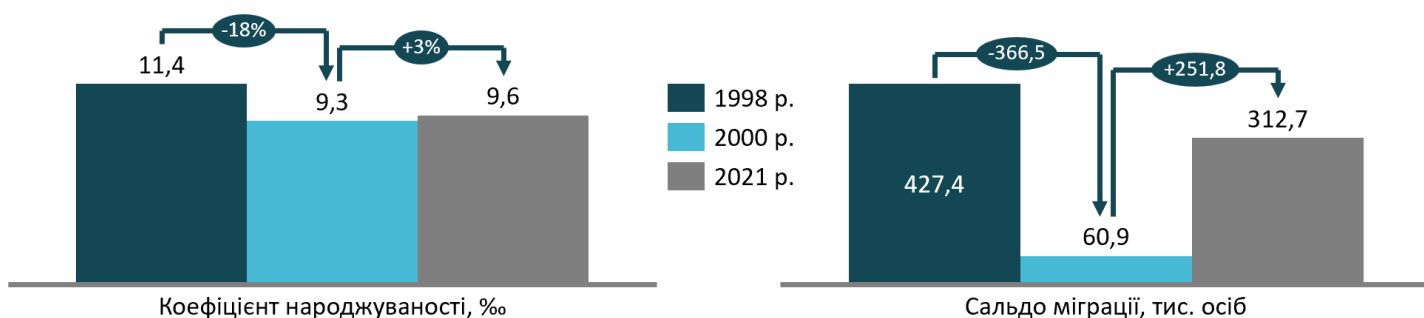
³⁹⁸ GVG - Gerichtsverfassungsgesetz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gvg/BJNR005130950.html>

мова є звичайною мовою викладання і навчання в загальноосвітніх і професійних школах, а також у вищих навчальних закладах.

Як і більшість західноєвропейських держав Німеччина стикається з такими **демографічними проблемами як низька народжуваність, старіння нації та міграційні виклики.**

Як і більшість західних індустріальних країн, Німеччина має **низький рівень народжуваності і, відповідно, невелику кількість дітей** (кількість народжених у Німеччині у 2021 році становила 795,5 тис. осіб). Вирішальне зниження народжуваності відбулося між серединою шістдесятих і серединою сімдесятих років. За даними Світового Банку,³⁹⁹ найбільші значення коефіцієнта народжуваності в Німеччині були наприкінці минулого століття. Так, у 1998 році показник був на рівні 11,4 дитини на 1000 осіб. Далі показники мали негативну тенденцію. У 2000 році рівень коефіцієнта народжуваності вже складав 9,3 на 1000 осіб. Ситуація відносно покращилася починаючи з 2016 року, коли показник коефіцієнта зріс до 9,6 новонароджених на 1000 осіб. За останніми даними станом на 2021 рік коефіцієнт народжуваності був зафіксований на такому ж рівні, що можна побачити на рис. 11.

Рисунок. 11. Динаміка зміни коефіцієнта народжуваності та сальдо міграції в Німеччині, 1988 р., 2000 р., 2021 р.

Віковий розподіл населення Німеччини змінюється, і ці зміни матимуть довготривалий ефект. Це пов'язано як зі зменшенням кількості дітей, так і зі збільшенням тривалості життя. Це призводить до зменшення частки молодих людей працездатного віку і водночас до збільшення частки людей похилого віку. Так, **частка населення віком 60+ зросла з 20,0% у 1970 році до 29,6% у 2021 році.**⁴⁰⁰

Німеччина має **значне позитивне сальдо міграції** протягом усього періоду з 1988 по 2021 роки., що створює демографічні виклики та загрози та змушує уряд приділяти значну увагу міграційній політиці. В останньому десятиріччі минулого сторіччя сальдо міграції в Німеччині в середньому було на рівні 400 тис. осіб. Так, в 1988 році сальдо міграції мало значення 427,3 тис. осіб. На початку 21 ст. динаміка впала й в 2000 році кількість іммігрантів була більшою за кількість емігрантів на 60,9 тис. осіб. Демографічна ситуація почала загострюватися у 2010-х роках, що призвело до міграційної кризи в Німеччині у 2015–2016 рр., коли сальдо міграції стало більшим за 430 тис. осіб за рік. В останні роки значення показників зменшилися, проте несуттєво. Так, станом на 2021 рік, сальдо міграції склало 312,7 тис. осіб.

Після Другої світової війни Німеччина опинилася в статусі переможеної країни та в 1949 році була **розділена на дві частини, західну і східну**, на території яких потім проголосили окремі держави — Федеративну Республіку Німеччина (ФРН) і Німецьку Демократичну Республіку (НДР) відповідно. Демократична ФРН увійшла до ключових західних економічних і безпекових організацій, таких як ЄС і НАТО, тоді як комуністична НДР стала частиною очолюваного Радянським Союзом Варшавського договору. Занепад СРСР і кінець «холодної війни» дозволили відбутися **возз'єднанню Німеччини в 1990 році**, у процесі якого східна частина була приєднана до західної. З того часу федеральний уряд доклав значних зусиль та інвестував багато коштів задля того, щоб забезпечити наближення рівня економічного розвитку колишньої НДР до західної Німеччини. Наразі країна, разом із Францією, була й

³⁹⁹ Birth rate, crude (per 1,000 people). Gender Data Portal. World Bank. URL: <https://genderdata.worldbank.org/indicators/sp-dyn-cbrt-in>

⁴⁰⁰ Statistisches Bundesamt. URL: <https://www.destatis.de/DE/Home/inhalt.html>

залишається одним із **локомотивів інтеграції в Європі**. У січні 1999 року Німеччина та 10 інших країн ЄС запровадили спільну європейську обмінну валюту євро. Водночас, будучи однією з провідних європейських держав, Німеччина справила значний **вплив на соціальні та економічні перетворення в інших державах-членах**, зокрема в країнах Південної Європи.⁴⁰¹

Загалом Німеччина пережила складний шлях становлення національної ідентичності в повоєнний період, що було обумовлено як тривалим періодом розділення держави, так і **культурою сорому за відчуття приналежності до німецької нації**, що сформувалася в суспільстві після подій Другої світової війни.⁴⁰² Це спричинило переосмислення терміну «патріотизм» у німецькому суспільстві та відхід від трактування цього поняття як високої емоційної прихильності до своєї країни, оскільки це асоціюється з політикою Третього Рейху, яка мала елементи крайньої ксенофобії. Натомість із кінця 1970-х років з'являється **концепція «конституційного патріотизму», що спрямована на формування політичної ідентичності**, яка характеризується прихильністю до ліберальних і демократичних цінностей західного світу. Саме ця концепція також сприяла успішному об'єднанню Західної та Східної Німеччини.⁴⁰³ Також Християнсько-демократичний союз просуває ідею німецького «конституційного патріотизму» як такого, що ціннісно викладений у Конституції Німеччини. За очікуваннями, це має **заохочувати спільноти іммігрантів підтримувати цінності, викладені в основному законі**, що сприятиме їхній кращій асиміляції в німецькому суспільстві.⁴⁰⁴

З огляду на те, що Німеччина є федеративною державою, завдання, пов'язані з формуванням та реалізацією політик у сфері національної ідентичності, виконуються державними органами на різних рівнях, включаючи федеральний, регіональний та місцевий. Головна роль у формуванні політики належить Федеральному уряду Німеччини та окремим федеральним міністерствам, які здійснюють діяльність, пов'язану з окремими складовими аспектами національної ідентичності. Протягом тривалого часу політика Німеччини була доволі ліберальною і соціально спрямованою, що стало характерною рисою періоду **правління Ангели Меркель на чолі коаліції ХДС/ХСС (2005–2021 роки)**.⁴⁰⁵ Політична, яка, однак, вважалася лідеркою «із сильною рукою», **посилила роль Німеччини в ЄС**, особливо після Брекзиту, що сприяло поширенню єврооптимізму в країні. Водночас уряд А. Меркель прийняв **політику «відкритих дверей»** під час збільшення потоків мігрантів, передусім із Сирії, у 2015–2016 рр. та розпочав політику їхньої трудової інтеграції в суспільстві.⁴⁰⁶ Однак із 2017 року все більшу підтримку отримують **ультраправі політичні сили** (передусім «Альтернатива для Німеччини»), які посилюються від недовіри до поміркованої політики уряду щодо мігрантів.⁴⁰⁷ Таким чином, можна сказати, що **зростання правих настроїв** у німецькому суспільстві сьогодні є одним із головних викликів у сфері політики національної ідентичності у ФРН.

Політика щодо громадянства

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Федеральний уряд Німеччини відповідає за розробку загальної політики щодо громадянства та його реформування на федеральному рівні. **Федеральний парламент** розглядає та ухвалює закони, які стосуються громадянства, такі як Закон про громадянство. **Міністерство внутрішніх справ та спільнот** грає ключову роль у цій політиці. Хоча загальна політика громадянства визначається на федеральному рівні, проте

⁴⁰¹ Viktor Zamiatin. *Germany on the way to regaining its leadership*. Razumkov centre. January 30, 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/en/articles/germany-on-the-way-to-regaining-its-leadership>

⁴⁰² Étienne François. *The new German patriotism*. *Inflexions* 2014/2 (N° 26), pages 185 à 193. URL: <https://doi.org/10.3917/infle.026.0185>

⁴⁰³ *Ibid.*

⁴⁰⁴ Ben Knight. *Germany: How patriotic should the country be?*. DW. April 6, 2023. URL: <https://www.dw.com/en/germany-how-patriotic-should-the-country-be/a-65809909>

⁴⁰⁵ ANGELA MERKEL - Chancellor of Germany (2005-2021). *Council Of Women World Leaders*. URL: <https://www.councilwomenworldleaders.org/angela-merkel.html>

⁴⁰⁶ John Ryan. *Merkel's problematic legacy for Germany*. *Aspenia Online*. January 12, 2024. URL: <https://aspensiaonline.it/merkels-problematic-legacy-for-germany/>

⁴⁰⁷ Sabine Kinkartz. *Germany's far-right AfD sees poll numbers surging*. DW. February 2, 2023. URL: <https://www.dw.com/en/germanys-far-right-afd-gets-a-boost/a-65803522>

деякі аспекти регулюються на рівні **федеральних земель**. Наприклад, деякі землі можуть мати додаткові правила стосовно набуття громадянства або умови інтеграції.

НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА | На початку 2024 року Бундестаг ухвалив закон про **спрощення процедури набуття громадянства** ФРН. Таким чином Німеччина прагне залучити більше легальних іммігрантів, аби розв'язати проблему нестачі кваліфікованих працівників. За новим законом, який ще не вступив у дію, іноземці зможуть отримати громадянство Німеччини після 5 років легального перебування в країні. Ті, хто доклав особливих зусиль для інтеграції, наприклад, вивчив німецьку мову або займався волонтерством, зможуть подати заявку на громадянство вже через 3 роки.

Також цей закон **скасовує заборону на подвійне громадянство** для представників тих країн, що не входять до складу ЄС.⁴⁰⁸ Серед базових умов для отримання громадянства зокрема є складення тесту на знання суспільно-правового устрою Німеччини,⁴⁰⁹ а також письмово чи усно погодитися із чинною Конституцією Німеччини. Деякі категорії осіб можуть отримати громадянство Німеччини за спрощеною процедурою, наприклад особи, які мають батьків-німців, але народилися за кордоном, а також осіб, які мають предків німців, але втратили громадянство через політичні обставини.

Мовна політика

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | **Міністерство закордонних справ** відіграє важливу роль у формуванні та реалізації мовної політики Німеччини. Зокрема, воно координує та забезпечує фінансування різноманітних заходів та інституцій із просування німецької мови за межами країни в рамках зовнішньої культурної політики.⁴¹⁰ **Федеральне міністерство освіти та наукових досліджень** визначає та регулює політику у сфері мовної освіти та досліджень у гуманітарних і культурних галузях. Також міністерство фінансує науково-дослідницькі установи, включно з Інститутом німецької мови імені Лейбніца.⁴¹¹

Федеральна підтримка різноманітних німецьких освітніх і культурних установ, спрямованих на вивчення та просування німецької мови, є значною. Однією з таких установ є **Ґете-Інститут** — культурна інституція, заснована в 1951 році, яка активно сприяє вивченню німецької мови та заохочує міжнародний культурний обмін. Інститут має за мету закріплення німецької мови в освітніх системах країн перебування, підтримує школи в проведенні занять із німецької мови та сприяє подальшій освіті та підвищенню кваліфікації вчителів німецької мови. Крім того, Інститут пропонує широкий спектр мовних курсів, як із загального навчання, так і професійної підготовки. Наразі функціонує 158 таких закладів у 98 країнах світу.⁴¹²

Інститут німецької мови імені Лейбніца є центральною академічною установою, яка спеціалізується на документуванні та дослідженні німецької мови в сучасній історії. Паралельно із цим він організовує лекції, конференції та колоквиуми, займається лінгвістичними основами мовної освіти та надає лінгвістам інфраструктуру для досліджень, як-от бібліотеку, архіви, документацію, машинозчитувані текстові колекції та мовні бази даних.⁴¹³

Служба педагогічних обмінів (PAD) є державною організацією, яка має за мету сприяння міжнародному обміну та співпраці в секторі освіти. Започаткована у 2008 році Федеральним міністерством закордонних справ ініціатива

⁴⁰⁸ Guy Chazan. *Germany eases rules for foreigners seeking citizenship*. *Financial Times*. January 19, 2024. URL: <https://www.ft.com/content/4b1eafc8-9274-4b49-bb43-f40481790d09>

⁴⁰⁹ *Naturalization in Germany*. Federal Office for Migration and Refugees. URL: <https://www.bamf.de/DE/Themen/Integration/Zugewanderte/Teilnehmende/Einbueraerung/einbueraerung-node.html>

⁴¹⁰ Salerno C. (2016). *Germany on the Rise? Language, Culture and Foreign Policy*. URL: <http://www.cornellpolicyreview.com/germany-on-the-rise-language-culture-and-foreign-policy/>

⁴¹¹ *Bundesministeriums für Bildung und Forschung. Geistes- und Sozialwissenschaften*. URL: https://www.bmbf.de/bmbf/de/forschung/geistes-und-sozialwissenschaften/geistes-und-sozialwissenschaften_node.html

⁴¹² *Goethe-Institut в Україні. Завдання і цілі*. URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/ueb/auf.html>

⁴¹³ *Das Leibniz-Institut für Deutsche Sprache. Aufgaben und Ziele*. URL: <https://www.ids-mannheim.de/org/aufgaben/>

«Школи: партнери майбутнього» (PASCH) утворила глобальну мережу, об'єднавши близько 1500 шкіл по всьому світу, де німецька мова особливо активно використовується як мова навчання. Роль PAD в цій мережі полягає, серед іншого, у стимулюванні та підтримці партнерських зв'язків та проектів між школами за кордоном та в Німеччині, зокрема й задля популяризації німецької мови та підвищення якості її викладання.⁴¹⁴

Центральне агентство шкіл за кордоном забезпечує організаційну та фінансову підтримку німецьких шкіл та навчальних закладів, де вивчається німецька мова, по всьому світу. Ця установа також відповідальна за підготовку, підвищення кваліфікації та працевлаштування вчителів німецької мови.⁴¹⁵

У Німеччині існує безліч мовних асоціацій, однією з найвпливовіших серед яких є **Товариство німецької мови** (GfdS). Фінансування цієї організації переважно здійснюється федеральним урядом, а її діяльність спрямована на підтримку, дослідження та популяризацію німецької мови. GfdS надає мовні консультації як громадськості, так і Німецькому Бундестагу, веде видавничу діяльність та сприяє підвищенню кваліфікації вчителів німецької мови. Ця асоціація налічує приблизно 100 відділень як у самій країні, так і за її межами.⁴¹⁶

Товариство німецької мови, Гете-Інститут, Інститут німецької мови та Німецька служба академічних обмінів спільно діють у складі **Ради німецької мови**, яка була створена у 2003 році. Місією Ради є сприяння розвитку мовної культури та підтримка позиції німецької мови за кордоном. Вона також надає консультації федеральному уряду та іншим інституціям.⁴¹⁷

ЗАКОНОДАВЧА ОСНОВА | Згідно з Конституцією, Німеччина **не має офіційної мови**, а статус державної мови не забезпечується жодним спеціальним законом. Однак, на практиці Німеччина є інституційно одномовною країною, де німецька мова де-факто виступає єдиною офіційною мовою.⁴¹⁸ Основний закон, а також усі федеральні та земельні закони публікуються виключно німецькою. Деякі законодавчі акти перекладаються мовами меншин. Певні нормативні акти також визначають офіційний статус німецької мови. Наприклад, Закон про адміністративну процедуру передбачає використання німецької мови в державному управлінні,⁴¹⁹ і подібні норми застосовуються до адміністрацій федеральних земель. Аналогічні правила застосовуються у сфері федеральної судової системи.⁴²⁰ У країні триває публічна дискусія довкола закріплення німецької мови як державної мови в Конституції. Громадські організації, окремі політики й політичні партії та інші громадські діячі виступають як за, так і проти такої ініціативи. Дотепер спроби внести зміни в Основний закон для закріплення статусу німецької мови не мали успіху.⁴²¹

МОВНА ІНТЕГРАЦІЯ | Сучасна мовна політика в Німеччині спрямована на **інтеграцію іноземних громадян** та іммігрантів до мовного й культурного простору країни. Для досягнення цієї мети уряд вжив ряд заходів, спрямованих на полегшення процесу адаптації та набуття мовних навичок. Одним із таких заходів є інтеграційні курси, які були запроваджені у 2004 році і спрямовані на ознайомлення іноземців із німецькою мовою, правовою системою, культурою та історією Німеччини. Програма включає основний та подальший курси, спрямовані на отримання необхідних мовних навичок.⁴²² Крім того, держава пропонує різноманітні безкоштовні додаткові мовні курси, аудіо та онлайн уроки, а також друковані матеріали та мовні посібники.

⁴¹⁴ Schulen: Partner der Zukunft (PASCH). URL: <https://www.kmk-pad.org/ueber-den-pad/pasch-initiative>

⁴¹⁵ Central Agency for Schools Abroad. URL: <https://www.kulturweit.de/en/network/central-agency-schools-abroad>

⁴¹⁶ Die Gesellschaft für deutsche Sprache stellt sich vor. URL: <https://gfdS.de/die-gesellschaft-fuer-deutsche-sprache-stellt-sich-vor/>

⁴¹⁷ Der Deutsche Sprachrat. Ziele und Aufgaben. URL: <https://www.deutscher-sprachrat.de/index.html>

⁴¹⁸ Vogel, D. (2023). The development of educational policy positioning on multilingualism in the Federal Republic of Germany – Contradictory approaches towards 'foreign' and 'heritage' languages. *Linguistics and Education*, 78, 101128. <https://doi.org/10.1016/j.linged.2022.101128>

⁴¹⁹ *Verwaltungsverfahrensgesetz*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/vwvfg/_23.html

⁴²⁰ *Gerichtsverfassungsgesetz*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gvfg/BJNR005130950.html#BJNR005130950BJNG001702301>

⁴²¹ Vogel, D. (2023). The development of educational policy positioning on multilingualism in the Federal Republic of Germany – Contradictory approaches towards 'foreign' and 'heritage' languages. *Linguistics and Education*, 78, 101128. <https://doi.org/10.1016/j.linged.2022.101128>

⁴²² *Gesetz über den Aufenthalt, die Erwerbstätigkeit und die Integration von Ausländern im Bundesgebiet*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/aufenthq_2004/_43.html

МІЖНАРОДНА ПРОМОЦІЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ | Ще одним важливим аспектом мовної політики Німеччини є поширення німецької мови за межами країни та зміцнення її позицій серед інших мов Європи. Конкретні методи та заходи можуть варіюватися залежно від країни, але широко поширеними є ініціативи Гете-Інституту, міжнародні обміни в галузі освіти, підтримка вивчення німецької як іноземної мови в школах та сприяння підвищенню якості викладання німецької мови за кордоном.

У межах країни також регулярно проводяться заходи, спрямовані на вшанування лінгвістичної спадщини Німеччини.⁴²³ Ці заходи включають, зокрема, щорічне святкування Дня німецької мови, проведення фестивалів, профільних конференцій тощо.

Освітня політика

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | У ФРН повноваження у сфері освіти розподілені між національним (федеративним) та місцевим рівнем (землі). **Федеральне міністерство в справах сім'ї, людей похилого віку, жінок та молоді** відповідає за дошкільну освіту та догляд за дітьми в дитячих садках і службах догляду за дітьми. **Федеральне міністерство освіти та наукових досліджень** відповідає за координацію політики в освіті, науці та дослідженнях на національному рівні та надання фінансової підтримки землям. До сфери діяльності міністерства входить **Федеральний інститут професійної освіти та навчання** — платформа для співпраці між роботодавцями, профспілками, Федерацією і землями на національному рівні.⁴²⁴

Центральне управління з питань закордонних шкіл є частиною Федерального адміністративного відомства Німеччини (Міністерство внутрішніх справ) і здійснює нагляд за понад 1200 школами по всьому світу, 140 з яких є німецькими школами. У тісній співпраці з федеральними землями Німеччини Центральне управління з питань закордонних шкіл забезпечує ці школи фінансовою та педагогічною підтримкою.⁴²⁵

Німецька служба академічних обмінів є національним агентством Німеччини, яка сприяє академічним обмінам, відправляючи викладачів та студентів за кордон із метою партнерства з інститутами германістики.⁴²⁶ **Служба педагогічних обмінів** входить у відділ Секретаріату Постійної конференції міністрів освіти та культури земель. Це єдина державна організація в Німеччині, яка працює від імені федеральних земель з метою сприяння міжнародному обміну та співпраці в шкільному секторі.⁴²⁷

У 2017 році створено **Німецьку акредитаційну раду** як першу в Німеччині спільну установу земель для забезпечення якості вищої освіти. Рада об'єднала зусилля для створення єдиної системи акредитації, що охоплює всі вищі навчальні заклади Німеччини. Кінцевою метою є стандартизація освіти в Німеччині, а також на міжнародному рівні, особливо в контексті спільного європейського освітнього простору.⁴²⁸ **Федеральне агентство громадянської освіти** як одне з виконавчих агентств Федерального міністерства внутрішніх справ, формує програми громадянської освіти для сприяння участі громадян у політичному житті.⁴²⁹ Землі мають автономію і зберігають за собою право законодавчої ініціативи у сфері освіти: управління шкільною, вищою освітою, освітою

---

⁴²³ Гуменюк, З.В. (2019). Особливості мовної політики Німеччини: минуле та сьогодення. Науковий журнал «Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського Таврійського національного університету. Серія «Філологія. Соціальні комунікації», Таврійський національний університет. ТНУ, 2019. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-1/13>

⁴²⁴ National Education Systems. Germany Overview. Administration and governance at central and/or regional level. 2023. URL:

<https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/germany/administration-and-governance-central-and-or-regional-level>

⁴²⁵ Germany on the rise in language culture and foreign policy. URL: <https://www.cornellpolicyreview.com/germany-on-the-rise-language-culture-and-foreign-policy/?pdf=2271>

⁴²⁶ Ibid.

⁴²⁷ Über den PAD. URL: <https://www.kmk-pad.org/ueber-den-pad>

⁴²⁸ Tasks of the German Accreditation Council. URL: <https://www.akkreditierungsrat.de/en/german-accreditation-council/tasks-german-accreditation-council>

⁴²⁹ Bundeszentrale für politische Bildung. URL: <https://www.bpb.de/>

для дорослих. Кожна земля має власне міністерство освіти, культури та науки, які виконують роль вищих органів влади.

СИСТЕМА ОСВІТИ | Система освіти в Німеччині складається з кількох рівнів та типів навчальних закладів:

- дошкільна не обов'язкова освіта, яка доступна для дітей від 3 до 6 років;
- початкова обов'язкова освіта і триває від 1 до 4 класу. Після закінчення початкової школи учні обирають різні навчальні заклади;
- середня освіта можлива в загальній середній школі (Hauptschule), де з 5 по 9 класи готують учнів для вступу в професійні навчальні заклади; у Realschule, де з 5 по 10 клас учні отримують більш розширену освіту для подальшого навчання в технічних школах; у гімназіях, де з 5 по 12 клас триває підготовка учнів до вступу в університети або вищі навчальні заклади;
- професійна освіта, де учні отримують практичну та теоретичну підготовку для конкретних професій.

ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ | Німеччина розвиває мережі академічних обмінів для привернення уваги іноземців до німецької мови, культури та історії. Уряд публічно декларує, що мовно-освітня робота діє як чинник стійкості, формує позитивний імідж країни та виступає знаряддям німецьких зовнішньополітичних інтересів Німеччини.⁴³⁰ Кошти, інвестовані в освіту й культурні обміни, повертаються в інших сферах: ті, хто володіє і розмовляє німецькою, купуватимуть німецькі продукти, співпрацюватимуть з німецькими фірмами, везтимуть дітей на навчання до Німеччини та проведуть там відпустку.⁴³¹

Наприклад, **Німецька служба академічних обмінів (DAAD)** уже довгий час промотує навчання в Німеччині, пропонуючи стипендії та академічні гранти іноземним (не німецьким) студентам. У середньому служба підтримує понад 100 000 німецьких та іноземних студентів і дослідників щороку.⁴³²

Також у 2018 році уряд запустив ініціативу «**Deutschlandjahr**», спрямовану на зміцнення мережі освітнього обміну між Німеччиною та іншими країнами, а також представлення Німеччини як країни інновацій, культурного розмаїття та активного суспільства.⁴³³

ОСВІТА ЗА КОРДОНОМ | Федеральні землі передбачають видатки на партнерство зі школами, університетами та дослідницькими центрами за кордоном. Німеччина відкриває та адмініструє закордонні школи для навчання німецької мови за своїми стандартами. Такі школи розраховані на німецьких експатів середнього класу, але і представники інших національностей можуть без перепон проходити там навчання. Таке навчання відкриває доступ до німецького ринку освіти та праці та полегшує реінтеграцію після прибуття в Німеччину. Німеччина через програму Goethe-Institut «**Німецька в тисячі шкіл**» відкриває школи німецької мови в країнах, де вбачає перспективні ринки для експорту німецької економіки.⁴³⁴

Військово-патріотичне виховання

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Федеральне міністерство освіти та наукових досліджень розробляє загальні освітні політики та рамки, включаючи ті, що стосуються патріотичної освіти, надає підтримку регіональним освітнім органам щодо інтеграції патріотичних цінностей у навчальні плани. Міністерство співпрацює з іншими федеральними міністерствами та зацікавленими сторонами для сприяння громадянській освіті та національній самоідентифікації. **Федеральне агентство громадянської освіти** (одне з виконавчих агентств Федерального

⁴³⁰ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ У ТИСЯЧІ Й ОДНІЙ ШКОЛІ. URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/kul/mag/20538624.html>

⁴³¹ Ibid.

⁴³² Germany on the rise in language culture and foreign policy. URL: <https://www.cornellpolicyreview.com/germany-on-the-rise-language-culture-and-foreign-policy/?pdf=2271>

⁴³³ Das Deutschlandjahr. URL: https://archiv.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/191129_dienstpflicht_deutschlandjahr_neu.pdf?file=1

⁴³⁴ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ У ТИСЯЧІ Й ОДНІЙ ШКОЛІ. URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/kul/mag/20538624.html>

міністерства внутрішніх справ і спільнот), розробляє програми громадянської освіти, які сприяють участі в політичному житті.

Подібні освітні цілі переслідують і політичні фонди, які афілійовані з відомими політичними партіями з погляду їхньої політичної, інтелектуальної та філософської орієнтації. Таким чином вони представляють увесь політичний спектр. **Міністерства освіти земель** встановлюють стандарти та вказівки щодо навчальних планів програм патріотичного виховання для шкіл у своїй юрисдикції, надають ресурси та підтримку школам та вчителям для впровадження патріотичних освітніх ініціатив. **Офіси політичної та громадянської освіти земель** організують освітні програми та заходи з політичних та історичних питань, включаючи військову історію та громадянську активність, надають ресурси для підвищення кваліфікації вчителів, які беруть участь у патріотичних освітніх ініціативах. Дорадчу роль відіграє **Федеральне агентство захисту конституції**, яке в співпраці з іншими державними установами розробляє освітні матеріали на тему захисту демократії, громадянської освіти або протидії екстремізму.

ПІДХІД ДО ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ | Питання військово-патріотичного виховання в Німеччині є спірним або викликає різні реакції в суспільстві через історичні обставини. Те, що пов'язано з культом «своєї країни», вивченням військових традицій, піднесенням героїзму та духу жертвовності, дискредитовано.⁴³⁵ Із середини 20 століття ФРН відійшла від викладання в школах безпосередньо мілітарних та патріотичних програм, натомість зорієнтувалась на викладанні цінностей гуманізму, прав людини, демократії, цивілізованості та відданість миру.⁴³⁶ Тому громадянське виховання наразі зосереджене на аналізі та оцінці політичних та соціальних процесів.

У Німеччині діють **програми «Добровільний соціальний рік»**, «Добровільний екологічний рік», «Добровільний культурний рік» — програми волонтерства для молодих людей, які хочуть присвятити рік свого життя соціальній службі та волонтерству. Ці програми дозволяють молодим людям отримати досвід роботи в різних сферах соціальної діяльності, таких як охорона здоров'я, соціальна допомога, культура, освіта тощо, тим самим зміцнити відчуття громадянської відповідальності.

Схожою програмою є **волонтерська програма «Федеральна добровільна служба»**, де учасники беруть участь у проектах підтримки ветеранів та інших вразливих груп. Ця благодійна активність сприяє формуванню в учасників почуття патріотизму. Також учасники мають змогу участі в проектах з охорони та просування культурної спадщини Німеччини, а також святкування національних свят, пам'ятних днів, церемоній вшанування військових та інших національно важливих подій.⁴³⁷

СКАУТИНГ | У Німеччині існують кілька скаутських організацій, які активно сприяють розвитку національної ідентичності та громадянського виховання серед дітей та молоді:

- **Deutsche Pfadfinderschaft Sankt Georg** — найбільша скаутська організація в Німеччині, пов'язаною з католицькою церквою. Організація сприяє вихованню молоді відповідно до християнських цінностей та принципів скаутингу.
- **Verband Christlicher Pfadfinderinnen und Pfadfinder** — також має християнську спрямованість, основними цілями є розвиток особистості, співпраця та природознавство.
- **Bund der Pfadfinderinnen und Pfadfinder** — позиціонує себе як незалежна скаутська організація в Німеччині, яка є відкритою для всіх без вікових обмежень. Вона активно пропагує громадянську активність та екологічну свідомість, співпрацюючи зі шкільною освітою та громадськими ініціативами.
- **Pfadfinderinnenschaft St. Georg** — скаутська організація, яка теж розвивається під егідою католицької церкви, але зосереджується на дівчатах та молодих жінках. Метою є формування лідерських навичок, рівноправ'я та соціальної справедливості.

⁴³⁵ Étienne François. *The new German patriotism. Inflexions 2014/2 (N° 26), pages 185 à 193.* URL: <https://www.cairn.info/revue-inflexions-2014-2-page-185.htm>

⁴³⁶ *Ibid.*

⁴³⁷ *Federal Office for Family and Civil Society Tasks.* URL: <https://www.bundesfreiwilligendienst.de/>

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Згідно з Конституцією Німеччини, сприяння розвитку культури входить до сфери обов'язків **федеральних земель**; однак, відповідно до закону про місцеве самоврядування, це завдання також покладено на **місцеву владу**. Відповідальність за засоби масової інформації також зазвичай лежить на федеральних землях.⁴³⁸

Хоча в Німеччині не створено окремого міністерства, що займається питаннями культури, у складі відомства федерального канцлера в 1998 році було створено **Офіс Федерального уповноваженого в справах культури та медіа** (офіційна назва департаменту, очолюваного **Державним Міністром у справах культури та медіа**) що підпорядковується безпосередньо канцлеру Німеччини та задіює близько 200 осіб. Його основна роль полягає в наступному: підтримка та фінансування закладів культури та проектів національного значення; збереження та захист культурної спадщини, зокрема німецької культури в Східній Європі; постійно вдосконалювати загальну основу для розвитку мистецтва та культури, медіаполітика та просування кіномистецтва; виховувати історичну обізнаність; просування мистецтва тощо.⁴³⁹ Бюджет Офісу передбачає фінансування основних установ у сфері культури в Німеччині,⁴⁴⁰ до яких належать:

- державна телерадіомовна служба **Deutsche Welle**, що здійснює мовлення в Німеччині та закордоном;⁴⁴¹
- **Фонд пруської культурної спадщини** (Stiftung Preußischer Kulturbesitz), що був заснований у 1957 році та здійснює діяльність зі збереження пруської культурної спадщини для майбутніх поколінь;⁴⁴²
- **Німецька національна бібліотека**, до якої входять центральна архівна бібліотека та національний бібліографічний центр ФРН;⁴⁴³
- **Федеральний архів**, що зберігає документи національного та історичного значення;⁴⁴⁴
- **Німецький історичний музей у Берліні**, що розглядає себе як місце для зміцнення оцінки історії, де обговорюються всеосяжні філософські, етичні та історичні питання⁴⁴⁵ та інші.

Також культурну політику федерального уряду підтримує **парламентський комітет Німеччини в справах культури та медіа**, що відповідає за культурну політику федерального уряду, політику щодо корпорації суспільного мовлення «Німецька хвиля» та Фонду культурної спадщини Пруссії, бере участь у прийнятті рішень щодо підтримки національних фільмів та просування історичних пам'яток національного значення.⁴⁴⁶

Фонд Будинку історії Федеративної Республіки Німеччини об'єднує чотири музеї в трьох містах Німеччини: Будинок історії в Бонні, Форум сучасної історії в Лейпцигу, Палац сліз і музей у Kulturbrauerei (музей сучасної історії Німеччини) у Берліні. Місія Фонду полягає в тому, щоб донести до широкої публіки сучасну історію Німеччини з 1945 року та проводити широку колекційну діяльність, що охоплює цей період.⁴⁴⁷

Німецька академія мови та літератури є державною інституцією, що має за мету сприяти розвитку німецької мови та літератури. Організація залучає провідних експертів у галузі лінгвістики, германістики й літературознавства. Крім

⁴³⁸ The Culture and Media Policy of the German Federal Government. URL: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/997534/478094/19cdfdf24053a655721bf06fd83cd641/2012-10-17-im-bund-mit-der-kultur-bkm-eng-data.pdf?download=1>

⁴³⁹ Federal Commissioner for Cultural and Media Affairs. URL: https://www.lootedart.com/MFEU4E86874_print;Y

⁴⁴⁰ Cultural and Media Policy of the German Federal Government. Press and Information Office of the Federal Government. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-en/federal-government/cultural-and-media-policy-of-the-german-federal-government-470768>

⁴⁴¹ Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/en/top-stories/s-9097>

⁴⁴² Prussian Cultural Heritage. Stiftung Preußischer Kulturbesitz. URL: <https://www.preussischer-kulturbesitz.de/en/about-us/profile/prussian-cultural-heritage.html>

⁴⁴³ German National Library. URL: https://www.dnb.de/EN/Home/home_node.html

⁴⁴⁴ Federal Archives. URL: <https://www.bundesarchiv.de/EN/Navigation/Home/home.html>

⁴⁴⁵ About us. Deutsches Historisches Museum. URL: <https://www.dhm.de/en/museum/about-us/>

⁴⁴⁶ Committee on Cultural and Media Affairs. German Bundestag. URL: <https://www.bundestag.de/en/committees/a22>

⁴⁴⁷ House of History of the Federal Republic of Germany Foundation. URL: <https://www.hdg.de/en/foundation>

того, Академія відзначає досягнення в цих галузях, проводячи нагородження преміями за високі досягнення в німецькій літературі, літературній критиці та есеїстиці, академічній прозі, а також за вклад у переклад та поширення німецької культури за межами країни.⁴⁴⁸

ПОЛІТИКА У СФЕРІ КУЛЬТУРИ | Культурна політика Німеччини базується на переконанні, що обов'язком уряду країни є заохочувати розвиток культури й мистецтва, зберігати культурну спадщину, створювати стале середовище для різноманітного культурного життя та забезпечувати свободу слова, теле- і радіомовлення. Федеральний уряд надає сприяння і **фінансування культурним установам національного значення та видатним проектам** у Берліні й інших містах Німеччини, серед яких Єврейський музей Берліна, Будинок світових культур, виставковий зал Martin-Gropius-Bau, Berliner Festspiele та Музей кіно й телебачення Deutsche Kinemathek.⁴⁴⁹

Федеральний уповноважений у справах культури та медіа ініціював **Програму цінних національних культурних пам'яток**, яка, серед іншого, забезпечила довгострокове фінансування об'єкта всесвітньої спадщини металургійного заводу Фольклінген, що заснований у 1873 році та є безпрецедентним машинним парком, який може похвалитися незліченними інноваціями в промислових технологіях.⁴⁵⁰

Спеціальна програма **Сприяння інвестиціям у національні об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО** є, мабуть, однією з найбільш масштабних ініціатив федерального уряду щодо підтримки об'єктів всесвітньої спадщини. Вона працює під егідою Федерального міністерства будівництва та транспорту як інструмент політики розвитку міст. Програма також надає гранти на нові будівельні роботи, спрямовані на посилення громадського сприйняття об'єктів Всесвітньої спадщини - наприклад, нові вхідні будівлі, нові системи орієнтування та інформаційні центри.⁴⁵¹

Крім того, уряд сприяє реалізації важливих **проектів будівництва та реконструкції для збереження культурної спадщини**. Прикладами є добудова Музейного острова, реконструкція імператорського палацу Гогенцоллернів і використання його як місця культурних зустрічей і центру діалогу між світовими культурами та наукою та інші.⁴⁵²

У 2001 році федеральний уряд і Берлін уклали **Угоду про культуру столичного міста**, яка враховує посилення зобов'язань федерального уряду щодо розвитку культури Берліна. Серед іншого, угода передбачала, що берлінські інституції будуть передані федеральному уряду та щороку буде робитися внесок до Фонду культурної столиці, який становить близько 15 мільйонів євро.⁴⁵³

У більшості з 16 **федеральних земель є конкретні ініціативи** щодо більш концептуальної та спланованої культурної політики. Вони використовують різні інструменти: наприклад, культурні конвенції, стратегії культурної політики, концепції культурного розвитку, культурний діалог, генеральний план, керівні принципи культурної політики, рамкові концепції тощо. Федеральні землі подають культурні звіти, які зазвичай оновлюються кожні кілька років.⁴⁵⁴ Наприклад, у конституції Баварії вказано, що земля є «культурною державою». Баварія інвестує в галузі культури та мистецтва понад півмільярда євро щорічно. Маючи приблизно 1350 музеїв, які відвідують 20 мільйонів людей щороку, Баварія є домом для одного з найбагатших музейних ландшафтів у Європі. Ще в 1973 році було прийнято

---

⁴⁴⁸ The German Academy for Language and Literature. Aims. URL: <https://www.deutscheakademie.de/en/academy/aims>

⁴⁴⁹ The Culture and Media Policy of the German Federal Government. URL: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/997534/478094/19cdfdf24053a655721bf06fd83cd641/2012-10-17-im-bund-mit-der-kultur-bkm-enq-data.pdf?download=1>

⁴⁵⁰ Preserving values. Deutschland.de. URL: <https://www.deutschland.de/en/topic/culture/arts-architecture/preserving-values>

⁴⁵¹ Ibid.

⁴⁵² The Culture and Media Policy of the German Federal Government. URL: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/997534/478094/19cdfdf24053a655721bf06fd83cd641/2012-10-17-im-bund-mit-der-kultur-bkm-enq-data.pdf?download=1>

⁴⁵³ Ulrike Blumenreich. Country Profile - Germany. Compendium of Cultural Policies and Trends. 2022. URL: https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf_full/germany/Full-Country-Profile_Germany2022.pdf

⁴⁵⁴ Ulrike Blumenreich. Country Profile - Germany. Compendium of Cultural Policies and Trends. 2022. URL: https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf_full/germany/Full-Country-Profile_Germany2022.pdf

Баварський закон про охорону та збереження пам'яток. Також вагоме значення приділяється розвитку літератури, живопису, особливо програмам молодих митців, та багато іншого.⁴⁵⁵

Німеччина також є активним учасником процесів розвитку культурного простору в Європі. Одним із прикладів є те, що чотири німецьких міста ставали **Європейськими столицями культури** (Берлін у 1988 році, Веймар у 1999 році, Ессен у 2010 році, а також Хемніц, що прийме титул Європейської столиці культури у 2025 році). Прийняття культурної столиці Європи є чудовою можливістю для міста та його навколишньої території, щоби привернути увагу до себе та допомогти громадянам відкрити для себе багате розмаїття форм культурного самовираження в Європейському Союзі та за його межами.⁴⁵⁶

Політика історичної пам'яті

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Широку діяльність у сфері історичної пам'яті відіграють організації громадянського суспільства. Наприклад, велика частина діяльності спрямована на об'єднання євреїв і неєвреїв, що також є частиною культури пам'яті. У цьому контексті можна відзначити роботу **Німецької координаційної ради товариств християнсько-єврейського співробітництва** та її організацій-членів, що давно отримує підтримку **Федерального міністерства внутрішніх справ, будівництва та громадськості**.⁴⁵⁷ Інші приклади включають проект **Центральної ради євреїв у Німеччині** «Знайомство з євреєм»,⁴⁵⁸ який отримує фінансування від Федерального міністерства в справах сім'ї, людей похилого віку, жінок і молоді та проводить зустрічі між євреями та мусульманами в рамках діяльності Німецької ісламської конференції, а також єврейсько-мусульманського діалогу в рамках **проекту «Schalom Aleikum»**,⁴⁵⁹ розробленого Центральною радою євреїв Німеччини, за фінансування Уповноваженого Федерального уряду з питань міграції, біженців та інтеграції.⁴⁶⁰

У Німеччині діє **Фонд «Пам'ять, відповідальність і майбутнє»** (Erinnerung, Verantwortung und Zukunft, EVZ), метою якого є збереження пам'яті про злочини націонал-соціалізму, підтримка тих, хто пережив націонал-соціалістичне переслідування, зміцнення пам'яті про долі переслідуваних, та забезпечення сучасної освіти для критичного аналізу націонал-соціалізму, а також його наслідків.⁴⁶¹ Фонд також фінансує різноманітні проекти, у тому числі за кордоном.⁴⁶²

Комісія з поховань військових є німецькою гуманітарною некомерційною організацією, що, від імені Федерального уряду, займається пошуком і поверненням загиблих на війні за кордоном, гідним похованням і доглядом за їхніми могилами. Організація підтримує культуру пам'яті та сприяє обміну та навчанню молоді в місцях спочинку загиблих на війні.⁴⁶³ Щорічно в другу неділю листопада Німеччина відзначає **Національний день жалоби**, під час якого відбуваються різноманітні пам'ятні заходи на цвинтарях або в місцях пам'яті, а також церковні служби

⁴⁵⁵ Art and Culture. Bayerisches Staatsministerium für Wissenschaft und Kunst. URL: <https://www.stmwb.bayern.de/art-and-culture.html>

⁴⁵⁶ Chemnitz to be the European Capital of Culture 2025 in Germany. European Commission. October 28, 2020. URL: <https://culture.ec.europa.eu/news/chemnitz-to-be-the-european-capital-of-culture-2025-in-germany>

⁴⁵⁷ Culture of remembrance. Federal Ministry of the Interior and Community. URL: <https://www.antisemitismusbeauftragter.de/Webs/BAS/EN/jewish-life/culture-of-remembrance/culture-of-remembrance-node.html>

⁴⁵⁸ Meet a Jew. URL: <https://www.meetajew.de/en/>

⁴⁵⁹ Schalom Aleikum. URL: <https://www.schalom-aleikum.de/>

⁴⁶⁰ Culture of remembrance. Federal Ministry of the Interior and Community. URL: <https://www.antisemitismusbeauftragter.de/Webs/BAS/EN/jewish-life/culture-of-remembrance/culture-of-remembrance-node.html>

⁴⁶¹ Erinnerung, Verantwortung und Zukunft. URL: <https://www.stiftung-evz.de/>

⁴⁶² У 2022 р. Фонд ухвалив «Бюджет солідарності» на 2023 рік у відповідь на російську агресію проти України. Бюджет становить 800 тисяч євро (понад 31 мільйон гривень). Кошти передбачені для підтримки українських ГО, а також російських та білоруських НУО та для проектів, спрямованих на підтримку біженців, розвиток структур у вигнанні й інші проекти солідарності.

Джерело: Німецький фонд «Пам'ять, відповідальність і майбутнє» ухвалив бюджет солідарності у відповідь на російську агресію проти України. УІНП. 25 листопада 2022. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/nimeckyy-fond-pamyat-vidpovidalnist-i-maybutnye-uhvalyv-byudzhet-solidarnosti-u-vidpovid-na-rosiysku-agresiyu-proty-ukrayiny>

⁴⁶³ About "Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge". URL: <https://www.volksbund.de/en/a-brief-introduction>

по всій Німеччині, а також пам'ятні заходи на кладовищах військових по всьому світу в співпраці з Комісією з поховань військових.⁴⁶⁴

ПОЛІТИКА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ | Важливою складовою політики національної пам'яті в Німеччині є регулювання питань щодо періоду перебування при владі націонал-соціалістів, що також тісно переплітається із **культурою сорому** в німецькому суспільстві. Водночас у Німеччині поширеним є підхід *Vergangenheitsbewältigung* («**примирення з минулим**»), який говорить про те, що потрібно зіткнутися віч-на-віч зі своїм минулим та винести з нього уроки.⁴⁶⁵ Паралельно із цим поширеним стало бажання німців до **Schlussstrichmentalität** («**підводити риску**» **під минулим**) для того, щоб урівноважити індивідуальний сором та колективну відповідальність.⁴⁶⁶

Насамперед це мало вплив на зовнішню і безпекову політику країни. У другій половині 20 ст. Німеччина здійснила **відхід від політики мілітаризму**, а стаття 87а Основного закону Федеративної Республіки, яка по суті забороняла агресивну війну та інші заходи для гарантування права на відмову від військової служби з переконань совісті. Оскільки спогади про останню війну були ще свіжі, *концепція «ohne mich»* («без мене» або «залиште мене») було поширеним почуттям серед німців, що частково зберігається до сьогодні.⁴⁶⁷

Політика пам'яті відобразилася на **законодавчій базі Німеччини**, поштовхом до чого став підхід «примирення з минулим». У повоєнний період відбулося прийняття цілої низки законів «законів пам'яті», що є академічним терміном на позначення правових актів, які:

- спрямовані на покарання за вчинення злочинів;
- мають некаральний характер;
- сприяють колективній пам'яті про історичну подію в прямому чи більш непрямому вигляді.⁴⁶⁸

Прикладами таких правових норм є: ст. 130(3) і (4) Кримінального кодексу, що передбачає покарання за заперечення Голокосту та прославлення нацистського правління, ст. 86(1), № 4 та 86а Кримінального кодексу щодо поширення агітаційних матеріалів і використання символіки колишніх нацистських організацій, ст. 15(2) Закону про зібрання про заборону зібрань біля меморіалів жертв нацистського режиму та інші. Важливо, що ці та інші положення сумісні з Європейською конвенцією з прав людини та законодавством Європейського Союзу.⁴⁶⁹

Після Другої світової війни постало питання про вшанування загиблих у цьому конфлікті. З одного боку, **пам'ятні заходи про загиблих військових фактично не проводилися**, а вшанування пам'яті відбувалося або на приватному рівні, або всередині військових структур без публічності. З іншого боку, після завершення Нюрнберзького трибуналу та інших процесів (проте термін давності цих злочинів сплив у 1979 році), які розслідували злочини Третього Рейху, Німеччина поступово почала здійснювати **виплати жертвам**. У першу чергу це стосувалося євреїв, а також примусових робітників, які були привезені на роботи в Німеччину, та людей з гомосексуальною орієнтацією, що постраждали від переслідувань нацистського режиму.⁴⁷⁰

Одним із центральних питань для історичної пам'яті Німеччини став **Голокост**, що досі привертає багато уваги. Особливістю політики в цій сфері було те, що до 1960-х років це питання фактично не підіймалося, бо в суспільстві

⁴⁶⁴ National Day of Mourning. Portal of Remembrance. URL: <https://gedenkportal.volksbund.de/en/remembrance-day/national-day-of-mourning>

⁴⁶⁵ Joseph Cronin. Germany's Holocaust Memory Problems. Georgetown Journal of International Affairs. April 20, 2022. URL: <https://ajia.georgetown.edu/2022/04/20/germanys-holocaust-memory-problems%E2%80%99/>

⁴⁶⁶ Paula Rhein-Fischer and Simon Mensing. Memory Laws in Germany: How Remembering National Socialism Is Governed through Law. Torke Opsahl Academic EPublisher. 2022. URL: <https://www.toaep.org/ops-pdf/14-rhein-fischer-mensing/>

⁴⁶⁷ I.J. Benneyworth. Why is 'historical memory' still so significant in understanding German foreign and security policy?. E-International Relations. July 8, 2011. URL: <https://www.e-ir.info/2011/07/08/why-is-%E2%80%99historical-memory%E2%80%99-still-so-significant-in-understanding-german-foreign-and-security-policy/>

⁴⁶⁸ Paula Rhein-Fischer and Simon Mensing. Memory Laws in Germany: How Remembering National Socialism Is Governed through Law. Torke Opsahl Academic EPublisher. 2022. URL: <https://www.toaep.org/ops-pdf/14-rhein-fischer-mensing/>

⁴⁶⁹ Ibid.

⁴⁷⁰ Jean-Louis Georget. The birth and development of remembrance policy in Germany. Chemins de Mémoire. URL: <https://www.cheminsdememoire.gouv.fr/en/birth-and-development-remembrance-policy-germany>

не було запиту на те, щоб дізнаватися більше про власні злочини. Проте відповідний **інтерес з'явився в молодшого покоління**, що розпочало період більш детального вивчення історії та облаштування меморіалів у місцях, що асоціювалися з Голокостом (концентраційні табори та інше). Водночас сьогодні уряд Німеччини стикається з критикою щодо недостатньої участі самих євреїв у формуванні політики історичної пам'яті, а також щодо сплеску антисемітизму в суспільстві, особливо внаслідок популяризації праворадикальних сил в останні роки.⁴⁷¹

Ключову роль у осмисленні історичної пам'яті також відіграло її **відображення в культурному й соціальному просторі**, що відбувалося під впливом академічних кіл, суспільства та ЗМІ. Серед прикладів реконструкції пам'яті в архітектурі можна відзначити Єврейський музей Берліна, за проектом Данієля Лібескінда; меморіали, такі як Меморіал Голокосту в Берліні, а також звичайні сліди в міському ландшафті, такі як Stolpersteine в містах Німеччини з 1990 року, які позначають місця, де жили єврейські родини. Також відбувається постійне звернення до тематики Другої світової війни та боротьби з націонал-соціалізмом у кіно, літературі (наприклад, спогади свідків воєнного покоління) та інших формах мистецтва.⁴⁷²

Об'єднання Німеччини спричинило нові виклики. Мало того, що культура пам'яті про нацистське минуле повинна була бути встановлена в Східній Німеччині, **«друге тоталітарне минуле»** також необхідно було інтегрувати в суспільне сприйняття, уникнувши того, щоб заново розкрити рани, які залишилися після падіння нацистського режиму. Іншими словами, перед урядом постало складне завдання не лише забезпечити комфортне об'єднання країни, що була розділеною протягом кількох десятиліть, але й заново переосмислити минуле вже єдиної Німеччини.⁴⁷³ Для Німеччини **декомунізація залишається актуальною і на сучасному етапі**, передусім через те, що панування комуністів у східній частині країни закінчилося набагато пізніше, ніж завершився період націонал-соціалізму. Особливість цього процесу стало те, що він, як і колись денацифікація в НДР, є скоріше непублічним, оскільки федеральний уряд побоюється розпалювання нових конфліктів у суспільстві. Загалом Німеччина не обмежувала права колишніх співробітників спецслужб комуністичного режиму бути обраними до парламенту, хоча їм не дозволено обіймати посади у виконавчій владі. Водночас інформація щодо комуністичного періоду розкривається поступово та після ретельної верифікації.⁴⁷⁴

Політика щодо національних меншин та імміграції

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Федеральний уряд Німеччини відповідає за розробку та впровадження загальнодержавної політики щодо національних меншин, що включає законодавство, програми та ініціативи з підтримки прав та культурних особливостей національних меншин. **Міністерство внутрішніх справ та спільнот** відповідає за питання, пов'язані з внутрішньою політикою щодо нацменшин та мігрантів. Міністерство займається питаннями політикою інтеграції нових жителів Німеччини, контролює міграційні процеси та співпрацює з міжнародними партнерами. У 2006 році федеральне міністерство внутрішніх справ та спільнот заснувало Німецьку ісламську конференцію, створивши перший форум для діалогу між федеральними, земельними та місцевими органами влади та мусульманами Німеччини. Метою цього діалогу є покращення релігійної та соціальної участі мусульманського населення в Німеччині, включення мусульман у німецьке суспільство.⁴⁷⁵

Уповноважений федерального уряду в справах етнічних німців-переселенців і національних меншин виконує функції головного контакту на федеральному рівні для етнічних німців-переселенців та інших національних

⁴⁷¹ Christoph Hasselbach. Holocaust remembrance in Germany: A changing culture. DW. January 27, 2019. URL: <https://www.dw.com/en/holocaust-remembrance-in-germany-a-changing-culture/a-47203540>

⁴⁷² Jean-Louis Georget. The birth and development of remembrance policy in Germany. Chemins de Mémoire. URL: <https://www.cheminsdememoire.gouv.fr/en/birth-and-development-remembrance-policy-germany>

⁴⁷³ Paula Rhein-Fischer and Simon Mensing. Memory Laws in Germany: How Remembering National Socialism Is Governed through Law. Torkel Opsahl Academic EPublisher. 2022. URL: <https://www.toaep.org/ops-pdf/14-rhein-fischer-mensing/>

⁴⁷⁴ Анна Олійник. Декомунізація: вчимося на чужих помилках. LB.ua. URL: https://lb.ua/news/2015/07/01/309728_dekomunizatsiya_vchimosya_chuzhih.html

⁴⁷⁵ About the German Islam Conference. URL: https://www.deutsche-islam-konferenz.de/EN/DIK/dik_node.html

меншин, координує інтеграційні заходи з федеральними, земельними та місцевими органами влади, а також із церквами, благодійними та іншими організаціями. Уповноважений також надає допомогу німецьким меншинам у країнах їхнього проживання.⁴⁷⁶ **Федеральне управління в справах міграції та біженців** є центральним органом у сфері міграції в Німеччині. Управління відповідає за розгляд та вирішення заяв, надання консультацій, допомогу в здобутті освіти та професійної підготовки, інтегрує мігрантів у німецьке суспільство. Також воно здійснює моніторинг та аналіз міграційних потоків, включаючи ведення статистики та оцінку ризиків, співпрацює з іншими країнами та міжнародними організаціями у сфері міграції та боротьби з нелегальною міграцією.⁴⁷⁷ **Об'єднаний центр аналізу та політики нелегальної міграції** відіграє ключову роль у протидії нелегальній міграції, об'єднуючи органи влади та інші адміністративні органи (Федеральне управління кримінальної поліції, Федеральну поліцію, Федеральне управління в справах міграції та біженців, фінансовий контроль). відділення Федерального митного управління, Федеральної розвідувальної служби, Федерального відомства з охорони конституції та Федерального міністерства закордонних справ) для збору, аналізу та оцінки інформації про загальну та організовану злочинність, зокрема контрабанду; а також щодо нелегальної зайнятості та зловживання соціальними виплатами, пов'язаними з нелегальною імміграцією.⁴⁷⁸ **Міністерство культури та медіа** відповідальне за розвиток та підтримку культурної ідентичності національних меншин, а також за фінансування проектів та програм у цій сфері. У кожній з 16 федеральних земель Німеччини **регіональні уряди** відповідають за розробку та впровадження політики щодо національних меншин та мігрантів на місцевому рівні. Також на місцевому рівні функціонують **Відомства в справах іноземців**, які видають візи та дозволи на перебування, контролюють дотримання правил та умов перебування іноземців та проводять інтеграційні заходи.

ПОЛІТИКА ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН | Федеральний уряд вважає національними меншинами ті групи населення, які відповідають таким **п'яти критеріям**:

- мають громадянство Німеччини;
- відрізняються від більшості населення тим, що мають власну мову, культуру та історію, а отже, свою власну ідентичність;
- бажають зберегти цю ідентичність;
- історично проживали на території Німеччини (зазвичай протягом століть);
- живуть у Німеччині в традиційних районах поселення.

Конституція ФРН, Федеральний закон «Про вибори», Закон «Про політичні партії» та інші закони містять положення, які гарантують захист і підтримку прав національних меншин у країні: право на збереження культурної ідентичності, право на мовну автономію, право на представництво в органах влади тощо.

Для автохтонних меншин застосовуються спеціальні правила щодо захисту їхніх мов. При цьому, політика щодо автохтонних або нових меншин зосереджена на засвоєнні ними німецької мови.⁴⁷⁹

ПОЛІТИКА ЩОДО ДІАСПОРИ | Федеральний уряд окреслює особливу **підтримку етнічних німців-переселенців** та визнає свою відповідальність перед усіма німецькими меншинами в Східній Європі, які постали перед труднощами через Другу світову війну. Згідно із законом про переміщених осіб і біженців, Німеччина всіяко сприяє реінтеграції етнічних німців, якщо ті заявили про свою відданість німецькій культурі у своїй країні та вивчили німецьку мову.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ Natalie Pawlik. *Federal Government Commissioner for Matters Related to Ethnic German Resettlers and National Minorities. Federal Ministry of the Interior and Community.* URL: <https://www.aussiedlerbeauftragte.de/Webs/AUSB/EN/home/home-node.html;jsessionid=DC5609436F102434DDA538E4B1EC1B1F.live881>

⁴⁷⁷ Federal Office for Migration and Refugees. URL: <https://www.germany4ukraine.de/hilfeportal-de>

⁴⁷⁸ The Joint Centre for Illegal Migration Analysis and Policy. URL: <https://www.bmi.bund.de/EN/topics/migration/illegal-migration/illegal-migration-node.html;jsessionid=A196E58033F14E9C72DC86B190505B0A.live882>

⁴⁷⁹ *Languages and language policies in Germany / Sprachen und Sprachenpolitik in Deutschland.* URL: https://ids-pub.bsz-bw.de/frontdoor/deliver/index/docid/7853/file/Adler_Beyer_Languages_and_language_policies_in_Germany_2018.pdf

⁴⁸⁰ *Admission of ethnic German resettlers under the Federal Expellees Act.* URL: <https://www.bmi.bund.de/EN/topics/community-and-integration/ethnic-german-resettlers/ethnic-german-resettlers-node.html;jsessionid=541A0CC0E5FE9C362C861C7751E47D0B.live891>

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА | Міграційна політика ФРН спрямована на **управління, контроль і обмеження імміграції** іноземців до Німеччини. Міграційна політика звертає увагу на здатність суспільства приймати та інтегрувати іноземців, які прибули до країни, а також на економічні інтереси та інтереси ринку праці. Додатково, політика служить виконанню гуманітарних зобов'язань.⁴⁸¹ Проте, саме економічні інтереси грають основну роль.

Двома основними документами, які на федеральному рівні регламентують інтеграційну політику, є закон «Про резидентство» та Федеральний закон «Про переміщених осіб та біженців».⁴⁸² Метою є *створення єдиного суспільства на основі поваги, взаємодовіри, відповідальності та почуття спільності*. Після змін, внесених останніми роками, закон про трудову міграцію відзначається більшою відкритістю та стимулюванням **до імміграції кваліфікованих працівників**, чії навички необхідні в Німеччині.⁴⁸³ А щоб запобігти зловживанням, умови працевлаштування іноземців (години роботи та зарплата) мають бути еквівалентними умовам праці німецьких працівників. 1 серпня 2012 року набув чинності закон про імплементацію Директиви Ради 2009/50/ЄС щодо умов в'їзду та проживання громадян третіх країн із метою висококваліфікованої роботи. Він запровадив блакитну картку ЄС як легальний дозвіл на проживання.

Уряд пропонує візу для пошуку роботи. Із цією візою кваліфіковані працівники з країн, що не входять до ЄС, можуть приїхати до Німеччини на шість місяців для пошуку підходящої роботи. Іноземні випускники німецьких ВНЗ мають 18 місяців на пошук роботи. А після 2 років роботи вони мають право залишитися в Німеччині назавжди.⁴⁸⁴

Уряд також пом'якшив **умови відкриття бізнесу іноземцями**. Закон про резидентство, ухвалений 2012 року, скасував усі вимоги щодо мінімальних інвестицій та кількості робочих місць, а також спростив процедуру отримання посвідки на проживання самозайнятим особам.⁴⁸⁵

Висококваліфіковані кадри — це єдина група іноземців, яка отримує дозвіл на постійне проживання одразу після прибуття в Німеччину. Вони становлять особливий економічний і суспільний інтерес для Німеччини. Для цього базово треба мати вищу освіту.

На противагу цьому, низькокваліфікована праця не заохочується. Такі працівники можуть залишатися в країні лише тимчасово — до 6 місяців на рік.⁴⁸⁶

Разом із гарантіями та можливостями, які надає Німеччина іноземцям незалежно від країни походження, рівень расизму в німецькому суспільстві є суттєвим. За даними опитування моніторингу Німецького центру інтеграційних та міграційних досліджень, 90 % респондентів стверджують про існування расизму в Німеччині, 22 % — стикалися з ним особисто.⁴⁸⁷

Вороже ставлення особливо поширене стосовно мусульман у німецькому суспільстві та за статистикою федеральної поліції в окремих випадках доходять до серйозних ісламофобських злочинів.⁴⁸⁸ У німецькому суспільстві мусульмани сприймаються як такі, що «не мають здатності до інтеграції, схильні до насильства, екстремізму та патріархальних цінностей».

---

⁴⁸¹ Migration. Federal Ministry of the Interior and Community. URL: <https://www.bmi.bund.de/EN/topics/migration/migration-node.html>

⁴⁸² Integration. Federal Ministry of the Interior and Community. URL: <https://www.bmi.bund.de/EN/topics/community-and-integration/integration/integration-node.html;jsessionid=1891A8295292D453A8188676906FOA22.live872>

⁴⁸³ Migration. General information. URL: <https://www.bmi.bund.de/EN/topics/migration/immigration/labour-migration/generell-information/general-information-node.html>

⁴⁸⁴ Ibid.

⁴⁸⁵ Ibid.

⁴⁸⁶ Ibid.

⁴⁸⁷ Prävention und Bekämpfung von Muslimfeindlichkeit. URL: https://www.deutsche-islam-konferenz.de/DE/DIK/Themenschwerpunkte/Praevention/praevention_node.html#a_1530320_2

⁴⁸⁸ Sabine Kinkartz. Germany: Hostility toward Muslims is widespread. DW June 29, 2023. URL: <https://www.dw.com/en/germany-hostility-toward-muslims-is-widespread/a-66069446>

У Бундестазі різні політичні партії мають відверту (партія «Альтернатива для Німеччини») або приховану (Християнсько-демократичний союз) ворожість до мусульман, адже вони не визнають іслам як частину німецької нації чи культури, а правляча соціал-демократична партія не в змозі послідовно боротися з інституційним расизмом.⁴⁸⁹

Незалежна група експертів із ворожості проти мусульман рекомендує уряду Німеччини розробити стратегію включення людей «з мусульманською ідентичністю» до процесів в усіх державних установах: має бути підвищена підготовка вчителів, поліцейських, працівників судової системи, закладів культури тощо.⁴⁹⁰

Казахстан

Ключові висновки

- Елементами, що впливають на національну ідентичність Казахстану, є важливість **родоплемінних зв'язків** (приналежність до жузу), **вплив російського фактора**, що, однак, сьогодні дещо зменшується через зміну у внутрішній політиці, відродження **стародавніх казахських традицій** (релігія тенгріанство), зростання **самоідентифікації як тюркського народу** та популяризація англійської та китайської мов. Також Казахстан не є нацією, побудованою навколо етнічних казахів, а є **нацією казахстанців**. Іншими словами, членство в нації базується не на етнічній приналежності, а на тих, хто є громадянином Республіки Казахстан.
- Н.Назарбаєв проголосив **«загальний культ освіти»**. Хоч Казахстан долає нерівність у доступі до закладів освіти, проте $\frac{2}{3}$ випускників не опановують базових навичок. Діє **програма «Болашак»** для здобуття високоякісної освіти за кордоном та створення кваліфікованих кадрів для пріоритетних секторів економіки Казахстану.
- **Спрощений порядок отримання громадянства** Казахстану мають реабілітовані жертви масових політичних репресій та їх нащадки, кандаси (етнічні казахи), а також громадян російської федерації, Білорусі й Киргизстану на одній із підстав договору між цими країнами.
- З 2023 року введена **карта «Ата жоли»** (посвідка на проживання) для залучення в країну успішних бізнесменів казахського походження для реалізації їхнього потенціалу в Казахстані. Власники карти мають майже ті самі права, як і громадяни Казахстану, а також можуть отримати громадянство в спрощеному порядку.
- Хоч Казахстан проводить політику **репатріації кандасів**, на практиці виникає багато труднощів — сильний мовний бар'єр, забюрократизований процес, зобов'язання оселятися лише в семи трудодефіцитних областях.
- Зокрема через ідеології **«державотворчої нації»**, яка ділить населення Казахстану на казахів і неказахів, та соціально-економічних дисбалансів, наявна проблема міжетнічних конфліктів.
- **Комітет мовної політики** при Міністерстві науки та вищої освіти здійснює керівництво в справах мовної політики держави, а також відповідає за переклад алфавіту казахської мови на латинську графіку, популяризацію вивчення казахської мови та розвиток її корпусу.

⁴⁸⁹ *Ibid.*

⁴⁹⁰ *Ibid.*

- Казахська мова є єдиною державною мовою, проте **російська має право використовуватися нарівні з казахською**. Після отримання незалежності Казахстану мовна політика країни не надавала належної уваги зміцненню ролі казахської мови, що дозволило російській зайняти домінуючі позиції. Проте в останні роки держава **активізувала заходи для захисту та розвитку державної мови**, декларуючи прагнення зробити її мовою міжетнічного спілкування.
- Важливими реформами у сфері мовної політики Казахстану стало впровадження **політики тримовності**, а також план переходу казахської мови з кирилиці на **латинську графіку**.
- Молодіжні організації військово-патріотичного виховання зазвичай створені та діють під опікою Президента Казахстану. В основі таких організацій лежить ідеологія партії. Наприклад, одним із завдань найбільшої молодіжної організації «**Жас Отан**» (крило партії «Аманат») є рекрутування і підготовка молодих лідерів, здатних стати кадровим поповненням для правлячої партії та державних органів влади.
- Культурна політика Казахстану характеризується вживанням державою комплексом масштабних програм щодо **збереження та розвитку багатовікових традицій**, відкриттям нових пам'яток історії та культури, реставрацією мавзолеїв, старовинних мечетей, створенням нових історико-культурних музеїв-заповідників, виявленням архівних і культурних документів спадщини народів Казахстану. Зокрема, значні ресурси були сконцентровані на відродження історичних центрів **Шовкового шляху**.
- Помітний фокус державних зусиль на просуванні **неономадської культури** як способу підтвердження культурних традицій казахів народу як нащадків кочівників. У сучасному Казахстані номадизм використовується як територіальний бренд для розвитку автентичного туризму в країні.
- **Інститут історії та етнології** в Казахстані спеціалізується на вивченні «білих плям» історії країни, розсекречує документи та досліджує маловивчені аспекти історії республіки в радянський період. З 1991 по 1999 роки досліджував політичні репресії та реабілітував алашських діячів. З 2021 року інститут співпрацює з **Державною комісією з реабілітації жертв політичних репресій**. **Інститут історії держави**, своєю чергою, займається осмисленням сучасної історії Казахстану та вивченням способів впливу на формування історичних спогадів громадян.
- Казахстан позиціонує себе як **невіддільну частину світової історії, кочової цивілізації, тюркського світу та євразійської культури**. Країна презентується як унікальний міст, який історично об'єднував різні цивілізації, культури та народи, підкреслюючи свою **поліетнічність і багатоконфесійність**. **Державність казахів** позиціонується як продовження державності великих кочових імперій та окремих ханств, які існували на території країни в минулому.
- З 2014 року помітне посилення підняття державою тем **репресій радянської епохи, Другої світової війни та боротьби за казахстанську державність**. Останні роки стало помітне зростання інтересу влади і громадськості до **дослідження періоду Ашаршилика (Голодомору)**.

Загальний огляд

Казахстан — євразійська країна, що географічно частково розташована в межах Східної Європи та переважно в Центральній Азії. Казахстан є найбільшою за площею та розміром економіки країною Центральної Азії, яка стала на

демократичний шлях розвитку після розпаду СРСР. Це багатонаціональна країна, населення якої станом на 2023 рік складало 19,5 млн осіб.⁴⁹¹

У країні проживає 124 національностей, найбільшими за кількістю з яких є казахи (70,7%), росіяни (15,2%), узбеки (3,3%), українці (1,9%), уйгурці (1,5%), німці (1,1%) та татари (1,1%). Усі інші національні меншини складають до 5% населення Казахстану (див. рис. 12).⁴⁹²

Рисунок. 12. Етнічні групи, що проживають у Казахстані, %.

Відповідно до Конституції та закону «Про мови», казахська мова є державною мовою (Основні законодавчі акти про мови в Республіці Казахстан⁴⁹³), що є мовою державного управління, законодавства, судочинства, діловодства та суспільних відносин на всій території держави. Згідно з переписом населення 2021 року, **99,6% казахстанців визнали казахську мову мовою своєї нації.**⁴⁹⁴

Наразі демографічна ситуація в країні характеризується відносно великою часткою дітей, молоді та працездатного населення середніх років. Майже 40% населення Казахстану — молодь віком до 25 років. Так у Казахстані діти до 14 років складають 29,4% населення, громадяни 65 років та старше — 8,2%, а **найбільшою є частка працездатного населення віком від 15 до 64 років (62,4%).**⁴⁹⁵

Згідно з даними Світового Банку⁴⁹⁶ показники коефіцієнта народжуваності в країні знаходяться на дуже високому рівні протягом усього періоду з 1988 по 2021 роки. Так на початку цього періоду значення коефіцієнта було на рівні 24,8 новонароджених на 1000 осіб. На межі століть динаміка дещо впала (14,92 новонароджених на 1000 осіб у 2000 році), проте починаючи з 10-х років 21 ст. знову спостерігається висхідна динаміка показника із середніми річними значеннями коефіцієнта, що перевищують 21 новонародженого на 1000 осіб. Станом на 2021 рік показники коефіцієнта народжуваності були зафіксовані на рівні 23,5 на 1000 осіб (див. рис. 13).

Рисунок. 13. Динаміка зміни коефіцієнта народжуваності та сальдо міграції в Казахстані, 1988 р., 2000 р., 2021 р.

⁴⁹¹ Kazakhstan - The World Factbook. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/kazakhstan/#people-and-society>

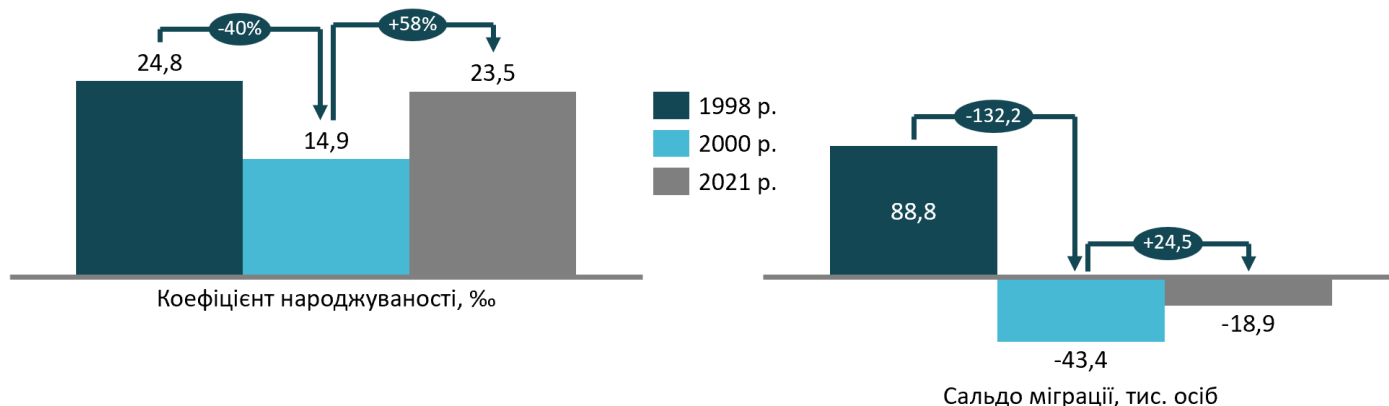
⁴⁹² 2021 Population Census Results. URL: <https://unecp.org/sites/default/files/2023-09/WS6BauzhanENG.pdf>

⁴⁹³ Қазақстан Республикасындағы тіл туралы Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 11 шілдедегі N 151 Заңы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151>

⁴⁹⁴ Дашборд по кратким итогам переписи населения 2021 года. URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/dashboards/28478/>

⁴⁹⁵ Згідно з Трудовим Кодексом Республіки Казахстан і Законом «Про пенсійне забезпечення громадян Республіки Казахстан» працездатним віком вважається вік від 16 до 61 року для жінок та від 16 до 63 років для чоловіків. Проте якщо особа уже здобула основну середню або загальну середню освіту, то вона може офіційно працювати з 15 років.

⁴⁹⁶ Birth rate, crude (per 1,000 people). Gender Data Portal. The World Bank. URL: <https://genderdata.worldbank.org/indicators/sp-dyn-cbrt-in>

Як свідчать статистичні звіти Світового Банку,⁴⁹⁷ якщо в 90-х роках минулого та на початку теперішнього століття (наприклад, -43,4 тис. осіб у 2000 році) сальдо міграції було негативним (лише в 1988 році показник був позитивним на рівні 88,7 тис. осіб), то з 2004 по 2013 роки значення показника відповідали позитивній динаміці в середньому на рівні 14,5 тис. осіб. Однак із 2014 року **кількість іммігрантів знову перевищує кількість емігрантів** у Казахстані. Станом на 2021 рік сальдо міграції було негативним на рівні -18,9 тис. осіб.⁴⁹⁸ Необхідно також зазначити, що через економічний бум, спричинений нафтовою галуззю, Казахстан усе більше покладається на трудових мігрантів, насамперед із Киргизстану, Таджикистану та Узбекистану, щоб заповнити дефіцит робочої сили в галузях промисловості. Водночас до повномасштабного вторгнення росії в Україну висококваліфіковані казахи продовжували емігрувати, переважно до росії, у пошуках вищої заробітної плати або подальшої освіти.⁴⁹⁹

Казахстан пройшов через тривалий період русифікації, оскільки територія сучасної держави була завойована Російською імперією ще у 18–19 столітті, а згодом увійшла до складу СРСР як союзна республіка. Протягом 1950-х і 1960-х років сільськогосподарська **програма «освоєння цілини» призвела до притоку поселенців** (переважно етнічних росіян, але також представників інших національностей), і на момент здобуття Казахстаном незалежності в 1991 році **етнічні казахи становили меншість**. Проте після розпаду Радянського Союзу немусульманські етнічні меншини переважно покинули Казахстан, у той час, як за національною **програмою репатріації близько мільйона етнічних казахів** повернулися на Батьківщину.⁵⁰⁰

Протягом тривалого часу Казахстан очолював Нурсултан Назарбаєв (президент з 1990 до 2019 рр.), період правління якого характеризувався корупцією і непотизмом, **збереженням значного впливу росії** через економічні, політичні й культурні канали, жорсткою цензурою, переслідуваннями опозиції, **культутом особи глави держави** (варто згадати лише перейменування столиці Астани на Нур-Султан на честь Назарбаєва у 2019 році) та іншим. Несподівана відставка Назарбаєва у 2019 році та прихід до влади **Касим-Жомарта Токаєва** розпочали період масштабних реформ у Казахстані. Зокрема, було зменшено роль президента на користь парламенту, розпочато розслідування корупційних схем епохи Н.Назарбаєва, збільшено незалежність судової системи, покращено ситуацію у сфері прав людини та багато іншого.⁵⁰¹

Основним стейкхолдером, що забезпечує формування та реалізацію політику у сфері національної ідентичності, є **Асамблея народів Казахстану (АНК)**, що була створена у 2008 році. У законі «Про Асамблею народів Казахстану» зазначено, що основним її завданням є **сприяння збереженню, відродженню і розвитку етнічних культур, мов і традицій народів Казахстану «на засадах рівноправності»**. На сесії АПК у 2008 році було сформульовано п'ять

⁴⁹⁷ World Development Indicators. World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

⁴⁹⁸ Net migration - Kazakhstan. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.NETM?end=2021&locations=KZ&start=1987>

⁴⁹⁹ CIA The World Factbook. Kazakhstan. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/kazakhstan/#people-and-society>

⁵⁰⁰ CIA The World Factbook. Kazakhstan. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/kazakhstan/>

⁵⁰¹ Svante E. Cornell, S. Frederick Starr and Albert Barro. Political and Economic Reforms in Kazakhstan Under President Tokayev. Institute for Security & Development Policy. November, 2021. URL: <https://isdsp.se/publication/political-and-economic-reforms-in-kazakhstan-under-president-tokayev/>

основних принципів, що сприяють створенню казахстанської моделі міжетнічної та міжконфесійної толерантності: єдність народу; національні цінності — толерантність і відповідальність; консолідуюча роль титульного етносу; етнічна, конфесійна, культурна та мовна різноманітність як головне багатство; держава створює умови для культурного розвитку мов.⁵⁰² До структур АНК належать **Будинки Дружби**, що здійснюють роботу у сфері культури та міжетнічної єдності,⁵⁰³ **Ради суспільної згоди**, що є майданчиками для діалогу для обговорення актуальних суспільних проблем,⁵⁰⁴ Республіканське громадське **об'єднання «Асамблея жастари»**, що займається підтримкою і розвитком молоді,⁵⁰⁵ та інші.

Попри тривалий період перебування в складі інших держав, казахам вдалося зберегти власну ідентичність, насамперед через елементи культури. Велике значення надається **політичній символіці** (степовий орел і вертикальна смуга з національним орнаментом на національному прапорі, шангирак (ділянка юрти, казахське житло) та міфічні коні на державному гербі), **державним пам'яткам і спорудам**, що уособлюють історію та духовні традиції казахського народу.⁵⁰⁶ Крім того, у країні відбувається **етноцентричний процес «казахізації»**, що прагне підняти титульну казахську національність до статусу головної через політику націоналізації, яка надає перевагу статусу місцевої мови та зменшення ролі інших груп, особливо значної меншини росіян, при владі. Враховуючи, що етнічні казахи були в меншості на момент розпаду СРСР, просування казахської етнічної приналежності є способом забезпечити виживання суверенного Казахстану проти потенційного російського ірредентизму на півночі країни.⁵⁰⁷ Водночас у політичному плані дискурс стосується бачення казахської нації, громадянство якої є інклюзивним. Казахстан не є нацією, побудованою навколо етнічних казахів, а є **нацією казахстанців**. Іншими словами, членство в нації базується не на етнічній приналежності, а на тих, хто виявився громадянином Республіки Казахстан після розпаду Радянського Союзу.⁵⁰⁸

У Казахстані все ще доволі сильною є **родоплемінна ідентичність**, що базується на поділі на **три жузи** (Старший Жуз, Середній жуз і Молодший жуз) — альянси або клани, що історично та територіально об'єднують декілька племен. Приналежність до жузу є важливою для казахів, що особливо посилилася після розпаду СРСР, адже в період соціально-економічних труднощів після розпаду СРСР племінна та жузова приналежність була **формою колективного захисту та підтримки**. Хоча й в радянський період, і в період правління Н.Назарбаєва робилися спроби розмити ідентичність за жузами, родоплемінна приналежність дотепер відіграє ключову роль у суспільстві казахів.⁵⁰⁹

Також останніми тенденціями у формуванні національної ідентичності в Казахстані є **зменшення ролі російської мови та культури**, особливо в північних регіонах, що межують із російською федерацією та історично є більш русифікованими. Натомість більшої ролі в країні надається вивченню **англійської мови**, що має сприяти встановленню ближчих економічних та інших зв'язків із західними державами; також популярності набуває

⁵⁰² Асамблея народу Казахстана. URL: <https://assembly.kz/ru/>

⁵⁰³ Дома Дружбы АНК. Ассамблея народа Казахстана. URL: <https://assembly.kz/ru/struktury-ank/doma-druzhby-ank/>

⁵⁰⁴ О работе Советов общественного согласия. Ассамблея народа Казахстана. URL: <https://assembly.kz/ru/struktury-ank/sovety-obshchestvennogo-soglasiya-ank/o-rabote-sovetov-obshchestvennogo-soglasiya/>

⁵⁰⁵ РОО «Ассамблея жастары». Ассамблея народа Казахстана. URL: <https://assembly.kz/ru/struktury-ank/rmo-zharasym-ank/>

⁵⁰⁶ Erlan Karin, Andrei Chebotarev. *The Policy of Kazakhization in State and Government Institutions in Kazakhstan*. URL: https://www.ide.go.jp/library/English/Publish/Reports/Mes/pdf/51_05.pdf

⁵⁰⁷ Laura L. Adams & Assel Rustemova. *Mass Spectacle and Styles of Governmentality in Kazakhstan and Uzbekistan*. *Europe-Asia Studies*. Vol. 61, No. 7, September 2009, 1249-1276. URL: <https://www.jstor.org/stable/27752347>

⁵⁰⁸ Rico Isaacs. *Nomads, warriors and bureaucrats: nation-building and film in post-Soviet Kazakhstan*. *Nationalities Papers*, 2015, Vol. 43, No. 3, 399-416, <http://dx.doi.org/10.1080/00905992.2013.870986>

⁵⁰⁹ Dossym Satpayev. *Identity politics in Kazakhstan: Tested by Transition*. Chatham House. November 27, 2019. URL: <https://www.chathamhouse.org/2019/11/kazakhstan-tested-transition/5-identity-politics>

китайська мова, що є закономірним наслідком зростання економічної співпраці між Казахстаном і КНР.⁵¹⁰ До того ж відбувається зближення Казахстану з тюркськими державами та сильніша **самоідентифікація казахів як представників тюркського народу**, що пов'язано з активізацією політики Туреччини в регіоні, просуванням концепції єдності тюркського світу та інституціоналізацією цього процесу через Організацію тюркських держав, у якій активну роль відіграє Казахстан.⁵¹¹

Таким чином, головними викликами для Казахстану сьогодні є **формування національної ідентичності на основі національної, а не етнічної приналежності** (нація казахстанців, а не казахів), **зменшення загрози власній ідентичності з боку росії в контексті потенційної безпекової загрози суверенітету й надмірного культурного впливу та визначення місця Казахстану в глобалізованому світі**, особливо з погляду зростання впливів інших держав, насамперед Китаю та Туреччини.

Політика щодо громадянства

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | У Казахстані політика щодо громадянства регулюється і контролюється кількома органами влади. **Органи внутрішніх справ Республіки Казахстан** займається реєстрацією та адмініструванням процедур надання громадянства, реєстрацією мігрантів, а також видачею паспортів та інших документів, що підтверджують громадянство. **Міністерство закордонних справ Республіки Казахстан** розробляє та затверджує правила прийому, оформлення та розгляду закордонними установами Республіки Казахстан заяв з питань громадянства, втрати та позбавлення громадянства та визначення належності до громадянства Казахстану. Законодавством щодо громадянства передбачається, що **президент Республіки Казахстан через Державно-правовий відділ адміністрації президента** має повноваження отримувати заяви на отримання громадянства. Президент ініціює створення **спеціальної комісії з питань громадянства** для попереднього розгляду заявок та обґрунтування заявника. Комісія вносить на розгляд президента рекомендації щодо кожної заявки. Президент ухвалює рішення про прийом у громадянство, його відновлення та позбавлення.⁵¹² **Міністерство юстиції Республіки Казахстан** відповідає за правове регулювання в галузі громадянства, включаючи розробку та виконання законодавства щодо громадянства, процедур набуття, позбавлення та втрати громадянства.

НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА | Політику щодо громадянства регулює закон «Про громадянство Республіки Казахстан». У громадянство Республіки Казахстан може бути прийнято:

- осіб, які постійно проживають на території Казахстану не менше 5 років; якщо особа одружена з громадянином Казахстану — строк проживання має бути не менше 3 роки;
- громадян колишніх союзних республік, які прибули з метою постійного проживання в Республіку Казахстан та мають одного з близьких родичів, який проживає на території країни Казахстан та її громадянином.⁵¹³

У громадянство Республіки Казахстан у спрощеному порядку може бути прийнято (за наявності підтверджуючих документів):

- **кандаси (етнічні казахи)**, які постійно проживають на території Республіки Казахстан на законних підставах, незалежно від терміну проживання. На практиці, отримати громадянство кандасам (етнічним казахам) доволі важко (див. «Політика щодо національних меншин»);

⁵¹⁰ Almash Seidikenova, Abdeljalil Akkari, and Aitkali Bakitov. Chapter 5 The Construction of Citizenship in Kazakhstan Between the Soviet Era and Globalization. Pp. 57-69. URL: https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/41756/1/2020_Book_GlobalCitizenshipEducation.pdf#page=65

⁵¹¹ Nurzhanat Ametbek. The Turkic Summit in Astana Launched the Turkic Era. ANKASAM. URL: <https://www.ankasam.org/the-turkic-summit-in-astana-launched-the-turkic-era/?lang=en>

⁵¹² Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы. URL: <https://www.gov.kz/legalacts/details/Z910004800?lang=kk>

⁵¹³ Ibid.

- **реабілітовані жертви масових політичних репресій, а також їх нащадки**, позбавлені або ті, що втратили громадянство без їхньої згоди, які постійно проживають на території Республіки Казахстан на законних підставах, незалежно від терміну проживання;
- **етнічні казахи, які навчаються у вищих навчальних закладах** Республіки Казахстан.⁵¹⁴

Також спрощений порядок отримання громадянства діє для громадян російської федерації, Білорусі й Киргизстану на одній із підстав договору між цими країнами:

- якщо заявник перебував у громадянстві Білоруської РСР, Киргизької РСР або РРФСР, народився або проживав на території Казахстану до 21 грудня 1991 року;
- за наявності в заявника близького родича, який постійно проживає на території Казахстану і є її громадянином.⁵¹⁵

Казахське законодавство не допускає подвійне громадянство. Згідно зі статтею 10 Конституції, прийняття громадянства іншої країни передбачає припинення казахського громадянства.

ІНШІ ПРОГРАМИ | З 2023 року в Казахстані введена **«Карта казаха»** («Ата жоли»). Метою впровадження карти «Ата жоли» є зміцнення зв'язків казахів за кордоном з історичною батьківщиною, збереження національних традицій, залучення в країну професіоналів та успішних бізнесменів казахського походження для реалізації їхнього потенціалу в Казахстані. Карта передбачає надання закордонним казахам посвідки на проживання терміном до 10 років і таких самих прав, як у громадян Республіки Казахстан (крім прямого та опосередкованого виборчого права), без втрати громадянства країни проживання. Наявність Карти казаха також дозволяє набутти громадянство Республіки Казахстан у спрощеному порядку.⁵¹⁶

Мовна політика

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | **Міністерство науки та вищої освіти** є ключовою інституцією у сфері мовної політики Казахстану. При міністерстві функціонує **Комітет мовної політики**, що відповідальний за формування, реалізацію та оцінку мовної політики держави, координацію навчально-методичної роботи, а також опікується питаннями перекладу алфавіту казахської мови на латинську графіку.⁵¹⁷ Додатково, Комітет підтримує профільну видавничу діяльність та впроваджує проекти, спрямовані на популяризацію вивчення казахської мови для громадян країни та іноземців та посилення корпусу мови.⁵¹⁸

Асамблея народів Казахстану бере участь у формуванні та реалізації державної політики щодо національної ідентичності, міжетнічних відносин та захисту мовного розмаїття.⁵¹⁹ Крім того, Асамблея проводить численні просвітницькі та дослідницькі проекти з метою популяризації та підвищення поваги до державної мови.⁵²⁰

Провідною науковою інституцією Казахстану, яка спеціалізується на систематичному вивченні казахської мови та вирішенні прикладних завдань у галузі казахського мовознавства й тюркології, є **Інститут мовознавства імені Ахмета Байтурсінова**. Серед основних напрямів наукової діяльності Інституту є розробка граматики й термінології

⁵¹⁴ Ibid.

⁵¹⁵ Беларусь Республикасының, Қазақстан Республикасының, Қырғыз Республикасының және Ресей Федерациясының арасындағы Азаматтық алудың оңайлатылған тәртібі туралы келісімді бекіту туралы. URL: <https://www.gov.kz/legalacts/details/Z990000017?lang=kk>

⁵¹⁶ 2023 жылдың шілдесінен бастап «Ата жолы» картасы іске қосылады. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/568500?lang=kk>

⁵¹⁷ Тіл саясаты комитеті. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/language/about?lang=kk>

⁵¹⁸ Тіл саясаты комитеті. Іске асырылып жатқан жобалар. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/language/projects/1?lang=kk>

⁵¹⁹ Қазақстан халқы Ассамблеясының қызметі. URL: <https://assembly.kz/ank/deyatelnost-assamblei-naroda-kazakhstan/>

⁵²⁰ Қазақстан халқы Ассамблеясының қызметі. Жобалар. URL: <https://assembly.kz/proekty/>

казахської мови, дослідження історії літературної казахської мови, підготовка та видання словників. Крім того, Інститут реалізує проекти, спрямовані на підвищення статусу казахської мови на міжнародному рівні.⁵²¹

ЗАКОНОДАВЧА ОСНОВА | Відповідно до Конституції 1995 року, казахська мова визнається єдиною державною мовою в Казахстані. Одночасно російська мова також отримала право використання в державних установах та органах місцевого самоврядування нарівні з казахською.⁵²² Пізніше до Конституції вносилися зміни з метою зміцнити статус казахської мови.⁵²³ **Закон «Про мови»** від 1997 року також підкреслює державний статус казахської мови. Згідно з ним, кожен громадянин зобов'язаний оволодіти казахською мовою, яка є «найважливішим чинником консолідації народу Казахстану». Крім того, як казахська, так і російська мови використовуються в судочинстві, Збройних Силах, правоохоронних органах, документації державних та приватних організацій, а також при укладенні угод. Реклама, візуальна інформація та комунікація зі споживачами також можуть здійснюватися як державною, так і російською мовами.⁵²⁴

Такі заходи на користь російської мови пояснюються, зокрема, прагненням підтримки політичної стабільності та уникнення конфліктів з етнічними росіянами та значною російськомовною частиною населення. Тодішній президент Нурсултан Назарбаєв послідовно проголошував політику поваги до прав усіх громадян.⁵²⁵

Освіта в Казахстані на всіх рівнях може здійснюватися як казахською, так і російською мовами — кожен громадянин має право вибирати мовне середовище для своїх дітей. Обидві мови є обов'язковими навчальними предметами й підлягають оцінці під час проведення підсумкової атестації учнів при здобутті середньої освіти.⁵²⁶ Однак, у країні спостерігається тенденція до вибору саме російських середніх шкіл, що може пояснюватися сприйняттям володіння російською мовою як способом отримання ширшого мовного та інтелектуального капіталу, досягнення соціального успіху та кращих перспектив на ринку праці, коли вибір казахської школи більше обумовлюється національним патріотизмом.⁵²⁷ Ще одним фактором, який впливає на вибір мови навчання, є недостатня доступність та низька якість підручників та інших навчальних матеріалів казахською мовою, особливо в галузі природничо-технічних наук.⁵²⁸

У сфері **телерадіомовлення** щотижневий обсяг програм казахською мовою за часом не повинен бути меншим за сумарний обсяг програм іншими мовами.⁵²⁹ Однак ці вимоги не поширилися на іноземні та онлайн ЗМІ, що створило простір для домінування мовлення російською.⁵³⁰ Нещодавнє законодавство, від липня 2023 року, встановлює вимоги до операторів **онлайн-платформ** (онлайн-видань, соціальних мереж, служб обміну миттєвими повідомленнями тощо) створювати можливості використання інтерфейсу казахською мовою. Крім того, відтепер оператори мають забезпечувати автоматичний переклад контенту на казахську мову та здійснювати модерацію контенту казахською.⁵³¹

⁵²¹ Ахмет Байтұрсынұлы атындағы тіл білімі институты. URL: <http://tbi.kz/>

⁵²² Қазақстан Республикасының Конституциясы. URL: https://www.akorda.kz/kz/official_documents/constitution

⁵²³ Melich, J., & Adibayeva, A. (2013). *Nation-Building and Cultural Policy in Kazakhstan*. In *Eurasian Multidisciplinary Forum, Proceedings*, Vol. 2.

⁵²⁴ Қазақстан Республикасындағы тіл туралы. URL: <http://law.gov.kz/client/#/doc/104462/kaz>

⁵²⁵ Yedgina, G., Dzhumabekov, D., Zuyeva, L., Dosova, B., Kozina, V. (2023). *Language Policy in Kazakhstan in the Context of World Practice*. *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics*, 17(1) 76-96. <https://doi.org/10.2478/jnmlp-2023-0004>

⁵²⁶ Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. *Білім туралы*. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>

⁵²⁷ Ahn, E. S., & Smagulova, J. (Eds.). (2016). *Language Change in Central Asia* (Vol. 106). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.

⁵²⁸ Terlikbayeva, N., & Menlibekova, G. (2021). *The Dynamics of Language Shift in Kazakhstan: Review Article*. *Journal of English Language Teaching and Applied Linguistics*, 3(2), 12–22. <https://doi.org/10.32996/jeltal.2021.3.2.2>

⁵²⁹ Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 18 қаңтардағы № 545-IV Заңы *Телерадио хабарларын тарату туралы*. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000545>

⁵³⁰ Aksholakova, A., & Ismailova, N. (2013). *The Language Policy of Kazakhstan and the State Language in Government Service*. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 93, 1580–1586.

⁵³¹ Қазақстан Республикасының Заңы 2023 жылғы 10 шілдедегі № 18-VIII ҚРЗ. *Онлайн-платформалар және онлайн-жарнама туралы*. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2300000018>

МОВНА ПОЛІТИКА | У 2001 році була затверджена Державна програма функціонування та розвитку мов у Республіці Казахстан на 2001-2010 роки. Серед основних завдань цієї програми були перехід діловодства у всіх державних установах та органах місцевого самоврядування на державну мову, організація безкоштовного навчання громадян казахській, забезпечення функціонування російської мови як офіційно вживаної та здійснення науково-лінгвістичної підтримки її функціонування.⁵³²

У 2007 році за ініціативою Президента була започаткована **політика тримовності** шляхом впровадження культурного проекту під назвою «Триєдність мов». Згідно із цим проектом, казахська мова є державною мовою, російська — мовою міжнаціонального спілкування, а англійська — мовою інтеграції у світову економіку та міжнародне співтовариство.⁵³³ Ця політика була закріплена в Державній програмі використання та розвитку мов на період із 2011 по 2020 рік.⁵³⁴ Слід відзначити, що в контексті цієї політики роль сприяння єдності різних соціальних та етнічних груп усередині держави відводиться саме російській мові, а не державній казахській.

Загалом, Державна програма 2011 року робить своїм фокусом **розвиток казахської мови**. Основними завданнями програми є покращення інфраструктури та методології навчання державної мови, підвищення її популярності та престижу вживання, а також удосконалення та систематизація лексичного фонду казахської мови. Також, згідно із цією програмою, державні службовці та працівники сфери надання державних послуг повинні пройти тестування за національною системою «Казтест» для підтвердження достатнього рівня володіння казахською мовою.⁵³⁵

Амбітною ініціативою є план **переходу казахського алфавіту з кирилиці на латинську графіку**, який у 2017 році затвердив Президент Назарбаєв. План передбачає підготовчий етап тривалістю півтора десятиліття, й очікується, що він буде реалізований до 2025 року.⁵³⁶ Реформа алфавіту обумовлена історичним контекстом і спрямована на модернізацію казахської мови та підвищення глобальної конкурентоспроможності Казахстану. Цей крок породив широку громадську дискусію щодо його доцільності, особливо з урахуванням складнощів, які він може створити для російськомовного населення країни.

Сучасна мовна політика в Казахстані значною мірою керується Державною програмою розвитку та функціонування мов на період 2020-2025 років. Однією з головних цілей цієї програми є вже раніше задекларований перехід латинську графіку, а також розширення міжнародне застосування казахської мови. Крім того, програма спрямована на **посилення ролі державної мови як мови міжетнічного спілкування**, що передбачає розширення використання казахської в освіті, комунікаціях та сфері обслуговування, а також підвищення рівня володіння казахською мовою в організаціях державного сектора.⁵³⁷

Освітня політика

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Міністерство освіти та науки Республіки Казахстан відповідає за розробку та впровадження основних стратегій, програм та законодавства в галузі освіти та науки. Основними завданнями Міністерства є розвиток освіти та науки в країні, забезпечення доступності високоякісної освіти для всіх громадян, підвищення якості навчального процесу. Від імені **Президента Казахстану** можуть оголошуватися національні освітні програми (наприклад, програма стипендій «Болашак»). **Республіканська комісія з підготовки кадрів за**

⁵³² Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U010000550>

⁵³³ Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2007 жылғы 28 ақпан. URL:

https://akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2007-zhylqy-28-akpan

⁵³⁴ Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011 –2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы. URL:

<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1100000110>

⁵³⁵ Қарағанды облысының әкімдігі. Қазтест. URL: <https://www.qov.kz/memleket/entities/karaqanda/press/article/details/86508?lang=kk>

⁵³⁶ Қазақ тілі әліпбиін кириллицадан латын графикасына көшіру туралы. URL: https://www.akorda.kz/kz/legal_acts/decrees/kazak-tili-alipbiin-kiirillicadan-latyn-grafikasyna-koshiru-turaly

⁵³⁷ Қазақстан Республикасындағы тіл саясатын іске асырудың 2020 –2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900001045>

кордоном є консультативно-дорадчим органом при Президентові Республіки Казахстан і реалізує заходи з питань міжнародної стипендії Президента Республіки Казахстан «Болашак». Завдання Республіканської комісії включають затвердження стратегії підготовки кадрів за кордоном, ухвалення рішень щодо присудження та умов міжнародної стипендії «Болашак», визначення пріоритетних спеціальностей, обмежень стипендій та координацію трудового посередництва для випускників програми. Республіканська комісія тісно співпрацює з Міністерством освіти та науки. **Національна академія освіти імені Я. Алтинсарина** — головна освітня установа, яка відповідає за підготовку вчителів, педагогічних кадрів та проведення наукових досліджень у сфері освіти. **Міністерство трудових і соціальних відносин** — відповідає за розвиток системи професійної освіти та підготовки кваліфікованих кадрів. **Місцеві органи влади** (обласні, районні та міські влади) здійснюють виконання освітньої політики на місцевому рівні, забезпечуючи реалізацію цілей і завдань, визначених центральними органами влади.

СИСТЕМА ОСВІТИ | Система освіти в Казахстані має наступну структуру: (1) дошкільна освіта для дітей віком від 3 до 6 років (не обов'язкова); (2) початкова освіта — триває 4 роки (від 6 до 10 років); (3) основна середня освіта — включає 5-9 класи; (4) старша середня освіта (ліцеї, гімназії, коледжі) — триває 2-3 роки; (5) вища освіта — доступна в університетах, академіях та інших вищих навчальних закладах. Студенти можуть отримати бакалаврську, магістерську або докторську освіту.

ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ | Стратегія «Казахстан 2050» проголошує курс на розвиток доступної та якісної освіти.⁵³⁸ Пріоритетними напрямками, які наразі в процесі впровадження, є:

- розвиток обов'язкової дошкільної освіти через реалізацію програми «Балапан», яка спрямована на вирівнювання стартових можливостей казахських дітей, відкриття нових дитячих садків та мініцентрів,⁵³⁹
- розвиток системи інженерної освіти та сучасних технічних спеціальностей із присвоєнням сертифікатів міжнародного зразка, що спрямовано на максимальне задоволення поточних та перспективних потреб національної економіки;
- створення спеціалізованих закладів науково-дослідної діяльності та прикладної освіти по всій країні з урахуванням регіональних особливостей;
- законодавчо закріпити обов'язкову виробничу практику на підприємствах, починаючи з другого курсу навчання у ВНЗ;
- модернізація методик викладання та розвиток системи доступної дистанційної освіти.

Загалом, порівняно з попередніми роками, Казахстан слідує стратегічним цілям та досягає значного прогресу в забезпеченні загального доступу до початкової та неповної середньої освіти. Однак, результати міжнародних опитувань показують, що майже дві третини студентів із Казахстану завершують навчання, не опанувавши базових навичок, необхідних для досягнення успіху, і що успішність учнів стає дедалі нерівною.⁵⁴⁰ Президент Казахстану проголошує «загальний культ освіти», що освіта — «найбільш фундаментальний чинник успіху в майбутньому» й що «у системі пріоритетів молоді освіта має стояти першим номером».⁵⁴¹

У Казахстані існують державні освітні програми, спрямовані на розвиток національної ідентичності в школярів і студентів. Однією з таких програм є «**Духовне Відродження**» («Рухані Жаңғыру»), запущена президентом Нурсултаном Назарбаєвим у 2017 році. Ця програма орієнтована на зміцнення національної самосвідомості, виховання патріотизму та розвиток культурно-історичного досвіду серед молоді. Програма охоплює вивчення історії, культури, мови та традицій Казахстану в школах та ВНЗ, розробку спеціальних навчальних програм та

⁵³⁸ Стратегія «Казахстан-2050». URL: <https://primeminister.kz/assets/media/strategiya-kazakhstan-2050.pdf>

⁵³⁹ Балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамтамасыз ету жөніндегі 2010 - 2020 жылдарға арналған "Балапан" бағдарламасын бекіту туралы. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P100000488>

⁵⁴⁰ OECD. Developing a national assessment that supports Kazakhstan's education goals. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/education/developing-a-national-assessment-that-supports-kazakhstan-s-education-goals_1c4ed074-en

⁵⁴¹ Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы. URL: https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-qlavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennoogo-soznaniya

матеріалів для виховання патріотизму та національної самосвідомості, підтримка досліджень та проектів, спрямованих на вивчення та збереження культурно-історичної спадщини Казахстану.

ПРОГРАМИ ПІДТРИМКИ ВІД ДЕРЖАВИ | У Казахстані діє програма «Болашак». Основна її мета в тому, щоб дати можливість казахстанським студентам здобути високоякісну освіту за кордоном у провідних університетах світу, а також отримати кваліфікованих кадрів та фахівців для пріоритетних секторів економіки Казахстану. Після закінчення навчання випускники зобов'язані повернутися до Казахстану і працювати принаймні певний час у різних галузях економіки, науки або громадського сектору. Учасники програми отримують фінансову підтримку на навчання, а також покриття витрат на проживання та інші витрати під час перебування за кордоном.⁵⁴²

Військово-патріотичне виховання

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Міністерство оборони Республіки Казахстан відповідає за розробку та впровадження стратегічних напрямків військово-патріотичного виховання. Наприклад, Міністерство розробило Концепцію військово-патріотичного виховання молоді до 2030 року. Міністерство освіти та науки Республіки Казахстан відповідає за включення питань військово-патріотичного виховання до освітньої програми, підготовку відповідних навчальних матеріалів та забезпечення проведення військово-патріотичних заходів у навчальних закладах. Також Міністерство має за собою функцію підтримки проектів, що організовуються молодіжними організаціями. Міністерство культури та спорту Республіки Казахстан сприяє впровадженню військово-патріотичного виховання через організацію спортивних заходів, культурних подій та інших активностей, спрямованих на підтримку воєнної та патріотичної тематики. Асамблея народів Казахстану, яка очолюється Президентом Казахстану, проводить зустрічі з представниками молодіжних організацій та сприяє проведенню різних просвітницьких проектів та ініціатив для молоді.⁵⁴³

КОНЦЕПЦІЯ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ | На сьогодні в Казахстані відсутній системний і сучасний підхід у сфері військово-патріотичного виховання. Саме тому у 2023 році постановою уряду Казахстану затверджено Концепцію військово-патріотичного виховання молоді до 2030 року.⁵⁴⁴ Концепція передбачає:

- створення республіканської та регіональних координаційних рад з військово-патріотичного виховання молоді;
- відкриття військово-патріотичних клубів у загальноосвітніх установах, при військових частинах та установах;
- відкриття військово-патріотичних класів «Жас сарбаз» у загальноосвітніх закладах;
- відкриття гуртків «Смарт сарбаз» у спеціалізованих школах та технічних коледжах;
- створення на базі будинків молоді та Асамблеї народу Казахстану гуртку «Жас сарбаз»;
- проведення навчально-методичних зборів фахівцями, залученими до розвитку військово-патріотичного виховання в рамках проведення республіканського збору «Айбин» та інших заходів.

Концепція орієнтована на молодь. У документі наголошується, що реалізація основних напрямів концепції дозволить розв'язати проблеми не лише військово-патріотичного, а й педагогічного, соціального та морального характеру, забезпечити розвиток у молоді зацікавленого ставлення до військової служби, готовності до виконання функції захисту Казахстану.⁵⁴⁵ Концепція передбачає розширення спільної діяльності державних органів і громадських об'єднань. Очікується, що до 2030 року в країні зокрема буде наявне військово-патріотичне виховання на всіх рівнях освіти та у всіх соціальних групах, а також підвищиться рівень задоволеності молоді політикою, що реалізується в країні.

⁵⁴² Болашақ - Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың қаулысымен құрылған халықаралық білім стипендиясы. URL: <https://bolashak.gov.kz/kz>

⁵⁴³ Жобалар. Қазақстан халқы Ассамблеясы. URL: <https://assembly.kz/ru/proekty/>

⁵⁴⁴ Жастарға әскери-патриоттық тәрбие берудің 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300001039>

⁵⁴⁵ Ibid.

МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ | У Казахстані існують різні молодіжні організації, які займаються військово-патріотичним вихованням і сприяють вихованню молоді в дусі патріотизму, готовності до захисту країни та розвитку національної свідомості.

Республіканський військово-патріотичний рух «Жас Сарбаз» об'єднує понад 7000 військово-патріотичних клубів, які діють на базі закладів середньої і вищої освіти, інші 100 — перебувають при військових частинах. До нього також входять класи «Жас сарбаз» та гуртки «Smart Sarbaz», де займаються понад 230 000 вихованців.⁵⁴⁶

«Айбин» — це військово-патріотична молодіжна організація в Казахстані, яка пропагує цінності військової служби, патріотичної поведінки та відданості рідній країні через проведення військово-патріотичних заходів, тренувань та соціальних ініціатив. «Айбин» співпрацює з урядовими та громадськими структурами для забезпечення ефективного впровадження політики військово-патріотичного виховання в Казахстані. Організація проводить щорічний збір молоді. Такий захід у 2023 році зібрав молодих людей з усіх регіонів Казахстану: вихованці військово-патріотичних клубів Збройних сил, інших військ та військових формувань, Військового коледжу Міністерства оборони, республіканських військових шкіл, обласних військових шкіл-інтернатів, які пройшли конкурсний відбір. Окрім проведення змагань та естафет з військово-спортивних видів спорту, відбулася виставка військової техніки, виставка культурних та національних досягнень, зустрічі з ветеранами та відомими особами. Вік конкурсантів — від 14 до 17 років.⁵⁴⁷

Молодіжна організація «Жас Улан» — громадська військово-патріотична організація дітей та підлітків Республіки Казахстан, створена з ініціативи колишнього президента М.О.Назарбаєва. Була створена з метою підготовки молоді до військової служби та розвитку національного патріотизму, тому організація активно співпрацює з урядовими та військовими структурами Казахстану. Організація має багаторівневу структуру, органи управління, символіку. «Жас Улан» працює над вихованням молоді в дусі казахського патріотизму та повагою до національних цінностей та символів. До старшої ланки приймаються учні 5–10 класу, а до молодшої ланки — учні 1–4 класу, які за власною згодою бажають стати членами і зробити свій внесок у розвиток організації. За успіхи члени організації отримують заохочення, нагороди за успіхи та особливі досягнення в реалізації програми «Жас Улан»: грамоти, дипломи, путівки до оздоровчих і літніх таборів, «Золота Книга «Жас Улан» тощо. Члени організації мають свої обов'язки, зокрема: поважати державні символи Республіки Казахстан, бути прикладом у навчанні і громадських справах, берегти суспільну власність, бути взірцем культурної поведінки, вести та пропагувати здоровий спосіб життя, поважати старше покоління та піклуватися про молодших.⁵⁴⁸

«Жас Отан»/«Жастар рухи» — молодіжне крило казахстанської партії «Аманат». Організація має розгалужену мережу в містах, ВНЗ і підприємствах по всій країні. Членство в організації індивідуальне та добровільне. Вступити до неї можуть казахстанці від 16 років. Керівним органом є центральна рада, до якої входять депутати Парламенту Казахстану, представники органів влади всіх рівнів, лідери молодіжних НУО, молоді спортсмени та діячі культури.⁵⁴⁹ Місія організації — консолідація молоді Казахстану на основі платформи політики президента країни з метою «модернізаційного ривка в розвитку країни».⁵⁵⁰ Одне із завдань організації — рекрутування і підготовка молодих лідерів, здатних стати кадровим поповненням для правлячої партії та державних органів влади. Цей напрям називається «Молодіжний кадровий резерв».⁵⁵¹ «Жас Отан» підтримує і реалізує проекти для молоді: від

⁵⁴⁶ "Жас сарбаз" республикалық әскери-патриоттық қозғалысы жас патриоттармен толықты. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/press/news/details/427533?lang=kk>

⁵⁴⁷ Қатардағы қонақжайлық: Миллиардтаған сомаға келісімшарттар және аса құнды қылыш. URL: https://www.inform.kz/ru/mezhdunarodnyy-voenno-patrioticheskiy-sbor-molodezhi-aybyn-2023-startoval-v-spasseke_a4080230

⁵⁴⁸ Біріңғай балалар мен жасөспірімдер ұйымы "ЖАС ҰЛАН". URL: https://b148.sko.agartu.kz/jas_ulan/?lang=kz

⁵⁴⁹ «Жастар Рухы» Жастар қанаты. URL: <https://jastarruhy.kz/>

⁵⁵⁰ «ЛОЯЛЬНОСТЬ И ПРЕДАННОСТЬ МОГУТ ОЦЕНИТЬ НАВЕРХУ»: ЧЕМ ЗАНИМАЕТСЯ «ЖАС ОТАН» И ДЛЯ ЧЕГО МОЛОДЕЖЬ ВСТУПАЕТ В ПАРТИЮ. URL: <https://masa.media/ru/site/loyalnost-i-predannost-moqut-otsenit-naverkhu-chem-zanimaetsya-zhas-otan-i-dlya-chemo-molodezh-vstupayet-v-partiyu>

⁵⁵¹ "Жас Отан" — "Нұр Отан" партиясының жастар қанаты. URL: <https://jasotan.kz/>

пропаганди патріотичних цінностей, розвитку соціальних ініціатив до підтримки молодіжного підприємництва. Проводиться молодіжний освітній інноваційний табір – можливість для молоді організувати дискусійний майданчик між представниками державних структур, бізнесу та молоді. Також є конкурс інноваційних проєктів «Nurintech», метою якого є визначення найбільш перспективних інновацій та технологій для забезпечення сталого зростання економіки країни. «Жас Отан» має і військово-патріотичний напрям виховання для молоді від 16 до 27 років. Завданнями проєкту «Qaisar» є ознайомлення молодого покоління з професією військовослужбовця та тонкощами військової служби, формування навичок швидкої реакції в нестандартних ситуаціях, інтерпретація перспектив для молоді після проходження військової служби. Також до визначних дат проводяться ігри й турніри.⁵⁵²

Організації скаутингу не мають популярності в Казахстані.

Культурна політика

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Міністерство культури та інформації є ключовою інституцією у сфері культури. При міністерстві функціонує Комітет культури, що здійснює міжвідомчу координацію у сферах культури, охорони та використання об'єктів історико-культурної спадщини, театру, музичного мистецтва, кінематографії та музейної діяльності.⁵⁵³ Комітет архівів, документації та книжкової справи, своєю чергою, координує діяльність у сферах видавничої діяльності та літератури.⁵⁵⁴

Казахський науково-дослідний інститут культури є одним з основних наукових установ, що займається глибоким системним аналізом культурної та мистецької спадщини Казахстану, відповідно до концепції культурної політики Республіки. Інститут приділяє значну увагу аналізу культури кочівництва, анімалістичного культурного коду і традиційних ремесел. Наукові проєкти інституту супроводжуються видавничою діяльністю і випуском документальних фільмів. Додатково, у 2018 році Інститут розробив Карту віртуальних 3D-турів по Казахстану, яка охоплює об'єкти історико-культурної спадщини країни. Місія установи включає сприяння інтеграції країни до світового культурного контексту, що втілюється шляхом кооперації із відомими закордонними організаціями.⁵⁵⁵

Міжнародний центр зближення культур є державною установою, яка слугує своєрідною платформою задля міжнародного співробітництва та взаємодії між різними етнічними й релігійними спільнотами. Діяльність центру включає проведення наукових досліджень і втілення культурно-просвітницьких ініціатив, спрямованих на вивчення культурних традицій, звичаїв та вірувань народів регіону. Установа активно співпрацює з ЮНЕСКО, зокрема в рамках проєкту «Шовковий шлях».⁵⁵⁶

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В СФЕРІ КУЛЬТУРИ | Після отримання незалежності Казахстану, новий уряд визначив одним із пріоритетів відновлення культурних традицій країни та повернення до казахських коренів. При цьому влада акцентувала на мультикультурному характері держави.

У 1998 році була започаткована **державна програма «Відродження історичних центрів Шовкового шляху, збереження та спадкоємний розвиток культурної спадщини тюркомовних держав, створення інфраструктури туризму»**. Проєкт мав на меті вивчення кочівницької та осіло-землеробської культур, міграційних процесів та інших аспектів етнокультурного життя на території Євразії, охоплюючи питання ідеології, релігії, ритуалів і мистецтв. Програма включала консервацію, реставрацію та музеєфікацію пам'яток історії та культури, пов'язаних із Шовковим

⁵⁵² «QAISAR» әскери-патриоттық жобасы. URL: <https://jastarruhy.kz/projects/35-%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82-%C2%ABqaisar%C2%BB.html>

⁵⁵³ Мәдениет комитеті. Жалпы ақпарат. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/culture/about?lang=kk>

⁵⁵⁴ Құжаттама және кітап ісі комитеті. Жалпы ақпарат. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/archive/about?lang=kk>

⁵⁵⁵ Казахський науково-дослідний інститут культури. Про інститут. URL: <https://cultural.kz/ru/institute/view?id=95>

⁵⁵⁶ Державний музей «Центр зближення культур» 2022 рік. URL: <http://www.icrc.kz/uploads/pdf/178f2cfd7f40d513cc0124a612fe1fbd.pdf>

шляхом, а також створення інститутів культури для збереження традиційного мистецтва.⁵⁵⁷ Кілька об'єктів було включено до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Як наслідок, локації Шовкового шляху стали популярними туристичними маршрутами як у Казахстані, так і за його межами.⁵⁵⁸ До сьогодні держава продовжує підтримувати ініціативи щодо розвитку територій, пов'язаних із Шовковим шляхом.

З 2004 року розпочалася реалізація **державної програми «Культурна спадщина»**, яка спочатку була запланована на період 2004-2006 років, але згодом була продовжена до 2011 року. Метою програми стало вивчення, відновлення та збереження історико-культурної спадщини Казахстану, а також відродження історико-культурних традицій та просування культурного надбання країни за кордоном. У рамках програми проведено значну кількість заходів, зокрема реставраційні роботи пам'ятників історії та культури, археологічні дослідження та науково-дослідні експедиції, які містять вивчення культурних процесів не лише в межах Казахстану, а й за його межами. Також було видано понад п'ятсот книг, створено розгалужену мережу музеїв та меморіалів, а також відновлено фонозаписи видатних виконавців традиційної музики. Важливим аспектом програми стало випускнення Антології казахської традиційної музики та створення документальних фільмів про важливі історичні місця та культурну спадщину. Щорічно проводилося близько 200 заходів з популяризації культурної спадщини усередині країни та за її межами.⁵⁵⁹

У 2010 році Казахстан прийняв **Доктрину національної єдності**, яка відзначається своєю формулою державної політики ідентичності під назвою «Єдність — через різноманіття». Одним із принципів цієї Доктрини є залучення громадян країни до єдиних духовно-культурних цінностей та традицій казахстанського суспільства за умови збереження культурної самобутності всіх етнічних груп.⁵⁶⁰ Для реалізації цілей Доктрини був розроблений і затверджений план заходів.⁵⁶¹

У 2014 році була прийнята **«Концепція культурної політики»**, яка стала ключовим стратегічним документом у сфері та передбачала реалізацію до 2030 року. Основними завданнями концепції було формування нового казахстанського патріотизму та стійкої системи цінностей, створення та популяризація національної символіки й національних брендів, а також збереження, вивчення та популяризація історико-культурної спадщини. До пріоритетних напрямків культурної політики Казахстану було віднесено розвиток і популяризацію творчих і культурно-туристичних кластерів, а також збереження етнічного різноманіття та зміцнення національної ідентичності та єдності народу на засадах громадянства.⁵⁶²

У 2016 році Асамблея народу Казахстану ухвалила **Патріотичний акт «Мәңгілік Ел»**, ініційований тодішнім президентом Н. Назарбаєвим. За його словами, «Мәңгілік Ел» втілює мрію про вічність народу.⁵⁶³ Ця ідея охоплює сім ключових цінностей, серед яких «Спільність історії, культури та мови», що включає прагнення примножувати культурне різноманіття народу Казахстану.⁵⁶⁴

У 2017 році Казахстан розпочав **програму «Рухани жаңғыру»** з метою зміцнення духовних і культурних цінностей громадян. Ця програма включає кілька проектів, серед яких проект «100 нових облич», який щорічно презентує

⁵⁵⁷ "Жібек жолының тарихи орталықтарын қайта өркендету, түркі тілдес мемлекеттердің мәдени мұрасын сақтау және сабақтастыра дамыту, туризм инфрақұрылымын жасау" атты Қазақстан Республикасының Мемлекеттік бағдарламасы туралы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U980003859>

⁵⁵⁸ Асилханова Асель Ержанівна, & Гізатжанова Ажар Гізатжанівна (2016). Відродження Великого Шовкового шляху як одне з напрямків розвитку туризму в Казахстані. *World science*, 2 (9 (13)), 39-42.

⁵⁵⁹ Державна програма "Мәдени мұра". URL: <http://tarih-beqalinka.kz/ru/history/independent/history/page3395/>

⁵⁶⁰ Қазақстанның Ұлт бірлігі доктринасы. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30501158&doc_id2=34284462

⁵⁶¹ Қазақстанның ел бірлігі доктринасын іске асыру жөніндегі 2010 жылға арналған іс-шаралар жоспарын бекіту туралы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P100000468>

⁵⁶² Қазақстан Республикасының мәдени саясатының тұжырымдамасы туралы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000939>

⁵⁶³ Виступ Державного секретаря Республики Казахстан Гульшари Абдикаликовой на заседании Рады Асамблеі народу Казахстану Акмолінської області. URL: https://www.akorda.kz/ru/secretary_of_state/secretary_of_state_speeches/vystuplenie-gosudarstvennogo-sekretarya-respubliki-kazahstan-gulshary-abdykalikovoї-na-zasedanii-soveta-assamblei-naroda-kazahstana-akmolins

⁵⁶⁴ Патріотичний акт – «Мәңгілік Ел». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36637518&pos=5;-109#pos=5;-109

історії людей із різних регіонів країни, різного віку та національностей, які позиціонуються як приклади для інших громадян. Ще один проект, «Сакральна географія Казахстану», націлений на символічні сакральні та культурно-історичні засади країни.⁵⁶⁵ У 2021 році програма «Рухани жаңғыру» отримала продовження, зберігаючи свою основну мету — збереження національного коду, відродження культурної ідентичності, просування національних цінностей та традицій, а також підвищення культурного рівня та духовності суспільства. Нова програма акцентує на відкритті нових можливостей для молоді та підтримку їхніх ініціатив. Крім того, програма передбачає заходи з популяризації державної мови, казахізації популярних анімаційних та пізнавальних каналів, а також збільшення кількості культурних продуктів казахською мовою.⁵⁶⁶ Однак, у 2023 році програма була призупинена через брак ефективності та проблеми з фінансуванням.⁵⁶⁷

У березні 2023 року була ухвалена **оновлена Концепція культурної політики** на період до 2029 року. Ця концепція ставить перед собою завдання забезпечити збереження та популяризацію історико-культурної спадщини на міжнародному рівні. Однією з ключових задач є розширення представництва казахстанської культури в списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО, додавши до нього щонайменше 20 нових елементів. Також ця державна політика передбачає збільшення кількості фільмів, вистав та інших видів мистецтва, які відображають казахську тематику. Крім того, приділяється увага підтримці традиційних казахських ремесел.⁵⁶⁸

Держава підтримує розвиток національної культури через проведення різноманітних **конкурсів і вручення премій**. Наприклад, у рамках програми «Розвиток ремесел і відродження народного декоративно-прикладного мистецтва» вже з 2006 року проходить конкурс і фестиваль, що спрямований на популяризацію продукції казахських ремісників.⁵⁶⁹ Також у 2012 році був започаткований конкурс «Казахський народний епос. Історія та традиції казахського народу», який сприяє розвитку художньої свідомості як проєкції національної ідентичності. У 2016 році був оголошений Національний конкурс на створення творів живопису і скульптури, присвячених історії казахського народу «Незалежність, заповідана предками», метою якого було нове осмислення історії країни.⁵⁷⁰ Крім того, держава проводить щорічну національну літературну премію «Айбоз», призначену для визнання талановитих письменників, видавців, драматургів та перекладачів.⁵⁷¹

ДЕРЖАВНІ СВЯТКУВАННЯ | У Казахстані відзначають три основних **національних свята**, які часто супроводжуються масовими заходами: День республіки (день проголошення суверенітету Казахської РСР), День незалежності (вшанування офіційного проголошення незалежності, приурочене до грудневого повстання 1986 року) і Навруз. День незалежності зазвичай акцентується на громадянській нації, тоді як День Республіки та Навруз дещо більше зосереджені на символах етнічної казахської спадщини. Крім того, 1 травня в Казахстані відзначається День єдності народів, який став днем святкування мультикультуралізму.⁵⁷² **Святкування Науризу було відновлене в 1991 році** після його заборони в радянський період із метою підризу національної ідентичності. 2009 року відбулося включення Наврузу до репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО.⁵⁷³

⁵⁶⁵ *Болашаққа бағдар – «рухани жаңғыру» бағдарламасы*. URL: <https://official.satbayev.university/kk/university/roukhani-zhangyru->

⁵⁶⁶ «Ұлттық рухани жаңғыру». Аида Балаева ұлттық жобаның негізгі бағыттары туралы баяндады. URL: <https://primeminister.kz/news/reviews/ulttyk-ruhani-zhangyru-aida-balaeva-ulttyk-zhobany-negizgi-bagyttary-turaly-bayandady-2191742>

⁵⁶⁷ "Ефективності немає". У МІОП пояснили скасування національного проєкту. URL: <https://informburo.kz/novosti/effektivnosti-net-v-mior-obyasnili-uprazhnenie-nacionalnoqo-proekta-ulttyg-ruxani-zangyru>

⁵⁶⁸ *Қазақстан Республикасы мәдени саясатының 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы*. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000250>

⁵⁶⁹ *Союз ремісників Казахстану. Фестиваль*. URL: <https://crafts.kz/kiizfest.html#fest>

⁵⁷⁰ Kulsariev A. T., Sultanova M. E., Shaigozova Zh. N. (2018) *Folklore and Identity: History, Memory and Myth-Making in the Modern Visual Culture of Kazakhstan*, *News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Series of Social and Human Sciences*, 5 (321): 19-25.

⁵⁷¹ *Ұлттық Әдеби Сыйлығының «АЙБОЗ»*. Жалпы Ережелері. URL: <https://aiboz.kz/%20aiboz-lty-debi-syilyyny-zhalpy-erezheler.html>

⁵⁷² Adams, L. L., & Rustemova, A. (2009). *Mass Spectacle and Styles of Governmentality in Kazakhstan and Uzbekistan*. *Europe-Asia Studies*, 61(7), 1249–1276. <http://www.jstor.org/stable/27752347>

⁵⁷³ Musatayeva Ф. М. (2022).

Також, починаючи з років незалежності, у країні відзначають **річниці відомих казахських культурних і політичних діячів**. Держава організовує заходи, спрямовані на вшанування внеску цих осіб у розвиток країни та збереження національної самобутності. Велика увага приділяється вшануванню **Абая Кунанбаєва** — основоположника сучасної казахської писемної літератури. Наприкінці 2020 року відбулося 175-річчя від дня народження Абая, визнане «Днем Абая». У цей день було проведено близько 500 заходів, включаючи встановлення пам'ятників та переіменування населених пунктів, культурних установ, шкіл та вулиць на його честь. Також щорічно в містах Казахстану й за кордоном відбуваються пам'ятні церемонії, присвячені дню народження цього видатного діяча.⁵⁷⁴

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КІНЕМАТОГРАФІ | Держава активно інвестує в **казахське кіно**, фінансуючи державну кінокомпанію «Казахфільм» і сприяючи розвитку казахського кінематографа. Деякі найвідоміші фільми, такі як «Кочівник» і «Військо Мин Бала», розповідають про історичні події боротьби Казахстану проти монгольського ярма, прищеплюючи почуття єдності, патріотизму та героїзму серед етнічних казахів. Інші фільми, такі як «Мустафа Шокай» і «Небо мого дитинства», спрямовані на конструювання та переосмислення конкретних героїв і характеристики казахської національної ідентичності. Ще одна з провідних ідей казахського кіно — це просування громадянської концепції національної ідентичності. Фільми, наприклад «Старий», відображають вплив кочового минулого, степу та розташування на Шовковому шляху на казахський народ, підкреслюючи дружелюбність, толерантність та гостинність як національні риси. Ця ідея також простежується у фільмах «Подарунок Сталіну» й «Земля обітована», які переосмислюють примусове переселення різних національностей до Казахстану в 1930-х і 1940-х роках, показуючи, що різні етнічні групи можуть жити в гармонії та єдності перед загрозою радянських репресій.⁵⁷⁵

КУЛЬТУРНІ ТРЕНДИ | У публічному просторі, з часу здобуття незалежності держави, помітна поступова **зміна радянської архітектури** на споруди, які відображають історію та культуру Казахстану. Наприклад, в Астані та Алматі можна помітити скульптурні та архітектурні пам'ятки, що ілюструють драматичні моменти та картини з історії та культурного життя Казахстану.

Помітний фокус державних зусиль на просуванні **неономадської культури** як способу підтвердження культурних традицій казахів народу як нащадків кочівників. У сучасному Казахстані номадизм використовується як територіальний бренд для розвитку автентичного туризму в країні.⁵⁷⁶

ВІДРОДЖЕННЯ РОЛІ РЕЛІГІЇ | У період незалежності відбувається **зростання ролі релігії** в суспільстві Казахстану, що співпадає із загальними тенденціями в Центральній Азії. Хоча в країні визнається рівність усіх релігій, а державна влада є світською, за даними Духовного управління мусульман Казахстану, близько **70% населення вважають себе мусульманами**. Другою за чисельністю релігією в країні є християнство (переважно православне), яке сповідує 24,8% населення.⁵⁷⁷ Відродження ісламу відбувалося в тому числі за **активної підтримки арабських держав**, які спонсорують курси з вивчення Корану, історії ісламу та арабської мови, а також будівництво мечетей у Казахстані.⁵⁷⁸

Особливістю Казахстану є те, що в країні зберігається доісламське вірування — **тенгріанство**, яке часто розглядається як стародавня релігія всіх казахів, киргизів та інших монголо-тюркських кочових народів Центральної Азії. Це язичницька релігія, що заснована на вірі в єдиного творця (**Тенгрі**), до якого переважно зверталися в часи незгод. Крім того, доволі сильною є віра в **духів предків**, до яких також зверталися за допомогою. При цьому

⁵⁷⁴ Musatayeva Ф. М. (2022). Commemorative policy in Independent Kazakhstan. Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Historical Sciences. Philosophy. Religious Studies Series., 141(4), 202–217. <https://doi.org/10.32523/2616-7255-2022-141-4-202-217>

⁵⁷⁵ Isaacs, R. (2015). Nomads, warriors and bureaucrats: nation-building and film in post-Soviet Kazakhstan. Nationalities Papers, 43(3), 399–416. doi:10.1080/00905992.2013.870986

⁵⁷⁶ Guillaume Tiberghien (2020) Neo-nomadic Culture as a Territorial Brand for 'Authentic' Tourism Development in Kazakhstan, Europe-Asia Studies, 72:10, 1728-1751, DOI: 10.1080/09668136.2020.1776842

⁵⁷⁷ Dossym Satpayev. Identity politics in Kazakhstan: Tested by Transition. Chatham House. November 27, 2019. URL: <https://www.chathamhouse.org/2019/11/kazakhstan-tested-transition/5-identity-politics>

⁵⁷⁸ R.D. Karymsakova. Revival of Islam in Kazakhstan as part of the Muslim community in the post-Soviet space. Defending ForB. URL: <https://defendingforb.org/en/kazakhstan/revival-of-islam-in-kazakhstan-as-part-of-the-muslim-community-in-the-post-soviet-space/>

головним принципом для послідовників тенгріанства, чисельність яких у Казахстані, за оцінками, не перевищує 2% населення,⁵⁷⁹ є діяти з повагою до природи та до предків.⁵⁸⁰ Цікаво, що, хоча тенгріанство вважається «релігією степів», сьогодні відродження релігії відбувається переважно в містах, а також серед молоді. Загалом зростання популярності тенгріанства, що просуває низка культурних еліт, є спроба відновити зв'язок пострадянської казахської національної ідентичності з її доросійським і дорадянським корінням кочового скотарства, підкріпленим духовною вірою у зв'язок між казахами, їхньою землею, тваринами та природою.⁵⁸¹

Політика історичної пам'яті

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Міністерство культури та інформації є однією з інституцій у сфері національної пам'яті. При міністерстві функціонує Комітет культури, що здійснює міжвідомчу координацію у сферах культури, охорони та використання об'єктів історико-культурної спадщини та музейної діяльності.⁵⁸² Комітет архівів, документації та книжкової справи, своєю чергою, координує діяльність у сферах управління національним архівним фондом та ономастики.⁵⁸³ **Міністерство науки та вищої освіти** бере участь у координації й фінансуванні науково-дослідницької діяльності щодо історичних питань.

Інститут історії та етнології імені Ч. Валіханова є головною державною науковою та координуючою установою в галузі історичних наук у Казахстані. Починаючи з моменту здобуття незалежності Казахстану, в Інституті проводилася робота з розкриття «білих плям» вітчизняної історії, учені займалися розсекреченням документів та маловивченими проблемами історії республіки в радянський період. У період з 1991 по 1999 роки проводилася робота з вивчення політичних репресій та реабілітації алашских діячів. Згодом, Інститут виконує державні програми та регулярно проводить закордонні експедиції. З 2021 року установа здійснює науково-експертний супровід роботи **Державної комісії з реабілітації жертв політичних репресій**.⁵⁸⁴

Інститут історії держави є ще однією державною науково-дослідною організацією, заснованою у 2008 році з метою вивчення процесу формування державності та історичної свідомості, а також теоретичного осмислення сучасної історії Казахстану. У фокусі досліджень Інституту зовнішня політика незалежного Казахстану, вивчення історичної пам'яті сучасної країни та способів впливу на формування історичних спогадів громадян. Учені установи беруть участь в організації та проведенні міжнародних конгресів та форумів.⁵⁸⁵

З метою реалізації послання Н.Назарбаєва «Стратегія Казахстан-2050» та програми «Народ у потоці історії» у 2013–2014 роках було створено **Громадські ради з координації питань вивчення національної історії** при областях, містах та районах. Основними завданнями цих рад є сприяння взаємодії державних органів та інститутів громадянського суспільства для реалізації політики в галузі вивчення національної культури, формування національного духу та громадянського патріотизму. До складу цих рад увійшли місцеві вчені-історики, архівісти, краєзнавці, а також керівники та представники організацій у сфері освіти, культури, громадських рухів та інших.⁵⁸⁶

⁵⁷⁹ Дані є приблизними, оскільки немає офіційної статистики щодо чисельності послідовників тенгріанства. Найчастіше в офіційній статистиці вони ідентифікують себе як мусульмани. Джерело: Ulyana Fatyanova. *How Tengrians Live in Kazakhstan*. Central Asian Bureau for Analytical Reporting. February 6, 2023. URL: <https://cabar.asia/en/how-tengrians-live-in-kazakhstan>

⁵⁸⁰ Ulyana Fatyanova. *How Tengrians Live in Kazakhstan*. Central Asian Bureau for Analytical Reporting. February 6, 2023. URL: <https://cabar.asia/en/how-tengrians-live-in-kazakhstan>

⁵⁸¹ Laura L. Adams & Assel Rustemova. *Mass Spectacle and Styles of Governmentality in Kazakhstan and Uzbekistan*. *Europe-Asia Studies*. Vol. 61, No. 7, September 2009, 1249-1276. URL: <https://www.jstor.org/stable/27752347>

⁵⁸² Мәдениет комитеті. Жалпы ақпарат. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/culture/about?lang=kk>

⁵⁸³ Құжаттама және кітап ісі комитеті. Жалпы ақпарат. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/archive/about?lang=kk>

⁵⁸⁴ Тарих, археологиялық және этнологиялық институты. Негізгі қызметінің бағыттары. URL: https://iie.kz/?page_id=15261

⁵⁸⁵ Мемлекет тарихы институты. URL: <http://history-state.kz/>

⁵⁸⁶ Чернієнко, Д.А. Наукові об'єднання як елемент громадянського суспільства (з прикладу професійних спільнот істориків Казахстану). URL: <https://t.ly/lQqsl>

Ліга професійних істориків та суспільствознавців була створена з ініціативи Інституту історії держави у 2009 році. Основними завданнями Ліги є дослідження історико-культурних цінностей народу, аналіз соціально-політичних проблем сучасного Казахстану, а також експертиза праць у сфері науки, культури, літератури та мистецтва, що стосуються історичної тематики.⁵⁸⁷ Ліга активно брала участь у реалізації президентської програми «Народ у потоці історії», а також проводила ряд проєктів, присвячених вивченню діяльності Першого Президента та його ролі в становленні казахстанської державності, а також історичного самоусвідомлення казахстанців та розвитку політичної філософії *євразійства*.⁵⁸⁸

ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ В КУЛЬТУРНІЙ СПАДЩИНІ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ | З моменту отримання незалежності, Казахстан розпочинає формування своєї політики пам'яті, яка характеризується пошуком державно-національної ідентичності та побудовою нової концептуальної моделі історичної та культурної спадщини країни. Вектор цієї політики змістився в бік національного відродження та повернення до значних подій та імен дорадянського минулого. Однак, у стратегічних установах політики пам'яті держави досі конкурують дві концептуальні позиції щодо радянського періоду: одна просувала наратив колоніального захоплення казахських земель з боку Росії, тоді як інша фокусувалася на позитивному впливі радянської влади на розвиток Казахстану.⁵⁸⁹

Концепція становлення історичної свідомості Республіки Казахстан, схвалена в 1995 році, є одним із перших стратегічних документів у сфері політики пам'яті. Ця концепція підкреслювала важливість розгляду історії Казахстану з погляду його *приналежності до євразійської культури та історії. Казахстан розглядається як своєрідний міст, що об'єднував різні цивілізації, культури та народи, підкреслюючи поліетнічність і багатоконфесійність історико-культурного ареалу.* Також Концепція наголошувала на безперервності історії Казахстану, вказуючи що державність казахів є продовженням державності великих кочових імперій та окремих ханств, які існували на території країни в минулому. Одним із пріоритетів історичного дослідження має бути вивчення номадної цивілізації, історії приєднання казахських ханств до Російської імперії, а також розвиток Казахстану в складі СРСР, включаючи історію переселення та депортації етнічних спільнот до Казахстану.⁵⁹⁰ Протягом наступних п'яти років реалізація концепції велася через видання нових типових програм і навчально-методичних засобів з історичних дисциплін, а також шляхом активної заміни шкільних підручників радянської доби.⁵⁹¹

Програма «Культурна спадщина», яка була започаткована у 2004 році та тривала до 2011 року, мала на меті відновлення історико-культурної спадщини Казахстану, включаючи створення системи дослідження цієї спадщини та відновлення та систематизацію пам'яток архітектури особливої історичної цінності. У рамках програми було відреставровано близько 80 пам'яток археології та архітектури, відкрито нові меморіальні комплекси, проведено десятки археологічних і науково-прикладних досліджень. Крім того, у рамках програми було зібрано тисячі архівних документів про історію Євразійського степу і зняті історичні документальні фільми.⁵⁹²

У 2017 році в рамках **програми «Рухані жағыру»** розпочалася реалізація національного проєкту «Сакральна географія Казахстану», що включає проведення експедицій в історичні місця країни, створення реєстру історико-культурної спадщини, публікацію книг і монографій про сакральні місця Казахстану, до яких належать культові архітектурні споруди, міста, поселення, кургани, некрополі, святилища, наскельні малюнки та історичні

⁵⁸⁷ Ліга істориків та суспільствознавців Казахстану. URL: <https://e-history.kz/ru/seo-materials/show/29001>

⁵⁸⁸ Чернієнко, Д.А. Наукові об'єднання як елемент громадянського суспільства (з прикладу професійних спільнот істориків Казахстану). URL: <https://t.ly/Qqsl>

⁵⁸⁹ Євразійський моніторинг. Політика пам'яті в історичній ретроспективі. URL: <https://ea-monitor.kz/nashi-proekty/politika-pamyati-v-istoricheskoy-retrospektive>

⁵⁹⁰ Концепція становлення історичної свідомості Республіки Казахстан. URL: <https://daz.asia/ru/kontseptsiya-stanovleniya-istoricheskogo/>

⁵⁹¹ Musatayeva Ф. М. (2022). Commemorative policy in Independent Kazakhstan. Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Historical Sciences. Philosophy. Religious Studies Series., 141(4), 202–217. <https://doi.org/10.32523/2616-7255-2022-141-4-202-217>

⁵⁹² Державна програма «Мадени мұра». URL: <http://tarih-begalinka.kz/ru/history/independent/history/page3395/>

ландшафти.⁵⁹³ Проект також акцентує на локальній історії, встановлюючи пам'ятники історичним діячам, відкриваючи музеї-заповідники, складаючи перелік сакральних об'єктів місцевого значення та проводячи науково-реставраційні роботи.⁵⁹⁴

У 2018 році, як продовження програми «Рухані жағыру», Н.Назарбаєв у своїй статті «Сім граней Великого степу» оголосив про нові проекти з метою популяризації казахстанського степу та модернізації історичної свідомості. Ці проекти включали програму «Архів-2025» з дослідження казахстанських та зарубіжних архівів, створення парку-енциклопедії «Великі імена Великого степу», де будуть представлені пам'ятники на честь знаменитих історичних діячів, а також проект «Тюркська цивілізація: від витоків до сьогодення», спрямований на просування тюркського походження казахів. Крім того, було розпочато виробництво документально-постановочних фільмів, телесеріалів та повнометражних художніх картин із метою демонстрації безперервності цивілізаційної історії Казахстану.⁵⁹⁵

При формуванні історичної пам'яті, влада Казахстану спочатку надавала перевагу давній історії краю як менш суперечливому періоду національної історії. Проте лише наприкінці 2000-х років почали висвітлювати більш суперечливі теми, такі як радянська епоха, Друга світова війна та **боротьба за казахстанську державність**. Розкриття таких тем інтенсифікувалося після анексії Росією українських територій у 2014 році та контроверсійних заяв російського вищого керівництва щодо державності Казахстану.⁵⁹⁶ Уже у 2015 році відбулося масштабне **святкування 550-річчя з моменту утворення Казахського ханства**, що слугувало сполучною ланкою між першою національною державою казахів і сучасним незалежним Казахстаном: усій країні проводилися конференції, виставки, археологічні експедиції, історичні реконструкції.⁵⁹⁷ Також, за наказом Нурсултана Назарбаєва, було розпочато виробництво серіалу⁵⁹⁸ та фільму⁵⁹⁹ про історію Казахського ханства.

ОСМИСЛЕННЯ РАДЯНСЬКОГО МИНУЛОГО | У Казахстані активно ведеться процес **перейменування та надання історичних назв** містам, вулицям, локаціям. Цей процес був офіційно запущений в 1993 році відповідною Постановою Президії Верховного Суду.⁶⁰⁰ На сьогодні перейменування адміністративних одиниць має стабільний характер і контролюється ономастичними комісіями. Фіксується заміщення зросійщених найменувань казахськими еквівалентами або присвоєння нових назв на честь історичних подій та видатних постатей.⁶⁰¹

Політика декомунізації в Казахстані, окрім переіменування, також передбачала **демонтаж пам'ятників В. Леніну, Ф. Дзержинському та іншим діячам радянської влади**, їх переміщення із центральних вулиць на околиці, а також демонтаж меморіальних табличок та перепрофілювання музеїв і будівель. Натомість відбувається масове встановлення пам'ятників національним героям та історичним подіям.⁶⁰²

З 1997 року в Казахстані щорічно відзначається **День пам'яті жертв політичних репресій**. Заходи, присвячені цьому дню, які раніше мали в основному символічний характер, тепер набувають більшого серйозного значення. У 2020

⁵⁹³ Сакральна географія Казахстану: підсумки та перспективи. URL: https://forbes.kz/process/science/sakralnaya_geografiya_kazahstana_itogi_i_perspektiviy/

⁵⁹⁴ МКС озвучило підсумки реалізації першого етапу проекту «Сакральна географія Казахстану». URL: <https://primeminister.kz/ru/news/mks-ozvuchil-itogi-realizatsii-pervoogo-etapa-proekta-sakralnaya-geografiya-kazahstana-16683>

⁵⁹⁵ «Сім граней Великого степу»: про що нова стаття Президента? Максимально коротко. URL: <https://informburo.kz/stati/sem-graney-velikoy-stepi-o-chyom-statya-prezidenta-maksimalno-korotko.html>

⁵⁹⁶ Laruelle, M. (2015). In Search of Kazakhness: The Televisual Landscape and Screening of Nation in Kazakhstan. Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization 23(3), 321-340. <https://www.muse.jhu.edu/article/587599>.

⁵⁹⁷ «Жеті күн». Святкування 550-річчя Казахського ханства. URL: <https://khabar.kz/arkhiv-zheti-k-n/item/35609-prazdnovanie-550-letiya-kazakhskoqo-khanstva>

⁵⁹⁸ Серіал «Казах ялинки» має бути до 16 грудня. URL: <https://rus.azattyq.org/a/serial-kazakh-eli/26886317.html>

⁵⁹⁹ Анімаційний фільм на честь 550-річчя казахського ханства вийде влітку 2015 року. URL: <https://www.inastana.kz/news/741227/animacionnyj-film-v-cest-550-letia-kazahskoqo-hanstva-vyjdet-letom-2015-qoda>

⁶⁰⁰ Постанова Президії Верховної Ради Республіки Казахстан від 4 травня 1993 року № 2001 «Про впорядкування транскрибування російською мовою казахських топонімів, найменування та перейменування окремих адміністративно-територіальних одиниць Республіки Казахстан»

⁶⁰¹ Burkhanov, Aziz (2017) "Kazakhstan's National Identity –Building Policy: Soviet Legacy, State Efforts, and Societal Reactions," Cornell International Law Journal: Vol. 50 : Iss. 1 , Article 1.

⁶⁰² Медеуова, К. та ін.(2016). Практики та місця пам'яті в Казахстані. Астана, ЕНУ ім. ЛН Гумільова, 73 с.

році президент Токаєв доручив створити комісію з реабілітації жертв політичних репресій для відновлення історичної справедливості.⁶⁰³ Спорудження пам'ятників і меморіальних місць жертвам радянських репресій почалося в Казахстані наприкінці 1980–1990-х років, на хвилі перебудови. У той період майже переважна більшість проектів із вшанування пам'яті жертв радянської доби були ініційовані приватними донорами, а також представництвами іноземних держав. У 2007 році за ініціативою президента був відкритий музейно-меморіальний комплекс, присвячений жертвам політичних репресій і тоталітаризму — **Акмолінський табір дружин зрадників батьківщини** (АЛЖИР). З початку 2010-х років у Казахстані більш системно проводиться фінансова та інша підтримка держави для виявлення місць масових поховань, встановлення імен похованих там людей та створення пам'ятних знаків.⁶⁰⁴

Останні роки стало помітне зростання інтересу громадськості **періодом Ашаршилика** (Голодомору), що підтримується випуском художніх і документальних фільмів, а також публікаціями наукових праць як вітчизняних, так і закордонних авторів. За державним дорученням у 2021 році було видано тритомну збірку архівних документів «Ашаршилик. Голод. 1928-1934. Документальна хроніка».⁶⁰⁵

У порівнянні з іншими пострадянськими країнами, *при вшануванні пам'яті жертв радянських репресій, влада Казахстану не вживає активних заходів для прославлення їх як казахських героїв*, а також спостерігається обмежене використання теми національних страждань і національної трагедії. Політика пам'яті Казахстану в цьому контексті більше зосереджена на включенні теми репресій у загальний контекст злочинів проти людства.⁶⁰⁶

Політика щодо національних меншин та імміграції

ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ | Асамблея народу Казахстану об'єднує представників різних етнічних груп країни. Її роль в етнополітиці полягає в сприянні розвитку міжетнічної гармонії, зміцненні національного єднання. Асамблея народу сприяє розв'язанню етнічних питань, репрезентації інтересів різних етнічних груп.⁶⁰⁷ **Комітет із розвитку міжетнічних відносин Міністерства культури та інформації Республіки Казахстан** здійснює керівництво у сферах державної міжетнічної та діаспоральної політики. Також Міністерство має повноваження з виявлення та попередження міжетнічної напруженості, недопущення будь-яких інцидентів на міжетнічній основі. При Міністерстві функціонує **Республіканська інформаційно-роз'яснювальна група в міжетнічній сфері**, до якої включені експерти, лідери думок та ін. Завданням цієї групи є проведення масових заходів та медіакампаній із кінцевою метою загальнонаціональної єдності.⁶⁰⁸ **Інститут прикладних етнополітичних досліджень** діє при Міністерстві культури та інформації Республіки Казахстан. Основними завданнями інституту є регулярний моніторинг стану та динаміки соціального стану етнічних груп, здійснення науково-методичного супроводу міжетнічної політики у формуванні комплексної системи раннього попередження міжетнічної напруженості та конфліктів.⁶⁰⁹ **Комітет міграційної служби Міністерства внутрішніх справ Республіки Казахстан** здійснює міжвідомчу координацію та реалізацію державної політики у сфері міграції, моніторингу та аналізу міграційних процесів.⁶¹⁰ **Комітетом із міграції міністерства праці та соціального захисту населення Республіки Казахстан** розробляє міграційну політику та концепції щодо залучення мігрантів казахського та неказахського походження до

⁶⁰³ Токаєв доручив створити комісію з реабілітації жертв політичних репресій. URL: <https://informburo.kz/novosti/kasym-zhomart-tokaev-poruchil-sozdat-komissiyu-po-reabilitacii-zhertv-politicheskikh-repressiy.html>

⁶⁰⁴ Kundakbayeva, Z. & Kassymova, D. (2016): Remembering and forgetting: the state policy of memorializing Stalin's repression in post-Soviet Kazakhstan, *Nationalities Papers*, DOI: 10.1080/00905992.2016.1158157

⁶⁰⁵ «Ашаршылық. Голод. Документальная хроника. 1928-1934 гг.» құжаттар жинағы жарыққа шықты. URL: <https://archive.president.kz/news/izdan-sbornik-dokumentov-asharshyly-golod-dokumentalnaya-khronika-1928-1934-gg-/>

⁶⁰⁶ Kundakbayeva, Z. & Kassymova, D. (2016): Remembering and forgetting: the state policy of memorializing Stalin's repression in post-Soviet Kazakhstan, *Nationalities Papers*, DOI: 10.1080/00905992.2016.1158157

⁶⁰⁷ Қазақстан халқы Ассамблеясы Барлық құқықтар қорғалған. URL: <https://assembly.kz/>

⁶⁰⁸ Этносаралық қатынас. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ethnic/activities/15200?lang=kk>

⁶⁰⁹ Біз туралы. URL: <https://iaer.kz/kz/page/about/>

⁶¹⁰ Жалпы ақпарат. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/migration/about?lang=kk>

ринку праці. Комітет аналізує дисбаланси між трудомісткими та трудодефіцитними регіонами та пропонує концепції рівномірного розміщення мігрантів. **Президент Казахстану** проголосує політику реказахізації, що в даному контексті полягає в репатріації казахів, які проживали за кордоном.⁶¹¹

ПОЛІТИКА ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН | Казахстан проголосив ідеологічну **концепцію «державотворчої нації»**, що стало основою для етнополітики. Згідно із цією ідеєю, народи Казахстану діляться на казахів та інші народи. На думку експертів, це негативно вплинула на почуття рівності громадян, адже концепція встановлює етнічну перевагу.⁶¹²

На фоні цього в Казахстані наявна проблема міжетнічних конфліктів, які призводять до вчинення злочинів та погромів. Такі конфлікти виникають на основі соціально-економічних дисбалансів, корупції та закритого способу життя груп. Центральні органи влади не дають належної оцінки цим випадкам і розцінюють їх більше як побутові, а не міжетнічні конфлікти.⁶¹³

Для профілактики міжетнічної напруженості влада вживає різні заходи м'якої сили. Наприклад, організовано системну роботу з підготовки етномедіаторів: у 2023 році пройшли відповідне навчання 1380 держслужбовців, співробітників навчальних закладів та інші фахівці з усіх регіонів для роботи з населенням на місцевому рівні.⁶¹⁴

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА | Казахстан зіштовхується з проблемою відтоку молоді на навчання та подальше постійне проживання в інші країни, а також еміграції висококваліфікованих кадрів. При цьому притік мігрантів такого самого рівня освіти та кваліфікації низький. Саме тому у 2023 році уряд затвердив **Концепцію міграційної політики Республіки Казахстан на 2023-2027 роки**.⁶¹⁵ Ця концепція передбачає сім напрямів:

- освітня імміграція, метою якої є позиціонування Казахстану як регіонального освітнього хаба та центру академічної мобільності;
- бізнес-імміграція — іноземним підприємцям, які інвестували в економіку Казахстану 300 тисяч доларів в еквіваленті, буде переглянуто умови видачі інвесторських віз;
- залучення кваліфікованих трудових мігрантів до Казахстану з акцентом на фахівців із дефіцитних професій, зокрема які забезпечать трансферт технологій та підготовку національних кадрів;
- переосмислення регулювання етнічної міграції — збереження національних традицій та зміцнення економічних зв'язків з історичною батьківщиною через залучення етнічних казахів у розвиток Казахстану — надання карти казахів «Ата жолі» (див. «Політика щодо громадянства»);
- виконання міжнародних зобов'язань щодо надання допомоги біженцям та шукачам притулку на території Казахстану;
- захист прав трудових емігрантів-громадян Казахстану;
- стимулювання внутрішньої мобільності казахстанців для вирівнювання демографічних дисбалансів між трудомісткими та трудодефіцитними регіонами шляхом перегляду програм переселення.

ПОЛІТИКА ЩОДО ДІАСПОРИ | Казахстан активно проводить політику репатріації осіб казахського походження — **кандасів**. Статус «кандас» (раніше — оралман) запроваджено з травня 2020 року для казахів, які переселилися з-за кордону на історичну батьківщину — до Казахстану. Країна створила стимули для повернення кандасів: працевлаштування та можливості підвищити або змінити кваліфікацію роботи; створення можливостей для

⁶¹¹ Nowicka, E. (2019). *Kazakh Homecomings: Between Politics, Culture and Identity*. URL:

https://www.academia.edu/104763263/Kazakh_Homecomings_Between_Politics_Culture_and_Identity

⁶¹² *Власти Казахстана не признают этнические конфликты. К чему может привести замалчивание проблем?* URL: <https://rus.azattyq.org/a/the-kazakh-authorities-do-not-recognize-ethnic-conflicts-/31001861.html>

⁶¹³ *Ibid.*

⁶¹⁴ *Этносаралық қатынас*. <https://www.gov.kz/memleket/entities/ethnic/activities/15200?lang=kk>

⁶¹⁵ *Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 ноября 2022 года № 961 "Об утверждении Концепции миграционной политики Республики Казахстан на 2023 – 2027 годы*. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34063814&pos=3

вивчення казахської та російської мови; припинення військової служби; квоти в системі вищої освіти; державні місця в дошкільних і шкільних закладах; пенсійні та грошові виплати; компенсації жертвам масових політичних репресій; скасування візових зборів для в'їзду в Республіку Казахстан; безкоштовне державна охорона здоров'я; грошові субсидії для осіб із доходом нижче прожиткового мінімуму; призупинення сплати митних платежів і зборів; безкоштовний проїзд до нового місця проживання в Казахстані; субсидії на придбання житла та безоплатне землекористування за новим місцем проживання.⁶¹⁶

Проте на практиці кандаси стикаються з низкою проблем для легального перебування на території країни: бюрократизований процес подання документів для посвідки на проживання або отримання громадянства Казахстану, мовний бар'єр (більшість кандасів, які прибули з Афганістану, Китаю, Ірану, не розуміють кирилицю, казахську та російську мову).⁶¹⁷

У Концепції міграційної політики на 2023-2027 роки, йдеться про необхідність переглянути порядок надання статусу «кандас» та відповідних квот з обов'язковою умовою постійного проживання переселенців саме в трудодефіцитних регіонах.⁶¹⁸ Тобто, кандаси отримують необхідні їм квоти (іпотеку, соціальні виплати) лише в тому разі, якщо вони оселяються в 7 областях на півночі Казахстану.⁶¹⁹ Такий підхід ставить під сумнів вільне переміщення та вибір місця проживання етнічних казахів.

---

⁶¹⁶ Nowicka, E. (2019). *Kazakh Homecomings: Between Politics, Culture and Identity*. URL:

https://www.academia.edu/104763263/Kazakh_Homecomings_Between_Politics_Culture_and_Identity

⁶¹⁷ Миллион тенге за гражданство: с какими трудностями сталкиваются кандасы. URL: <https://informburo.kz/stati/million-tenge-za-grazdanstvo-s-kakimi-trudnostyami-stalkivayutsya-kandasy>

⁶¹⁸ Статус кандаса, получение гражданства, «карта казаха». Почему концепция правительства подвергается критике? URL: <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-repatriates-kazakhs-qandas-problems-of-obtaining-citizenship-quota/32099205.html>

⁶¹⁹ *Ibid.*

Рекомендації

Конструювання та підтримка громадянської та національної ідентичності стратегічно містить у собі як ідеологічну складову, так і економічну: Україна буде залучати осіб, які матимуть іншу ідентичність, до процесу відбудови. З цієї перспективи Уряду України варто розглянути шляхи інтеграції іноземців.

Удосконалення процесів громадянської та національної ідентичності громадян України також є важливим фактором розвитку країни. Багато українців виїхали за кордон, тому має бути відповідна державна політика, яка б стимулювала українців повертатися на Батьківщину й одночасно розширювати зв'язки між українською діаспорою та Україною.

Результати кейс-дослідження досвіду Польщі, Литви, Німеччини, Чехії та Казахстану у сферах освітньої, мовної та культурної політики, політики щодо громадянства, національних меншин та імміграції, політики історичної пам'яті демонструють кілька ключових напрямків рекомендацій, які можуть бути використані для покращення процесу формування політики у сфері розвитку національної та громадянської ідентичності.

Політика щодо громадянства

- Розвиток **політики репатріації** задля повернення осіб українського походження до України або першопочаткове створення міцних зв'язків із ними. Особливо важливим є визнання українцями осіб або їхніх нащадків, хто в часи СРСР був примусово депортований, репресований або був вимушений евакуюватися до інших країн. Під визнанням мається на увазі спрощене надання візи та посвідки на проживання, квоти при поверненні в Україну, спрощена процедура відновлення громадянства без необхідності відмовитися від громадянства іншої країни. Необхідність сучасної політики репатріації зумовлюється ще й значною кількістю біженців російської війни проти України.⁶²⁰ Наразі Кабінет Міністрів ініціював **зміни до закону “Про закордонних українців”**,⁶²¹ яким запропонував обов'язково подавати документи, які підтверджують етнічне українське походження або походження з України, а також розширити перелік підстав для відмови в наданні цього статусу суто в цілях національної безпеки. Процедура надання статусу «закордонного українця» реалізується Національною комісією з питань закордонних українців, проте бракує даних, наскільки цей процес ефективний та скільком етнічним українцям надали такий статус за останній час.
- Лібералізація підходу до надання **посвідок на проживання** ширшому колу іноземців та **оновлення міграційних правил** з метою зробити їх прозорішими та менш бюрократизованими.
- Розглянути можливість видачі посвідок на проживання **підприємцям та інвесторам українського походження** – за прикладом політики Чехії та Казахстану (Карти казаха). Відтак зв'язок між етнічним українцем, який довгий час проживає за кордоном та має громадянство іншої країни, може стати міцнішим. Етнічний українець зможе на сприятливих умовах відкривати бізнес та вести підприємницьку діяльність в Україні, а надалі – отримати громадянство України за спрощеною процедурою з правом збереження громадянства іншої країни. Той самий підхід стосується й іноземців іншого походження. Наразі законодавство передбачає серед особливих категорій іноземців лише представників ІТ-професій, яким надається посвідка на тимчасове проживання до 3 років.⁶²²

⁶²⁰ Оновлення стратегії людського розвитку: аспект репатріації біженців війни. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/onovlennya-stratehiyi-lyudskoho-rozvytku-aspekt-repatriatsiyi-bizhentsiv>

⁶²¹ Проект Закону про внесення змін до Закону України “Про закордонних українців”. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43087>

⁶²² Бізнес-міграція по-українськи: про які переваги мають знати іноземні підприємці. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove-pravo/biznesmigraciya-poukrayinski-pro-yaki-perevaqi-mayut-znati-inozemni-pidpriemci.html>

- Варто проаналізувати, наскільки ефективно відбувається **процес проведення іспитів для отримання громадянства**. У 2023 році в Україні запровадили три обов'язкових іспити для отримання українського громадянства: зі знання мови, історії України та основ Конституції.⁶²³ З метою ефективнішого використання інструменту варто розглянути можливість запровадження підготовчих курсів для легшого та успішнішого складання таких іспитів або спростити такі процедури.

Мовна політика

- Розширення мережі та посилення спроможності **центрів україністики за кордоном**, які пропонують вивчення та дослідження української мови, літератури та культури. Такі центри можуть як функціонувати при вищих навчальних закладах в академічному форматі, так і бути окремими інституціями. Центри україністики є важливими не тільки для підготовки фахівців з української філології та культури, але й для покращення іміджу української мови, розвитку й підтримки міжнародної культурної співпраці. Крім того, такі центри можуть бути способом залучення закордонних українців. У світі вже функціонують центри україністики, найбільш відомими з яких є Український науковий інститут Гарвардського університету, Кембріджські українознавчі студії та Канадський інститут українських студій.
- Запровадження **вивчення української мови та українознавчих предметів у школах за кордоном**, позашкільних занять для українців-мігрантів з метою вивчення мови, історії та культури України (за прикладом функціонування закордонних шкіл Польщі та Литви). Ще в 2007 році було створено **Міжнародну українську школу (МУШ)**, що є державним закладом для підтримки української освіти українських учнів, які тимчасово або постійно проживають за кордоном. МУШ може укладати договори з юридичними організаціями за кордоном, які зможуть видавати документ про українську освіту. Однак існує проблема що, з різних причин, не всі українські школи уклали такий договір, тому часто школи, засновані на кошти благодійних організацій, фундацій, церковних організацій тощо, не входять до системи МУШ і, відповідно, не управляються напряму Україною.⁶²⁴ Введення українознавчих предметів (українська мова, історія України, географія України тощо) в місцевих школах, принаймні в факультативному форматі, є доцільним особливо в місцях проживання великої кількості українців, що сформувало б відповідний попит, а також у місцях, де є змога працевлаштувати потрібних вчителів.⁶²⁵ Враховуючи значну кількість українських біженців в різних містах Європи, Україні варто розвивати мережу МУШ, сприяючи більш системній та більш врегульованій політиці щодо освіти за кордоном.
- Інтенсифікувати роботу над забезпеченням функціонування **української мови в інформаційному середовищі**. Міністерство цифрової трансформації вже веде комунікацію з розробниками програмного забезпечення, застосунків та ігор з метою стимулювання української локалізації. Однак, наріжним каменем є якість перекладу, що вимагає покращення стандартизації термінології. За відсутності якісної локалізації українською, користувачі продовжуватимуть обирати російськомовні версії, або ж іншу доступну іноземну мову.⁶²⁶ Додатково, необхідно розвивати українську мову в сучасних інформаційних галузях, як-от обробка природної мови, штучний інтелект, машинний переклад тощо. Релевантним може бути досвід Литви щодо переведення державних установ та органів місцевого самоврядування на використання програмного забезпечення литовською мовою.

⁶²³ Про внесення змін до законів України “Про громадянство України” та “Про забезпечення функціонування української мови як державної” щодо умов прийняття до громадянства України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2996-IX#n32>

⁶²⁴ Українські школи за кордоном: юридична й фінансова площина проблеми – освітній омбудсмен. НУШ. 22 Березня 2023. URL: <https://nus.org.ua/news/ukrayinski-shkoly-za-kordonom-yurydychna-i-finansova-ploshhyna-problemy-osvitnij-ombudsmen/>

⁶²⁵ Як українським учням за кордоном вчити українську мову, літературу та історію України. НУШ. 13 Січня 2023. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-ukrayinskym-uchnyam-za-kordonom-vchyty-ukrayinsku-movu-literaturu-ta-istoriyu-ukrayiny/>

⁶²⁶ Проблеми української ігрової локалізації очима компанії з локалізації та перекладу. URL: <https://gamedev.dou.ua/blogs/problems-ukrainian-localization/>

- Розглянути можливість **розширення апарату Уповноваженого із захисту державної мови** з метою покращення контролю за виконанням мовного законодавства в регіонах країни (за прикладом діяльності мовних інспекторів Литви). Такі **регіональні представники**, у доповнення до функцій нагляду і контролю, можуть опікуватись просуванням використання української мови на місцях (наприклад, моніторити потребу і сприяти в організації безкоштовних мовних курсів, надавати консультації органам місцевого самоврядування щодо впровадження програм розвитку та функціонування української мови).
- Розглянути можливість **розширення переліку повноважень і завдань Уповноваженого із захисту державної мови** уможлививши тим самим реалізацію секретаріатом Уповноваженого різноманітних **промоційних кампаній** (наприклад, кампанії щодо переходу на українську мову чи використання програмного забезпечення, комп'ютерних програм й мобільних застосунків українською мовою, або ж вручення державних нагород та премій за досконале володіння української та плекання її розвитку). Наразі завдання Уповноваженого обмежуються виключно питаннями захисту державної мови, а завдання включають моніторинг, розгляд скарг, складання протоколів і подання пропозицій щодо мовної політики.⁶²⁷ Проте, цього недостатньо для забезпечення виконання завдань, визначених законом “Про забезпечення функціонування української мови як державної”.
- Розглянути можливість **створення мережі курсів покращення рівня володіння українською мовою** для громадян України та підтримки на конкурсній основі недержавних організацій, що надають послуги з покращення рівня володіння українською мовою.

Освітня політика

- Оцінити доцільність **модернізації шкільних програм** в існуючих українських екстериторіальних школах та освітніх центрах.⁶²⁸ Міністерство освіти та науки затвердило рекомендації щодо викладання в українських школах за кордоном, зокрема щодо навчальної програми з курсу українознавства «Я і Україна» для суботніх та недільних шкіл за кордоном.⁶²⁹ Однак **бракує інформації про поточний стан викладання** цього предмету за кордоном, актуальної статистики та публічних обговорень щодо модернізації програми. Перегляд підходів та актуалізація програми вплине на зацікавлення дітей історією та культурою України, а отже пришвидшить процес формування національної ідентичності серед молоді українського походження.
- Розглянути відкриття установи на кшталт Центрального агентства шкіл за кордоном ФРН, що забезпечуватиме **організацію та фінансову підтримку українських мовних шкіл по всьому світу**. Ця установа також могла б бути відповідальною за підготовку та підвищення кваліфікації вчителів української мови за кордоном. Міністерство культури та інформаційної політики ще у 2019 році запустило Національну платформу з вивчення української мови,⁶³⁰ проте достеменно невідомо, наскільки ефективною вона є.
- Розширення кооперації між українськими та іноземними науковцями та дослідницькими центрами, зокрема шляхом надання державної (фінансової) підтримки проєктів, які популяризують Україну за кордоном, або які впроваджуються громадянами України. Така підтримка може проходити в формі конкурсів, наукових премій, грантів тощо.

⁶²⁷ Закон України Про забезпечення функціонування української мови як державної

⁶²⁸ Як діти, що вимушено покинули Україну, можуть продовжити навчання (оновлено). Сайт освітнього омбудсмена України. URL: <https://eo.gov.ua/yak-dity-shcho-vymusheno-pokynuly-ukrainu-mozhut-prodovzhyty-navchannia/2022/04/04/>

⁶²⁹ Українським школам за кордоном. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zaqalna-serednya-osvita/navchalni-materiali-ukrainskim-shkolam-za-kordonom>

⁶³⁰ Національна платформа з вивчення української мови Міністерства культури та інформаційної політики України. URL: <https://speakukraine.net/>

- Передбачити можливість виділення фінансування для організації відвідувань сучасних музеїв та «патріотичних» поїздок школярів до історичних визначних місць України (за прикладом програми «Пізнай Польщу»).
- **Збільшення годин викладання історії** та розширення списку літератури про історію України, починаючи із середньої школи. Наразі МОН має проєкт Концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти, який передбачає важливі заходи у цьому напрямі.⁶³¹ Дана концепція не затверджена протягом більш як пів року від публікації для обговорення громадськістю, тому варто прискорити цей процес та розпочати імплементацію.
- Сприяти організації інтерактивних заходів та активностей, зокрема **національних історичних вікторин й різноманітних конкурсів**, де в ігровій формі та в дусі змагання у школярів культивуються стимули та інтерес до вивчення історії України. Вікторини та конкурси, які існують зараз, не проводяться на національному рівні та потребують перегляду змісту, аби більше зацікавити та замотивувати українських школярів.
- Підвищення **доступності спортивного виховання**. Приклад Чехії демонструє, що спортивні активності дозволяють соціалізувати та згуртувати молодь, проводити профілактику патологічної поведінки. Участь у міжнародних спортивних змаганнях піднімає рівень патріотизму та національної гордості. Рекомендації щодо **Стратегічного розвитку фізичного виховання** та спортивної підготовки учнівської молоді на період до 2025 року, які затвердило Міністерство освіти й науки України, загалом відповідають рекомендації даного аналізу. Проте варто проаналізувати теперішній стан виконання цих рекомендацій та які спортивні змагання можливо проводити в мовах повномасштабної війни.⁶³²

Військово-патріотичне виховання

- **Введення до шкільної програми предмета з оборонної освіти**, що охоплюватиме сферу національної безпеки, організацію рятувальних робіт, основи медичну освіту, першу домедичну допомогу. Міністерство освіти й науки України рекомендувало навчальну програму для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти в рамках предмета «Захист Вітчизни».⁶³³ Разом з цим, програма для ранніх класів не передбачена.
- Розглянути запуск **добровільної короткострокової програми для студентів** на кшталт «Академічного легіону» в Польщі з метою створення сержантського та офіцерського резерву. Програму доцільно розподілити на теоретичну частину на базі університетів та практичну частину на базі військових частин.
- **Включення теми оборони держави до змісту різних навчальних шкільних програм**: громадянської освіти, географії, історії та охорони здоров'я тощо на рівні початкових, середніх і вищих професійних шкіл. Викладання окремих тем з оборони має проводитись фахівцями Міністерства оборони або співробітниками профільних вищих навчальних закладів. МОН України затвердило план заходів із реалізації **Концепції громадянської освіти в Україні**, виконання якого починається з 2024 року.⁶³⁴
- Організувати **інтерактивні активності** для учнів початкових і старших класів: конкурси на тему підготовки громадянина до захисту держави, презентації безпечної військової техніки (особливо робототехніки та

⁶³¹ МОН пропонує для громадського обговорення проєкт концептуальних засадах реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-konceptualnih-zasadah-reformuvannya-istorichnoyi-osviti-v-sistemi-zagalnoyi-serednoyi-osviti>

⁶³² Рекомендації щодо Стратегічного розвитку фізичного виховання та спортивної підготовки учнівської молоді на період до 2025 року, які затвердило Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/602/e6a/db3/602e6adb3ed95324184309.pdf>

⁶³³ Навчальна програма для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти в рамках предмету "Захист Вітчизни" <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zaqalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zakhyst.Ukrayiny-10-11-standart.pdf>

⁶³⁴ Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції громадянської освіти в Україні. Наказ МОН. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/91405/

безпілотників), спортивних турнірів та змагань. Варто проаналізувати матеріально-технічну базу гри «Сокіл» («Джура»)^{635 636} для того, щоб більше зацікавити учнів.

- Розглянути можливість **надання субвенцій недержавним неприбутковим організаціям** на реалізацію проектів у сфері забезпечення військової, спортивної та технічної діяльності всіх вікових категорій населення (за прикладом діяльності Міністерства оборони Чехії). Фінансовані заходи можуть бути спрямовані на теоретичну та практичну оборонно-спортивну та технічну підготовку: самооборона, стрілецький спорт, орієнтування на місцевості, робота з картою, радіозв'язок, парашутний спорт, стрибки з висоти, дайвінг, кінологія, повітряні види спорту та автомобільний спорт (водійські навички та технічні аспекти).

Культурна політика

- Розвиток **Українських центрів за кордоном** або інституцій, які будуть займатися суто культурною дипломатією. В Україні при закордонних дипломатичних установах діють культурно-інформаційні центри. Проте з ними є декілька проблем: по-перше, вони є в складі далеко не всіх посольств, а навпаки — їхня кількість доволі обмежена, причому географічно вони також не покривають усіх сучасних потреб (значна частина в Європі, США та великих азійських країнах); по-друге, вони фактично не виконують ту функцію, яку мали б виконувати, а діяльність зазвичай обмежується суто представницькими заходами або інформаційною роботою в контексті туризму.⁶³⁷ У 2017 році Кабінетом Міністрів було засновано **Український Інститут**, місією якого є зміцнення міжнародної та внутрішньої суб'єктності України засобами культурної дипломатії, що займається широкою діяльністю, у тому числі аналітичною роботою, проведенням культурних заходів, просуванням української мови у світі тощо.⁶³⁸ Проте об'єктивно цього не є достатньо, адже Україна не має такого формату культурного представництва, як у розглянутих країнах. Тому потрібно створювати саме центри, які будуть представляти культурні інтереси й реалізовувати проекти в конкретних країнах.
- Варто розглянути можливість створення **окремого органу** для управління і контролю у сфері **захисту матеріальної культурної спадщини в умовах війни**, що також буде відповідальним за розширення міжнародної співпраці, зокрема з ЮНЕСКО (на прикладі чеського Національного інституту народної культури). У 2021 році Міністерство культури ухвалило рішення про створення Державної служби охорони культурної спадщини та Державної інспекції культурної спадщини,⁶³⁹ проте далі за поданням прем'єр-міністра було відкликано рішення про створення цих інституцій. Варто актуалізувати це питання та переглянути повноваження цих інституцій, зважаючи на стан культурної спадщини в умовах війни.
- Також доцільною може бути **розробка навчальних програм підвищення компетенцій** щодо захисту культурної спадщини в умовах війни вчителів, фахівців у сфері збереження історичної спадщини, керівників закладів культури, працівників профільних органів влади та інших зацікавлених категорій громадян. Питання захисту культурної спадщини в умовах війни є недостатньо врегульованим, ситуативним і реактивним. Наприклад, після підриву Каховської ГЕС за ініціативи МКІП створено міжвідомчий Координаційний центр зі збереження культурної спадщини та культурних цінностей задля протидії

⁶³⁵ Про проведення в 2023/2024 навчальному році Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). Наказ МОН. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/90428/

⁶³⁶ Сокіл — Джура. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%BA%D1%96%D0%BB_%E2%80%94%D0%94%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%B0

⁶³⁷ Оксана Розумна. Культурна дипломатія України: проекти і можливості. Українська Правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2015/04/1/191893/>

⁶³⁸ Про Український Інститут. URL: <https://ui.org.ua/mission/>

⁶³⁹ В Україні запрацюють два відомства з охорони культурної спадщини. URL: <https://suspinne.media/culture/140099-v-ukraini-zapracuut-dva-vidomstva-z-ohoroni-kulturnoi-spadcini/>

мародерству на територіях, що постраждали внаслідок руйнування.⁶⁴⁰ Окремі проекти реалізуються неурядовими акторами, наприклад ініціатива RE:Ukraine.Monuments, що спрямована на захист пам'ятників від можливих руйнувань чи пошкоджень внаслідок бойових дій.⁶⁴¹ Загалом в Україні бракує більш системного підходу в цьому питанні.

- Розвиток **туристичних маршрутів** визначними для становлення української ідентичності місцями (за прикладом проекту з розвитку Шовкового шляху в Казахстані). Наприклад, Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ) ще у 2022 році ініціювало розробку стратегії відвідування місць пам'яті, пов'язаних з військовою агресією росії в Україні.⁶⁴² Враховуючи зацікавленість українців та іноземних туристів, можна очікувати, що після завершення війни такі маршрути будуть мати популярність.
- Виділення квоти на **державне фінансування культурної продукції**, зокрема кінематографу, яка зображує історичні події в Україні, у тому числі період радянської окупації та злочини комуністичного режиму проти українців, а також події російсько-української війни. Також важливим є **експорт такої культурної продукції за кордон**. В Україні вже знімають досить багато фільмів про радянський період («Поводир», «І будуть люди»), російсько-українську війну («Кіборги», «Бачення метелика»), а також про історичні події, що показані через українську перспективу («Захар Беркут», «Довбуш», «Інший Франко»). Під час війни що фінансування українського кінематографу ще більше скорочується.⁶⁴³ Шляхом розв'язання цієї проблеми може бути залучення донорських коштів від європейських партнерів.⁶⁴⁴

Політика історичної пам'яті

- **Відновлення місць пам'яті** на території України, де сталися злочини геноциду, злочини проти людяності, вчинені радянським окупаційним режимом, а також російською армією під час російсько-української війни. Прикладом є Німеччина, яка відновила місця, пов'язані з Голокостом. Якщо розвивати на цій базі туристичні маршрути, то потенційно більше українців та іноземців дізнаються про злочини війни в Україні та краще усвідомлять трагедії українського народу. Подібні проекти вже запускаються в Україні: зокрема, створено Віртуальний музей пам'яті війни, що документує руйнування на Київщині.⁶⁴⁵
- Рекомендовано більше поширювати знання про теперішню національно-визвольну боротьбу українців серед молоді. Роль **Інституту національної пам'яті** у цьому питанні є невіддільною. За прикладом польського Інституту національної пам'яті та литовського Центру дослідження геноциду та опору населення, українському Інституту варто збільшити свою видавничу діяльність й поширювати матеріали в школах, університетах, закладах культури. Варто також налагодити кооперацію Інституту зі школами, працюючи над удосконаленням викладання дисциплін з історії.^{646,647}

⁶⁴⁰ В Україні створили Центр зі збереження культурної спадщини у підтоплених областях. Укрінформ. 30 червня 2023. URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3729946-v-ukraini-stvorili-centr-zi-zberezenna-kulturnoi-spadsini-u-pidtoplenih-oblastah.html>

⁶⁴¹ Слава Балбек разом з українськими архітекторами розробили систему захисту пам'ятників під час війни. Суспільне Культура. URL:

<https://suspijne.media/culture/232368-slava-balbek-razom-z-ukrainskimi-arhitektorami-rozrobili-sistemu-zahistu-pamatnikov-pid-cas-vijni/>

⁶⁴² ДАРТ об'єднує представників держави та громадськості задля розробки стратегії відвідування місць пам'яті війни. URL:

<https://www.tourism.gov.ua/blog/dart-obiednuie-predstavnikov-derzhavi-ta-gromadskosti-shchob-rozrobiti-strategiyu-vidviduvannya-misc-pamyati-viyni>

⁶⁴³ Війна позбавила українське кіно держкоштів, техніки та фахівців. На допомогу прийшов Захід. Як команди шукають гроші, щоб закінчити майже 30 фільмів. 18 червня 2022. Forbes. URL: <https://forbes.ua/inside/viyina-pozbavila-ukrainske-kino-derzhkoshtiv-tekhniki-ta-fakhivtsiv-na-dopomogu-priyshov-zakhid-yak-komandi-shukayut-groschi-shchob-zakinchiti-mayzhe-30-filmiv-18062022-6651>

⁶⁴⁴ Українське кіно має залучати гроші за європейським принципом - гендиректорка ОМКФ. Укрінформ. 8 вересня 2023. URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3762958-ukrainske-kino-mae-zalucati-groschi-za-evropejskim-principom-gendirektorka-omkf.html>

⁶⁴⁵ Віртуальний музей пам'яті війни. URL: <https://kyivregiontours.gov.ua/war?fbclid=IwAR0DR6kiYoR0b4hsp0HCbdKOr5sqY1hr6nR1qBGulqPE-uVvZsPGGQBxmiJ>

⁶⁴⁶ Що робити з Українським інститутом національної пам'яті?. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2014/03/27/142154/>

⁶⁴⁷ Якубін, О. Л., & Казьмірова, О. М. (2019). Яка політика пам'яті потрібна Україні в 20-х роках XXI століття: 12 пропозицій. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право, № 3(43).

- Доцільно зайнятися питанням **інституалізації вшанування пам'яті українського дисидентського руху** і їхнього внеску у здобуття Україною незалежності. Наразі меморіалізація здебільшого підтримується громадськими ініціативами. Збільшення кількості меморіальних об'єктів, пам'ятних заходів і поширення знань про дисидентський рух серед широкої громадськості допоможе закріпити наратив про постійну боротьбу українського народу проти радянської влади та прихильність українців до цінностей свободи та демократії.
- При формуванні політики пам'яті в Україні акцентувати не тільки на трагічних епізодах минулого, але й **на позитивних і переможних сторінках української історії**. Боротьба за вічні цінності особистої свободи та людської гідності, а також за державну незалежність України має бути в центрі уваги.^{648,649}
- Рекомендовано поступового вводити в публічний дискурс наратив про те, що **радянська доба** в історії України була **періодом окупації та поневолення**. При цьому варто акцентувати на історії українського визвольного руху двадцятого століття та опорі українців тоталітарному режиму.

Політика щодо національних меншин та імміграції

- **Більше представництво нацменшин в органах влади**, що вплине на репрезентацію їхньої позиції при ухваленні рішень, а також вплине на прихильність меншин (та в окремих випадках - країн їхнього походження) до України. Для найчисельніших національних меншин надалі - **зняти бар'єр у 5% голосів** для обрання в Парламент.
Яскравим прикладом представництва національної меншини в органах влади є обіймання посади Постійного Представника Президента України в АР Крим Тамілою Ташевою (кримська татарка).⁶⁵⁰ Даних про те, чи є представники національних меншин у Верховній Раді, немає. Внесення змін у Виборчий Кодекс не є пріоритетним до наступних парламентських виборів, проте **національні меншини мають можливість висунути своїх кандидатів**, які б репрезентували їхні інтереси в парламенті.
- Встановлення рамок **належної інтеграції іноземців** у суспільство: запровадження **обов'язкових адаптаційно-інтеграційних курсів** для іноземців із довгостроковим і постійним дозволом на проживання (приклад чеських адаптаційно-інтеграційних курсів "Ласкаво просимо до Чеської Республіки"). Цей курс міг би охоплювати як основну інформацію про перебування в Україні (працевлаштування, житло, медицина, доступ до освіти, адміністративні послуги, транспорт, правила безпеки), так і містити курс лекцій про культурні особливості та історію. Також, для збереження української ідентичності, рекомендовано розглянути запровадження **курсів української мови для іноземців**.

⁶⁴⁸ Що робити з Українським інститутом національної пам'яті?. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2014/03/27/142154/>

⁶⁴⁹ Якубін, О. Л., & Казьмірова, О. М. (2019). Яка політика пам'яті потрібна Україні в 20-х роках XXI століття: 12 пропозицій. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право, № 3(43).

⁶⁵⁰ Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим. Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/illustration/postijnij-predstavnik-prezidenta-ukrayini-v-avtonomnij-respu-1282>

РП 2. ОПЕРАЦІЙНИЙ АУДИТ СФЕРИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

2.1. ОГЛЯД МІСЦЕВИХ ПОЛІТИК НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА РІВНІ ОБЛАСТЕЙ

Ключові висновки

- Розвиток громадянської та національної ідентичності через національно-патріотичне виховання **закріплений у цільових програмах національно-патріотичного виховання майже всіх областей** України (за винятком Львівської області та міста Києва, де сфера національно-патріотичного виховання розкривається в програмах загальної молодіжної політики “Молодь Львівщини” та “Молодь та спорт столиці” відповідно). Водночас не всі обласні центри затвердили окремі програми національно-патріотичного виховання на період, який би охоплював 2023-2024 роки (Житомир, Івано-Франківськ, Северодонецьк, Ужгород, Херсон, Чернігів).
- Завдання обласних програм ґрунтуються на **Державній цільовій соціальній програмі національно-патріотичного виховання** на період до 2025 року (від 2021 року), та **Стратегії національно-патріотичного виховання** (від 2019 року).
- **Пріоритетними напрямками** обласних цільових програм національно-патріотичного виховання дітей та молоді є формування української громадянської ідентичності, військово-патріотичне виховання, формування науково-методологічних і методичних засад, співпраця з інститутами громадянського суспільства. Проте окремі програми можуть містити й інші пріоритети, як-от інформаційне забезпечення сфери, духовно-моральне виховання, підтримка центрів НПВ, здійснення моніторингу результатів виконання програми, збереження історичної пам'яті.
- У низці програм помітна **невідповідність між проблемами, завданнями, запланованими заходами та очікуваними результатами**. Більша частина заходів обласних програм сформульовані досить узагальнено, наводячи великі переліки **типових форматів** для вирішення завдань. Потенційно це може вплинути на стан виконання цих програм, а також ускладнювати моніторинг та оцінку результатів.
- Програми НПВ приділяють велику увагу **вшануванню пам'яті борців за незалежність та територіальну цілісність** України, зокрема через відзначення важливих дат, проведення спеціальних акцій, видання публікацій, організацію виставок, встановлення меморіальних об'єктів тощо.
- Більшість програм охоплюють **залучення військових і ветеранів** до військово-патріотичного виховання дітей та молоді, співпрацюючи з громадськими організаціями, а також військовими частинами. Значно менше уваги приділяється внутрішньо переміщеним особам.
- Значна частина розглянутих програм включають підтримку участі дітей та молоді області у військово-патріотичній **грі "Сокіл" ("Джура")**. Також, близько половини програм враховують підтримку **скаутського (пластового) руху** у своєму регіоні.
- **Кошти** на реалізацію програм НПВ виділяються з **обласних бюджетів**. В окремих випадках,

фінансування програм може надходити й з інших джерел – бюджетів територіальних громад та ресурсів відповідальних виконавців програми тощо.

- Помітна **суттєва різниця між планованим** обсягом фінансування в обласних програмах НПВ та **фактичними** запланованими витратами на сферу в загальних обласних бюджетах. Також 9 обласних бюджетів **не передбачають фінансування програм НПВ** на 2023 або 2024 роки.
- У частині обласних програмах **бракує даних щодо планованих результативних показників** продуктів (кількість учасників, заходів, залучених фахівців тощо), показників ефективності (середні витрати) та якості (динаміка збільшення заходів, учасників, медіапродуктів).
- **Проблеми**, що вказані в обласних програмах НПВ, мають **загальний характер** та взяті з державної програми. Проблем, які були б **притаманні конкретній області чи регіону – меншість**. Лише третина програм **обґрунтовують наявність проблем** статистичними даними, дослідженнями чи іншими розрахунками.
- Документи з програмами по-різному структуровані та оформлені, частина з них – **відскановані та непридатні до автоматичного аналізу**.

Підхід

З метою широкого огляду регіональних політик за напрямом національно-патріотичного виховання дітей та молоді (далі – НПВ) по всій Україні проаналізовано публічні цільові програми на рівні **24 областей та міста Києва**: усього було **проаналізовано 25 обласних програм НПВ та 2 програми з молодіжної політики** (у зв'язку з відсутністю програм НПВ у тих адміністративних одиницях). У цілях цього дослідження були розглянуті програми, які охоплюють 2023-2024 роки.

В аналізі згадуються, але не акцентується увага на програмах обласних центрів: не всі вони затвердили окремі програми НПВ на період, який би охоплював 2023-2024 роки (Київ, Житомир, Івано-Франківськ, Ужгород, Чернігів, Северодонецьк, Херсон).

Більшість областей також мають Регіональні цільові програми сприяння розвитку громадянського суспільства. Вони містять положення, дотичні до розвитку української громадянської та національної ідентичності в молоді, проте безпосередньо не фокусуються на питаннях НПВ. Тому в аналізі такі програми не згадуються.

У блоці **“Особливості програми НПВ”** вказані особливості в меті, завданнях, очікуваних результатах, які будуть цінними для розуміння політики у сфері національно-патріотичного виховання в Україні, а також відмінності конкретної обласної програми від програм інших областей.

У блоці **“Заходи”** виокремлені *конкретні* та *особливі* заплановані заходи (що містять назву заходу та конкретну дію для виконання завдання та розв'язання проблеми), визначені в обласних програмах НПВ. Аналіз таких заходів є важливим для розуміння того, як реалізується політика у сфері на рівні областей, та для можливості використання цього досвіду в інших регіонах. Заходи програм, які описані в загальних рисах, не виокремлюються.

Блок **“Фінансування”** містить загальні дані щодо фінансування заходів програм НПВ на 2023 і 2024 роки, додатково наведені джерела фінансування. Порівняння обсягів та джерел фінансування міститься в Додатку 3. Також у цьому блоці наведено різницю між планованим обсягом фінансування в обласних програмах НПВ і фактичним обсягом фінансування програм НПВ в загальних обласних бюджетах. Ці зведені дані містяться у Додатку 4.

У частині **“Основні коментарі та зауваження”** повернута більша увага до питання змістовності невід'ємних складових програми (проблематика, завдання, заходи, результати). А саме:

- Чи чітко визначені проблеми, які планують розв'язати заходами програми НПВ;
- Чи підкріплені проблеми статистикою, дослідженнями та іншими даними;
- Чи є числові індикатори планованих результатів (результативні показники);
- Чи передбачають програми суб'єктів контролю за виконанням програми та яким чином здійснюється цей контроль;
- Яким чином оформлені та структуровані документи.

Основні засади обласних програм національно-патріотичного виховання

Обласні програми НПВ ґрунтуються на Стратегії національно-патріотичного виховання, затвердженій Указом Президента України від 18 травня 2019 року №286. Державною цільовою соціальною програмою національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, що затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 р. № 673, було визначено такі пріоритетні напрями (завдання) обласних програм (більше – у Додатку 2):

- **формування української громадянської ідентичності**: здійснення заходів, спрямованих на утвердження патріотизму та інших суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність,

гідність тощо), громадянської свідомості й активної громадянської позиції дітей та молоді;

- **військово-патріотичне виховання:** здійснення заходів, спрямованих на формування в громадян готовності до захисту України, громадського сприяння безпеці та обороні України, підвищення престижу військової служби, вшанування пам'яті захисників України;
- формування **науково-методологічних і методичних засад** НПВ: здійснення заходів, спрямованих на розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання;
- підтримка і **співпраця** органів державної влади та органів місцевого самоврядування **з інститутами громадянського суспільства** щодо національно-патріотичного виховання.

Окремі програми містять додаткові пріоритети:

- **інформаційне забезпечення сфери** НПВ (програма Чернігівської області): широке висвітлення заходів НПВ, забезпечення організаційної підтримки медіа, сприяння випуску тематичних теле-, радіопрограм, тематичних рубрик у друкованих та цифрових медіа, що популяризують українську історію, мову та культуру, досвід роботи з НПВ різних соціальних інституцій, виготовлення та поширення соціальної реклами, підтримка журналістів тощо;
- **духовно-моральне виховання:** здійснення заходів, спрямованих на популяризацію національної духовно-культурної спадщини, ушанування пам'яті жертв окупаційних режимів, формування в молоді толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій (програма Івано-Франківської, Миколаївської областей);
- здійснення **моніторингу результатів** виконання програми у сфері НПВ (програма Вінницької області).

Обласні ради та адміністрації визначають такі **типові проблеми**, які вони планують розв'язувати шляхом реалізації обласних цільових програм НПВ:

- недостатньо системний характер формування активної громадянської позиції, національної самобутності;
- недостатній рівень громадсько-патріотичного, військово-патріотичного та духовно-морального виховання;
- наявність істотних відмінностей у системах цінностей, світоглядних орієнтирах груп суспільства, окремих громадян, унаслідок чого продукуються протилежні погляди на минуле й майбутнє нації;
- наявність імперсько-тоталітарних рудиментів у суспільній свідомості, розбіжності уявлень про історичне минуле, спричинених століттями бездержавності, тоталітарною добою, голодоморами та політичними репресіями української духовно-культурної спадщини та історичної пам'яті, що створює підґрунтя для просування несумісних із незалежністю держави місцевих ідентичностей та мовних конфліктів;
- недостатня поінформованість населення про історичні факти героїчної боротьби та визволення від поневолення українського народу і здобуття незалежності України;
- відсутність цілісного національного мовно-культурного простору, стійкості його до зовнішнього втручання та сталої роботи з розвитку української мови;
- наявний вплив держави-агресора в інформаційній, освітній, культурній сферах України;
- недостатній рівень обміну досвідом, успішними практиками у сфері формування громадянськості з країнами євроатлантичного простору;
- низька готовність до захисту територіальної цілісності та незалежності України;
- недостатній рівень охоплення населення України, зокрема дітей та молоді, проектами та заходами із НПВ;
- низький рівень матеріально-технічного забезпечення та розвитку інфраструктури у сфері НПВ;
- недостатня кількість інститутів громадянського суспільства у сфері НПВ та їхня слабка інституційна спроможність.

Кожна програма національно-патріотичного виховання містить різноманітні **типові заходи** для досягнення своєї мети, такі як акції, ігри, конкурси, дебати, семінари, тренінги, олімпіади, змагання, чемпіонати, збори, конференції, форуми, фестивалі, концерти, пленери, табори, зльоти, марафони, походи, тематичні зустрічі, лекції, виставки, інтелектуально-розважальні ігри, спортивні ігри, наметові табори, вишколи та теренові ігри. Також вони включають розроблення та поширення інформаційних та візуальних матеріалів, методичних рекомендацій та висвітлення тем, пов'язаних із національно-патріотичним вихованням, у засобах масової інформації.

Огляд обласних програм НПВ

Під час аналізу обласних програм НПВ були виокремлені особливі затверджені завдання та заходи. Також зацентровано на особливо важливих та цікавих запланованих та реалізованих заходах програм із метою вивчення та поширення такого досвіду. Також наведений загальний обсяг фінансування на реалізацію заходів програми на 2023 та 2024 роки.

Вінницька область

У Вінницькій області затверджена Обласна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на 2021-2025 роки. Обласна адміністрація зазначила, що попередня 5-річна програма була визнана однією з найкращих в Україні. Також діє Обласна цільова соціальна програма «Молодь Вінниччини» на 2021-2025 роки, яка дотична до розвитку свідомої молоді та її залучення до процесу ухвалення рішень, проте безпосередньо не містить положень зі сфери НПВ. На рівні Вінницької міської територіальної громади діє Комплексна програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2024-2026 роки.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Окрім базових пріоритетних напрямів НПВ, програма Вінницької області має додатковий пріоритетний напрям – здійснення моніторингу у сфері НПВ: своєчасний та якісний аудит, моніторинг ефективності проведених заходів, визначення цінностей та потреб молоді Вінницької області.

ЗАХОДИ | У рамках завдання зі сприяння вшануванню громадськими ініціативами борців та державну незалежність і територіальну цілісність України, а також поіменному пошануванню пам'яті жертв окупаційних режимів, особливо жертв голодоморів в Україні, заплановано:

Проведення заходів із вшанування конкретних видатних діячів та борців за незалежність України на теренах Вінниччини:

- часів Русі: Святослав Хоробрий;
- часів козацтва: Іван Богун, Данило Нечай, Іван Гонта, Устим Кармалюк;
- часів періоду УНР і антибільшовицького руху: Семен Ільницький, Яків Гальчевський, Яків Шепель, Яків Гандзюк, Ананій Волинець;
- часів ОУН-УПА: Йосип Позичанюк, Іван Трейко, Омелян Грабець;
- дисиденти: Василь Стус;
- сучасні Герої Небесної Сотні з Вінниччини: Максим Шимко, Валерій Брезденюк, Леонід Полянський тощо.

У рамках військово-патріотичного виховання, заплановано проведення трьох денних навчально-тренувальних зборів із вчителями/викладачами предмета «Захист України». Також передбачене створення банерних версій пересувних виставок, у тому числі «Герої не вмирають», для експонування на відкритих територіях у населених пунктах області та у військових частинах, з метою поширення та популяризація пам'яті героїв України.

Як і в інших програмах, передбачено проведення обласного етапу Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») та підготовку тренерів-вихователів.

Для сприяння роботі молодіжних центрів, клубів, установ НПВ, планується створення обласного Центру національно-патріотичного виховання.

Для популяризації національних видів спорту передбачено організацію змагання «Козацькі розваги».

ФІНАНСУВАННЯ | З 680,00 тис.грн передбачено на реалізацію програми у 2023 році, а у 2024 році – 3 680,00 тис.грн. Фінансування програми має здійснюється коштом обласного, місцевих бюджетів та інших передбачених законодавством джерел. Однак фактичний обсяг виділених бюджетних коштів у 2023-2024 роках складає лише 4% від планового фінансування.

Рисунок 14. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2023-2024 роках, грн.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Проблема в обґрунтуванні програми **підкріплена результатами соціологічного опитування** становища молоді, яке репрезентативне на всю територію України. Це опитування проведено Державним вищим навчальним закладом «Університет банківської справи» на замовлення Міністерства молоді та спорту України у 2019 році.
- Контроль за ходом виконання програми, яка ухвалена Вінницькою обласною радою, покладено тільки на Департамент соціальної та молодіжної політики облдержадміністрації.
- **Описи більшості заходів** програми мають **загальний характер**.
- Програма містить **результативні показники продукту програми** (охоплення запланованими заходами, кількість заходів, медіапродуктів тощо). Також є **показники ефективності** (середні витрати) **та якості** (динаміка збільшення заходів, учасників, медіапродуктів).
- Динаміка збільшення кількості заходів, учасників заходів, їхнього охоплення тощо, тобто показники якості обраховані некоректно, починаючи зі 100%. Тобто вихідні дані на початок програми складають 100%, а збільшення кожного наступного року становить від 100%.
- Обласна програма завантажена на сайту в PDF-форматі, проте текст документа можливо скопіювати.

Волинська область

У Волинській області затверджена Обласна цільова програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021-2025 роки (зі змінами 2023 року). На рівні міста Луцьк затверджена Програма реалізації молодіжної політики в Луцькій міській територіальній громаді на 2024–2027 роки, а також Програма національно-патріотичного виховання та розвитку молоді Луцької міської територіальної громади на 2024–2027 роки.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Програма Волинської області особлива детальним переліком локальних заходів, які спрямовані на виконання завдання формування української громадянської ідентичності, військово-патріотичного виховання, меншою мірою – формування та впровадження науково-методологічних і методичних

засад НПВ, підтримка і співпраця органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства щодо НПВ.

ЗАХОДИ | Обласна програма містить низку конкретних заходів. Наприклад, для формування громадянської ідентичності програма передбачає наступне:

- обласна краєзнавча конференція «Участь Волинян у національно-визвольних змаганнях ХХ століття»;
- акція “Без сім’ї і свого роду нема нації та народу”;
- обласна національно-краєзнавча конференція та обласний етап Всеукраїнської акції «Українська революція: 100 років надії і боротьби»;
- організація навчально-тематичних оглядових екскурсій історико-патріотичного спрямування та Всеукраїнської дитячо-юнацької еколого-патріотичної гри «Паросток»;
- обласна конференція “Волинь і волиняни в історії та культурі України”;
- проєкт “Небесний легіон Волині”;
- дослідницька учнівська експедиція “Досліджуємо Волинь” за напрямками краєзнавства, фольклору, етнографії, екології, археології;
- обласний конкурс учнівських проєктів “Добрий день. Ми з Волині!” тощо.

Такі заходи більше фокусуються на культурних та історичних особливостях Волині, але не виключають залучення акторів з інших областей.

Програма також передбачає організацію і проведення патріотичних поїздок історичними та визначними місцями як Волині, так і іншими областями.

У рамках напряму військово-патріотичного виховання:

- створення та поновлення в навчальних, бібліотечних закладах та центрах національно-патріотичного виховання області куточків Пам’яті, меморіальних куточків, Дошки слави «Вони захищають Україну», «Герої не вмирають»;
- проведення різних етапів та форматів гри “Джура” (“Сокіл”) та “Козацький гарт”, вишколів “Джура-десантник”, “Джура-прикордонник”;
- проведення обласних змагань з пішого мандрівництва “Стежками УПА”, “Стежками Героїв”, обласний фестиваль водного мандрівництва “Білі Береги”;
- організація роботи військово-патріотичних таборів “Легіонер”, “Повстанець”, “Оріяна”, “Лідер”, “Рейнджер Кемп”, “Січ”, “Велика Гра”, табору лицарського духу “Доблесть віків”;
- проведення обласних змагань «Впоряд», «Волинська січ», «Ватра», «Криївка», «Домедична підготовка» в межах Всеукраїнської гри “Джура” (“Сокіл”);
- організація та проведення міжобласного наметового національно-патріотичного табору «Волинська Січ»;
- проведення військових вишколів молоді “Військово-патріотична ініціатива “Центр базової військової підготовки” “Рекрут”;
- зліт ветеранів ОУН-УПА та молодіжних громадських організацій патріотичного спрямування у вишкільно-патріотичному таборі відродження українського духу «Вовчак»;
- обласний освітній проєкт “Оберіг для воїна”;
- конкурс есеїв “України в моєму серці” тощо.

Також передбачені заходи за участі волинян, які брали участь у Революції Гідності, АТО/ООС, великій війні тощо, заходи із вшанування пам’яті полеглих учасників цих подій.

ФІНАНСУВАННЯ | 2 471,8 тис.грн було відведено на фінансування заходів програми НПВ у 2023 році, а у 2024 році – 3 563,5 тис.грн. Фінансування програми здійснюється з обласного бюджету, інші джерела не згадані.

У публічному доступі відсутня інформація щодо розподілу витрат обласного бюджету на реалізацію обласних/регіональних програм у 2023 році. На 2024 рік фактичний обсяг виділених бюджетних коштів складає лише 14% від планового фінансування.

Рисунок 15. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2023-2024 роках, грн.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Блок “Проблема, на розв’язання якої спрямована програма” **не містить опису проблеми** по суті, а лише загальні формулювання про те, що передбачає програма, а також яким має бути молоде покоління. У цій частині програми бракує кількісного виміру.
- Блок “Завдання і заходи” містить якісні очікувані результати, проте не вказані кількісні показники охоплення молоді окремими запланованими заходами. Далі, у блоці “Показники результативності програми”, вже є **кількісні показники**, які описані більш коректно та реалістично.
- Програма **не містить інформації, хто контролює** процес реалізації заходів програми. Натомість вказаний відповідальний виконавець, який одночасно є розробником програми – Департамент культури, молоді та спорту обласної державної адміністрації.
- Обласна програма доступна для копіювання тексту та подальшого аналізу.

Дніпропетровська область

У Дніпропетровській області діє Регіональна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2023-2027 роки. Також передбачена низка інших обласних цільових програм, які включають напрям НПВ або інші аспекти розвитку національної ідентичності в молоді: Цільова соціальна комплексна програма розвитку фізичної культури і спорту до 2024 року, „Молодь Дніпропетровщини” на 2022-2026 роки та Програма розвитку Українського козацтва на 2008-2025 роки.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Програма спрямована на зміцнення української громадянської ідентичності шляхом залучення громадян до суспільно-політичного життя та активізації їхньої участі в державотворчих процесах. Вона покликана сприяти утвердженню суспільно-державних цінностей, таких як самобутність, воля, соборність і гідність. Меншою мірою, програма згадує збільшення готовності до захисту Вітчизни та престижу військової служби. Особливістю програми також є те, що вона включає утримання комунальних центрів національно-патріотичного виховання в області.

ЗАХОДИ | Програма передбачає щорічне проведення чотирьох заходів за участю військових і чотирьох — внутрішньо переміщених осіб. Крім того, кожного року заплановано організацію 12 подій зі вшанування пам’яті загиблих борців за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України; п’ять-шість заходів мають бути спрямовані на популяризацію національних аудіовізуальних продуктів, формування сімейних цінностей,

запобігання проявам українофобії, расової та етнічної нетерпимості, а також подолання постколоніальних та посттоталітарних деструктивних наслідків у свідомості населення області. Крім того, планується проведення восьми заходів щороку з метою формування лояльного ставлення громадян до євроатлантичної інтеграції та зближення з НАТО.

Окремий напрям програми передбачає проведення щорічного аналізу потреб і можливостей суб'єктів та об'єктів національно-патріотичного виховання області (у формі соціологічних досліджень, експертних опитувань і дискусій тощо). Також передбачається кожного року надавати фінансову підтримку 10 інститутам громадянського суспільства.

ФІНАНСУВАННЯ | На 2023 рік програма НПВ передбачала фінансування з обласного бюджету в розмірі 26 210,00 тис.грн, і 28 850,00 тис.грн на 2024 рік. Використання коштів з інших джерел не згадується в паспорті програми. Однак фактичний обсяг виділених бюджетних коштів у 2023-2024 роках складає лише 5% від планового фінансування.

Рисунок 16. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2023-2024 роках.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Програма НПВ Дніпропетровської області доступна в машинозчитувальному форматі на веб-сайті обласної ради разом з усіма додатками.
- Вказані в Програмі **проблеми слабо взаємопов'язані** із їхніми шляхами розв'язання і метою програми. Також проблеми характеризуються **браком конкретики та підґрунтя**, на основі якого вони були виокремлені (наприклад, релевантних досліджень або ж посилань на тематичні експертні документи).
- Програма НПВ була ухвалена вже після початку повномасштабного вторгнення (у листопаді 2022 року), однак у ній **немає прив'язки до нинішнього контексту**.
- У списку заходів передбачається "залучення населення тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя". Водночас залучення мешканців інших частково окупованих областей (Запорізької, Харківської, Херсонської) не згадується.
- Питання **військово-патріотичного виховання** не враховано в описі проблем, шляхах їхнього розв'язання та очікуваних результатів. Водночас ця тематика вказується як один із пріоритетних напрямів програми й розкривається в запланованих заходах.
- Програма **не конкретизує заходи**, що мають бути проведені. Переважно представлений лише їхній загальний зміст, наприклад "Сприяння утвердженню сімейних цінностей" або "Формування оборонної свідомості", без уточнення формату заходу, його назви, цільової аудиторії та інших деталей. Однак, додаток із переліком заходів містить опис очікуваних результатів, а саме кількість проведених заходів та учасників за роками.
- Кількісні **показники ефективності** виконання програми, наведені в додатку 2, лише частково відповідають очікуваним результатам, вказаним в основній частині програми. **Очікувані результати** є нечіткими та абстрактно сформульованими.
- Департамент молоді і спорту облдержадміністрації **відповідає за координацію та оцінку стану виконання** програми, тоді як за **контроль** її виконання здійснює постійна комісія обласної ради з питань сім'ї, молоді та спорту.

Донецька область

У регіоні діє Програма національно-патріотичного виховання в Донецькій області на 2021-2025 роки. Додатково, область має регіональну цільову соціальну програму «Молодь Донеччини» на 2021-2025 роки, якою також передбачаються певні заходи з розвитку національної ідентичності в молоді.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Програма НПВ спрямована на утвердження української громадянської ідентичності через виховання поваги до символів держави, популяризацію української мови, активізації громадянської участі в політичному житті та підвищення престижу військової служби. Крім того, документ приділяє значну увагу історичній пам'яті, а саме вшануванню пам'яті жертв окупаційних режимів, зокрема злочинів Голодомору й депортації кримськотатарського народу, а також героїв Української Революції 1917–1921 років і революційних подій в Україні в 1990, 2004 і 2013–2014 роках. Додатково, програма передбачає підтримання розвитку пластового і скаутського руху в Донецькій області.

ЗАХОДИ | Програма передбачає проведення різноманітних типових просвітницьких і навчальних заходів, конкурсів, вишкочів, наметових таборів, походів, змагань та інших заходів, спрямованих на національно-патріотичне виховання дітей та молоді. Серед більш конкретних заходів згадуються такі:

- проведення місцевих та регіональних етапів наметових таборів дитячо-юнацької військово-патріотичної гри “Сокіл” (“Джура”);
- розроблення екскурсійних маршрутів місцями національно-визвольної боротьби українського народу, об’єктами й територіями злочинів тоталітарних режимів та організація оглядових і тематичних екскурсій.

ФІНАНСУВАННЯ | На 2023 рік програма НПВ передбачала 11 634,9 тис.грн фінансування (з яких 45% з обласного бюджету та 55% з бюджетів територіальних громад і військово-цивільних адміністрацій). У 2024 році планований обсяг видатків мав складати 11 738,7 тис.грн (44% з обласного бюджету і 56% з місцевих).

У публічному доступі відсутня інформація щодо розподілу витрат обласного бюджету на реалізацію обласних/регіональних програм у 2023 році, а бюджетом області на 2024 рік не було передбачено коштів на програму НПВ.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Програма НПВ Донецької області доступна в машинозчитувальному форматі на веб-сайті управління сім’ї, молоді та масових заходів національно-патріотичного виховання облдержадміністрації.
- У вступній частині документа наведено деякі **результати досліджень**, що описують контекст, у якому розглядається програма. Зокрема, згадується загальнонаціональне дослідження щодо становища молоді в країні, проведене Університетом банківської справи у 2019 році, а також два дослідження серед мешканців Донецької області: одне від Соціологічної групи «Рейтинг» у рамках проекту «Портрети регіонів» у 2018 році та інше — Регіональне дослідження громадської думки від Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центру політичної соціології у 2020 році. Варто зауважити, що останні два дослідження не аналізували думку виключно молоді, але стосувалися всіх вікових категорій мешканців регіону.
- **Проблеми**, на розв’язання яких спрямована програма, не розвиваються безпосередньо з висновків вище згаданих досліджень, а складають **узагальнений типовий перелік**, що характеризується нечіткістю і відсутністю підґрунтя, на основі якого вони були виокремлені.
- **Очікувані результати** програми переважно мають **абстрактний характер** — лише для двох із семи результатів наведено конкретні відсоткові показники зростання, проте без зазначення вихідного рівня на початок дії програми. Таким чином, ускладнюється оцінка ефективності й результативності програми.
- Програма містить перелік **типових заходів**, але не надає конкретних деталей щодо їхнього проведення. Переважно наведений лише загальний зміст, без конкретизації. Однак у документі вказані показники для кожного заходу — кількість проведених активностей, учасників, гуртків і клубів за роками.
- Програма розрахована на широкий спектр населення, охоплюючи не лише дітей і молодь, але й осіб **віком від 35 років**.
- **Координатором** програми є Управління сім’ї, молоді та масових заходів національно-патріотичного виховання обласної державної адміністрації. **Контроль** за її реалізацією здійснюється ОДА, проте конкретний відповідальний підрозділ не вказується.

Житомирська область

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | У Житомирській області діє Обласна програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2022-2025 роки. Програма добре структурована та зручна у використанні. Вона ґрунтується на чотирьох пріоритетних напрямках: формування української громадянської ідентичності, військово-патріотичне виховання, формування та впровадження науково-методологічних і методичних засад НПВ, підтримка і співпраця органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства щодо НПВ.

ЗАХОДИ | У програмі передбачає перелік типових заходів у сфері НПВ. Серед них є і конкретні заходи:

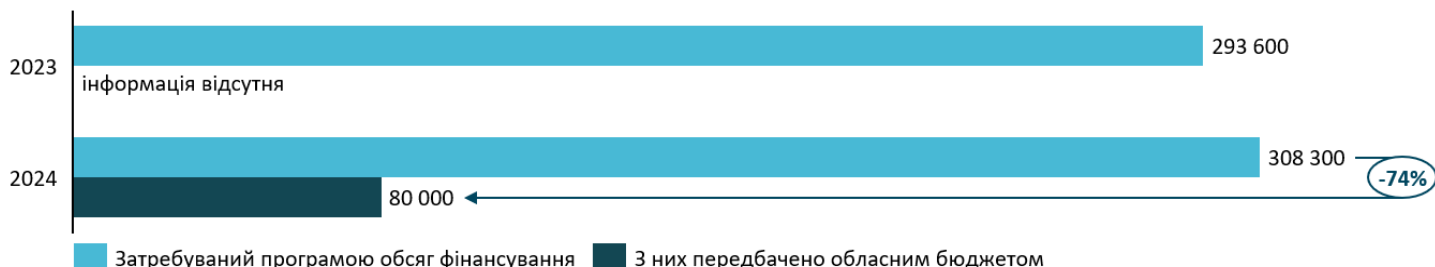
- Сприяння участі команди області у Всеукраїнській дитячо-юнацькій грі “Сокіл” (“Джура”) та проведення її обласного етапу;
- Проведення конкурсу веб-сторінки «Герой моєї землі» на сайтах закладів освіти Житомирської області;
- Проведення конкурсу інтерактивного плаката «Герої рідної землі», присвячений Дню українського козацтва;
- щорічного обласного фестивалю патріотичної пісні «Україна – понад усе!», до дня захисника України;
- Організація конкурсу талановитої молоді Житомирщини «Опалені війною».

Програма передбачає організацію і проведення екскурсійних маршрутів історичними пам’ятками та визначними місцями Житомирщини. Також передбачені зустрічі з ветеранами.

Загалом Житомирська обласна програма передбачає менше заходів, ніж інші обласні програми.

ФІНАНСУВАННЯ | На реалізацію всієї програми у 2023 році було передбачено 293,6 тис. грн з обласного бюджету, а у 2024 році – 308,3 тис. грн. У публічному доступі відсутня інформація щодо розподілу витрат обласного бюджету на реалізацію обласних/регіональних програм у 2023 році. На 2024 рік фактичний обсяг виділених бюджетних коштів складає лише 26% від запланованого фінансування.

Рисунок 17. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2023-2024 роках, грн.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Програма містить перелік проблем, які **скопійовані з державної програми НПВ і не містять кількісного виміру**.
- У програмі **наведено**, які **показники** продукту, ефективності та якості закладає влада. У частині якості програми збільшення кількості учасників та виробленого продукту вираховується, починаючи зі 100%. Тобто вихідні дані на початок програми складають 100%, а збільшення кожного наступного року становить 100-136,5%.
- Рішенням Житомирської обласної ради **розподілено виконання та контроль** між двома різними структурами: відповідальним виконавцем та головним розпорядником коштів для виконання заходів визначено Департамент культури, молоді та спорту Житомирської обласної державної адміністрації, а контроль за виконанням рішення покладено на постійну комісію обласної ради з гуманітарних питань.
- **Передбачено, як саме здійснюється контроль** за виконанням програми: “Департамент культури, молоді та спорту облдержадміністрації, як відповідальний виконавець програми раз на рік до 20 березня готує та подає Департаменту агропромислового розвитку та економічної політики облдержадміністрації узагальнені інформації про стан її виконання, в межах компетенції.”

Закарпатська область

На Закарпатті діє Обласна цільова програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2023-2025 роки. Додатково, Закарпатська обласна рада схвалила Програму підтримки пластунського та скаутського руху в Закарпатській області на 2022-2025 роки, Програму організації та забезпечення територіальної оборони, призову на строкову службу та військово-патріотичне виховання населення Закарпатської області 2021 – 2025 роки, а також Регіональну програму “Молодь Закарпаття” на 2021 – 2025 роки.

Програму підтримки пластунського та скаутського руху містить широке обґрунтування та перелік проблем, які вирішуватиме пластова програма, а основна мета програми – активний розвиток Пласту та скаутських організацій в області, залучення нових волонтерів, підтримка відповідної інфраструктури, впровадження пластової освітньої програми в систему освіти, співпраця з Пластом у діаспорі, формування європейської ідентичності в молоді, забезпечення одностроєм та літературою тощо.

Регіональну програму “Молодь Закарпаття” має розділ “НПВ дітей та молоді”, що включає напрями духовно-морального виховання дітей та молоді, виховання історичної пам’яті та військово-патріотичного виховання (останній напрям дублює обласну програму НПВ). В цілях даного дослідження до аналізу взято обласну цільову програму НПВ як типовий документ, який би мав охопити всі напрями діяльності у сфері НПВ в області.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Виконання програми НПВ Закарпатської області здійснюється за такими напрямами:

- державний – базується на забезпеченні системи військово-патріотичного виховання;
- соціальний – ґрунтується на вивченні норм моралі, їхньому дотриманні, орієнтований на усвідомлення пріоритету загальнолюдських цінностей та інтересів, виховання шанобливого ставлення до культури, історії, мови, звичаїв і традицій українського народу;
- військовий – передбачає вивчення військової історії України, підвищення фізичної загартованості в інтересах підготовки до захисту Вітчизни;

- психолого-педагогічний – ґрунтується на вивченні психологічних особливостей молоді, їхньому урахуванні в процесі підготовки юнаків до військової служби, проведенні методичної роботи з узагальнення та поширення перспективного досвіду військово-патріотичного виховання, вдосконаленні форм і напрямів цієї діяльності;
- правовий – передбачає формування глибоких правових знань, прищеплення високої правової культури.

ЗАХОДИ | Дана програма передбачає всього 11 заходів, що порівняно з іншими програмами становить невелику кількість. Ці заходи не вирізняються конкретикою. Програма містить два заходи, які більшість інших програм не містять:

- придбання спеціального обладнання, інвентарю тощо для проведення заходів із військово-спортивних дисциплін серед дітей та молоді;
- придбання спеціального екіпірування тощо для проведення заходів із військово-спортивних дисциплін серед дітей та молоді.

ФІНАНСУВАННЯ | Реалізація програми у 2023 році потребувала 3 510,0 тис.грн, а у 2024 – 1 000,0 тис.грн. Однак бюджетом області на 2023 рік не було передбачено виділення коштів на програму НПВ, коли в 2024 році фактичний обсяг виділених бюджетних коштів був менший лише на 10% від запланованого фінансування.

Рисунок 18. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2023-2024 роках, грн.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Обласна програма **не містить опису проблеми**, яку покликана розв'язати, при цьому є блок “Шляхи і способи розв'язання проблеми”, в якому по суті йдеться про напями виконання програми (державний, правовий, соціальний, військовий, психолого-педагогічний), а не про розв'язання проблеми.
- Блок “Очікувані результати, ефективність програми” **не містить розрахунку очікуваних результатів** реалізації програм, натомість містить узагальнені та абстрактні формулювання.
- Найменування **заходів сформульовані абстрактно**. Наприклад, захід “популяризація і підвищення престижу військової та державної служби” **не має роз'яснень**, яким чином це буде відбуватись.
- У програмі вказано: “координація заходів, передбачених програмою, покладається на департамент освіти і науки, молоді та спорту ОДА/ОВА. Контроль за виконанням розпорядження, яке затверджує обласну програму, покладено персонально на заступника голови ОДА – начальника ОВА Шинкарюка І.С.” Програма **не містить процедур, яким чином відбувається контроль**.

Запорізька область

На Запоріжжі діє обласна цільова програма національно-патріотичного виховання молоді на 2022-2025 роки. Додатково, область має програму “Молодь Запорізького краю” на 2022-2026 роки, яка також передбачає певні заходи з розвитку національної ідентичності в молоді. При Запорізькій облраді діє комунальний заклад “Обласний центр патріотичного виховання молоді”.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Програма спрямована на утвердження української громадянської ідентичності через популяризацію культурної спадщини та культурних цінностей України, підвищення ролі української мови, запобігання проявам расової та етнічної нетерпимості, а також сприяння формуванню антикорупційної, правової та етичної форми суспільної свідомості. Особлива увага приділяється формуванню історичної свідомості через підвищення рівня знань про видатних осіб українського державотворення та борців за незалежність і територіальну цілісність України, а також про діяльність українських молодіжних об'єднань, які переслідувались окупаційними режимами. Додатково, програма спрямована на збільшення чисельності молоді, готової захищати Україну в лавах Збройних Сил.

ЗАХОДИ | Програма передбачає проведення різноманітних типових просвітницьких і навчальних заходів, конкурсів, змагань та інших проєктів, спрямованих на національно-патріотичне виховання дітей та молоді, а також заохочує залучення внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни та діючих військовослужбовців. Однак перелік заходів є досить узагальненим. Серед більш конкретних зусиль згадується:

- проведення етапів всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»);
- розвиток обласної мережі та підтримання функціонування центрів і клубів національно-патріотичного виховання;
- фінансова підтримка проєктів (сумарним обсягом орієнтовно 200 тис.грн щороку), розроблених інститутами громадянського суспільства;
- надання премій для громадських активістів області, які зробили вагомий внесок в утвердження громадянської ідентичності;
- проведення соціологічних досліджень стану національно-патріотичного виховання в області.

ФІНАНСУВАННЯ | На 2023 рік програма НПВ передбачала фінансування з обласного бюджету в розмірі 1 245,00 тис.грн, й 1 317,00 тис.грн на 2024 рік. Використання коштів з інших джерел не згадується. У 2023 році фактичний обсяг виділених бюджетних коштів складав лише 8% від запланового фінансування, а бюджетом області на 2024 рік взагалі не було передбачено коштів на програму НПВ.

Рисунок 19. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2023-2024 роках, грн.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Програма НПВ Запорізької області доступна в **машинозчитувальному форматі** на веб-сайті обласної ради.
- **Недостатньо розгорнуто розглядається склад проблеми**, на розв’язання якої спрямована програма НПВ. Сама проблема описується в одному реченні як «виклики національної безпеці України», а також більш детально розкриваються потреби, що виникають у контексті цієї проблеми. У розділі бракує посилань на тематичні дослідження та обґрунтувань, на основі чого був сформований перелік цих потреб.
- У програмі представлена досить **широка рамка типових заходів**, наприклад, «Сприяння утвердженню сімейних цінностей», «Формування шанобливого ставлення до героїв» або «Популяризації культурної спадщини», без уточнення формату заходу, його назви, цільової аудиторії та інших деталей. Кількість планованих заходів і кількість учасників також не вказується.
- **Очікувані результати** програми переважно мають **абстрактний характер** та не містять конкретних показників та індикаторів. Таким чином, ускладнюється оцінка ефективності й результативності програми.
- Безпосередній **контроль за виконанням** програми здійснюється Управлінням молоді, фізичної культури та спорту Запорізької ОДА, яке щороку звітує перед постійною комісією обласної ради з гуманітарних питань.

Івано-Франківська область

В Івано-Франківській області затверджена Обласна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021-2025 роки. Також передбачена низка інших обласних цільових програм, які включають напрям НПВ або інші аспекти розвитку національної ідентичності в молоді: “Розвиток пластового руху Прикарпаття” на 2023-2027 роки, “Відзначення в області 80-річчя створення Української Повстанської Армії” на 2022-2023 роки, “Духовне життя” на 2022-2026 роки, “Молодь Прикарпаття” на 2021-2025 роки. В обласному центрі діє програма “Молодь Івано-Франківської міської територіальної громади” на 2021-2025 роки, що зокрема включає напрям формування національної свідомості та патріотизму молоді.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Програма містить у собі завдання, які більшою мірою враховує напрям формування української громадянської ідентичності. Акцентується увага на необхідності знати конституційні права та виконувати обов'язки, формування активної громадянської позиції. Меншою мірою акцентується на системі військової підготовки та здійснення заходів, спрямованих на підвищення престижу військової служби. Один із пріоритетних напрямів програми, який вирізняє її з-поміж інших програм – духовно-патріотичне виховання (популяризація та розвиток національної духовно-культурної спадщини українського народу, моральне та духовне виховання молоді). Завдання програми досить відрізняються від її очікуваних результатів та не впливають одне з одного.

ЗАХОДИ | Програма містить низку неконкретних заходів для досягнення завдань та очікуваних результатів. Серед конкретних заходів Обласна програма передбачає щорічне проведення обласної молодіжної патріотичної науково-пізнавальної програми “Чорний Ліс”. Така програма вже проводилась зокрема в Богородчанській територіальній громаді та передбачала:

- науково-теоретичну частину – проведення вікторин з історії визвольних змагань українського народу, краєзнавства, фольклору та етнографії краю;
- пізнавально-практичну частину – включала проведення конкурсів «Битва ройових», з основ пішохідного туризму, стрільби із пневматичної гвинтівки;
- творчо-відпочинкову частину – конкурси на краще виконання патріотичної пісні, квест «Юний розвідник», конкурс таборової газети, конкурс лісових кухарів, спортивні змагання тощо.

Також передбачається проведення дитячо-юнацької військово-спортивної патріотичної гри “Джура” (“Сокіл”). У 2023 році вже був проведений обласний етап гри.

Варто звернути увагу на проведенні змагань із пішого мандрівництва "Стежками Героїв ХХІ", що впливає із заходів, передбачених обласною програмою "Розвиток пластового руху Прикарпаття" на 2023-2027 роки. Їх організовує Пласт задля популяризації туризму, активного відпочинку, пропагування ідеї патріотизму та збереження пам'яті про борців за незалежність України.

ФІНАНСУВАННЯ | На 2023 рік програма НПВ передбачала фінансування в розмірі 1 070,00 тис.грн, а у 2024 році – 1 150,00 тис.грн. Однак фактичний обсяг виділених бюджетних коштів складає лише 19% від планового фінансування в 2023 році і 17% в 2024 році.

Рисунок 20. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2023-2024 роках, грн.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Програма містить перелік проблем, які заплановано вирішити. Ці **проблеми скопійовані з державної програми НПВ та не адаптовано** під локальний контекст. Відповідальні за розробку програми не навели даних з соціологічних досліджень.
- Наявні **очікувані результати сформульовані абстрактно** та не містять кількісних метрик. До прикладу, очікуваний результат “збільшення чисельності молоді, готової до виконання обов’язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України” не підкріплений даними про те, до якої кількості або на скільки планують збільшити охоплення молоді.
- Програма **визначає аудиторію, враховуючи вікові межі** молоді віком від 14 до 35 років включно, у тому числі дітей віком від 14 до 18 років.
- До заходів програми **не надані очікувані показники ефективності** (кількість охоплених заходами людей, кількість примірників, відсоток динаміки росту тощо).
- Департамент освіти, науки та молодіжної політики ОДА щорічно інформує обласну раду про виконання програми. Передбачено, що інформація про **виконання програми публікується в засобах масової інформації**.
- Контроль за виконанням рішення про ухвалення цієї обласної програми **покладено персонально та розосереджено** на першого заступника голови обласної ради В.Гладія і постійну комісію обласної ради з питань освіти, науки, спорту та молодіжної політики (Б.Томенчук). Контроль здійснюється таким чином: звіт про хід виконання Програми подається обласній раді **щоквартально** до 15 числа місяця, наступного за звітним кварталом, відповідно до поставлених мети та завдань.

Київська область

У Київській області діє переглянута наприкінці 2023 року Програма національно-патріотичного виховання на 2022-2025 роки.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | У частині визначення проблеми наводяться ціннісні орієнтири, зокрема героїзм та свобода, які мали б сформуватись в українців після різних історичних періодів української держави. Ці періоди (від княжої доби до спротиву окупації АР Крим російською федерацією) далі наводяться неодноразово для обґрунтування доцільності національно-патріотичного виховання. У програмі детально описані плановані показники залучення продуктами програми.

ЗАХОДИ | Передбачені заходи, спрямовані на роз’яснення механізмів і особливостей їхнього застосування в умовах перебування в складних обставинах та екстремальних ситуаціях. Передбачено проведення Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), а також забезпечення діяльності Комунального закладу Київської обласної ради «Пластовий вишкільний центр».

ФІНАНСУВАННЯ | На 2023 рік програма НПВ розраховує на фінансування з обласного бюджету в розмірі 9 133,38 тис.грн і 12 225,30 тис.грн у 2024 році. У публічному доступі відсутня інформація щодо розподілу витрат обласного бюджету на реалізацію обласних/регіональних програм у 2023 році. На 2024 рік, фактичний обсяг виділених бюджетних коштів складає 71% від планового фінансування.

Рисунок 21. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2023-2024 роках, грн.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- У програмі **вказані результати соціологічного дослідження становища молоді в Україні**, проведеного Державним вищим навчальним закладом «Університет банківської справи» на замовлення Міністерства молоді та спорту України у 2019 році, з приміткою, що при розробці програми були враховані ці дані.
- **Заходи програми описані узагальнено** та без конкретики, наводячи великі переліки типових форматів для вирішення завдань: наприклад “проведення ігор, конкурсів, засідань за круглим столом, дебатів, семінарів, зборів-походів, семінарів-тренінгів, тренінгів, олімпіад, інтернет-олімпіад, змагань (у тому числі комп’ютерних), зборів, конференцій, форумів, фестивалів, наметових таборів, зльотів, марафонів щодо...”.
- Програма містить декілька сторінок результативних показників по кожному заходу. Проте частина **показників якості програми розрахована сумнівно**: динаміка збільшення кількості молоді, проектів тощо розраховується більш ніж на 100% щорічно.
- Блок очікуваних результатів загалом містить загальні формулювання, проте в одному місці наводить **очікуване збільшення** кількості дітей та молоді, охоплених заходами НПВ різного формату **на 40%**.
- **Функція координації та контролю сформульована та призначена неоднозначно**: “орган, що здійснює координацію дій між виконавцями програми та контролює її виконання, визначає порядок взаємного інформування (щокварталу до 25 числа місяця, що настає за звітним періодом), звітування є управління молоді та спорту Київської обласної державної адміністрації.”

Кіровоградська область

У Кіровоградській області діє обласна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на 2022-2027 роки. Додатково, область має програму “Молодь Кіровоградщини” на 2021-2025 роки, яка також передбачає певні заходи з розвитку національної ідентичності в молоді.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Метою Програми, зокрема, є сприяння усвідомленню громадянського обов’язку із розвитку благополуччя країни та територіальних громад. Програма передбачає залучення учасників бойових дій і ветеранів до заходів із національно-патріотичного виховання, а також заохочення до служби в армії, поліції, ДСНС та вступу до вищих військових навчальних закладів. Програма також спрямована на розвиток пластового і скаутського рухів у регіоні й надання підтримки молоді із числа внутрішньо переміщених осіб.

ЗАХОДИ | Програма включає як типові заходи, так і втілення низки конкретних проєктів:

- **з формування української громадянської ідентичності**: обласний фестиваль “Українська паляниця”, проєкт “Громадянська освіта – основа розвитку молодіжного громадянського суспільства”, обласний зліт юних

туристів-краєзнавців, обласний етап краєзнавчої експедиції учнівської молоді "Моя Батьківщина - Україна", обласна інформаційно-просвітницька акція "Відповідальність починається з мене";

- з популяризації військової служби серед молоді: Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотичної гри "Сокіл" ("Джурра"), проєкт "Юний Доброволець", обласний конкурс для молоді "Снайпер", обласні збори-змагання зі страйкболу й панкратіону серед допризовної молоді, обласний фестиваль "Радість у камуфляжі", відкритий кубок міста з військово-спортивного хортингу, обласний фестиваль "Лава на лаву", обласний проєкт "Захисник Кіровоградщини", проєкт "Кіровоградський обласний центр національно-патріотичного виховання та розвитку бойової української культури", змагання з кросфіту серед військовослужбовців, обласний національно-патріотичний проєкт "Сила життя. Sport", тренінги з першої медичної допомоги та військово-тактичної медицини;
- з профорієнтації: акції до Дня Національної поліції України, акція "Молодь Кіровоградщини готова долати надзвичайні ситуації", "Запобігти. Врятувати. Допомогти", фестиваль "Дружин юних пожежників", збір-змагання "Школа безпеки";
- з інформування про роль українського війська в українській історії: проєкт "Козацькі клейноди Кіровоградщини", обласний проєкт "Стежками походу армії УНР", виставки озброєння, форменого одягу українського війська, обласний проєкт "Шляхами перемог Героїв України", обласний фестиваль "Очевидці Незалежності", виставки присвячених військовослужбовцям-ветеранам ООС/АТО;
- з формування мовної культури: обласний конкурс творчих робіт "Соловей співає. Доки голос має";
- з популяризації пластової культури: обласний виїзний пластовий кваліфікаційний вишкіл, обласний пластовий вишкіл "Калейдоскоп вмілостей", обласна пластова акція-майстер клас із писанкарства, пластова таборування "Свято Весни", обласна акція "Відкриття пластового року", пластова акція "Вифлеємський вогонь миру";
- з популяризації національного аудіовізуального продукту: проєкт "Комікси на основі реальних військових історій із зображенням військовослужбовців в області", мультиплікаційний аніме-серіал щодо героїчних пригод військовослужбовців області на сході України, подкаст "Байки зі східного фронту", цикл квестів на основі історичних подій висвітлених у книзі "Непереможені".

ФІНАНСУВАННЯ | На 2023 рік програма НПВ передбачила 1 275,8 тис.грн фінансування і 1 339,5 тис.грн у 2024 році. 90% планованих видатків планується залучати з обласного бюджету, а 10% – з бюджетів місцевого самоврядування. Однак фактичний обсяг виділених бюджетних коштів складає лише 29% від планового фінансування в 2023 році і 38% в 2024 році.

Рисунок 22. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2023-2024 роках.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Програма НПВ Кіровоградської області доступна в **машинозчитувальному форматі** на веб-сайті обласної ради разом з усіма додатками.
- У розділі «Визначення проблеми, на розв’язання яких спрямована програма» були наведені деякі **результати дослідження** становища молоді в Україні, проведеного Університетом банківської справи у 2019 році. Проте ці результати є загальнонаціональними й не враховують специфіку Кіровоградської області. **Перелік проблем**, викладений у програмі, є **типовим і узагальненим** і практично не відображає результати вищезгаданого дослідження; інше підґрунтя для їх виокремлення не зазначається. Крім того, у цьому розділі було наведено інформацію про кількість молодих осіб, які проживають на території області, кількість внутрішньо переміщених осіб, а також молодіжних громадських організацій.
- Опис **результативних показників** є нечітким і видається складним для подальшого моніторингу та вимірювання. У додатку 2 представлені **показники продукту**, які включають конкретні дані про кількість залученої молоді та проведених заходів різного тематичного спрямування за роками. Проте ці показники лише частково придатні для оцінки досягнення результативних показників програми.
- Розділ щодо обґрунтування шляхів та засобів розв’язання проблеми описує пріоритети програми НПВ та презентує широкий список завдань в рамках кожного пріоритету. Ці **завдання відповідають запропонованим заходам**.
- Програма передбачає втілення **багатьох конкретних проєктів** - у переліку заходів вказано їхню назву, формат і подекуди цільову аудиторію. Показники щодо кількості учасників за окремими запланованими заходами за роками відсутні.
- **Координацію виконання** програми здійснює Управління молоді та спорту обласної державної адміністрації, яке звітує перед постійною комісією обласної ради з питань освіти, науки, культури, туризму, спорту, у справах сім’ї, молодіжної політики, а також перед департаментом економічного розвитку та торгівлі обласної державної адміністрації. **Контроль за виконанням** програми покладено на обласну раду та обласну державну адміністрацію.

Луганська область

В області діє Регіональна цільова програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021-2025 роки. Додатково, область має програму “Молодь Луганщини” на 2021-2025 роки, яка також передбачає певні заходи з розвитку національної ідентичності в молоді.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Програма має на меті формування української громадянської ідентичності шляхом підтримки й популяризації історичної та духовно-культурної спадщини Луганщини, закріплення спадкоємності традицій та вшанування пам’яті захисників України, а також просування ідей миру та національної безпеки. Велика увага приділяється підвищенню престижу військової служби, зокрема через залучення військових та ветеранів до процесів національно-патріотичного виховання та співпраці з військовими частинами.

ЗАХОДИ | Програма передбачає втілення низки конкретних заходів, які мають відбуватися як в обласному центрі, так і районних центрах, а також онлайн у соціальних мережах. Серед запланованих заходів – проведення фестивалів, таких як «Моя мирна Луганщина», «Я - нація» з нагоди Дня українського козацтва, а також районних фестивалів «Сузір’я колискової Донбасу» й «Ні, Я жива, Я буду вічно жити...» (присвяченого Лесі Українці), та фестивалів української патріотичної пісні «Озброєні піснею». Згадується також проведення фотоконкурсів

«Луганщина - особлива», конкурсів патріотичної пісні «Воронцева слобода» й конкурсів краси «Міс краси — Я українка». У рамках програми також передбачені концерти місцевих виконавців «Битва каверів по-українськи», марафони «Забіг миру», кінопокази українських стрічок на відкритому повітрі "#ЄдинеКіноПовітря», інтелектуальні ігри «Люблю і знаю Україну» та «Козацька сила в розумі», а також щорічна обласна інтернет-виставка «Ми сила твоя, Україно» до Дня захисника України.

Додатково, серед запланованих заходів є реалізація проєкту «Усна історія: учасники і свідки 20–21 ст.», видання другої частини книги «Нескорені сини й доньки в боротьбі за незалежність України» в рамках однойменного дослідницького проєкту, а також організація поїздок до Запорізької області під назвою «Пізнаємо Україну разом».

Напрямок військово-патріотичного виховання включає проведення військово-патріотичних вишколів (присвячених пам'яті Героя України Сергія Губанова), стрілецьких турнірів «Кубок Сокола», змагань моделей драгстерів до Дня Збройних Сил України і проведення районних акцій Держприкордонслужби — «Нове обличчя кордону».

Програма також планує щорічне оновлення бібліотечних фондів літературою національно-патріотичного спрямування.

ФІНАНСУВАННЯ | На 2023 і 2024 роки було передбачено фінансування з обласного бюджету обсягом по 617,44 тис.грн. Додатково, певні заходи планується реалізувати шляхом фінансування відповідальних виконавців програми. У публічному доступі відсутня інформація щодо розподілу витрат обласного бюджету на реалізацію обласних/регіональних програм у 2023 і 2024 роках.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Програма НПВ Луганської області доступна на веб-сайті облдержадміністрації разом з усіма додатками, однак копіювання тексту з документу неможливе.
- Програма вказує на недостатній рівень української громадянської ідентичності серед населення Луганщини, а також наведено перелік із п'яти **чинників, які призвели до цієї проблеми**. Для підтвердження деяких із цих чинників наведені статистичні дані та результати досліджень, зокрема опитування КМІС щодо рівня використання української мови на Донбасі, дослідженням Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва щодо ставлення молоді до державної символіки, опитування Соціологічної групи «Рейтинг» про готовність мешканців сходу України захищати територіальну цілісність країни зі зброєю в руках, а також дослідження Українського інституту соціальних досліджень імені Олександра Яременка про активність громадських організацій. Варто зауважити, що не кожне із цих дослідження демонструє думку саме молоді і враховує специфіку Луганської області.
- Чинники виникнення проблеми не завжди безпосередньо відображаються в заходах програми. Наприклад, не було передбачено конкретних активностей, спрямованих на вирішення питання недостатнього охоплення заходами НПВ молоді, яка проживає на окупованій території Луганщини.
- На відміну від інших обласних програм НПВ, програма Луганської області включає розділ з аналізом факторів впливу на проблему та ресурсів для реалізації програми, що базується на **SWOT-методології**.
- Програма включає в себе широкий перелік **чітких та конкретних заходів**, де вказано планований обсяг аудиторії, кількість проведених заходів за роками, уточнюється їхній формат (як-от фестиваль, акція, кінопоказ, гра, турнір тощо) та назва.
- Очікувані результати програми включають кількість проведених заходів, фахівців, які пройшли навчання та підвищили кваліфікацію з НПВ, а також відсоток збільшення питомої ваги молоді, залученої до заходів НПВ. Проте **відсутні показники, які б відображали якісні зміни** щодо розвитку української громадянської ідентичності серед населення Луганщини.
- Координацію та контроль здійснюється одним органом - Управлінням молоді та спорту обласної державної адміністрації. Управління щорічно звітує перед головою ОДА.

Львівська область

Основною програмою для забезпечення НПВ на Львівщині є програма «Молодь Львівщини» на 2021-2025 роки. Сторінка сайту містить звіти про виконання цієї програми впродовж 2021 року. Окрема обласна програма, яка б визначала вектор розвитку саме для НПВ, на Львівщині не затверджена. У Львові прийнята своя міська цільова Програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021-2025 роки.

Варто зазначити, що у 2023 році у Львові відкрили Центр військово-патріотичного виховання, спортивної підготовки та самозахисту «Звитяга» для школярів, передбаченого міською програмою НПВ (забезпечення функціонування міського центру військово-патріотичного виховання). Центр «Звитяга» проводить практичні заняття для старшокласників із предмета «Захист України», а також гуртки для дітей за напрямками: кульова стрільба та поводження зі зброєю; самозахист; домедична підготовка.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Програма «Молодь Львівщини» має одне із завдань сприяти патріотичному вихованню. Таким чином, програма ставить перед собою завдання з НПВ молоді для виконання таких заходів:

- здійснення проєктів та заходів, спрямованих на підвищення престижу військової служби;
- забезпечення належної підтримки для ефективної діяльності організацій громадянського суспільства у сфері НПВ;
- проведення освітньо-виховних, інформаційно-просвітницьких, культурологічних, міжнародних заходів із НПВ, у тому числі таборів та вишколів;
- забезпечення участі представників інститутів громадянського суспільства у всеукраїнських та міжнародних заходах і проєктах НПВ;
- комплексне навчання домедичної допомоги молоді та представників інститутів громадянського суспільства, які працюють із молоддю.

ЗАХОДИ | За напрямом НПВ заплановано:

- молодіжний фестиваль «Зашків»;
- духовно-патріотичний табір «Гуркало-2021»;
- християнський військово-вишкільний табір «Захисник»;
- курси домедичної допомоги;
- розвиток молодіжної інфраструктури за методикою БУР-волонтерства.

ФІНАНСУВАННЯ | На вирішення завдань за напрямом НПВ було передбачено 300,00 тис.грн на 2021 рік (про фінансування на інші роки дії програми не зазначено у програмі) з обласного бюджету. У програмі «Молодь Львівщини» за напрямом НПВ відсутній розрахунок бюджету за роками. Проте такий розрахунок міститься у Додатку 3 до розпорядження начальника ОВА від 06.01.2023 та Додатку 3 до розпорядження начальника ОВА від 25.12.2023. Відтак, запланований обсяг фінансування компонента НПВ на 2023 рік складає 450 000 грн, а на 2024 рік – 666 000 грн. Видатки на виконання програми фактично здійснюються коштом обласного бюджету, проте можливе використання й інші джерела фінансування, не заборонені законодавством.

У додатках до розпорядження про бюджет Львівської області 2023 і 2024 років відсутня деталізація щодо фактичного виділеного фінансування окремих компонентів програми «Молодь Львівщини».

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Програма “Молодь Львівщини” охоплює питання не тільки НПВ, тому основним критерієм ефективності заходів є формування конкурентоспроможності молоді.
- В описі проблеми в першу чергу описано основні результати попередньої програми, а не проблеми по суті. Далі наведені результати соціологічного опитування для визначення потреб молоді. Наприкінці цього блоку надано перелік проблем, які не є специфічними саме для Львівщини, а радше **перекопійовані з Державної програми**.
- Контроль за виконанням рішення, що затверджує програму, покладено на постійну комісію з питань молоді та спорту ОДА. Відповідальним виконавцем програми є департамент внутрішньої та інформаційної політики Львівської ОДА. Цей департамент зобов’язаний звітувати щоквартально департаменту економічної політики ОДА, департаменту фінансів ОДА, профільних комісій Львівської обласної ради звіти про стан виконання заходів програми. Тобто **виконання і контроль поділені між різними суб’єктами**.
- У частині результативних показників саме в обласній програмі загалом надана **загальна інформація без кількісних індикаторів**. Наприклад у цілі “збільшення кількості молоді, яка бере участь у всеукраїнських та міжнародних програмах, проектах, заходах” незрозуміло, на скільки відсотків передбачають збільшення кількості молоді та яка кількість цієї молоді станом на початок програми. **Лише 10 з 24 цілей мають кількісний вимір росту, проте без даних станом на початок програми**. Проте **необхідні дані містяться у Додатках** до розпорядження начальника ОВА про перелік завдань, заходів та показників на 2023 і 2024 рік. Там зазначена кількість заходів, кількість учасників заходів, середні витрати на проведення одного регіонального заходу, середні витрати на забезпечення участі у регіональних заходах одного учасника, динаміка показників, що відображають розвиток патріотичного духу (розрахунок динаміки розрахований коректно).

Миколаївська область

У регіоні діє Обласна програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021-2023 роки (яка була продовжена на 2024 рік⁶⁵¹). Додатково, в області діють програма підтримки та розвитку молоді Миколаївщини на 2021-2023 роки⁶⁵² та обласна цільова національно-культурна програма підтримки та сприяння розвитку етнічних спільнот Миколаївської області на 2022-2024 роки, якими також передбачаються певні заходи з розвитку національної ідентичності в молоді.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Програма націлена на підвищення усвідомлення громадянського обов’язку, культивування військово-патріотичного виховання серед дітей та молоді, а також стимулювання інтересу до військово-спортивної підготовки, зокрема активно залучаючи чинних військовослужбовців і ветеранів. Окрім цього, великий акцент приділяється формуванню поваги до культурного та історичного спадку країни, а особливо історії Миколаївщини.

ЗАХОДИ | Програма включає як типові заходи, так і втілення різноманітних конкретних проєктів:

- **з військово-патріотичного виховання**: проведення етапів всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), конкурс студентських та учнівських робіт "Невідомі долі новітньої

⁶⁵¹ Розпорядження голови Миколаївської обласної військової адміністрації від 26.09.2023 року №393-р

⁶⁵² Продовжена на 2024 рік включно розпорядження голови Миколаївської обласної військової адміністрації від 26.09.2023 року № 392-р

України", проєкт "Школа юних командирів", школа "Патріот", фестиваль "Обери спорт для себе", а також декілька змагань із тактико-спеціальної підготовки для школярів, військових та ветеранів;

- з *духовно-морального виховання*: змагання юних рятувальників "Школа безпеки", всеукраїнської конференції учнів і студентів "Мій рідний край, моя земля очима сучасників", ярмарок "Мама, тато, я - щаслива сім'я", проєкт "Патріоти України", фестиваль для подружніх пар "Наші сімейні традиції та дозвілля", виставка образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва "Знай і люби свій край", проведення свята "Пісні, народжені в АТО" і свята духовної музики "Перемога, свята перемога!", а також низки конкурсів: дитячого малюнку "Як захищатиму Батьківщину", відеоблогів "Мої батьки - мої крила", патріотичної пісні "Червона троянда", творчих робіт "Я - українець", "Моя майбутня сім'я";
- з *формування громадянської свідомості молоді*: проведення ветеранського балу, заходу "Захисти", музичного свята "Військові сурми", миколаївського міського конкурсу героїко-патріотичної пісні та танцю, а також організація концертів до державних свят (як-от День Конституції, Дня Соборності, Дня Європи, Дня Українського козацтва, Дня Збройних сил тощо);
- зі *збереження історичної пам'яті*: розробка настільної гри "Козаки над Бугом", проведення циклів квестів "Миколаївщина й миколаївці у військових конфліктах 17-21 ст.", "Полювання за козацькими скарбами" і "Козацькими стежками", організація Всеукраїнської наукової конференції "Військова історія Північного Причорномор'я: від найдавніших часів до сьогодення", створення пересувної виставки про Перший зимовий похід армії УНР, показ вистав "Воїни України: від пращурів до героїв сьогодення", "Мойсей" (за мотивами твору І.Франка), "Гайдамаки" (за мотивами твору Т.Шевченка), виставка творів Г.О. Довженка.

ФІНАНСУВАННЯ | На 2023 рік програма НПВ передбачила 2 000,0 тис.грн фінансування, однак для реалізації переважної більшості заходів планується використання ресурсів відповідальних виконавців програми. Інформація щодо затребуваних витрат на реалізацію програми у 2024 році не опублікована. Також, обласним бюджетом 2023 і 2024 років не було передбачено коштів на реалізацію програми НПВ.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Програма НПВ Миколаївської області доступна на веб-сайті облдержадміністрації, однак копіювання тексту з документа неможливе. Програма була продовжена на 2024 рік, проте в публічному доступі відсутній документ, який демонструє заходи, обсяги фінансування і очікувані результати на цей рік.
- Програма **не містить опису проблеми**, на вирішення якої вона спрямована.
- **Очікувані результати є досить абстрактними** і складними для вимірювання. Вони лише незначною мірою збігаються з показниками розрахунку очікуваних результатів виконання програми, наведеними в додатку 3. Ці показники охоплюють кількість проведених заходів, обсяг штатних працівників і молоді, залученої до заходів із НПВ, а також кількість гуртків і друкованої продукції.
- Програма передбачає втілення багатьох **конкретних проєктів** — у переліку заходів вказано їхню назву, формат і подекуди цільову аудиторію. Показники щодо кількості учасників за окремими запланованими заходами за роками відсутні. Для деяких заходів, що не мають такої конкретизації, вказано, що вони **"не потребують фінансового ресурсу"**.
- У програмі **не вказано конкретного органу, який відповідає за координацію та контроль** виконання програми. Однак в той же час зазначається, що Управління молоді та спорту Миколаївської обласної державної адміністрації звітує перед постійною комісією обласної ради з питань науки і освіти, інновацій, молоді, сім'ї та спорту, культури та духовності щодо стану виконання заходів програми.

Одеська область

В Одеській області діє обласна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на 2022-2027 роки. Додатково, область має програму «Молодь Одещини» на 2021-2025 роки, яка також передбачає певні заходи з розвитку національної ідентичності в молоді.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Програма спрямована на підвищення рівня громадянських компетентностей серед молоді та популяризацію історії Одещини. Значно менша увага звертається до культивування відповідальності щодо виконання військового обов'язку та престижу військової служби.

ЗАХОДИ | Програма передбачає низку типових заходів у сфері національно-патріотичного виховання, як-от відзначення пам'ятних дат, конференцій і семінарів, мистецьких проєктів, обласних навчань, таборувальних тощо. Були згадані й конкретні заходи:

- проведення «Мегамаршу у вишиванках»;
- організація фестивалів «ROCK SEA» і «Покрова Героїв»;
- організація роботи проєкту «Клуб-лекторій духовно патріотичного виховання громадянина України»;
- створення міжшкільних ресурсних центрів, що забезпечують викладання предмета "Захист України".

Крім того, планується проведення зустрічей із військовими та ветеранами, а також заходи з розвитку пластового руху в області.

ФІНАНСУВАННЯ | На 2023 рік програма НПВ передбачила 1 957,3 тис.грн фінансування і 2 088,3 тис.грн у 2024 році. Близько 40% видатків планується залучати з обласного бюджету, інші 40% з бюджету міста Одеса, та 20% з бюджетів сіл, селищ і міст районного значення.

У публічному доступі відсутня інформація щодо розподілу витрат обласного бюджету на реалізацію обласних/регіональних програм у 2023 році, а бюджетом області на 2024 рік не було передбачено коштів на програму НПВ.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Програма НПВ Одеської області доступна в **машинозчитувальному форматі** на веб-сайті обласної ради.
- **Перелік проблем у програмі є типовим** та не відображає регіональних особливостей. Їхній опис характеризується відсутністю конкретики та підґрунтя, на основі якого вони були виокремлені, (наприклад, релевантних досліджень або ж посилань на тематичні експертні документи).
- Розділ з **очікуваними результатами** виконання програми включає лише два пункти, які мають досить абстрактний характер та не містять конкретних показників чи індикаторів. Таким чином, ускладнюється оцінка ефективності й результативності програми.
- Програма передбачає низку **типових заходів** без уточнення щодо назви чи формату, наприклад, “Організація заходів патріотичного спрямування в закладах освіти” чи “Створення та розповсюдження матеріалів національно-патріотичної та соціальної направленості”. Також було згадано й певні конкретні заходи. Показники щодо кількості учасників за окремими запланованими заходами за роками відсутні.
- **Відповідальним виконавцем та координатором** реалізації програми є Департамент освіти та науки облдержадміністрації. **Поточний контроль** за виконанням програми здійснюється постійною комісією обласної ради з питань освіти, науки, молодіжної політики, спорту, культури та туризму, а також з питань економіки, промисловості, підприємництва, регуляторної політики та інвестиційної діяльності.

Полтавська область

У Полтавській області діє програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021-2025 роки. Додатково, область має Програму з реалізації молодіжної політики на 2021-2025 роки, яка також передбачає певні заходи з розвитку української громадянської ідентичності в молоді.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Програма має на меті формування громадянина-патріота України, сприяючи повазі до національних символів, підвищенню готовності до виконання військового обов’язку та престижу військової служби. Велика увага приділяється вшануванню пам’яті героїв Небесної Сотні, українських військових, жертв політичних репресій та тоталітарних режимів, а також ветеранів УПА та ОУН, учасників Другої Світової війни тощо.

ЗАХОДИ | Програма стимулює формування української громадянської ідентичності через низку заходів, включно з обласним фестивалем-конкурсом учнівських проєктів самоврядування «Ми віримо в гарне майбутнє», змаганнями «Дебати», проєктом «Рейд», та заохоченням участі в благодійних проєктах «Україна починається з мене» та «Меценати для солдата».

Військово-патріотичне виховання включає проведення етапів Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), обласної гри «Петлюрівський вишкіл», табору «Юний десантник» та щорічного обласного проєкту «Жіночий батальйон».

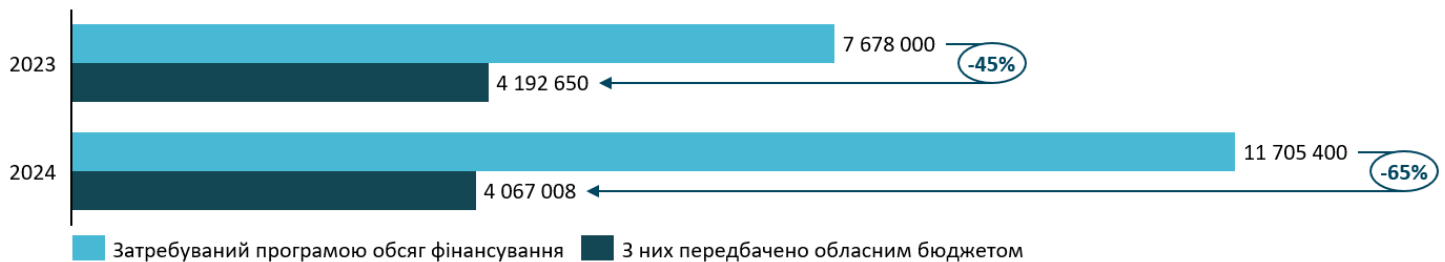
Програма також підтримує розвиток мовленнєвої культури через проведення літературного конкурсу «Відлуння заповітів земляків» на здобуття премії для талановитої молоді імені В. Степанюка та надання трьох стипендій: стипендії імені Героя Небесної Сотні, Героя України Ігоря Сердюка для учнів, студентів та молодих учених, стипендії

імені Дмитра Пругла для учнів ліцеїв із посиленою військово-фізичною підготовкою Полтавщини та стипендії імені Героя України Андрія Конопльова для учнів, студентів закладів освіти Полтавщини.

Додатково, передбачаються заходи щодо покращення матеріальної бази закладів військово-патріотичного та фізичного виховання, а також ініціативи зі встановлення пам'ятних знаків та перейменування вулиць і закладів на честь героїв Небесної Сотні, українських військових, жертв політичних репресій, ветеранів УПА та ОУН та інших. Крім того, програма прагне забезпечити розвиток пластового та скаутського руху в Полтавській області.

ФІНАНСУВАННЯ | На 2023 рік програма НПВ передбачила 7 678,0 тис.грн фінансування та 11 705,4 тис.грн у 2024 році.⁶⁵³ Близько 98-99% видатків планується залучати з обласного бюджету, а також закладається використання коштів з інших джерел. Однак фактичний обсяг виділених бюджетних коштів складає 55% від планового фінансування у 2023 році і 35% у 2024 році.

Рисунок 23. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2023-2024 роках, грн.

⁶⁵³ Рішення № 728 від 22.12.2023 року Про внесення змін до Обласної програми національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021-2025 роки

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Програма НПВ Полтавської області доступна в **машинозчитувальному форматі** на веб-сайті обласної ради.
- У програмі наведено результати досліджень, які вказують на загрозливі чинники для формування української національної ідентичності: від Соціологічної групи «Рейтинг» (2020 року), Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з КМІС (2019 року), а також Українського інституту соціальних досліджень імені Олександра Яременка (2017 року). Додатково, згадується реформування Збройних Сил, війна на сході України та ухилиння призовників від військової служби. Однак, **перелік проблем**, на розв'язання яких спрямована програма, є **типовим** і не відображає регіональних особливостей.
- Програма передбачає як **типові заходи**, так і втілення **конкретних проєктів** — у переліку заходів вказано їхню назву, формат і подекуди цільову аудиторію. Показники щодо кількості учасників за окремими запланованими заходами за роками відсутні. Для деяких заходів, особливо тих, що не мають подібної конкретизації, **не передбачено фінансування** ні з обласних і місцевих бюджетів, ні з інших джерел.
- У таблиці **показників успішності** програми наведено сім найменувань, однак вони, окрім одного, є **незаповненими**. Показник “Кількість спроможних інститутів громадянського суспільства, залучених до сфери організації заходів із НВП” передбачає збільшення на 1 % щороку (з початкового рівня 10 % до цільового рівня 15 %). Проте ефективність такого невеликого зростання може бути сумнівною.
- Програма підкріплена **положеннями про надання стипендій** імені Героїв України, а також порядком проведення обласного конкурсу на кращу матеріальну базу військово-патріотичного і фізичного виховання.
- Координацію виконання програми здійснює Департамент освіти й науки облдержадміністрації, а контроль покладено на постійні комісії обласної ради з питань освіти, науки, культури, молодіжної політики, спорту та туризму.

Рівненська область

На Рівненщині діє обласна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на 2021-2025 роки. Також питання НВП охоплює міська програма розвитку пластового руху в Рівненській міській територіальній громаді на 2022 – 2026 роки.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Програма охоплює 4 пріоритетні напрями: формування української громадянської ідентичності, військово-патріотичне виховання, формування науково-методологічних і методичних засад НПВ, підтримка і співпраця органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства щодо НПВ.

ЗАХОДИ | Частина заходів характерна саме для Рівненщини:

- створення електронної книги «Герої АТО/ООС із Рівненщини»;
- створення інтерактивної мапи національно-визвольних змагань на території Рівненської області;
- відзначення Дня пам'яті вшанування вояків УПА, полеглих у квітні 1944 року в бою під Гурбами (серед забезпечення організації та проведення заходів до інших визначних та пам'ятних дат, пов'язаних з історією боротьби за незалежність України; видатним особистостям українського державотворення);

- проведення конкурсу козацької творчості «За Україну, за її волю!»;
- проведення теренових ігор, змагань, регіональних фестивалів козацької традиційної культури («Покровський вітер», «Курган Леся»), мандрівного табору «Стежками князів Острозьких», юнацького табору «Дюксин-Сухівці», занять із тактичної медицини, спрямованих на збільшення чисельності молоді, готової до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України
- організація та проведення обласного етапу Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), проведення тренінгів «Школа виховників джур», проведення міжрайонних етапів «Джура-Прикордонник» для відбору команд, які братимуть участь у Всеукраїнському вишколі;
- проведення Рівненського обласного етапу проєкту «Нащадки Вільних» для відбору команди на Всеукраїнський і Міжнародний етапи проєкту «Нащадки Вільних»;
- створення та наповнення музеїв, кімнат з історії в закладах освіти, створення онлайн музеїв, добудова музею-криївки УПА в урочищі Гурби Рівненського району, будівництво музею-криївки УПА в межах Сарненського району, меморіалу повстанської зв'язки «Микитові Рови», історичний музейний комплекс «Хотин Княжий»;
- створення на базі Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти Інформаційно-виставкового комплексу освітян-героїв;
- проведення курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників за програмою «Теорія та методика етнокультурної освіти»
- створення та забезпечення діяльності відділу національно-патріотичного виховання дітей та молоді на базі комунального закладу «Рівненська обласна станція юних туристів» Рівненської обласної ради;
- проведення конкурсу творчих робіт, присвячених 30-й річниці незалежності України «30 для Незалежної»;
- забезпечення відкриття туристсько-краєзнавчої бази комунального закладу «Рівненська обласна станція юних туристів» Рівненської обласної ради.

ФІНАНСУВАННЯ | На напрям НПВ передбачене фінансування в розмірі 4 529,00 тис. грн на 2023 рік, а на 2024 рік заплановано 4 562,00 тис. грн. Фінансування здійснюється з обласного та місцевого бюджету, а також з інших джерел.

Рисунок 24. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2023-2024 роках, грн.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Програма надає ряд проблем, які частково є типовими, а частково – **притаманні саме Рівненщині**. Наприклад, “наявний вплив держави-агресора в інформаційній, освітній, культурній сферах України, зокрема з території союзної країни-агресору Республіки Білорусь, що межує з Рівненщиною”, “недостатня поінформованість населення Рівненщини про історичні факти героїчної боротьби та визволення від поневолення українського народу і здобуття незалежності України”, “слабка взаємодія населення Рівненщини із закордонними українцями, зокрема в Республіці Польща і на території Республіки Білорусь” тощо. Укладачі програми також наводять **перелік об’єктивних та суб’єктивних причин виникнення згаданих проблем**, що слугує однією з підстав для виконання цієї програми.
- Також програма містить розділ “**Визначення оптимального варіанту розв’язання проблеми** на основі порівняльного аналізу можливих варіантів”, де оптимальний варіант охоплення всіх верств населення і поєднання управлінської вертикалі з інститутами громадянського суспільства превалює над варіантом, що передбачає залучення лише дітей та молоді та використання діючої управлінської вертикалі
- Таблиця із заходами одразу **містить розрахунок кількісних показників по роках до кожного заходу**, проте там **не зазначено, яка одиниця виміру застосована** (кількість залучених осіб, кількість подій, публікацій тощо).
- Обласна програма містить заходи, частина з яких є типовою для подібних програм, але частина **враховує контекст Рівненщини**.
- У вступних розділах актуальної програми **посилаються на результати кількісного і якісного моніторингу реалізації попередньої програми**.
- Програма передбачає **диверсифіковане здійснення контролю за виконанням програми** (постійна комісія обласної ради з питань гуманітарної політики) та координацію (департамент розвитку адміністративних послуг, соціальної, молодіжної політики та спорту Рівненської облдержадміністрації, управління освіти і науки Рівненської облдержадміністрації, управління культури і туризму Рівненської облдержадміністрації)
- Також **наведено, як саме здійснюється цей контроль** (звітність та її публікація у локальних ЗМІ, обговорення стану і проблем реалізації програми).

Сумська область

У Сумській області діє обласна цільова програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2022-2026 роки. Додатково, область має програму «Молодь Сумщини» на 2021-2025 роки, яка також передбачає певні заходи з розвитку української громадянської ідентичності в молоді. При Сумській облраді діє комунальний заклад “Сумський обласний центр відпочинку, оздоровлення, туризму та військово-патріотичного виховання”.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Програма націлена на культивування патріотизму та любові до держави, і, зокрема, до рідного краю, його історії, традицій і культурної спадщини. Особливий акцент робиться на військово-спортивній підготовці та максимальному залученні учасників бойових дій, Революції Гідності, Помаранчевої революції та Революції на граніті до процесу національно-патріотичного виховання.

ЗАХОДИ | Програма включає широкий спектр заходів із формальної і неформальної освіти, організацію всеукраїнських та регіональних подій, інформаційні кампанії, а також відзначення державних свят та важливих історичних подій. Серед конкретних заходів можна відмітити:

- щорічні експедиції для збору та популяризації народних звичаїв, традицій, легенд тощо;
- щорічне проведення трьох заходів, спрямованих на пропаганду української мови;
- обласна краєзнавча конференція учнівської молоді «Герої сучасності серед нас»;
- щорічні семінари-практикуми для інструкторів із військово-патріотичного виховання та вчителів предмета «Захист України»;
- проведення спортивно-патріотичних ігор, таких як «Ревин Яр», «Гурби-Антонівці», «Нащадки героїв», «Чайка», «Либідь» та інших;
- проведення патріотичних свят, таких як «Конотопська битва» й «Калнишева рада»;
- всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»), підтримка діяльності гуртків «Джура» і школи виховників джур;
- організація близько 40 практичних заходів на рік: вишколів, таборів, змагань, зокрема з тактичної медицини, лазертагу, пейнтболу, страйкболу тощо;
- функціонування та наповнення Сумського історичного порталу;
- проведення трьох соціологічних досліджень щодо удосконалення системи національно-патріотичного виховання;
- фінансова підтримка шести проектів інститутів громадянського суспільства щорічно.

ФІНАНСУВАННЯ | На 2023 рік програма НПВ передбачала фінансування з обласного бюджету в розмірі 1 496,7 тис.грн, й 1 606,4 тис.грн на 2024 рік. Також планується використання коштів місцевих бюджетів у межах виділених асигнувань, а також ресурсів відповідальних виконавців програми. У публічному доступі відсутня інформація щодо розподілу витрат обласного бюджету на реалізацію обласних/регіональних програм у 2023 році. На 2024 рік, фактичний обсяг виділених бюджетних коштів складає 37% від планового фінансування.

Рисунок 25. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2023-2024 роках, грн.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Програма НПВ Сумської області доступна на веб-сайті Управління молоді та спорту облдержадміністрації, однак копіювання тексту з документа неможливе.
- Програма надає **локальний контекст** і відзначає, що Сумська область, як прикордонна територія, часто помилково і стереотипно сприймається як проросійська. Також описуються успішні проекти й заходи, які були реалізовані за попередньою обласною програмою НПВ. Однак, перелік проблем, на вирішення яких спрямована нинішня програма, є типовим і не враховує регіональних особливостей.
- **Очікувані результати** програми в основному мають абстрактний характер, що може ускладнювати її моніторинг та оцінку ефективності. Лише деякі з них містять більш конкретні числові індикатори. Програма додатково містить орієнтовні **критерії для виміру успішності** її реалізації та відповідні **індикатори виміру цих критеріїв**, однак їхні формулювання є досить нечітким і розпливчатим.
- Програма включає як **типові заходи**, так і **конкретні проекти** з інформацією про назву, формат та цільову аудиторію. Документ також містить показники для кожного заходу: кількість проведених активностей і учасників за роками. Деякі заходи, наприклад, краєзнавча конференція та моніторинг діяльності органів влади у сфері НПВ, вказуються як такі, що не потребують фінансування.
- **Координацію і контроль** за реалізацією програми здійснює Управління молоді та спорту Сумської облдержадміністрації, яке регулярно звітує голові ОДА.

Тернопільська область

У Тернопільській області діє низка документів, які визначають роботу в напрямі НПВ. Основним таким документом є затверджена Обласна цільова програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021-2025 роки. На темі НПВ молоді фокусується також обласна програма впровадження Української Хартії вільної людини в освітніх закладах Тернопільської області на 2021-2024 роки, додатково згадується в обласній програмі «Ветеран» на 2020-2024 роки, обласній цільовій програмі "Молодь Тернопільщини" на 2021-2025 роки. На рівні Тернопільської міської територіальної громади запланована програма розвитку пластового руху на 2024-2026 роки.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Обласна програма деталізована розрахунками охоплення та залучення громадян запланованими подіями (показники якості програми).

ЗАХОДИ | Військово-патріотичне виховання передбачає вишколи, вишкільні табори та ігри для дітей і молоді, у тому числі теренові ігри “Гурби-Антонівці”, “Легенда УПА”, “Лисоня”, “Волинсько-Подільська Січ”, “Сокіл” (“Джура”). Інші заходи, передбачені в програмі, є типовими.

ФІНАНСУВАННЯ | У 2023 році було перелбачене фінансування програми в розмірі 1252,50 тис.грн. На 2024 рік фінансування мали б збільшити до 1295,00 тис.грн. Фінансування обласної програми НПВ здійснюється за кошти з обласних бюджетів, бюджетів ОТГ та коштів інших джерел.

У публічному доступі відсутня інформація щодо розподілу витрат обласного бюджету на реалізацію обласних/регіональних програм у 2023 році. На 2024 рік, фактичний обсяг виділених бюджетних коштів складає 62% від планового фінансування.

Рисунок 26. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2023-2024 роках, грн.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРИ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Обласна програма **відсканована та неможлива до копіювання**. Також файл упорядкований таким чином, що сторінки викладені перевернуто і з різною перспективою, що значно ускладнює аналіз документа.
- У частині визначення проблеми в першу чергу наведено результати попередньої програми, що не стосується теми поточних проблем. Проте далі **наявний перелік проблем, що вдало підкріплені даними з соціологічних досліджень**.
- Далі вичерпно **описані заплановані результативні показники** програми, які є **реалістичними** для досягнення на період програми.
- У **16 з 20 запланованих заходів розраховане плановане охоплення заходом на кожен рік з періоду дії програми**, або кількість інформаційних матеріалів.
- Координацію і контроль фактично **здійснюють різні підрозділи Тернопільської ОДА**. В програмі зазначено, **яким чином та як часто здійснюється звітування**.

Харківська область

Донедавна в Харківській області діяла регіональна програма національно-патріотичного виховання молоді на 2019-2023 роки, а наприкінці лютого 2023 року була затверджена програма на 2024-2028 роки. Додатково, область має соціальну програму розвитку фізичної культури і спорту, молодіжних ініціатив та формування здорового способу життя в Харківській області на 2019-2023 роки, яка також передбачає заходи з розвитку української громадянської ідентичності в молоді.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Програми націлені на формування свідомого громадянина-патріота, сприяння активній громадянській позиції та вшануванню українських воїнів, волонтерів та видатних співвітчизників. Вона приділяє увагу популяризації військової служби за контрактом та вступу до вищих військових навчальних закладів. У меті програми 2019-2023 років також згадується “відродження та розвиток українського козацтва”, хоча серед заходів цей напрямок безпосередньо не згадується.

Програма на 2024–2028 роки також спрямована на формування «нового українця», який діє на основі національних та європейських цінностей, увічнення пам'яті про історичні події та захисників України, популяризація історичної культурної спадщини країни та Харківщини, підготовка дітей та молоді до сучасних викликів у сфері кібербезпеки, а також забезпечення розвитку пластового та скаутського руху в області.

ЗАХОДИ | Обидві програми передбачають проведення різноманітних типових просвітницьких і навчальних заходів, акцій, змагань, вишколів, військово-спортивних ігор та інших проєктів, спрямованих на національно-патріотичне виховання молоді, а також заохочує активне залучення військових, волонтерів, громадських активістів, відомих митців і спортсменів. Однак перелік заходів є досить узагальненим. У програмі на 2019-2023 роки серед більш конкретних зусиль згадується:

- проведення навчання з надання першої медичної допомоги та навичок військово-тактичної медицини;
- підготовка тренерів-вихователів з організації національно-патріотичних ігор для молоді;
- проведення соціологічного опитування щодо розуміння сучасною молоддю поняття «патріотизм» і ставлення до держави та громадянського суспільства;
- надання фінансової підтримки громадським організаціям для реалізації проєктів у сфері національно-патріотичного виховання.

Програма на 2024-2028 включає значно більше конкретних заходів, включно з такими:

- проведення конференцій: обласної історико-краєзнавчої «Історія Конституцій України» і всеукраїнської філософської історико-краєзнавчої «Пізнай себе, свій рід, свій нарід...»;
- проведення обласних змагань «Дебати»;
- обласний фестиваль очільників учнівського самоврядування «Лідер року»;
- обласна акція «Незалежність України очима юних краєзнавців Харківщини»;
- благодійний проєкт «Доброта врятує світ»;
- забезпечення організації та проведення обласного конкурсу на отримання стипендії імені Героя України Станіслава Партали;
- створення «Книги пам'яті» про випускників закладів освіти, які загинули в боротьбі за незалежність та територіальну цілісність України;
- проведення всіх етапів Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») та обласної військово-патріотичної гри «Військова звитяга»;
- забезпечення функціонування дитячого закладу оздоровлення та відпочинку національно-патріотичного виховання «Захисник».

ФІНАНСУВАННЯ | На 2023 рік програма НПВ передбачала фінансування з обласного бюджету в розмірі 3 010,00 тис.грн. Нова програма вказує на потребу в 14 872,00 тис.грн на виконання програми в 2024 році. Використання коштів з інших джерел не згадується.

Рисунок 27. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2023-2024 роках, грн.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Програма НПВ Харківської області доступна в машинозчитувальному форматі на веб-сайті обласної ради разом з усіма додатками. Файл програми на період із 2019 по 2023 роки оновлювався відповідно до нових рішень обласної ради - зміни спеціально позначені в документі.
- **Перелік проблем** в обох програмах є **типовим** та не відображає регіональних особливостей. Їхній опис характеризується відсутністю конкретики та підґрунтя, на основі якого вони були виокремлені (наприклад, релевантних досліджень або ж посилань на тематичні експертні документи). Програма на період 2024-2028 років окреслює **контекст повномасштабної війни**, підкреслюючи необхідність системних заходів з посилення національно-патріотичного виховання.
- **Результативні показники та очікувані результати** переважно мають **абстрактний характер** та не містять конкретних показників та індикаторів, що ускладнює оцінку ефективності програми.
- Програми включають як типові заходи, так і більш конкретні ініціативи. Слід зазначити, що у програмі на період з 2024 року більша частка контентних заходів, ніж у попередній. Показники щодо кількості учасників за роками відсутні. Також, не для всіх заходів в обох програмах передбачається фінансування.
- Виконання програми НПВ на період з 2019 по 2023 роки координувалося Управлінням у справах молоді та спорту облдержадміністрації, коли як координація заходів програми НПВ від 2024 року покладається на Департамент науки й освіти. Контроль за ходом виконання програми здійснюється ОДА, проте конкретний відповідальний підрозділ не вказується.

Херсонська область

Херсонська область затвердила регіональну програму національно-патріотичного виховання молоді на 2019-2023 роки. Додатково, область має програму “Молодь Херсонщини” на 2022-2026 роки та програму розвитку фізичної культури і спорту в Херсонській області на 2019-2023 роки, якими також передбачаються заходи з розвитку національної та громадянської ідентичності в молоді.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Мета Програми полягає в створенні умов для формування свідомого громадянина-патріота України через сприяння набуттю молодим поколінням активної громадянської позиції і духовних цінностей. Також вона передбачає вшанування українських військових, волонтерів та видатних співвітчизників, а також виховання молоді на традиціях українського козацтва, у дусі поваги до українського війська та правоохоронних органів.

ЗАХОДИ | Програма передбачає проведення різноманітних типових просвітницьких і навчальних заходів, конкурсів, таборувань, змагань та інших проєктів, спрямованих на національно-патріотичне виховання дітей та молоді, а також заохочує залучення ветеранів війни та діючих військовослужбовців. Зокрема згадуються такі ініціативи:

- проведення тижнів патріотичного виховання до Дня захисника України та Дня Українського козацтва;
- тематичні оглядові екскурсії історико-патріотичного спрямування та виїзди до військових частин;
- туристсько-краєзнавчі експедиції «Моя Батьківщина — Херсонщина», «Моя Батьківщина — Україна» та краєзнавчих експедицій місцями козацької слави;
- організація краєзнавчих конференцій;
- проведення обласної національно-патріотичної акції «Ми — Українці»;

- проведення обласного інтелектуального турніру «Ігри патріотів Херсонщини»;
- проведення обласного фестивалю «Козацький гарт»;
- забезпечення участі і проведення обласних етапів Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), а також участь роїв області у Всеукраїнських вишколах «Джура-Прикордонник», «Джура-Десантник», «Джура-Поліцейський», «Джура-Оборонець», «Джура-Гвардієць»;
- проведення в школах уроків Мужності, Патріотизму, конкурсу есе «Україна в моєму серці», «За нашу свободу»;

Додатково, програма включає зусилля з розвитку та популяризації пластового руху в області.

ФІНАНСУВАННЯ | На 2023 рік програма НПВ передбачала фінансування з обласного бюджету в розмірі 569,4 тис.грн, і 569,4 тис.грн на 2024 рік. Обсяги фінансування з місцевих бюджетів мали б визначатися щороку виходячи з фінансових можливостей громади. Однак обласним бюджетом 2023 і 2024 років не було передбачено коштів на реалізацію програми НПВ.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Програма НПВ Херсонської області доступна на веб-сайті облдержадміністрації у вигляді відсканованого документа, через що якість відображення сторінок є посередньою (однак функція копіювання доступна).
- **Перелік проблем є типовим** та не відображає регіональних особливостей. Їхній опис характеризується відсутністю конкретики та підґрунтя, на основі якого вони були виокремлені (наприклад, релевантних досліджень, статистичних даних, або ж посилань на тематичні експертні документи).
- **Результативні показники та очікувані результати** програми переважно мають **абстрактний характер** та не включають конкретних індикаторів, що ускладнює оцінку ефективності програми. Також важливо відзначити, що деякі результативні показники **стосуються впливу програми на всю країну**, а не лише Херсонської області. Наприклад, “збільшення чисельності населення України, охопленого проектами НПВ” та “формування цілісної загальнодержавної політики НПВ в Україні”.
- Програма включає **як типові заходи, так і конкретні ініціативи** з детальною інформацією про їх назву, формат та цільову аудиторію. Проте, відсутні показники, що вказували б плановану кількість проведених заходів та учасників за роками. Для деяких заходів **не передбачається фінансування**, зокрема для проведення конференцій, "круглих" столів, краєзнавчих конференцій, експедицій, турнірів і конкурсів.
- Управління фізичної культури, молоді та спорту облдержадміністрації забезпечує **координацію** програми, а безпосередній **контроль** за її виконанням здійснює ОДА (проте конкретний підрозділ не вказується).

Хмельницька область

Діє Обласна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання в Хмельницькій області на 2022-2025 роки. Додатково діє Обласна цільова соціальна програма "Молодь Хмельниччини" на 2022-2025 роки.

Також на рівні Хмельницької міської територіальної громади ухвалена Програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2022-2026 роки.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Обласна програма передбачає заходи з урахуванням вікової категорії дітей (6-14 років), молоді (14-35 років) і населення від 35 років.

ЗАХОДИ | Програма передбачає організацію та проведення заходів до визначних та пам'ятних дат. Серед низки таких дат в області передбачають дати, які особливі конкретно для цього регіону: наприклад, битва під Пилявцями і Старокостянтиновом у 1648 році, битви під Жванцем у 1653 році; подій на Хмельниччині в роки української національно-демократичної революції 1917-1920 років тощо. Також заплановано заходи на кшталт Патріотичних забігів у пам'ять про загиблих воїнів «Шаную воїнів, біжу за Героїв України», семінар «Голодомор 100 років початку геноциду», створення пересувної виставки з нагоди відзначення 80-річчя ОУН-УПА.

Також програма НПВ Хмельниччини особлива заходами з історико-дослідницької роботи:

- розвиток історико-краєзнавчого проекту “Місцями пам'яті Українського визвольного руху на Хмельниччині”;
- проведення обласної студентської археологічної конференції;
- пошук поховань учасників національно-визвольної боротьби та подальше встановлення пам'ятників;
- проведення конкурсу громадських проєктів щодо створення інформаційно-просвітницького інтернет-порталу «Український визвольний рух на Хмельниччині».

Серед заходів військово-патріотичного виховання заплановано:

- фестиваль військово-патріотичної пісні «Озброєні наснагою»;
- обласний фестиваль патріотичної пісні серед студентської молоді;
- обласний фестиваль молодіжного патріотично-правого руху “ХОМА”;
- фестиваль козацьких традицій “Козач Січ Fest”;
- інші заходи.

Міжобласні обміни за забезпечення участі обласної делегації у всеукраїнських заходах також закладені в програму, зокрема в проєкті “Схід і Захід - разом!”.

На Хмельниччині організують ігри, змагання, табори: “Сокіл” (“Джура”), “Школа виховників Джур”, “Сила Нації”, “Форпост”, вишкіл “Юний патріот”, “Школа юних миротворців”, “Технічно-медичні маневри 20-22” та інші, де можна поспілкуватись з учасниками АТО/ООС, подивитись патріотичні фільми, повчити історію України й області тощо.

Зазначають також про організацію проведення “Дня відкритих дверей” у військових частинах, проведення показів військової техніки, озброєння та стрілецької зброї; проведення навчально-польових зборів на базі Національної Академії прикордонної служби України.

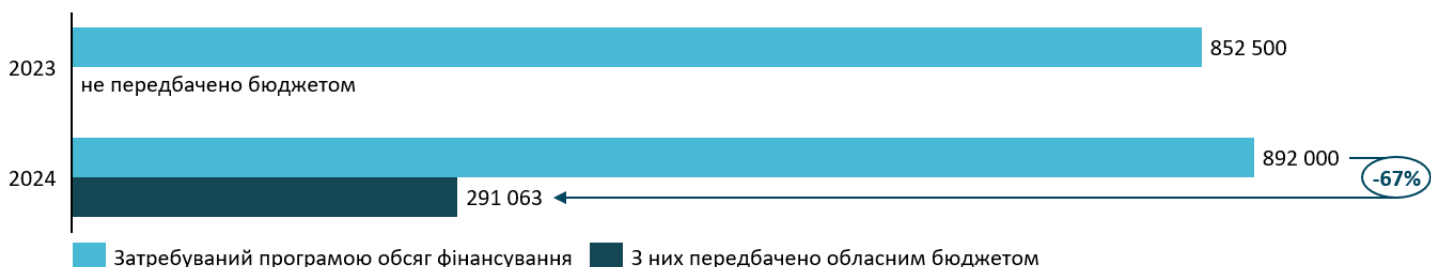
Також в області проводяться тренінги на активізацію руху волонтерської допомоги та створення центрів НПВ у громадах, зокрема тренінги “Організація діяльності волонтерських груп”, “Менеджмент центру НПВ”. Увагу приділяють також розвитку пластового руху.

ФІНАНСУВАННЯ | Фінансування реалізації програми у 2023 році мало б складати 852,5 тис.грн, а у 2024 – 892,0 тис.грн. Фінансування здійснюється коштом обласного бюджету. Обсяг видатків, необхідних для виконання програми, визначається щороку з урахуванням можливостей обласного бюджету. Однак бюджетом області на 2023 рік не було передбачено виділення коштів на програму НПВ, коли в 2024 році фактичний обсяг виділених бюджетних коштів складав лише 33% від запланованого фінансування.

Рисунок 28. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2024 році.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- В описі проблем **відсутні кількісні дані**, які б підтверджували наявність визначених проблем. Так само в частині “завдання програми та результативні показники” **вказані узагальнені завдання**, жодним чином не підкріплені кількісними показниками.
- **Координацію і контроль здійснює один орган**. Серед звітності передбачено підсумковий звіт за результатами всієї програми, що подається на розгляд обласній раді. Щоквартальне чи щорічне звітування прямо не передбачається, що може вплинути на ефективність виконання завдань програми.
- Документ **відсканований і не копіюється**.

Черкаська область

На Черкащині передбачена Обласна цільова програма національно-патріотичного виховання Черкаської області протягом 2021-2025 років.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Програма охоплює напрями формування української громадянської ідентичності, військово-патріотичного виховання та співпраці органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства щодо НПВ.

Черкаська обласна рада опублікувала детальний звіт про виконання програми за 2023 рік.

ЗАХОДИ | Серед базових заходів обласна програма Чернігівщини включає заходи екологічного спрямування:

- організацію та проведення позакласної та позашкільної еколого-натуралістичної роботи (екскурсій, акцій, екологічних конкурсів, походів) з вивчення і дослідження природи краю, для розширення світогляду молоді;
- інформування молоді про природно-заповідний фонд Черкаської області шляхом розміщення інформаційних матеріалів у ЗМІ, проведення відкритих уроків у закладах загальної середньої освіти та лекцій у закладах вищої освіти;

- започаткування заходів з екосвідомості та зеленого туризму з метою формування екологічних цінностей, сприянню духовного зростання, становленню нових ідеалів і орієнтирів у взаємодії з природою рідного краю.

Також обласна програма охоплює проведення наступних заходів:

- щорічного мистецького пленеру з популяризації Шевченківського краю “Тараса пензлі оживають”;
- фестивалю, спрямованого на патріотичне виховання молоді та популяризацію краю Тараса Шевченка “Ше.Fest”;
- фестивалю, спрямованого на патріотичне виховання молоді “Холодний Яр – фестиваль нескореної нації”;
- військово-спортивного табору “Гайдамацьке коло”;
- гри “Сокіл” (“Джура”);
- сприяти діяльності загонів “Юних Друзів Прикордонників” на базі закладів загальної та позашкільної освіти та проведенню серед них обласних змагань.

ФІНАНСУВАННЯ | Черкаська обласна рада не додала до програми НПВ план видатків або звіт із фактичними витратами на реалізацію програми. Обласним бюджетом 2023 і 2024 років не було передбачено коштів на

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Проблеми, які покликана вирішити обласна програма, **сформульовані узагальнено і без локалізації до конкретного регіону**. Вони **не місять кількісного виміру** та не підкріплені соціологічними дослідженнями. В частині “очікувані результати, ефективність програми” вказаний великий перелік **узагальнених цілей**, жодним чином не підкріплені кількісними показниками.
- Координація заходів, контроль за виконанням програми, звітування про хід виконання програми **здійснює один орган** – Управління у справах сім’ї, молоді та спорту Черкаської обласної державної адміністрації. Програма передбачає, що звітування відбувається раз на рік.
- Документи доступні до аналізу та копіювання.

реалізацію цієї програми.

Чернівецька область

У Чернівецькій області діє Регіональна програма національно-патріотичного виховання на 2023 рік, а також аналогічна програма на 2024 рік. Також у період 2021-2023 рр. діяла Регіональна програма сприяння розвитку громадянського суспільства, відзначення свят державного, регіонального, місцевого значення та здійснення представницьких, інших заходів у Чернівецькій області. На рівні Чернівецької міської територіальної громади затверджена Програма НПВ дітей та молоді на 2024-2025 роки.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | Регіональні (обласні) програми за 2023 і 2024 роки містять 7 і 10 груп заходів відповідно.

ЗАХОДИ | Загалом заходи обласної програми є базовими та не відрізняються від заходів інших програм.

Програма передбачає присудження премії імені Героїв Небесної Сотні – Олександра Щербанюка та Василя Аксеніна. Премія передбачена для 10 учнів та студентів Буковини в розмірі 4 тис.грн для кожного лауреата.

Також серед основних завдань програми йдеться про організацію національно-патріотичної гри "Сокіл" ("Джура"), хоч це прямо не передбачено в переліку заходів. Додатково влада планує розвивати скаутський рух.

ФІНАНСУВАННЯ | На реалізацію програми 2023 року перелбачалося задіяння 500 тис.грн, а програми 2024 року - 1 750 тис.грн. Однак фактичний обсяг виділених бюджетних коштів складає лише 44% від планового фінансування в 2023 році і 13% в 2024 році.

Рисунок 29. Різниця між затребуваним і фактичним обсягом фінансування програми НПВ у 2023-2024 роках, грн.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- Проблема сформульована типово та не має локалізації до Чернівецького регіону.
- Програма містить блок "Обґрунтування шляхів і засобів розв'язання проблеми", проте він **не містить конкретних запропонованих рішень**, а радше скопійовані з державної програми положення. **Кількісних даних немає.**
- **Координація та контроль покладені на один орган** – Управління молоді і спорту ОДА.
- Програма **містить показники продукту**, серед яких здебільшого зазначені показники затрат, меншою мірою – кількість проведених заходів. **Лише один захід має показник залучення** – надання премій імені Героїв Небесної Сотні 10 мешканцям. В цілому програма не містить такого показника.
- Документ відсканований, текст неможливо скопіювати для автоматичного зчитування та аналізу.

Чернігівська область

У Чернігівській області діє Обласна цільова програма національно-патріотичного виховання на 2021-2025 роки.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ НПВ | В обласній програмі НПВ Чернігівської області не передбачені ті пріоритетні напрями, які містяться в інших програмах: формування української громадянської ідентичності та військово-патріотичне виховання. Натомість програма фокусується на напрямках формування науково-методологічних і методичних засад НПВ, підтримки та співпраці органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства щодо НПВ, інформаційного забезпечення сфери НПВ. Останній напрям охоплює широке висвітлення заходів НПВ, забезпечення організаційної підтримки медіа, сприяння випуску тематичних теле-, радіопрограм, тематичних рубрик у друкованих та цифрових медіа, що популяризують українську історію, мову та культуру, досвід роботи з НПВ різних соціальних інституцій, виготовлення та поширення соціальної реклами, підтримка журналістів тощо.

Програма передбачає низку базових завдань, до яких входить сприяння розвитку творчого потенціалу журналістів, письменників, кінематографістів та представників інших мистецьких спеціальностей у сфері національно-патріотичного виховання.

ЗАХОДИ | Програма передбачає низку базових завдань, серед яких:

- проведення шкільних, районних, міських, обласного етапів гри «Сокіл» («Джура»), місцевих та обласного етапів турніру зі спортивної та медичної підготовки «Захисник України» для учнівської молоді;
- організація і проведення системних заходів (акцій, конкурсів, тренінгів, «Шкіл безпеки» тощо) з безпеки життєдіяльності, з питань надання домедичної допомоги;
- вироблення різноманітних інформаційних матеріалів та активностей щодо поширення інформації про визначних постатей та історичних подій України.

ФІНАНСУВАННЯ | Програма передбачає фінансування визначених заходів у розмірі 3 600,00 тис.грн на 2023 рік і 3900,00 тис.грн на 2024 рік. Фінансування програми здійснюватиметься коштом обласного бюджету (визначається щороку, виходячи з конкретних завдань та можливостей фінансового забезпечення) та бюджетів місцевого самоврядування.

У публічному доступі відсутня інформація щодо розподілу витрат обласного бюджету на реалізацію обласних/регіональних програм у 2023 році, а бюджетом області на 2024 рік не було передбачено коштів на

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ

- **Проблеми наведені без кількісних показників.** Обсяг проблем великий та сформульований типово для таких програм, **бракує локалізації до контексту Чернігівщини.**
- Очікувані **результати наведені абстрактно** та типово для таких програм. Також бракує кількісних даних.
- **Координація і контроль диверсифіковані:** координацію виконання заходів здійснює Департамент сім'ї, молоді та спорту ОДА, контроль за виконанням заходів здійснює ОДА та постійна комісія обласної ради з питань сім'ї, молоді, спорту та туризму. Також зазначено, що організація процесу виконання програми в межах адміністративно-територіальних одиниць області покладається на територіальні громади. **Звітування про результати програми відбувається двічі на рік.**
- До кожного заходу **визначено орієнтовні обсяги фінансування щорічно.**
- У додатку **наведено результативні показники виконання**, що враховують як плановану кількість учасників заходів, кількість інформаційних матеріалів, кількість конкретних заходів, середні витрати на проведення заходів, так і динаміку кількості молоді, охопленої заходами НПВ (розрахунок динаміки наведено не коректно та починається зі 100%).

програму НПВ.

Місто Київ

Київська міська рада не затвердила окремої програми, яка б стосувалась НПВ. Натомість затверджена Комплексна міська цільова програма "Молодь та спорт столиці" на 2022-2024 роки. Реалізація програми передбачає загалом надання фінансової підтримки для реалізації молодіжних ініціатив, спрямованих на розвиток молодіжної політики міста, популяризацію здорового способу життя та національно-патріотичне виховання.

ЗАХОДИ | Програма "Молодь та спорт столиці" не містить конкретних заходів у сфері НПВ. У переліку завдань і заходів згадується один тип заходу в рамках одного завдання "Забезпечення НПВ дітей та молоді міста Києва": створення умов для розвитку НПВ дітей та молоді, спрямованого на поліпшення престижу української мови,

культури, історичної пам'яті, національної ідентичності, підвищення рівня готовності молоді до територіальної оборони тощо, відповідно до Календарного плану реалізації проєктів та проведення заходів із питань молоді.

ФІНАНСУВАННЯ | На напрям НПВ затверджено фінансування в розмірі 16 848,00 тис. грн на 2023 рік, на 2024 рік заплановано 17 740,90 тис. грн. Фінансування розраховане з бюджету міста Києва та з інших джерел.

Висновки

Програми національно-патріотичного виховання представлені в кожній області, окрім Львівської та міста Києва. Однак у програмі “Молодь Львівщини” на 2021-2025 роки наявний компонент НПВ, коли у київській програмі “Молодь та спорт столиці” НПВ є неперіоритетним напрямом і лише побіжно згадується в підпрограмі 1 “Міська цільова програма підтримки молоді”.

Переважно програми НПВ приймалися на п'ятирічний період. Значна частина (19 з 25) програм була прийнята до початку повномасштабного вторгнення, тобто в них ще не був врахований новий український контекст. Своєю чергою, програми Дніпропетровської, Закарпатської області та програма Чернівецької області на 2023 рік були затверджені вже наприкінці 2022 року. У 2023 році Київська і Волинська області оновили свої програми, Чернівецька область затвердила програму на 2024 рік, а Харківська область - програму на 2024-2028 роки.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ | У всіх програмах програм НПВ, за винятком Чернігівської області, серед пріоритетних напрямів зустрічається "Формування української громадянської ідентичності" та "Військово-патріотичне виховання" (останнє згадується в програмі Чернігівської області лише опосередковано). Крім того, напрями "Співпраця з інститутами громадянського суспільства" та "Формування науково-методологічних і методичних засад" є також досить поширеними. "Інформаційне забезпечення сфери національно-патріотичного виховання" передбачене в шістьох обласних програмах, а "Духовно-моральне виховання" - у трьох (включно з програмою щодо молодіжної політики Львівської області). Дніпропетровська й Запорізька області включають розбудову мережі центрів НПВ до пріоритетних заходів. Особливістю програми Вінницької та Миколаївської областей є наявність пріоритетного напрямку "Здійснення моніторингу результатів виконання програми". Миколаївська область єдина відзначається включенням "Збереження історичної пам'яті" окремим напрямом (див. [Додаток 2](#)).

ЗАХОДИ | Програми здебільшого дають досить широку рамку заходів, описуючи їх неконкретно та узагальнено, а також наводять великі переліки типових форматів для вирішення завдань. Наприклад: “Створення умов для розвитку НПВ”, “Проведення заходів, спрямованих на поглиблення правового та громадянського виховання”, “Проведення культурно-мистецьких заходів під час відзначення державних, народних і традиційних свят, пам'ятних дат, важливих історичних подій”, “Реалізація заходів, спрямованих на запобігання проявам ксенофобії, українофобії, расової та етнічної нетерпимості”. Такий підхід до формулювання заходів потенційно може вплинути на реалізацію цих заходів, а також ускладнювати моніторинг та оцінку результатів. Проте програми Волинської, Миколаївської, Луганської, Кіровоградської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Хмельницької області містять деталізований перелік конкретних заходів, які враховують локальні історичні, культурні та географічні особливості. У низці програм є невідповідність між проблемами, завданнями, запланованими заходами та очікуваними результатами.

Програми приділяють велику увагу вшануванню пам'яті борців за незалежність та територіальну цілісність України, зокрема через відзначення важливих дат, проведення спеціальних акцій, видання публікацій, організацію виставок, встановлення меморіальних об'єктів тощо.

Переважна більшість програм включають залучення військових і ветеранів до заходів військово-патріотичного виховання дітей та молоді. Деякі програми розглядають співпрацю з громадськими організаціями та асоціаціями, які представляють військових і ветеранів, а також із військовими частинами та підрозділами області. Меншою

мірою документи передбачають **залучення внутрішньо переміщених осіб** до заходів НПВ – це відображено лише в програмах Дніпропетровської, Запорізької та Кіровоградської областей.

Розглянуті програми, за винятком Закарпатської, Луганської, Львівської, Одеської областей та міста Києва, включають підтримку участі дітей та молоді у **військово-патріотичній грі "Сокіл" ("Джура")**, а також сприяння організації та проведення обласних етапів цієї гри.

Деякі програми також особливі **локальними фестивалями, конференціями, іграми** та іншими форматами заходів, які враховують культурні особливості та відзначення пам'ятних дат та подій, які відбулись на території області. Наприклад, дослідницька учнівська експедиція "Досліджуємо Волинь", рівненсько-тернопільська теренова гра "Гурби-Антонівці", конкурс "Козацькі клейноди Кіровоградщини", черкаський фестиваль "She.Fest" тощо. Зокрема на Черкащині проводяться заходи екологічного спрямування з метою формування відповідних цінностей та бережливого ставлення до природи.

У 14-ти з 25-ти розглянутих програм містяться зобов'язання підтримувати і розвивати **скаутський рух** у регіоні. Додатково, Закарпатська та Івано-Франківська області, а також міста Рівне та Тернопіль мають окремі програми щодо розвитку пластового (та скаутського) руху.

ФІНАНСУВАННЯ | Фінансування програм НПВ здійснюється з обласних бюджетів. Крім того, деякі області передбачають використання коштів бюджетів територіальних громад і ресурсів установ-виконавців певних заходів.

Помітна **велика різниця між планованим обсягом фінансування в програмах та фактичними запланованими витратами** в обласних бюджетах (див. [Додаток 4](#)). Середнє значення фактично виділеного фінансування у порівнянні до передбаченого програмою фінансування становить лише 22% у 2023 році і 34% у 2024 році. У 2023 році цей показник був найбільшим для Полтавської області (55%), а найменшим для Вінницької, де було виділено лише 4% від затребуваних коштів. У 2024 році обласним бюджетом Закарпатської області було зарезервовано 90% затребуваних програмою НПВ коштів, коли Вінницька область знову є "антилідером", запланувавши лише 4%.

Однак, варто зауважити, що в публічному доступі наявна інформація щодо розподілу витрат обласного бюджету на реалізацію обласних/регіональних програм у 2023 та 2024 роках не для всіх областей України. Також є обласні бюджети, де взагалі **не передбачене фінансування програми НПВ** у 2023 чи 2024 роках (Донецька, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська, Хмельницька та Чернігівська).

На вебсайтах обласних адміністрацій та рад частіше за все **відсутні звіти про виконання** заходів програм за 2023 рік. Проте варто зазначити, що під час воєнного стану через загрозу інтересам національної безпеки місцева влада **може не публікувати** такі звіти.

ОСНОВНІ КОМЕНТАРІ І ЗАУВАЖЕННЯ | Кожна обласна програма НПВ має різний набір і формат документів, які по-різному оформлені та подані. Деякі документи завантажені у відсканованому форматі, який неможливо автоматично зчитати. Потенційно це може **вплинути на якість контролю за виконанням програми громадськістю**, її моніторинг й оцінку.

У частині обласних програмах **бракує даних щодо планованих результативних показників продуктів** (кількість учасників, заходів, залучених фахівців тощо), показників ефективності (середні витрати) та якості (динаміка збільшення заходів, учасників, медіапродуктів). Також у частині програм не визначається бюджет на проведення окремих груп заходів, а надається лише загальний бюджет, відведений на реалізацію цілої програми.

Серед проблем, які відзначають ОДА/ОВА для розв'язання обласною програмою НПВ, здебільшого не наведено таких, які були б притаманні конкретній області чи регіону. Переважно, використовується **типовий перелік проблем**, запозичений з державної програми НПВ. Лише 7 з 24 програм підкріплювали опис проблем статистичними даними, дослідженнями чи іншими розрахунками. **Абстрактні формулювання проблем** складно пов'язати із заходами програм, а також спрогнозувати їхні результати.

Функції координації виконання програми і контролю за виконанням здебільшого розмежовані між різними органами – структурними підрозділами обласних державних (військових) адміністрацій. Низці програм бракує опису, як саме та як часто здійснюється контроль відповідальним органом влади.

Рекомендації

Проаналізувавши обласні цільові соціальні програми національно-патріотичного виховання дітей та молоді, які охоплюють період 2023-2024 років, можна сформулювати наступний перелік рекомендацій.

Організаційне забезпечення

- Рекомендується **переглянути діючі програми** НПВ, які були затверджені до початку повномасштабного російського вторгнення, та адаптувати їх до сучасних викликів та потреб.
- При розробці цільових програм із НПВ варто передбачати заходи, які будуть проводитися рівномірно в різних громадах області, **уникаючи надмірної концентрації в обласних центрах**. Такий підхід сприятиме полегшенню доступу до національно-патріотичних заходів для більшої кількості дітей і молоді, а також може позитивно вплинути до розвитку організаційних спроможностей місцевих органів влади.
- Розглянути доцільність проведення **SWOT-аналізу** для програм НПВ, на зразок того, як це **робить** Луганська обласна державна (військова) адміністрація. Аналіз має супроводжуватися описом чітких стратегій та заходів для максимізації сприятливих можливостей, мінімізації загроз та підходів до реагування на потенційні проблеми та зміни в середовищі.
- При розробці обласних програм на наступний період ОВА/ОДА варто приділити увагу кращій **структуризації програм та узгодженню** проблем, завдань для подолання проблем, запланованих конкретних заходів та очікуваних результатів між собою. Приведення у відповідність документів може вплинути на стан якісного виконання цих програм, а також спростить процес моніторингу та оцінки результатів реалізації програм.
- Рекомендовано формувати та завантажувати програми національно-патріотичного виховання у форматі відкритих даних (**машинозчитувальний формат**) та уникати завантаження відсканованих документів низької якості.
- При розробці наступних обласних програм рекомендовано зосередити увагу на **визначені планованих результативних показників продуктів** програми (охоплення запланованими заходами, кількість заходів, медіапродуктів тощо), показники ефективності (середні витрати) та якості (динаміка збільшення заходів, учасників, медіапродуктів).
- Перелік проблем, що планується розв'язувати шляхом реалізації програми НПВ, варто **адаптовувати до локального та регіонального контексту**. Таким чином можна буде сформулювати конкретний план дій на розв'язання проблем, що притаманні території дії конкретної програми.
- Виокремлені проблеми рекомендовано **обгрунтовувати статистичними даними**, дослідженнями або іншими кількісними даними, аби розуміти, який масштаб проблеми і які ресурси мають бути відведені на її розв'язання.

Формування громадянської ідентичності

- Проводити просвітницькі заходи із національно-патріотичного виховання в **закладах соціального захисту** дітей та молоді: притулках для дітей, центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, соціальних

гуртожитках для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (за прикладом проведення просвітницьких заходів, передбачених в програмі НПВ Чернігівської області).

- Охоплювати **аудиторію внутрішньо переміщених осіб** до участі в заходах і проєктах із національно-патріотичного виховання (за прикладом заходів із залученням дітей та молоді з-поміж ВПО, що передбачено програмами НПВ Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградської області). Група переселенців є найбільш численною серед інших груп,⁶⁵⁴ а її вразливість полягає у більшій потребі інтеграції у приймаючій громаді.
- У програмах НПВ слід передбачати заходи, спрямовані на підвищення залучення учнівської та студентської молоді до **волонтерської діяльності**. Задля цього органи влади можуть співпрацювати та підтримувати вже діючі волонтерські громадські всеукраїнські чи локальні ініціативи, наприклад, Будуємо Україну Разом (БУР), Добробат, Фундація Регіональних Ініціатив (ФРІ), Let's do it Ukraine тощо.
- Варто приділити увагу **міжобласним обмінам**. Наприклад, організувати поїздки дітей та молоді визначними місцями не тільки за межами громади, а й області, з урахуванням безпекової ситуації. Це може покращити соціалізацію та адаптацію дітей та молоді в незвичному середовищі, а також зацікавити дітей у вивченні культури, історії і спадщини України в інших регіонів.
- За наявності фінансування, зокрема від міжнародних організацій, можливо організувати зустрічі дітей та молоді, які проживають в Україні, з українською діаспорою за кордоном та проводити спільні екскурсії визначними в історії України та житті українських діячів місцями. Це могло б сприяти міжкультурному обміну та поглибленню **співпраці із закордонними українцями**.

Військово-патріотичне виховання

- До програм НПВ варто включати підготовку з **домедичної допомоги та військово-тактичної медицини**, що є надзвичайно важливим навичками в умовах війни та надзвичайних ситуацій. Подібні заходи вже відображені в програмах Волинської, Кіровоградської, Харківської та Чернігівської областей.
- Місцевій владі рекомендовано сприяти активному залученню **ветеранських громадських об'єднань** або окремих **учасників Революції Гідності**, учасників бойових дій та ветеранів АТО, ООС, великої російсько-української війни до проведення тематичних уроків, бесід, зустрічей у навчальних закладах, закладах культури, інших закладах для дітей і молоді. Такі заходи можуть бути присвячені не тільки героїзму захисників та їхньому досвіду в захисті суверенітету та територіальної цілісності України, а і практичній підготовці до цивільного захисту, опанування навичок домедичної допомоги та правил ведення війни тощо.
- Рекомендовано посилити співпрацю безпосередньо з місцевими **військовими частинами та підрозділами** щодо організації проведення навчально-польових зборів, профорієнтаційної роботи та фізичної підготовки молоді. Дітям та молоді може бути особливо цікаво відвідувати “Дні відкритих дверей” у військових частинах та оглядати військову техніку, озброєння та стрілецьку зброю, при цьому важливим є навчання дітей та молоді правилам поведіння зі зброєю, основ інформаційної безпеки тощо.
- Продовжувати відкривати **центри військово-патріотичного виховання** для дітей та молоді, зокрема шляхом реорганізації і перепрофілювання діючих закладів, з урахуванням потреби в цивільному захисті та військовій службі (на прикладі Центр військово-патріотичного виховання, спортивної підготовки та самозахисту «Звитяга» у Львові).

⁶⁵⁴ Станом на середину червня 2023 р. зареєстровано 4 871 807 внутрішніх переселенців. Серед зареєстрованих ВПО 21,6 % – діти віком до 17 років. Переселенці знайшли притулок по всій Україні – дані Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyahy-problemy-ta-sposoby-vikh>

- Оновити **матеріально-технічну базу військово-патріотичної гри “Сокіл” (“Джура”)** та переглянути підходи в цифровій комунікації (наприклад, створити сайт із базовою інформацією та правилами гри, ведення онлайн-комунікації спільноти гри) та позиціонуванні цієї гри за прикладом гри “Гурби-Антонівці”.

2.2. ОГЛЯД ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗА НАПРЯМОМ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Ключові висновки

- У більшості з опитаних громад за реалізацію заходів, спрямованих на розвиток національної ідентичності, відповідальні **відділи освіти, культури, туризму, сім'ї, молоді та спорту** при місцевих радах. У великих міських громадах функціонують відповідні департаменти. У цій сфері функціонують різноманітні установи, такі як **молодіжні ради** (як консультативно-дорадчі органи), **молодіжні центри, заклади освіти, культури, фізичної культури**. У Луцькій МТГ також діє Центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства.
- Місцева влада більшості опитаних громад **налагодила співпрацю з громадськими організаціями й ініціативами** молодіжного, волонтерського, благодійного спрямування з метою проведення спільних тематичних заходів. Луцька МТГ також співпрацює з військовим частинами й підрозділами.
- Усі 23 опитані громади активно проводять **заходи різного масштабу, формату та спрямування**: традиційні (святкування державних свят) благодійні й волонтерські (ярмарки на підтримку ЗСУ), національно-патріотичне виховання (патріотичні забіги, участь у грі “Джура”, вишколи), спортивні змагання тощо.
- Усі опитані громади публікують інформацію про заходи, що стосуються національної та громадянської ідентичності, мінімум на двох цифрових платформах, де найпопулярнішою є Facebook. 57% громад **співпрацюють із місцевими медіа для проведення тематичних інформаційних кампаній** (переважно громади міського типу), решта – не мають такої налагодженої співпраці (переважно сільські та селищні громади).
- Найкраще опитані громади забезпечені національною символікою, а також тематичними навчальними матеріалами й необхідними приміщеннями для національно-патріотичного виховання. Водночас незадовільна ситуація із наявністю туристичного приладдя та спорядження для військових вишколів, технікою і спортивним інвентарем. Великі **міські громади** продемонстрували в рази **кращий рівень матеріально-технічного забезпечення**, ніж громади з меншою кількістю населення.
- Фінансування заходів, спрямованих на розвиток національної та громадянської ідентичності в громадах, здебільшого здійснюється за кошти **місцевих бюджетів**. Четверть опитаних громад намагаються додатково залучати **грантові кошти** для подібних заходів. Загалом, **обсяг фінансування** заходів із розвитку української ідентичності на рівні громад оцінюється як **недостатній** для якісного впровадження активностей.
- Існують **законодавчі обмеження**, що полягають у **зменшенні пріоритету фінансування заходів** молодіжного й національно-патріотичного спрямування під час ухвалення місцевих бюджетів (постанова Кабінету Міністрів України № 590), через що **проплати, необхідні для заходів НПВ, здійснюються нестабільно**. Також певні зміни до Бюджетного кодексу стосуються напрямів використання залишку коштів місцевих бюджетів, який склався на початок року.

- **Зміщення фокуса уваги** через повномасштабне російське вторгнення та **зменшення пріоритетності фінансування** таких заходів гальмують розвиток української громадськості через здійснення відповідних заходів у громадах.
- Зазвичай співробітники з різних структурних підрозділів ОМС беруть участь у впровадженні заходів, спрямованих на розбудову ідентичності, поєднуючи це з іншими обов'язками. В опитаних громадах **немає окремих спеціалістів**, які були б відповідальні виключно за напрям національно-патріотичного виховання. Унікальним із вибірки є досвід Луцької міської ради, при якій діє Молодіжний центр, у якому працюють спеціалісти з військово-патріотичного виховання й інструктори вишколів.
- Фахівці, які займаються національно-патріотичним вихованням у громадах, зазвичай мають рівень кваліфікації від середнього до високого, проте відчутна **потреба спеціалізованої підготовки з питань розвитку української ідентичності**.
- Помітна **нестача ліцензованих навчальних програм**, після закінчення яких набувається кваліфікація (засвідчена сертифікатом або свідоцтвом) для роботи з дітьми за напрямом національно-патріотичного виховання.
- **Нааявний запит на додаткове навчання** щодо загального тлумачення концептів української національної та громадянської ідентичності (підбору матеріалів, підходів до формування наративів з урахуванням умов воєнного стану тощо), культури та нематеріальної культурної спадщини, історії України. Також є інтерес до **вивчення операційних процесів**: залучення коштів для проєктів НПВ, написання грантових заявок, менеджмент у сфері НПВ, залучення вразливих груп тощо.
- Після повномасштабного вторгнення місцева **молодь стала більш вмотивованою** захищати й розвивати українську державність та більше дізнаватися про її становлення. Молодь долучається до організації та участі в місцевих тематичних заходів більше, ніж доросле населення.
- Найбільш необхідним в громадах є **посилення матеріально-технічної бази, підвищення кваліфікації фахівців**, відповідальних за національно-патріотичне виховання, а також залучення молодіжних працівників та інструкторів вишколів.

Підхід та формування вибірки

Для вивчення досвіду територіальних громад у розвитку національної та громадянської ідентичності було проведено рекрутинг представників громад, розміщених по всій території України, шляхом електронної розсилки на електронні пошти структурних підрозділів органів місцевого самоврядування, що займаються темою НПВ (відділи освіти, культури, молоді, спорту тощо). Спочатку представникам громад надсилалось запрошення на інтерв'ю. Згодом, у наступні хвили розсилки, давався вибір: узяти участь в інтерв'ю або заповнити опитувальник. Після рекрутингу ми отримали зворотний зв'язок зі згодою взяти участь в інтерв'ю від представників декількох ОМС, а також автоматично отримали анкети. Таким чином, з 29 лютого по 15 березня 2024 року було **проведено 5 напівструктурованих онлайн-інтерв'ю та зібрано 18 анкет через онлайн-опитування в Google Forms**.

Усього 23 територіальні громади взяли участь у дослідженні, разом сформувавши вибірку за таким умовним розподілом регіонів.⁶⁵⁵

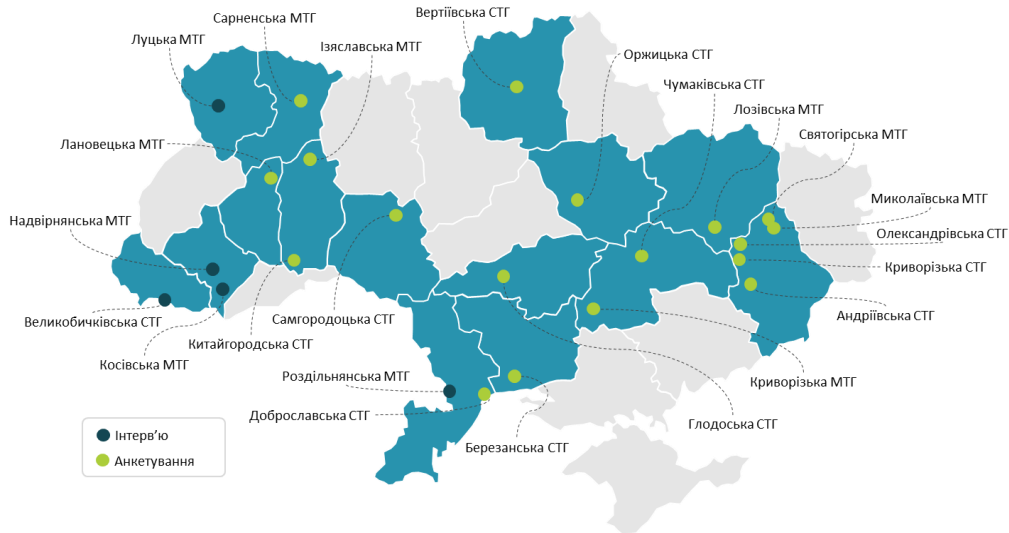
- **5 громад фронтових областей** (на території яких ведуться бойові дії) – Донецька, Луганська, Запорізька та Херсонська області;
- **9 громад опорних областей** – Кіровоградська, Вінницька, Дніпропетровська, Черкаська, Житомирська, Одеська та Полтавська області;
- **3 громади деокупованих областей** – Київська, Сумська, Чернігівська, Миколаївська та Харківська області (дві останні області мають незначну територію, де ведуться бойові дії станом на березень 2024 рік);
- **6 громад тилових областей** – Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Закарпатська, Волинська, Рівненська, Чернівецька та Хмельницька області.

У вибірку потрапили різні типи громад: 11 громад – міські, 5 – селищні, 7 – сільські.

Рисунок 30. Громади, які взяли участь у дослідженні.

---

⁶⁵⁵ Даний умовний розподіл запропонований Міністерством розвитку громад та територій України на Всеукраїнському форумі місцевого самоврядування у вересні 2022 року. Станом на березень 2024 року деякі області віднесені до іншої групи через зміщення лінії фронту. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xP2B70XtyEw&t=2418s>

Дослідженням охоплено **15 областей** України, які репрезентовані 1-2 територіальними громадами (за виключенням Донецької області – 5 громад, які знаходяться на підконтрольній Україні території).

Детальна інформація про територіальні громади, представники органів місцевого самоврядування яких пройшли опитування або взяли участь в інтерв'ю представлена в [Додатку 5](#).

На запитання здебільшого відповідали спеціалісти структурних підрозділів місцевої влади, які відповідальні за напрям національно-патріотичного виховання, менше – керівники та їхні заступники. Позицію трьох громад репрезентували директори комунальних закладів (бібліотеки й молодіжного центру) та методист будинку творчості.

Питання для представників громад в онлайн-опитуванні та шляхом інтерв'ю були однаковими, проте під час інтерв'ю була можливість отримати більш розширені відповіді та поставити уточнюючі запитання. Загалом, питання для дослідження були згруповані у такий спосіб:

- Загальна інформація про спеціаліста та громаду, яку він/вона представляє;
- Ключові функції за напрямом розвитку національної та громадянської ідентичності;
- Оцінка заходів та подій за напрямом розвитку національної та громадянської ідентичності протягом 2022-2024 року;
- Інформування про заходи за напрямом національної та громадянської ідентичності;
- Кваліфікація та навчання працівників, які залучені до реалізації заходів щодо культивування національної та громадянської ідентичності;
- Потреби в матеріально-технічному забезпеченні для культивування національної та громадянської ідентичності;
- Виклики та перешкоди при впровадженні програм і заходів із громадянської та національної ідентичності протягом 2022-2024 року.

Результати опитування й інтерв'ювання громад

У цьому розділі наведений аналіз, який ґрунтується виключно на відповідях, які надали компетентні представники органів місцевого самоврядування в громадах.

Загальна інформація

ВІДПОВІДАЛЬНІ СТРУКТУРНІ ПІДРОЗДІЛИ ОМС | Відповідальність за впровадження заходів національно-патріотичного виховання в громаді здебільшого покладена на відділи освіти, культури, туризму, сім'ї, молоді та спорту (ключові сфери, що формують ідентичність), що входять до складу місцевих рад.

НПВ може бути включене до зон відповідальності відділів інших специфічних сфер: у Лановецькій міській раді питаннями НПВ займається відділ освіти, культури, охорони здоров'я та соціальної політики, в Олександрівській селищній раді – відділ освіти, культури, внутрішньої та інформаційної політики, у Криворізькій сільській раді (Донецька область) – гуманітарний відділ, Косівській міській раді – відділ промоції, зв'язків і економічного розвитку (разом із відділом культури та туризму, відділом освіти), а в Луцькій міській раді – відділ оборонно-мобілізаційної та режимно-секретної роботи (разом із департаментами, про які йтиметься далі).

Окремі громади вказали такі органи, що займаються темою НПВ:

- Управління (управління освіти, культури, туризму, молоді та спорту Доброславської селищної ради; управління культури, туризму, молоді та спорту Сарненської міської ради);
- Департаменти (окремі департаменти молоді та спорту, освіти, культури Луцької міської ради; окремі департаменти в справах сім'ї, молоді та спорту, освіти й науки Криворізької міської ради)
- Координаційна рада з питань національно-патріотичного виховання – при виконавчому комітеті Ізяславської міської ради та Андріївської сільської ради.

Окремого спеціалізованого департаменту, управління, відділу, чия відповідальність поширювалась виключно на питання утвердження національної ідентичності та НПВ, в опитаних громадах немає.

ПРОФІЛЬНІ УСТАНОВИ В ПІДПОРЯДКУВАННІ ОМС | Громади, які взяли участь у дослідженні, вказали установи, чия діяльність спрямована, зокрема, на розвиток національної та громадянської ідентичності. У 22 з 23 громад такими установами є заклади освіти (школи, ліцеї, гімназії, дошкільні навчальні заклади) та заклади культури (музеї, бібліотеки, клуби, будинки культури, мистецькі школи).

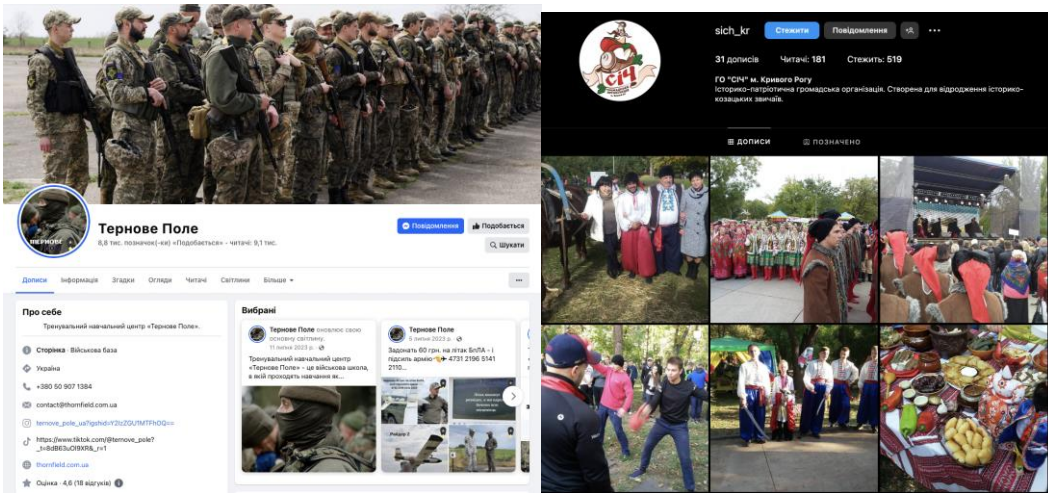
В окремих випадках згадували такі установи:

- Молодіжні ради як консультативно-дорадчі органи – діє в Надвірнянській МТГ, Роздільнянській МТГ, Луцькій МТГ, Криворізькій МТГ (“молодіжний виконком”), Вертіївській СТГ, Андріївській СТГ, Глодоській СТГ;
- Молодіжні центри – Лозівський міський центр молоді, Луцький міський молодіжний центр, хаби та молодіжні простори в Криворізькій МТГ;
- Заклади фізичної культури – дитячо-юнацькі спортивні школи (Лозівська МТГ), комунальна установа “Центр фізичного здоров'я населення “Спорт для всіх” (Лозівська МТГ, Олександрівська СТГ, Луцька МТГ);
- Центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства – у Луцькій МТГ;

- У Святогірській громаді Донецької області такими установами є виключно служба в справах дітей та соціальна служба.

ПРОФІЛЬНІ ОГС В ГРОМАДАХ | Громади надали перелік організації громадянського суспільства (ГО, ініціативи, об'єднання тощо), з якими співпрацює ОМС для утвердження та розвитку національної ідентичності серед населення:

Військово-патріотичні організації – Національний Альянс, ГО “Осередок тактико-спеціальної підготовки “Вовки Волині”, Тренувальний навчальний центр “Тернове Поле”, ГО “Військова пошта”, що навчає управління дронами (Луцька МТГ), історико-патріотична ГО “Січ” (Криворізька МТГ);

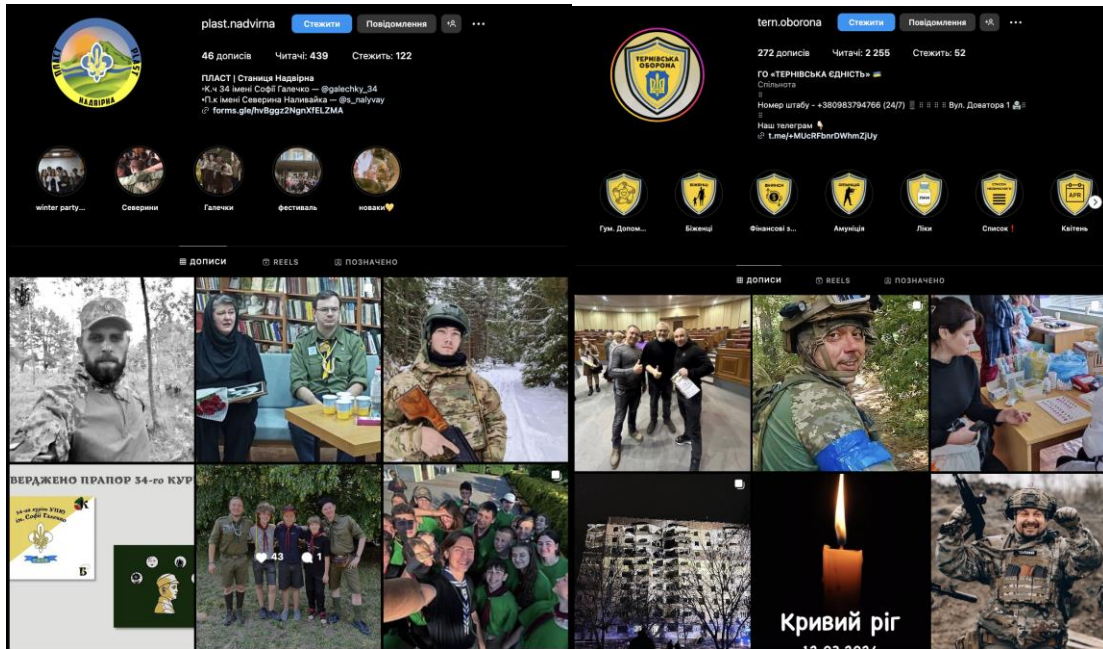

Facebook-сторінка тренувального навчального центру “Тернове Поле” (Луцька МТГ)

Instagram-сторінка громадської організації “Січ” (Криворізька МТГ)

“Пласт - національна скаутська організація України” – діє на території Криворізької МТГ, Надвірнянської МТГ, Луцької МТГ (Косівська МТГ вказала, що на території громади діяв Пласт, але зараз його діяльність припинена);

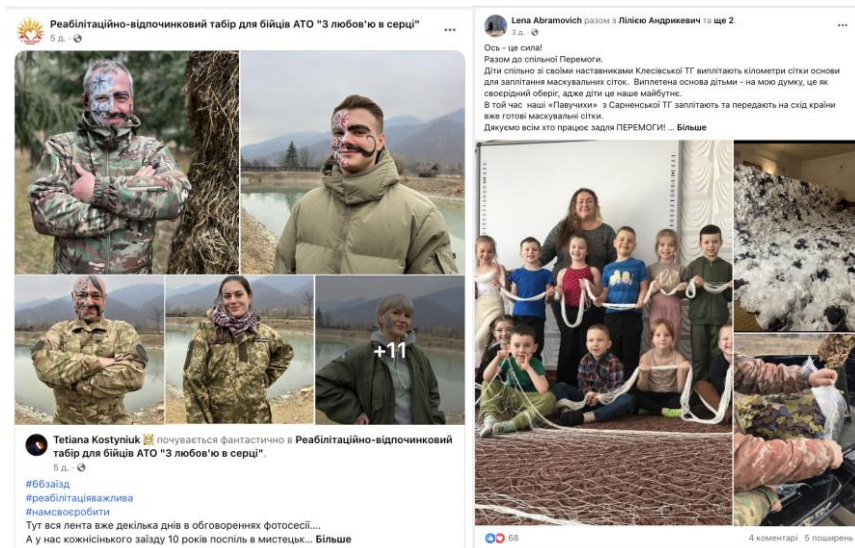
Волонтерські організації – ГО “Громада Роздільнянщини” (Роздільнянська МТГ), ГО “Захист - об'єднання волонтерів” (Ізяславська МТГ), ГО “Волонтерський центр «Сарни»” (Сарненська МТГ), ГО “Ватра-2015” (Доброславська СТГ), ГО “Мрії в реальність” (Березанська СТГ), БФ “Слов'янське серце” (Святогірська МТГ), ГО “Волонтерське об'єднання “Вірю в Україну” та ГО “Малинівська родина” (Миколаївська СТГ), ГО “Тернівська єдність”, Центри комплексної підтримки “ЯМаріуполь”, “З Бахмутом у серці” (Криворізька МТГ);

Instagram-сторінка ПЛАСТ – Станиці Надвірна
(Надвірнянська МТГ)

Instagram-сторінка ГО “Тернівська єдність”
(Криворізька МТГ)

Ветеранські організації – ГО “З любов’ю в серці”, що займається підтримкою та реабілітацією ветеранів (Косівська МТГ), “Олександрівська районна організація ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів)” (Олександрівська СТГ), ГО “Рада воїнів - інтернаціоналістів м. Миколаївка” (Миколаївська СТГ), інші (Роздільнянська МТГ);

Facebook-сторінка ГО “З любов’ю в серці”
(Косівська МТГ)

Facebook-група Молодіжна громадська організація "Смарт"
(Сарненська МТГ)

Молодіжні організації – ГО “Районна молодіжна організація “Спектр” (Олександрівська СТГ), ГО “Молодіжна громадська організація “Смарт” (Сарненська МТГ);

Спортивні організації – ГО “РІВНЕНСЬКА ОБЛАСНА ФЕДЕРАЦІЯ КУДО” та Молодіжний громадський фізкультурно-спортивний клуб “Сокіл” (Сарненська МТГ); Федерація футболу міста Лозова, Баскетбольний клуб “Схід”, Футбольний клуб “Авангард Лозова” (Лозівська МТГ), Клуб бойового мистецтва Герць (Луцька МТГ);

Культурні організації – ГО “АРТ-МЛИН” (Сарненська МТГ), ГО “Заславське козацьке товариство” та Ізяславський історико-краєзнавчий музей (Ізяславська МТГ), ГО “АРТ-Культура” (Криворізька МТГ);

Facebook-сторінка "Криворізька міська асоціація "ART-культура" (Криворізька МТГ)

Facebook-група Герць Луцьк спортивний клуб козацького бойового мистецтва (Луцька МТГ)

Інші – проект інтеграції ВПО “Егіда - Центр” (Криворізька МТГ), Громадський простір “ДІАЛОГ” (Роздільнянська МТГ), ГО “Відродження 2019” (Олександрівська СТГ).

Додатково варто зазначити, що Луцька МТГ співпрацює з **військовим формуванням добровольчої бригади 100-ї ТРО та окремими військовими частинами.**

Три громади додатково зазначили про співпрацю в рамках міжнародних проектів технічної допомоги: проект USAID “Говерла” та “U-Lead з Європою” (Доброславська СТГ), GIZ і Міжнародна організація міграції ООН (Роздільнянська МТГ), Triangle (Чумаківська СТГ). Оржицька СТГ, Криворізька СТГ, Самгородоцька СТГ відповіли, що не співпрацюють з подібними громадськими організаціями чи ініціативами.

Ключові функції

Представники ОМС обрали основні функції, які фактично практикують у сфері утвердження та розвитку національної та громадянської ідентичності. Усі з 23 громад займаються організацією та проведенням заходів згідно з визначеним планом. 65% громад готують інформаційні матеріали, а також розробляють і затверджують

нормативно-правові акти для реалізації заходів у громаді. 61% громад займаються підтримкою громадських організацій та ініціатив, а також забезпеченням заходів інвентарем. Менше громад (57%) проводять аналіз та оцінку результатів реалізованих заходів. Проведенням конкурсів на обрання проєктів зі сфери національної та громадської ідентичності займаються 30% опитаних громад.

Рисунок 31. Функції, які фактично практикують ОМС у сфері національної та громадської ідентичності.⁶⁵⁶

Ті громади, які взяли участь в інтерв'юванні, дали детальнішу відповідь на запитання про фактично здійснювані функції ОМС у сфері ідентичності.

Представниця Роздільнянської міської ради зауважила, що місцева влада здійснює всі повноваження, передбачені законодавством, для реалізації державної політики утвердження національної ідентичності. Ці повноваження закріплені в різних нормативно-правових актах на рівні громади, тому **місцевій владі бракує структурованого плану дій для координації роботи відділів у сфері утвердження та розвитку української ідентичності на рівні громади**. Тому влада Роздільнянщини планує розробити та затвердити документ з уніфікованим планом дій та розмежуванням функцій між відповідальними структурними підрозділами на рівні громади.

Представниця Великобичківської селищної ради зауважила, що місцева влада громади організовує опитування для оцінки ефективності заходів, проводить інформаційні кампанії та забезпечує тематичні заходи друкowanими матеріалами.

Представники Луцької міської ради додали, що місцева влада активно проводить заходи з військово-патріотичного виховання разом із Молодіжним центром, організовують відзначення державних свят і пам'ятних дат. Місцева влада забезпечує заходи на кшталт проведення краєзнавчих екскурсій для молоді, військових вишколів, ігор, спартакіад, польових зборів, формування куренів з гри "Сокіл" ("Джура"), заходів у закладах культури тощо. Також влада організовує проєкт з підтримки управління соціальної служби, сім'ї та молоді для їхньої подальшої підтримки тематичних проєктів військово-патріотичного виховання і домедичної допомоги. У Луцькій громаді влада також надає матеріально-технічне забезпечення для військово-патріотичного виховання (наприклад, макети стрілецької зброї), організовує зустрічі з військовими та долучає їх до проведення вишколів. Влада також забезпечувала матеріальними ресурсами фестиваль "Бандерштат" (наразі фестиваль не проводиться).

У Косівській громаді надали коментар, що не можуть фінансово підтримувати громадські організації, натомість вони надають їм комунальне майно та приміщення в оренду на сприятливих умовах для проведення тематичних заходів. Влада Косівської громади додатково виконує функцію фасилітатора розпорядження державної субвенції

⁶⁵⁶ Питання з множинним вибором.

для діяльності у сфері освіти, організовує благодійний фестиваль Косівської культури, раніше – святкування державних свят.

Оцінка заходів та подій

Середній рівень охоплення мешканців тематичними заходами громади оцінили на 3,5 бали з 5. Частина громад, з якими було проведено інтерв'ю, вказали на низьку зацікавленість та залученість до офлайн-заходів саме дорослих жителів громад, хоча інформаційно охоплюють різні категорії населення. Більшість громад зауважили, що тематичних заходів стало менше порівняно з періодом до повномасштабного вторгнення. У Луцькій громаді ситуація інша – кількість проведених заходів, кількість залучених учасників збільшується “з геометричною прогресією” від 2022 року.

НАЙБІЛЬШ УСПІШНІ ЗАХОДИ | Респонденти надали перелік найбільш успішних заходів із культивування національної та громадянської ідентичності, які проводились у громаді протягом 2022-2024 рр. Такі заходи можна розділити на декілька груп за тематикою та метою:

1. Традиційні:

- Організація та проведення державних свят: День Державного Прапора, День Незалежності, День Соборності України;
- Святкові заходи з нагоди відзначення Дня народження Т.Г.Шевченка, Дня вишиванки;
- проведення щоденних хвилин мовчання в пам'ять загиблих захисників.

2. Благодійні та волонтерські:

- Благодійні ярмарки на підтримку ЗСУ;
- Волонтерська та благодійна діяльність працівників закладів загальної середньої освіти та культури, здобувачів освіти.

3. Національно-патріотичне виховання:

- Патріотичні акції, флешмоби, ланцюг єднання, урочисте підняття державного прапора;
- Патріотичний забіг "Шаную воїнів, біжу за Героїв України" (Надвірнянська МТГ та Глодоська СТГ проводили такі забіги. Представник Глодоської громади зазначив, що захід викликав піднесення патріотичного духу багатьох учасників та символізував вияв особистої шани до загиблих Героїв);
- Участь команд закладів загальної середньої освіти у Всеукраїнській грі "Сокіл"("Джура") (Доброславська СТГ, Вертіївська СТГ, Криворізька СТГ);
- Вишколи (Надвірнянська МТГ – пластовий вишкіл “Незламні”, Луцька МТГ – вишколи Молодіжного центру);
- Позакласні години із вшанування пам'яті (Миколаївська МТГ, Роздільнянська МТГ, Криворізька МТГ тощо);
- Інші заходи, спрямовані на поширення знань про традиції українського народу, знання про регіон та країну – мовні, літературні, історичні, пісенні конкурси, флешмоби тощо (наприклад, у Надвірнянській МТГ відбувається захід “Молодіжний християнсько-патріотичний діалог”, тренінги “Командотворення та лідерство”).

4. Інші:

- Тематичні театралізовані дійства (Надвірнянська МТГ, Березанська СТГ, Роздільнянська МТГ);
- Спортивні змагання, велопробіги, футбольні, волейбольні, шахові турніри присвячені державним та національним святкам (Надвірнянська МТГ, Березанська СТГ, Великобичківська СТГ).

5. Операційні:

- списання російськомовних видань у закладах культури громади, створення молодіжного простору (Чумаківська СТГ);
- моніторинг і оцінка Плану дій з виконання Резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» в Донецькій області на період до 2025 року (Святогірська МТГ).

У Криворізькій МТГ вказали такі заходи: спільний проєкт Асоціації "АРТ-Культура" та ОМС "Мільйон на дрони", метою якого було об'єднати діячів культури, освіти та спорту, родин військових, представників національних товариств, підприємців, а також усіх криворіжців для збору коштів на придбання 10 дронів. Також у Криворізькій міській громаді стартує проєкт "7 районів, 7 тижнів, 7 пікапів". Ідея проєкту – благодійні події, що одночасно відбуваються в кожному із семи районів міста для збору коштів на придбання 7 пікапів для військових частин 129 бригади. Локальна громадська організація "Тернівська єдність" спільно з ОМС у Тернівському районі Кривого Рогу провела заходи до Дня молоді.

Представники Луцької МТГ наголошують на **успішності проведених у громаді вишколів для школярів**: *“Предмет “Захист України” не витягує і вчителі не можуть переkritи той запит і потребу сучасності. У школах немає матеріального забезпечення. Ми [Молодіжний центр] придбали все для себе необхідне (і манекени, і турнікети, і макети зброї, рації..), спільно з волонтерами та 100-ю бригадою ТРО маємо по три вишколи в школах на тиждень, бо в нас є етапність занять. І це зараз ми їздимо тільки по 11 класах, а є ще 10-ті. Роботи передбачено дуже багато. Школи запрошують нас і просять проводити ще й літні табори та польові збори. Запит великий, діти вражені. Зараз ми [ОМС] хочемо запровадити вишколи як окремий напрям в школах.”*

Луцька МТГ має 5 спортивних осередків у різних куточках міста, спортивні майданчики, де працівники КП “Спорт для всіх” проводять спортивні заходи й фестивалі до визначних подій. **Спорт поєднується з історичною довідкою, вікторинами, біографією відомих осіб**, зазначають працівники Луцької міської ради. Додатково Молодіжний центр Луцьку займається фандрейзингом і розвитком соціального підприємництва, а на початку повномасштабної війни – робив волонтерські пункти, організовував плетіння сіток, курси домедичної допомоги тощо.

Представниця Роздільнянської МТГ назвала ті **найуспішніші заходи, які стосуються жителів громади, локальної культури й історії**. А саме: акція “1 вересня – перший урок на Алеї Слави”, яка полягала у відвідуванні школярами алеї з фотографіями полеглих захисників Роздільнянської громади на російсько-українській війні, після чого вчителі продовжують приводити дітей на Алею Слави та розповідати про захисників. Також місцева влада надала обладнання та залучила громадського діяча на волонтерських засадах проводити уроки української мови для всіх жителів громади в бібліотеках. Він провів 40 заходів із залученням мінімум 15 людей за один захід. Велику популярність має інтерактивний театр, який організовано місцевою владою за підтримки Міжнародної організації з міграції (МОМ). Театр показує різні події української історії: Голодомор, війну різних періодів тощо. Представниця Роздільнянської громади також вважає успішною інформаційну кампанію “Весна. Жінка. Перемога” про найвидатніших жінок історії України та тих жінок, які зараз волонтерять і воюють. У громаді також проводили акцію “Найбільший вишитий рушник” та встановили рекорд.

У Косівській громаді проводять засідання клубу інтелігенції в бібліотеці та загалом підтримують громадські простори, у яких люди працюють над власними ідеями. Також місцева влада Косівщини привозила театральну постановку "Гуцулка Ксеня", яку показували на міському ринку під час ярмарки, залучивши багато людей, що проходили повз. У громаді проводять фестиваль автентичного одягу, а також показ одягу зі збірки колекціонера одягу. У 2024 році влада Косівської громади буде проводити пластовий табір, щоб зацікавити мешканців громади в створенні пластових осередків.

Оржицька СТГ надала перелік таких успішних заходів у громаді: цикл благодійних концертів "Разом до Перемоги", година громадянина "Я - українець, і моє це право - любити землю горду й величаву", інформаційний калейдоскоп "Ми з України: що треба знати про співачку Квітку Цісік", літературно - мистецьке свято "Загадки і таємниці Матвія Номиса", усний журнал "Співоче серце України - Діана Петриненко", "патріотичний батл "Перше слово - Мати, друге - Україна", літературний вітраж "Єднаймо душі словом Кобзаря", літературна свіча пам'яті "Герої серцями палають яскраво", година знаменної дати "Майорить на вітрах України синьо - жовтий нескорений стяг".

Китайгородська СТГ вказала заходи з підтримки діяльності народного аматорського фольклорно-етнографічного колективу "Рогізнянка", аматорського колективу "Калиновий цвіт", народного музею історії села Демшин.

НАЙМЕНШ УСПІШНІ ЗАХОДИ | Більшість громад не визначили найменш успішні заходи, які були проведені в громадах для культивування національної та громадянської ідентичності в період 2022-2024 років. Проте є окремі релевантні коментарі.

Представник Косівської МТГ вважає, що **є формальні заходи** (до 30 заходів на рік), **які місцева влада Косівщини має провести "згідно з регламентом"**: наприклад, День народження Т.Г.Шевченка, День пам'яті Небесної Сотні, День Незалежності. На такі формальні заходи збирається 30-40 людей, адже цікавість до таких заходів мала, вважає представник місцевої влади. Він додав, що заходи з подібних приводів **мають ініціюватись та організовуватись громадським сектором**, аби не було відчуття насадження цих заходів зі сторони влади.

Представниця Роздільнянської МТГ згадала ті найменш успішні заходи, які не вдалось реалізувати владі через **байдужість стейкхолдерів** – місцевих жителів та підрядників, попри неодноразові запрошення зі сторони влади.

ФОРМУВАННЯ КАЛЕНДАРЯ ЗАХОДІВ | Формування календаря заходів із розвитку української ідентичності в опитаних громадах зазвичай здійснюється **на основі календаря державних та народних свят, знаменних і пам'ятних дат** (про це зазначила більшість опитаних громад).

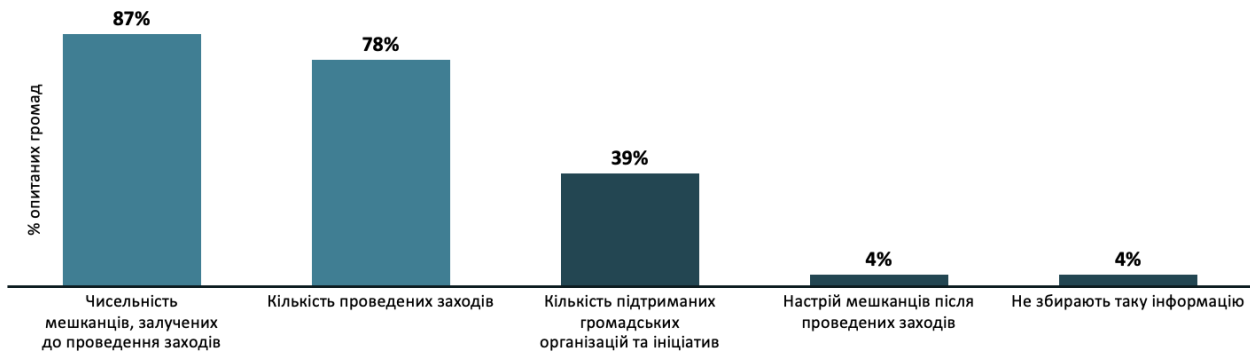
У 6 громадах зазначили конкретні документи, на основі яких громади формують календарі заходів: Чумаківська СТГ та Глодоська СТГ – згідно зі Стратегією утвердження української ідентичності; Ізяславська МТГ – згідно з Комплексною програмою реалізації молодіжної політики та розвитку фізичної культури й спорту на 2023-2025 роки, Цільовою програмою національно-патріотичного виховання дітей та молоді Ізяславської міської територіальної громади на 2021–2025 роки; заходи Лозівської та Надвірнянської громади складаються відповідно до програм розвитку освітньої галузі, молоді, спорту, культури ОМС; у Луцькій МТГ – згідно з програмою НПВ Луцької громади з 2024 року та Програми реалізації молодіжної політики в Луцькій громаді на 2024-2027 роки; у Лановецькій МТГ обмежуються планом роботи закладів освіти.

Криворізька МТГ враховує пропозиції членів молодіжного виконкому, ініціативних груп, громадських організацій, які надаються в письмовому та електронному вигляді. Олександрівська СТГ отримує пропозиції від закладів культури, освіти, мистецька школа, публічна бібліотека, ЦФЗН "Спорт для всіх", після чого Координаційна рада з

питань утвердження української національної та громадянської ідентичності при Олександрівській селищній раді затверджує план заходів громади.

ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ | 87% опитаних громад використовують **показник (індикатор) чисельності мешканців, залучених до проведення заходів**, для оцінки ефективності заходів. 6 громад використовують тільки такий індикатор. 78% послуговується показником кількості проведених заходів, а 39% – кількістю підтриманих громадських організацій та ініціатив. Одна громада також бере до уваги настрої мешканців громади після проведених заходів. Лише одна громада регулярно не збирає показники для оцінки ефективності заходів.

Рисунок 32. Показники (індикатори), які використовують громади для вимірювання ефективності заходів за напрямом національної та громадянської ідентичності.⁶⁵⁷

Майже всі опитані громади відповіли, що **вплив** на населення громади тими заходами, які організовані або підтримані ОМС за напрямом української ідентичності, **загалом помітний**.⁶⁵⁸ На думку представника Косівської МТГ, вплив заходів відчутний тим, що місцеві та внутрішньо переміщені особи залишаються жити в громаді. Луцька МТГ визначає цей вплив через **збільшення кількості організацій**, які почали працювати за напрямом української ідентичності, кількості людей, які доєдналися до армії або які перейшли на українську мову. Своєю чергою, Андріївська СТГ бачить вплив в обізнаності мешканців громади про події і визначні дати в Україні.

Представник Криворізької міської ради додав наступне: *“У населення громади формується почуття патріотизму, любові до родини, рідного краю, свого народу, його звичаїв і традицій. Під час проведення флешмобів до Дня вишиванки та до 120-ї річниці від Дня народження Т.Г.Шевченка молодь активно брала участь у заходах, пишалася тим, що є українцями та пропагувала українські традиції.”*

Інформаційні ресурси

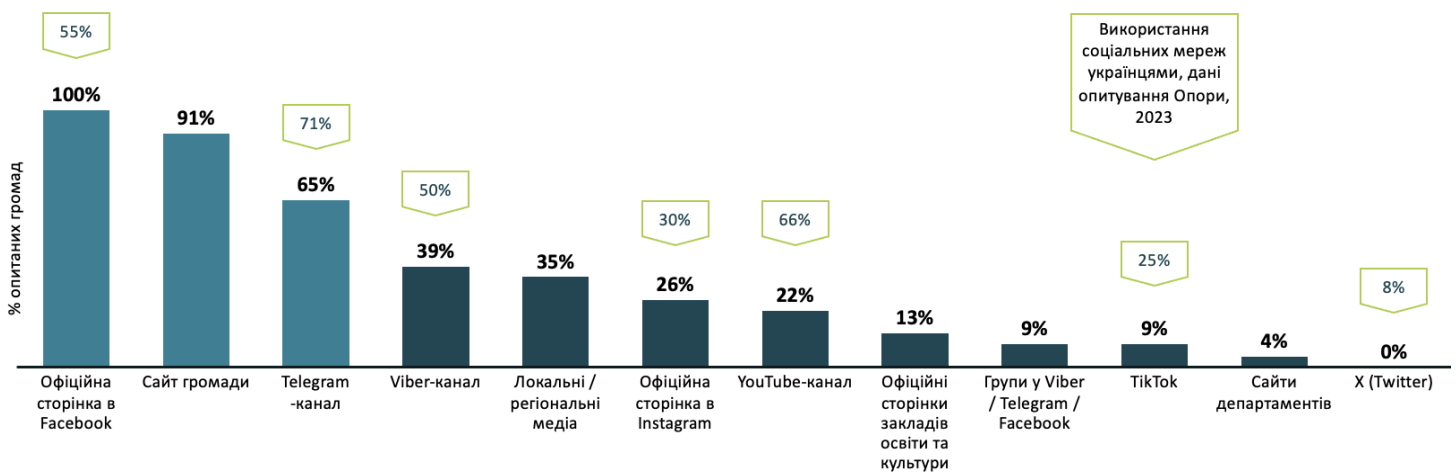
Представники територіальних громад мали обрати, які цифрові платформи та друковані матеріали використовує чи виготовляє влада на території громади для інформування мешканців про заходи зі сфери національної й громадянської ідентичності. Додатково респонденти назвали ті інформаційні кампанії зі сфери, які проводились владою протягом 2022-2024 років. Представники ОМС також вказали, чи співпрацює влада громади з локальними та/або регіональними медіа для інформування мешканців громади про питання у сфері громадянської та національної ідентичності.

⁶⁵⁷ Питання з множинним вибором та можливістю додати свій варіант відповіді.

⁶⁵⁸ 21 з 23 громад дали відповідь на це запитання.

ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ | За результатами анкетування та інтерв'ювання виявлено, що всі громади публікують інформацію про заходи, що стосуються національної та громадянської ідентичності, мінімум на двох цифрових платформах, що передбачає наявність офіційної сторінки влади в Facebook. Усі громади, окрім Глодоської та Андріївської СТГ, публікують необхідну інформацію про заходи на сайті громади. Менше використовують Telegram-каналами (65%),⁶⁵⁹ Viber-канали (39%), хоча 9% опитаних громад окремо зазначили про ведення груп на цих платформах. 35% опитаних представників влади громад зазначили про використання цифрових медіа, що інформаційно охоплюють регіон розміщення громади, а 26% громад ведуть Instagram для публікації анонсів про тематичні події. 13% опитаних громад вказали про те, що заклади освіти й культури громади самі публікують інформацію про заходи на своїх офіційних вебсайтах. Також 9% громад ведуть TikTok, а 4% – публікують інформацію на сайтах окремих відповідальних департаментів. Жодна громада не використовує X (Twitter) для інформування населення громади про заходи у сфері національної та громадянської ідентичності.

Рисунок 33. Цифрові платформи, які використовують ОМС опитаних громад для інформування населення про заходи в громаді за напрямом національної та громадянської ідентичності;⁶⁶⁰ цифрові платформи, які загалом використовують українці за даними опитування Опори, 2023 рік.⁶⁶¹

Представники Косівської громади зауважили, що, хоч вони й ведуть сторінку і групу в Facebook, ця соціальна мережа втрачає популярність та не охоплює всі вікові категорії населення громади. Влада Косівщини також зазначила, що їхній туристичний центр активно використовує TikTok для публікації промороликів: *“наш етнотуризм є популярним і є важливим для нашої ідентичності”*.

Молодіжний центр, який підпорядковується Луцькій міській раді, активно веде сторінки в Facebook, Instagram, TikTok, про що повідомили представники Луцької громади. Також у громаді ведуть Telegram-канал, що тематично пов'язаний із дозвіллям громади, де анонсують заходи департаментів, громадських організацій і благодійних фондів.

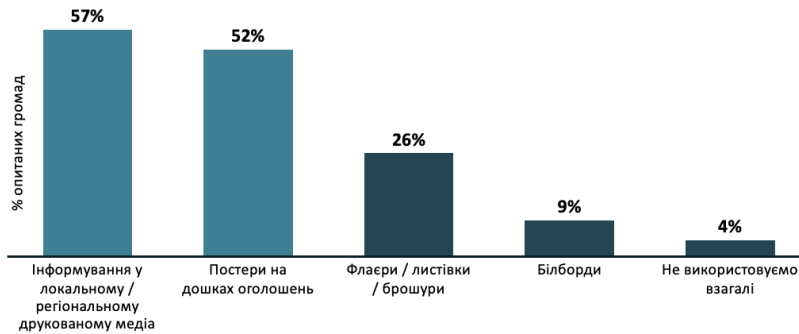
⁶⁵⁹ За даними дослідження медіаспоживання, найбільше серед соціальних мереж українці використовують саме Telegram – 71,3%. URL: https://www.oporaua.org/polit_ad/mediaspozivannia-ukrayintsiv-drugii-rik-povnomasshtabnoyi-viini-24796

⁶⁶⁰ Питання з множинним вибором та можливістю додати свій варіант відповіді.

⁶⁶¹ Медіаспоживання українців: другий рік повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. URL: https://www.oporaua.org/polit_ad/mediaspozivannia-ukrayintsiv-drugii-rik-povnomasshtabnoyi-viini-24796

ДРУКОВАНІ МАТЕРІАЛИ | За результатами опитування представників громад визначено, що 57% з них використовують локальні чи регіональні друковані медіа для інформування мешканців громади про заходи, що розвивають національну та громадянську ідентичність. 52% використовує також постери на дошках оголошень. 26% опитаних громад виготовляють і поширюють флаєри, листівки або брошури, а 9% – вішають білборди. Лише одна громада не використовує такі друковані матеріали.

Рисунок 34. Які друковані матеріали використовує ОМС для інформування мешканців громади про заходи за напрямом національної і громадянської ідентичності.⁶⁶²

Представниця Роздільнянської громади додала, що деякі друковані матеріали надає центральна влада для поширення, деякі – місцева влада друкує сама. Натомість у Косівській громаді зауважили, що **мають обмежене фінансування для виготовлення друкованої продукції**.

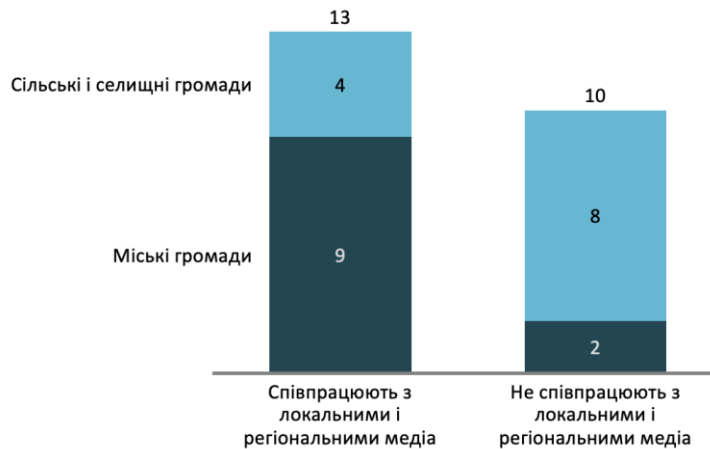
У Луцькій громаді, за словами представників влади, інформацію про заходи з розвитку ідентичності розміщують у газеті “Луцький замок”, а на білбордах розміщують інформацію про державні свята (День Незалежності, День захисника тощо) як соціальну рекламу через КП “Луцьк реклама”, а в школах вчителі самі друкують необхідні матеріали та поширюють серед учнів. Представники ОМС додали, що наразі друковані матеріали втрачають актуальність у громаді, тому надають перевагу цифровому інформуванню населення.

ІНФОРМАЦІЙНІ КАМПАНІЇ | У Сарненській МТГ та Самгородській СТГ проводять інформаційні кампанії з популяризації та збереження культурної та духовної спадщини, культурних цінностей України. У Глодоській СТГ практикуються інформаційні години “Я і моя ідентичність”, День Захисту дітей “Українці - нація Героїв” (не вказано, у якому форматі це відбувається). В Олександрівській СТГ запускали інтерактивні діалоги з молоддю “Хто ми є: як розуміти свою ідентичність” (не уточнено, у якому форматі проводилась кампанія з інформування населення). Своєю чергою, у Надвірнянській громаді публікували дописи в місцевій пресі про боротьбу ОУН-УПА за українську державність у 1940-1950 роках. А Роздільнянська МТГ мала досвід запуску відеоролика зі вшануванням полеглих захисників на 24 лютого 2024 року. Також місцева влада Роздільнянщини активно підтримує державні кампанії на кшталт “Гвардія наступу”, промоції ТЦК тощо. Інші опитані громади не проводили такі інформаційні кампанії або не зазначили про них.

СПІВПРАЦЯ ОМС З ЛОКАЛЬНИМИ ТА РЕГІОНАЛЬНИМИ МЕДІА | На запитання, чи співпрацює ОМС з локальними та регіональними медіа для інформування мешканців громади про питання у сфері громадянської та національної ідентичності, 13 громад відповіли, що співпрацюють, а 10 – не співпрацюють з такими медіа.

⁶⁶² Питання з множинним вибором та можливістю додати свій варіант відповіді.

Рисунок 35. Чи співпрацює ОМС з локальними та регіональними медіа для інформування мешканців громади про питання у сфері громадянської та національної ідентичності.

Детальніше про опис співпраці громад з локальними та регіональними медіа – у [Додатку 6](#).

Матеріально-технічне забезпечення

ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ | Половина опитаних громад вказала на **недостатній рівень забезпечення спортивним інвентарем** для проведення заходів із національно-патріотичного виховання. У Святогірській МТГ Донецької області відсутнє таке приладдя взагалі. Значно **гірша ситуація із туристичним приладдям та спорядженням і технікою для військових вишколів**, де майже рівнозначна кількість громад заявили про їхню відсутність та недостатність. Тільки дві великі міські громади — Луцька та Криворізька — мають таке спорядження в достатній кількості.

Згідно з опитуванням, **навчальних матеріалів** на тему української ідентичності **достатньо** в половині громад, коли в трьох (Китайгородській, Лановецькій і Миколаївській) — зовсім відсутні. Представниця Великобичківської громади уточнювала, що, хоча в бібліотеках є достатня кількість релевантних навчальних матеріалів, не всі мешканці ними користуються. Ця громада також відзначала **недостатня кількість роздаткових матеріалів** для інформаційних кампаній, а також відсутність можливостей виготовлення таких матеріалів самостійно через їхню високу вартість. Респонденти Косівської і Луцької громад також згадували практику підготовки навчальних матеріалів працівниками і волонтерами власним коштом.

53% громад оперують достатньою кількістю приміщень, необхідних для заходів із розбудови української ідентичності, проте Святогірська МТГ і Самгородська СТГ заявили про відсутність подібних ресурсів. Респонденти з Великобичківської і Косівської громад висловлювали **бажання мати більше розвинутих просторів**, які можуть використовувати молодь, громадські ініціативи та інші мешканці. Також громадами Донецької області була згадана проблема відсутності **облаштованих укриттів і бомбосховищ** у локаціях проведення заходів та потреба в **ремонті наявних приміщень**, що наразі ускладнено через брак фінансування.

Тільки чверть опитаних місцевих територіальних громад зазначили, що мають достатню кількість необхідної техніки (як-от комп'ютери, проектори, фотоапарати тощо). У половині громад такої **техніки недостатньо**, а в чотирьох — відсутня. Однак Луцька громада уточнювала що наявна **техніка є застарілою** та непридатною для виконання функцій, які потребують більшої потужності (наприклад, монтаж відео). Також Роздільнянська МТГ вказала на брак техніки у віддалених населених пунктах громад.

Найкраща ситуація із забезпеченням національною символікою — здебільшого опитані громади мають її в **достатній кількості**, і жодна не заявила про її відсутність.

Респонденти зазначали, місцева влада **звертається до волонтерів** і мешканців із запитом надавати свої матеріали (наприклад, публікації, техніку, макети зброї, турнікети та інше).

Таблиця 1. Рівень матеріально-технічного забезпечення для заходів із розбудови національної та громадянської ідентичності за оцінкою опитаних громад.

	Спортивний інвентар	Туристичне спорядження	Приміщення	Навчальні матеріали	Техніка	Національна символіка	Спорядження і техніка для вишколів
Відсутній	1*	10	2	3	4	0	10
Недостатній	12	10	9	8	12	8	8
Достатній	8	2	12	11	6	15	2

* кількість громад (серед 23 опитаних), які вказали на відповідний рівень забезпечення

Загалом, найбільш забезпечені приладдям і спорядженням, необхідним для діяльності з утвердження української ідентичності є міські територіальні громади Кривого Рогу й Луцька. Високий рівень забезпечення продемонстрували також Надвірнянська й Роздільнянська МТГ (Івано-Франківської та Одеської областей відповідно). Найкритичніша ситуація у Святогірській МТГ (Донецька область) і Китайгородській СТГ (Хмельницька область).

Таблиця 2. Оцінка рівня матеріально-технічного забезпечення для заходів із розбудови національної та громадянської ідентичності в опитаних громадах.

Назва громади	Тип	Оцінка рівня матеріально-технічного забезпечення*
Луцька	міська	14
Криворізька	міська	14
Роздільнянська	міська	11
Надвірнянська	міська	11
Березанська	селищна	10
Глодоська	сільська	10
Чумаківська	сільська	9
Олександрівська	селищна	9
Доброславська ⁶⁶³	селищна	8

⁶⁶³ Доброславська СТГ і Сарненська МТГ не зазначили рівень свого забезпечення спорядженням і технікою для вишколів

Сарненська ⁹	міська	8
Андріївська	сільська	8
Криворізька	сільська	8
Великобичківська ⁶⁶⁴	селищна	7
Оржицька	селищна	7
Вертіївська	сільська	7
Лановецька	міська	6
Лозівська	міська	6
Ізяславська	міська	5
Миколаївська	міська	5
Самгородоцька	сільська	5
Косівська ⁶⁶⁵	міська	4
Китайгородська	сільська	4
Святогірська	міська	3

*Оцінка розраховувалася за підходом, де для кожної відповіді “Відсутнє МТЗ” присвоювалося 0 балів, для відповідей “Недостатній рівень” - 1 бал, відповідей “Достатній рівень” - 2 бали”

Деталізовані результати опитування про потреби у матеріально-технічному забезпеченні представлені в [Додатку 7](#).

ФІНАНСУВАННЯ | Приблизно 80 % опитаних громад здебільшого **покладаються на кошти місцевого бюджету** для фінансування заходів, спрямованих на розвиток національної та громадянської ідентичності. Чверть з них намагаються додатково залучати **грантові й донорські кошти** для подібних заходів, зокрема для закупівлі необхідного обладнання, розвитку молодіжних рад і громадських просторів (за прикладом Молодіжної ради при Великобичківській СТГ, яку підтримує проєкт USAID «Говерла»), розвитку локального мистецтва й реалізації нестандартних культурних проєктів (як-от Центр карпатської культури в Косові, підтриманий Євросоюзом). Водночас деякі респонденти зазначили, що донори не завжди підтримують проєкти з військово-патріотичного виховання, а також відчутні складнощі в роботі з розвитку української ідентичності без додаткових джерел фінансування поза місцевим бюджетом. Також громади згадували залучення коштів благодійних фондів, громадських організацій, а також використання власних ресурсів (наприклад, благодійних внесків мешканців).

Приблизно половина громад стверджує, що **рівень фінансування** заходів із розвитку української ідентичності, його надійності і стабільності **є низьким та недостатнім** для якісного впровадження активностей. Деякі зазначили, що в таких умовах заходи із цієї сфери відбуваються в менших масштабах, ніж першочергово планувалося, а також, що місцева влада все одно намагається знайти кошти на реалізацію проєктів, на які є сильний запит зі сторони

⁶⁶⁴ Великобичківська СТГ не зазначили рівень свого забезпечення спортивним інвентарем і технікою

⁶⁶⁵ Косівська МТГ не зазначили рівень свого забезпечення спортивним інвентарем, туристичним спорядженням, навчальними матеріалами і технікою для вишколів

мешканців. Тільки дві громади — Луцька і Глодоська — оцінили рівень фінансування та його стабільність як задовільний. Інші громади заявили, що рівень фінансування є на середньому рівні, однак недостатнім для задоволення всіх наявних потреб. Варто відзначити, що деякі громади вказали на збільшення обсягу упродовж останніх років виділених ресурсів на заходи для розбудови української ідентичності, тоді як помітні й протилежні спостереження про скорочення фінансування після початку повномасштабного російського вторгнення.

Додатково, Луцька МТГ вказала на проблему **нестабільності здійснення проплат**, яка відчутно негативно впливає на діяльність у сфері національно-патріотичного виховання. У цьому контексті була згадана постанова Кабінету Міністрів України № 590, згідно з якою проплати здійснюються за категоріями черговості. Далі цитата представника громади: *«Нещодавно Казначейська служба повідомила, що заходи молодіжного й національно-патріотичного спрямування почали підпадати під третю чергу пріоритетності, замість другої — і це для нас величезна пересторога. Наприклад, тепер ми не маємо розуміння, коли ми зможемо здійснити оплату за макети бойової зброї для Молодіжного центру, хоча кошти на цю закупівлю вже були виділені».*

Кадрове забезпечення

КІЛЬКІСТЬ ЗАЛУЧЕНИХ ПРАЦІВНИКІВ | Опитані громади не згадували про наявність службовців, які працюють виключно в напрямку розбудови національної і громадянської ідентичності. Зазвичай такою діяльністю займаються співробітники відповідних структурних підрозділів ОМС, які об'єднують роботу за напрямом національно-патріотичного виховання з іншими сферами діяльності. Однак, зазначається, що зазвичай співробітники різних відділів беруть участь у впровадженні заходів, спрямованих на розбудову ідентичності.

Найчастіше, для роботи за напрямом національно-патріотичного виховання в розглянутих громадах залучається два або більше спеціалістів. Крім того, було згадано, що подібними питаннями займаються і завучі з навчально-виховної роботи в школах, вчителі, працівники бібліотек та інших культурних і спортивних комунальних установ. Унікальним є досвід Луцької громади: при міській раді діє Молодіжний центр, де працює значна кількість спеціалістів з військово-патріотичного виховання, зокрема інструктори вишколів та працівники, що організовують роботу центру.

НЕФОРМАЛЬНІ ВИМОГИ ДО СПЕЦІАЛІСТІВ | Близько половини громад, що взяли участь у дослідженні, висловили бажання бачити на посадах, пов'язаних із розбудовою національної ідентичності, осіб із **проукраїнською громадянською позицією та активних членів локальної спільноти**. Шість громад підкреслили наявність у кандидатів вищої освіти або додаткової освіти у сферах, пов'язаних із національно-патріотичним вихованням. Рідше, а саме двічі, відзначалася цінність мотивації людини, її ініціативність та активність у роботі.

Представниця Святогірської МТГ зауважила, що для них важливі емпатія та відкритість працівника, а також розуміння та повага до культурної різноманітності. Представники Доброславської СТГ згадала про важливість спілкування кандидата українською мовою, а представники Луцького молодіжного центру зазначили, що більшість нинішніх працівників установи **попередньо були їхніми волонтерами**.

Тільки 17% з опитаних громад зазначили, що не практикують конкретних вимог, які виходили б за рамки формально встановлених законодавством.

КВАЛІФІКАЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ | Четверо респондентів відзначили високий рівень кваліфікації своїх працівників, які займаються питаннями національної та громадянської ідентичності, коли 52% громад вказали на **рівень кваліфікації вище середнього**, а 35% — на середній рівень. Представників громад уточнювали, що їхні спеціалісти хоч і мають вищу профільну освіту, проте їм може **бракувати специфічної підготовки** з питань національно-

патріотичного виховання. Крім того, одна з відповідей вказує на дефіцит фахівців із вузькоспеціалізованою кваліфікацією, наприклад, психологів, а також на проблему **нестачі кваліфікованих кадрів** у невеликих віддалених громадах.

Більшість опитаних громад відзначили, що їхні спеціалісти брали участь у **короткострокових навчальних програмах**, як-от тренінги, семінари, лекції тощо, з тем, дотичних до питань національної та громадянської ідентичності (наприклад, управління культурною спадщиною чи молодіжна робота). Такі заходи організовувалися як державними органами, так і громадськими організаціями й міжнародними донорами (зокрема, USAID). Додатково, 11 громад зазначали, що їхні працівники, що займаються сферою ідентичності, проходили курси підвищення кваліфікації (без уточнень щодо тематичного спрямування). Працівники семи громад брали участь в обмінах досвідом з іншими громадами чи установами в межах країни, у той час, як лише дві громади — за кордоном. Крім того, Луцька громада конкретизувала, що спеціалісти їхнього молодіжного центру навчалися за програмою «Молодіжний працівник», у Школі виховників джур (за дитячо-юнацькою військово-патріотичною грою «Сокіл» («Джура»)), а також наразі проходять **навчання на базі 100-ї окремої бригади територіальної оборони** з метою освоєння додаткових навичок для проведення військових вишколів для молоді. Дві громади також вказали, що їхні спеціалісти вже **самі проводять навчання** (з питань культурної спадщини та військових вишколів).

Одна з респонденток звернула увагу на **відсутність релевантних навчальних програм від Міністерства молоді та спорту** останнім часом. Також було висловлено думку, що в Україні **недостатньо установ чи програм, по успішному закінченню яких надається можливість працювати з дітьми** за напрямом національно-патріотичного виховання. Для отримання офіційних свідоцтв таких властивостей наразі охочі можуть пройти навчання в Школі виховників джур.

ДОДАТКОВЕ НАВЧАННЯ | Близько половини опитаних висловили бажання пройти додаткове навчання щодо **загального тлумачення концептів** української національної та громадянської ідентичності. Респонденти також вбачають потребу в поглибленні обізнаності щодо **засад державної політики** в цій сфері, знань з **історії України**, державотворення та національно-визвольної боротьби українського народу. Шість громад хочуть посилити свою спроможність в **організації та реалізації заходів** із тем української ідентичності, зокрема, дізнатися про різні інноваційні методики та форми таких заходів, навчитися реалізації мініпроектів та ефективніше залучати мешканців. Крім того, чотири відповіді стосувалися запиту на покращення **навичок публічної комунікації в умовах війни**, а також комунікації з людьми, які найбільше постраждали від війни (військовими, переселенцями, сім'ями загиблих). Чотири громади висловили готовність до навчання різних тем, пов'язаних із громадянською та національною ідентичністю, оскільки ця сфера для них є порівняно новою.

Респонденти рівномірно розподілили свої преференції щодо формату проведення короткострокових тренінгів, зазначаючи, що вони готові проходити **навчання як онлайн, так і в гібридному форматі** (офлайн під час фінальних чи підсумкових етапів). Цінність гібридного формату респонденти вбачають у тому, що це забезпечує можливість для нетворкінгу, ширшого обміну досвідом та пошуку партнерів для подальшої співпраці й колаборацій. Щодо локації для офлайн-частини, майже вдвічі більше опитуваних віддали **перевагу обласному центру**, ніж проведенню навчання в Києві. Серед причин такого вибору називали високу зайнятість працівників, складність і тривалість поїздки до Києва та можливі фінансові труднощі для учасників.

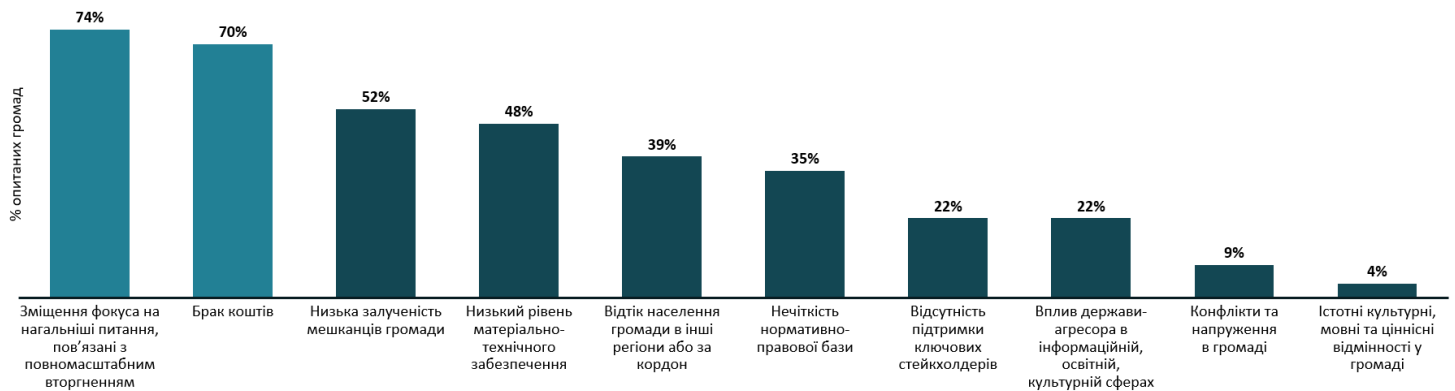
ЗАЛУЧЕННЯ ВОЛОНТЕРІВ | Близько 70% громад, що брали участь у дослідженні, **залучають волонтерів** до заходів із національно-патріотичного виховання. Форми їхнього залучення різноманітні: від допомоги з роздачею листівок та плетіння маскувальних сіток до самостійної організації заходів, проведення воркшопів, тренінгів та допомоги в

ремонті житла внутрішньо переміщених осіб. Волонтери приєднуються до культурних заходів та акцій, присвячених тематичним святкам, таким як День Збройних Сил України, День захисників та захисниць України, День Героїв Небесної Сотні та інші. Крім того, волонтери сприяють проведенню **благодійних заходів**, як-от ярмарки, концерти та збори гуманітарної допомоги для постраждалих від війни. Окремою категорією волонтерів є **військовослужбовці**, які проводять виховні зустрічі в навчальних закладах та навчають молодь наданню домедичної допомоги та основ військової справи. Громади також співпрацюють із **локальними волонтерськими громадськими організаціями**, що підтримують військовослужбовців та внутрішньо переміщених осіб.

Перешкоди та потреби

ПЕРЕШКОДИ | Найпоширенішими проблемами та перешкодами, з якими стикаються органи місцевого самоврядування при організації та проведенні заходів щодо розвитку національної та громадянської ідентичності є зміщення фокуса на більш нагальні питання, пов'язані з повномасштабним вторгненням та брак фінансування.

Рисунок 36. Найбільші виклики чи перешкоди у впровадженні заходів з громадянської та національної ідентичності протягом 2022-2024 років.⁶⁶⁶

Респонденти відзначили, що через велику війну значна частина державних і місцевих ресурсів була спрямована на забезпечення обороноздатності країни та допомогу постраждалим від війни. Також вони зауважили, що **заходи розважального характеру**, зокрема для дорослої частини населення, наразі **не завжди знаходять позитивний відгук** серед мешканців і можуть мати складнощі із залученням учасників. Зі свого боку представник Косівської громади відмітив, що *"деякі місця, де раніше проводилися заходи, тепер стали меморіалами й місцями пам'яті, наприклад, там розміщені фотографії загиблих військових"*.

Щодо нестачі **фінансових** ресурсів, декілька разів були згадані **законодавчі обмеження** (зокрема, постанова Кабінету Міністрів України № 590), нинішні вимоги до розподілу пріоритетів під час прийняття місцевого бюджету, а також зміни до Бюджетного кодексу, що стосуються напрямів використання залишку коштів місцевих бюджетів, який склався на початок року. Крім того, були згадані проблеми із **затримкою фінансування** та проведення проплат, через які доводиться переформатовувати та перепланувати заходи, що впливає на фінальну кількість залучених учасників через втрату актуальності. Додатково, респонденти відмічали, що якщо раніше для проведення соціокультурних заходів використовувалися спонсорські кошти, то наразі значна частина таких фінансів перенаправляється на потреби армії.

⁶⁶⁶ Питання з множинним вибором

Серед факторів, що призводять до низької залученості мешканців, респонденти вказували на пасивність, недостатнє усвідомлення населенням важливості проведених заходів та небажання брати участь у заходах онлайн-формату. Крім того, громади спостерігають проблему відтоку населення, особливо від початку повномасштабного вторгнення — шість із дев'яти громад, що відмітили цю проблему, розташовані в східних областях країни (Донецькій і Харківській областях).

Деякі відповіді критикували **неузгодженість між державною політикою, розпорядженнями обласних військових адміністрацій та реаліями** територіальних громад: «іноді є відчуття, що органи державної влади ведуть просто статистику» та «накази ОВА покладають на військову частину обов'язки з військово-патріотичного виховання в громаді, але зараз ця частина воює під Лиманом — люди губляться і не розуміють вимог, які до них висуваються».

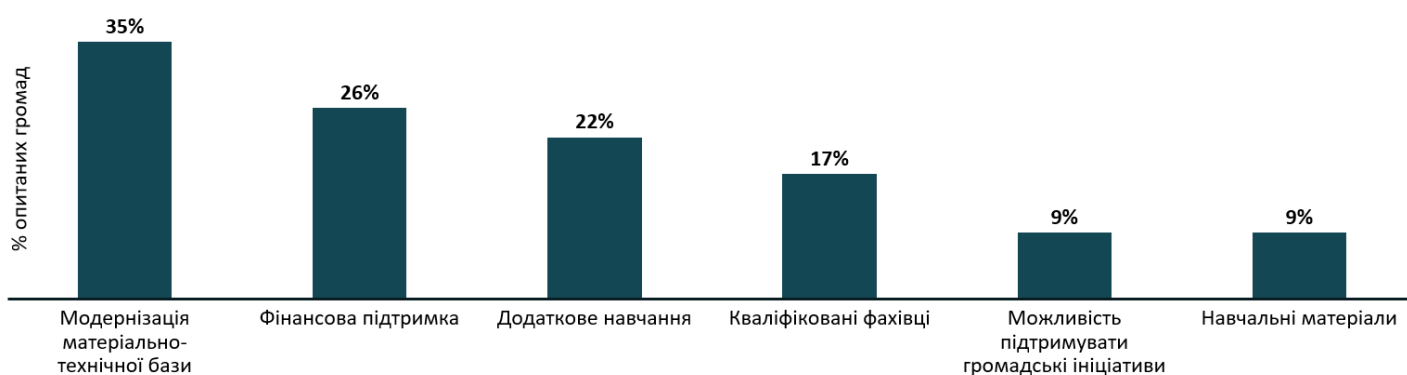
Луцька громада вказувала й на проблему **нечіткості та неструктурованості заходів**, які передбачаються вказівками вищого рівня, а також складність оцінки ефективності такої діяльності.

Додатково, у трьох громадах **недостатньо кваліфікованих молодіжних працівників та інструкторів військових вишколів**. Один із респондентів поділився спостереженням, що деякі чоловіки відмовляються від проходження військових вишколів, організованого громадою, через **побоювання подальшої мобілізації**.

Святогірська МТГ вказала серед наявних перешкод **не повністю розмізовану територію** своєї громади.

ПОТРЕБИ | Найбільше в громадах запит на посилення матеріально-технічної бази, що включає проведення ремонтів, закупівлю необхідної техніки та навчального спорядження, а також створення громадських просторів. Андріївська і Святогірська громади Донецької області прагнуть забезпечити безпечне середовище для проведення публічних подій через підготовку найпростіших **укриттів, бомбосховищ** та розмінування прилеглої території. Також були висловлені конкретні запити, такі як кінозал для показу сучасних українських патріотичних фільмів (Косівська МТГ) та навчальні інтерактивні тири для базової вогневої підготовки (Луцька МТГ).

Рисунок 37. Основні потреби опитаних громад для підвищення ефективності заходів у сфері громадянської та національної ідентичності.⁶⁶⁷

П'ять громад висловили бажання **підвищити кваліфікацію фахівців**, які працюють у сфері розвитку української ідентичності, наприклад, за допомогою тематичних тренінгів. Чотири громади хочуть покращити своє кадрове

⁶⁶⁷ Питання відкритого типу

забезпечення, зокрема, через **залучення кваліфікованих молодіжних працівників** (Лозівська й Роздільнянська МТГ) та **інструкторів вишкোলів** із вогневої підготовки та мінної безпеки (Луцька МТГ).

Андріївська й Роздільнянська громади бажають мати **тематичні навчальні матеріали**, а також методички та інструкції щодо проведення інформаційних кампаній та заходів. Косівська і Святогірська громади прагнуть мати можливості надавати **підтримку локальним громадським ініціативам** та організаціям, а Великобичківська громада – проводити більше інформаційних кампаній для мешканців. Своєю чергою Луцька громада заявила про потребу в додаткових молодіжних центрах, на кшталт уже активного в місті, щоб охопити весь запит у військово-патріотичному вихованні, який є на сьогодні.

Поодинокі були згадані потреби в підтримці політик громад стосовно розвитку української ідентичності зі сторони району та області, імплементації в чинні цільові програми аспекту громадянської ідентичності, а також у молодіжних обмінах для ознайомлення з місцевістю, звичаями, традиціями інших регіонів.

Висновки

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ | У більшості з опитаних громад саме **відділи освіти, культури, туризму, сім'ї, молоді та спорту при місцевих радах** відповідальні за реалізацію заходів національно-патріотичного виховання. У великих міських громадах функціонують відповідні департаменти. Більшість громад спрямовують свої зусилля на розвиток національної та громадянської ідентичності через **заклади освіти та культури**. Окремі громади **залучають молодіжні ради й молодіжні центри** до цього процесу. Важливою є **співпраця місцевої влади з громадськими організаціями й ініціативами** для досягнення спільних цілей розвитку та утвердження української ідентичності: військово-патріотичними організаціями, Пластом, волонтерськими, ветеранськими, молодіжними, спортивними та культурними організаціями. Одна громада серед опитаних (Луцька МТГ) співпрацює з локальними **військовими формуваннями** для організації заходів з військово-патріотичного виховання.

КЛЮЧОВІ ФУНКЦІЇ | Усі опитані громади займаються організацією та проведенням **заходів згідно з визначеним планом**. Більш ніж половина громад готують інформаційні матеріали, а також розробляють і затверджують нормативно-правові акти для реалізації заходів у громаді. Приблизно стільки ж громад займаються підтримкою громадських організацій та ініціатив, забезпеченням заходів інвентарем, аналізом та оцінкою результатів реалізованих заходів.

ЗАХОДИ | У громадах проводяться різноманітні події, які так чи інакше спрямовані на розвиток української ідентичності. У більшості опитаних громад **план заходів формується на основі календаря державних свят та пам'ятних дат**, меншою мірою згадували про затверджені громадою і обласними адміністраціями **цільові програми**. Рідше збирають пропозиції від різних груп стейкхолдерів у громаді (молодіжні установи, заклади освіти та культури, громадській організації) та таким чином формують план заходів.

Частина заходів організовується в **кооперації з громадськими організаціями**. Організуються благодійні ініціативи для збору коштів на потреби Сил Оборони, патріотичні забіги, флешмоби, ланцюг єднання, тематичні театралізовані постановки тощо. Помітний інтерес серед молоді мають вишколи в закладах освіти від кваліфікованих інструкторів. Викладачі шкіл та ОМС організують **заходи для пам'яті полеглих у російсько-українській війні захисників** (щоденні хвилини мовчання, години пам'яті, відвідування меморіалів тощо).

Спостерігається проведення тематичних заходів, які, з однієї сторони, мають на меті проінформувати та залучити населення, а з іншої – спотворюють риси української ідентичності, **зображуючи українську культуру стереотипно**. Також деякі заходи громади проводять формально, адже вони є обов'язковими згідно з програмами, ухваленими на вищому рівні та **не завжди відображають запит мешканців**. Такі заходи охоплюють невелику кількість людей.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ | Усі опитані громади публікують інформацію про заходи, що стосуються національної та громадянської ідентичності, мінімум на двох цифрових платформах, **найпопулярніша з яких Facebook**. Також послуговуються іншими платформами: сайт громади, окремих департаментів чи закладів, Telegram і Viber, групи, Instagram, TikTok. Меншою мірою громади використовують різні друковані матеріали для кращого інформування населення про тематичні заходи. Більш ніж половина опитаних громад **співпрацює з локальними та регіональними медіа** в цілях поширення анонсів заходи та проведення окремих інформаційних кампаній.

МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ | Найкраще опитані громади **забезпечені національною символікою**, коли **критична ситуація із наявністю туристичного приладдя та спорядження і техніки для військових вишколів**. Помітний недостатній рівень забезпечення технікою і спортивним інвентарем для проведення заходів із національно-патріотичного виховання. Здебільшого позитивно оцінювали кількість навчальних матеріалів на тему української ідентичності та необхідних приміщень.

Великі міські громади продемонстрували в рази кращий рівень матеріально-технічного забезпечення, ніж громади з меншою кількістю населення.

Фінансування заходів, спрямованих на розвиток національної та громадянської ідентичності в громадах, **здебільшого здійснюється за кошти місцевих бюджетів**. Четверть опитаних громад намагаються додатково залучати **грантові кошти** для подібних заходів. Загалом, **обсяг фінансування** відповідних заходів оцінюється як **недостатній** для їхнього якісного впровадження.

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ | Зазвичай співробітники різних структурних підрозділів ОМС беруть участь у впровадженні заходів, спрямованих на розбудову української ідентичності, поєднуючи це з іншими обов'язками. В опитаних громадах **немає окремого/-их спеціаліста/-ів, які були б відповідальні виключно за напрям національно-патріотичного виховання**. Діяльність органів місцевої влади активно **підтримують волонтери**.

Хоч рівень кваліфікації спеціалістів, які займаються питаннями національної та громадянської ідентичності, здебільшого оцінюють від середнього до високого, **нестача специфічної підготовки з питань розвитку української ідентичності** таких працівників і профільних вузькоспеціалізованих спеціалістів відчутна. Попри це, фахівці ОМС проходять короткострокове тематичне навчання, рідше – беруть участь в обмінах досвідом з іншими громадами чи установами. Для подальшого підвищення кваліфікації працівники громад **бажають покращити свою обізнаність щодо загального тлумачення концептів української національної та громадянської ідентичності та засад державної політики в цій сфері**.

Помітна **нестача ліцензованих навчальних програм**, після закінчення яких набувається кваліфікація (засвідчена сертифікатом або свідоцтвом) для роботи з дітьми за напрямом національно-патріотичного виховання. Подібну властивість має програма “Школа виховників джур”, але цього недостатньо, зазначають представники громад.

ПЕРЕШКОДИ І ПОТРЕБИ | Є низка факторів, які гальмують розвиток української громадськості через здійснення відповідних заходів у громадах. Здебільшого це **зміщення фокуса уваги через повномасштабне російське вторгнення та зменшення пріоритетності фінансування** таких заходів на користь потреб обороноздатності країни. Крім того, помітне **низька залученість мешканців та незадовільний рівень матеріально-технічного забезпечення**.

Деякі громади звертали увагу на неузгодженість між державною політикою, розпорядженнями обласних військових адміністрацій та реальною спроможністю територіальних громад виконувати ці розпорядження.

Найбільш необхідним на рівні громад є посилення матеріально-технічної бази, що включає, зокрема, проведення ремонтів, закупівлю необхідної техніки та навчального спорядження, облаштування громадських просторів. Важливим є і **забезпечення безпечного середовища для проведення публічних подій** через підготовку найпростіших укриттів і бомбосховищ. Додатково громади відчують **потребу в підвищенні кваліфікації фахівців**, відповідальних за національно-патріотичне виховання, а також **залучення молодіжних працівників та інструкторів вишколів**.

Рекомендації

За результатами аналізу досвіду 23 територіальних громад у сфері утвердження та розвитку національної та громадянської ідентичності, можна зробити попередні рекомендації для Міністерства молоді та спорту:

- Варто розглянути можливість **проведення конкурсів** на державному рівні для підтримки проєктів щодо розвитку української ідентичності від органів самоврядування громад. У такий спосіб, можна буде відібрати **нестандартні та інноваційні заходи**, важливі для ствердження національної та громадянської ідентичності мешканців.
- Міністерству молоді та спорту рекомендовано **налагодити комунікацію зі спеціалістами на рівні територіальних громад**, які відповідальні за напрям НПВ, для вчасного інформування про заходи, навчання, навчальні та методичні матеріали для проведення інформаційних кампаній.
- Доцільним є проведення **навчання з основних концептів конструювання ідентичності** для відповідальних за напрям представників громад різних областей. Під час таких заходів важливо забезпечити сприятливі умови для **обміну досвідом** та історіями успіху різних громад у проведенні заходів із національно-патріотичного виховання. Нетворкінг буде ефективнішим в офлайн форматі, при цьому основну частину навчання рекомендовано провести в онлайн.
- Розглянути **проведення експертних консультацій для тих ОМС, яким необхідно створити структурований план дій** для координації роботи різних структурних підрозділів, залучених до роботи над утвердження та розвитку української ідентичності в громаді.
- Варто контролювати, аби **обласні військові/державні адміністрації залучали представників відповідних громад до напрацювання обласних цільових програм** національно-патріотичного виховання на наступні роки дії. Таким способом буде можливо оцінити реальну спроможність громад до впровадження плану заходів, врахувати ідеї та пропозиції, а також уникнути проведення заходів “згідно з регламентом”.
- Для подальшої роботи з підвищення спроможності територіальних громад рекомендуємо додатково **дослідити європейський досвід** проведення заходів на рівні муніципалітетів, спрямованих на утвердження національної ідентичності. Подібні дослідження надалі можна використовувати для навчальних і методичних матеріалів, а також для організації програм обміну досвідом із закордонними партнерами.

- Позаяк військово-патріотичне виховання є важливим для обороноздатності країни, варто більше **дослідити практику громад у проведенні заходів саме військово-патріотичного виховання** (фізичної підготовки, вишколів, тренінгів поводження зі зброєю та надання першої домедичної допомоги, вивчення законів та звичаїв війни тощо) та стан матеріально-технічного забезпечення громад у цій сфері.
- Рекомендуємо передбачити механізми та програми для забезпечення **підвищення кваліфікації та сертифікацію інструкторів вишколів** (зокрема, з важливих для цивільної безпеки тем, як-от мінна безпека чи домедична допомога) з метою проведення відповідних заходів військово-патріотичного виховання для дітей та молоді (на кшталт Школи виховників джур).
- Доцільним буде проведення навчання для відповідальних за напрям працівників громад на тему **побудови операційних процесів**, пов'язаних із заходами розвитку української ідентичності: ефективного залучення коштів, написання грантових заявок, менеджмент, залучення і комунікація із вразливими групами населення. Для забезпечення якості до такого навчання варто залучити досвідчених експертів з кожного компоненту.
- Для проведення національних інформаційних кампаній на рівні громад, пов'язаних з утвердженням української ідентичності, варто продовжувати **розробляти методичні матеріали та інструкції** (на кшталт кампанії "Гвардія наступу"). Таким чином, відповідальні фахівці ОМС одразу розумітимуть послідовність дій та необхідні ресурси для впровадження конкретної кампанії без розробки концепцій з нуля.
- Варто ініціювати перевірку, чи мають молодіжні центри, заклади освіти та культури громад **облаштовані безпечні укриття**, якщо така перевірка не була проведена за останній рік.

2.3. АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ РОЗВИТКОМ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Ключові висновки

- Основними каналами комунікації 56 організацій є **соціальні мережі**. Одна організація має профілі від однієї до шести соціальних мереж одразу. Найбільш використовуваною платформою є **Facebook**, менш послуговуються **Instagram та Telegram**, ще рідше – **YouTube і TikTok**. Організації **не завжди мають веб-сайти**.
- Організації, що займаються утвердженням та розвитком національної та громадянської ідентичності, самостійно **організують широкий спектр активностей** у цьому напрямі: від лекцій, дискусій, кінопереглядів та настільних ігор, до вишколів і таборів. Відбувається якісне інформування населення на цифрових платформах про такі заходи. Навіть якщо організація проводить для молоді події розважального характеру, то невід'ємною є складова розвитку ідентичності, патріотизму та приналежності до країни.
- Комунікаційні повідомлення **відповідають державній політиці та загальноприйнятим наративам**. Відсутня агресивна й непрофесійна комунікація.
- **Інформація в дописах структурована**, увага зацентрована лише на необхідній інформації без перевантаження формату соціальних мереж довгими текстами.
- Організації активно **дописують про ключові історичні події** в історії України, постатей, які долучились до боротьби за українську державність, а також про військовослужбовців, які загинули на російсько-українській війні.
- Аудиторія досліджуваних організацій **не обмежується молодими людьми**. Деякі організовані події не мають вікових обмежень, але більшість з них все одно має **спрямованість саме на молоду аудиторію свідомого віку** (школярі, студенти).
- Мінмолодьспорту варто розглянути можливість **більшої участі в подіях та інформаційно підтримувати події**, що організовані зусиллями громадських організацій у сфері розвитку національної та громадянської ідентичності.
- Серед інших рекомендацій доцільно розглянути **організацію короткострокових навчань** для підвищення кваліфікації фахівців з комунікацій та менеджменту цих громадських організацій: проведення успішних комунікаційних кампаній в соціальних мережах, створення комунікаційної стратегії та планів з врахуванням особливостей різних соціальних мереж, створення та адміністрування веб-сайті, аналіз аудиторії, налаштування таргетингу, методи залучення молоді з-поміж вразливих груп тощо.

Підхід

При формуванні вибірки для аналізу інформаційних ресурсів було взято перелік організацій з дослідження в рамках проєкту "Сприяння гуманітарній безпеці в Україні шляхом реагування на багатоаспектну кризу, спричинену війною", підтриманого урядом Японії та Програмою розвитку ООН в Україні (вересень-грудень 2023 року). Серед наданого переліку державних установ, комунальних закладів та громадських організацій, що працюють у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності на національному рівні та в окремих областях, у цілях цього аналізу було детально досліджено саме громадські організації (ГО). Кількість громадських організацій становила 98.

Під час первинного аналізу було виявлено, що не всі організації зі списку наразі займаються розвитком української ідентичності (є організації які, наприклад, спеціалізуються на соціальному захисті, гуманітарній допомозі, евакуації цивільних з зони бойових дій тощо) або припинили свою діяльність. Також не всі організації мають сайт та представлені в соціальних мережах, що свідчить про відсутність інформаційної активності. Додатковим, але не основним, фільтром слугувала умова активності організацій в соціальних мережах з 1 січня по 29 лютого 2024 року.

Після первинного аналізу **сформовано список з 46 громадських організацій**, які працюють у сфері розвитку української ідентичності, мають сайт або соціальні мережі та публікували дописи протягом січня-лютого 2024 року. Ці організації діють в 14 областях і місті Києві, а також на національному рівні. Детальна інформація про ці організації – у [Додатку 8](#).

Додатково **дібрано 10 організацій**, яких до того не було в первинному переліку, але які прямо або опосередковано займаються розвитком національної та громадянської ідентичності в Україні. Серед цих організацій 8 діють на національному рівні, 1 – у Львівській області та 1 – в Івано-Франківській. Детальніше – у [Додатку 9](#).

Інформаційна активність **56 організацій** була проаналізована шляхом контент-аналізу за такими аспектами:

- місячне охоплення сайту організації згідно з інструментом вебаналітики [SimilarWeb](#), який збирає дані про веб-трафік;
- кількість підписників профілів організацій в соціальних мережах станом на 8 березня 2024 року (на момент здійснення збору даних) – як показник загального охоплення аудиторії організації, доступний публічно;
- кількість публікацій на сторінці організації в Facebook в період з 1 січня по 29 лютого 2024 року – як показник активності організації в соціальній мережі, яка є найбільш використовуваною серед організацій такого типу та водночас є однією з найпопулярнішою серед українців⁶⁶⁸;
- кількість публікацій про українські історичні події та історичних постатей, які у свій час боролись за українську державність, на сторінці організації в Facebook в період з 1 січня по 29 лютого 2024 року – така інформаційна діяльність є важливою для утвердження української ідентичності;
- кількість унікальних анонсів подій, які були організовані або підтримані відібраними ГО і які стосуються тем національно-патріотичного виховання, популяризації української культури, військово-спортивних заходів тощо. Кількість подій обрахована за відповідними публікаціями у

⁶⁶⁸ [Нокаут телебаченню: як соціальні мережі утримують першість в постачанні новин українцям.URL: https://www.oporaua.org/polit_ad/nokaut-telebachennyu-yak-social-ni-merezhi-utrimuyut-pershist-v-postachanni-novin-ukrayincyam-24852](https://www.oporaua.org/polit_ad/nokaut-telebachennyu-yak-social-ni-merezhi-utrimuyut-pershist-v-postachanni-novin-ukrayincyam-24852)

Facebook (не всі організації мають сайти або, у разі наявності, активно їх наповнюють) у період з 1 січня по 29 лютого 2024 року.

- серед загальної кількості заходів обраховані заходи, в яких брало участь Мінмолодьспорту – консультації, зустрічі, конференції, круглі столи тощо (у період з 1 січня по 29 лютого 2024 року). Це дасть змогу припустити, що між організацією і Міністерством наявна комунікація, спільні проекти чи інформаційна підтримка, ґрунтуючись на даних з відкритих джерел.

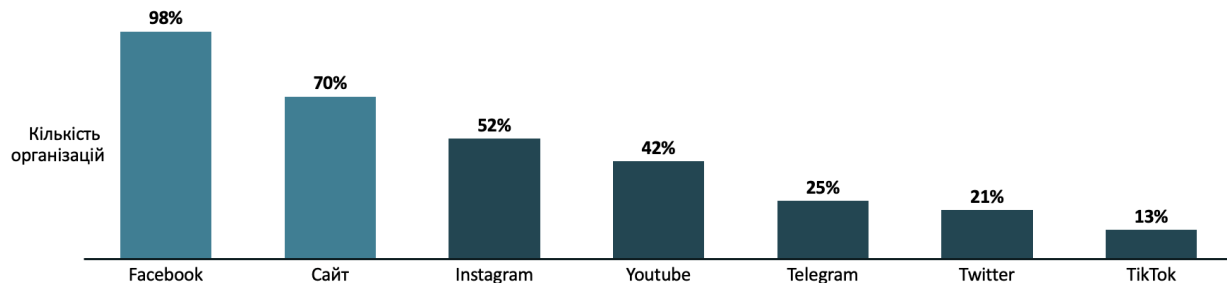
Додатково зібрані посилання на сайти організацій (за їхньої наявності) і їхні профілі в соціальних мережах – інформація представлена в [Додатку 8](#) і [Додатку 9](#).

Серед проаналізованих інформаційних ресурсів 56 громадських організацій з кінцевого переліку було виділено **11 організацій** для детального аналізу їхнього досвіду та практики інформування населення на своїх цифрових платформах з метою утвердження та розвитку національної та громадянської ідентичності.

Огляд інформаційних ресурсів

38 з 56 організацій (70%) мають веб-сайти або дерева посилань з актуальними подіями ([приклад](#), [приклад](#)). При цьому 55 з 56 організацій (98%) мають сторінку в Facebook. 40 організацій (71%) також використовують інші соціальні мережі: Instagram – 29 організацій (52%), Youtube – 23 (42%), Telegram – 14 (25%), Twitter – 12 (21%), TikTok – 7 (12,5%).

Рисунок 38. Наявність сайту та сторінок в соціальних мережах серед 56 відібраних організацій.

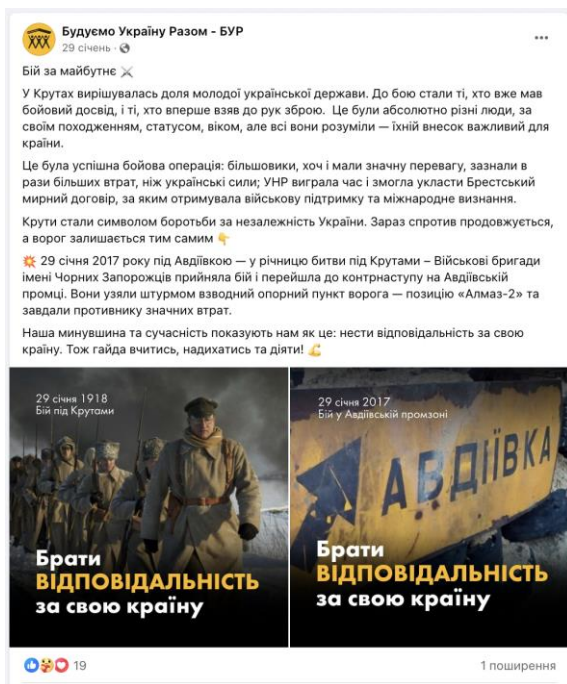
Сумарна кількість підписників усіх соціальних мереж 56 розглянутих організацій складає 616,7 тисячі неунікальних користувачів (один користувач може бути підписаний на декілька сторінок). Найбільше підписників з наявних сторінок у соціальних мережах має “Пласт - Національна скаутська організація України” (національний рівень) – 91,6 тисячі підписників (68 тисячі – у [Facebook](#), 18,4 тисячі – в [Instagram](#)). Найменше підписників має “Простір рівних можливостей” (Сумщина) – 336 підписників у [Facebook](#).

Охоплення сайтів 56 організацій сягає 3,9 мільйона користувачів за лютий 2024 року: найбільше – сайт “[Світового Конгресу українців](#)” (200 тисяч користувачів/місяць), найменше – організація “[Рейс Проджект](#)” (138 користувачів/місяць).

У період з початку січня по кінець лютого 2024 року ці організації сумарно зробили 1712 публікацій у Facebook. Лідерами за кількістю публікацій є Світовий Конгрес українців (191 публікація протягом аналізованого періоду) та Veterans hub Odesa (128 публікацій). У середньому досліджувані організації зробили 31 публікацію.

ПУБЛІКАЦІЇ ПРО ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ ТА ПОСТАТІ | З-поміж усіх публікацій на Facebook-сторінках розглянутих 56 організацій за проаналізований період нараховано 203 публікації, що стосуються подій різних періодів історії України чи історичних постатей. Крім того, до цього числа враховано дописи в пам'ять про українських військовослужбовців, які загинули на російсько-українській війні. Варто зауважити, що за період аналізу від початку січня по кінець лютого 2024 року в дописах йшлося про ті події, які відбулись саме у цей період, або про постаті, які народились у січні-лютому або зробили щось визначне у цей час.

Відтак, історичні події охоплюють як період боротьби за українську державність протягом 20 століття (наприклад, Бій під Крутами), так і події незалежної України (наприклад, події Революції Гідності та російсько-української війни). У таких публікаціях здебільшого містяться короткі, проте інформативні повідомлення, чим ці події особливі та чому важливі для українців.

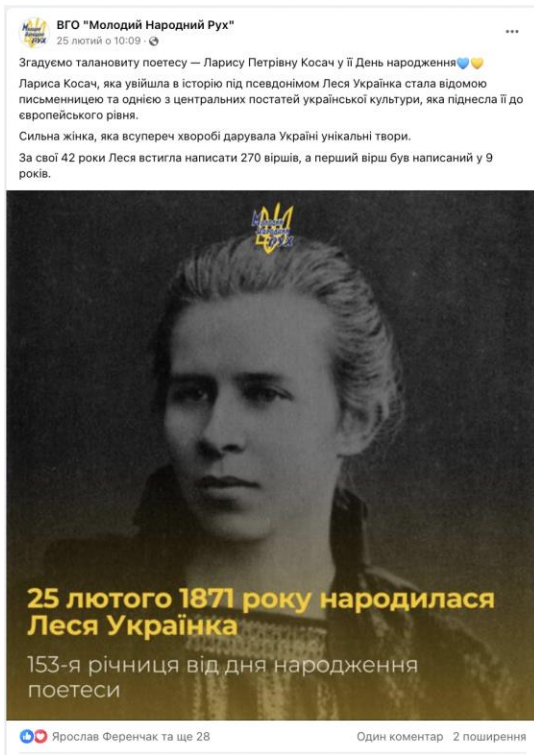

Публікація з Facebook-сторінки “Будуємо Україну Разом - БУР”: приклад інформування про історичну подію – Бій під Крутами – та проведення паралелей з подіями новітньої історії України.

Публікація з Facebook-сторінки “Нове покоління Кам'янщини”: коротке та інформативне повідомлення про день пам'яті захисників донецького аеропорту.

Організації активно публікують пости, які інформують підписників про важливих постатей, в історії України. У таких публікаціях стисло описана біографія цих осіб, зокрема розкривається роль особи в боротьбі за українську державність. Такі публікації не перевантажені текстом та легкі для сприйняття молодією аудиторією. Також автори додають до публікацій фотографії з короткими підписами для легшого сприйняття інформації.

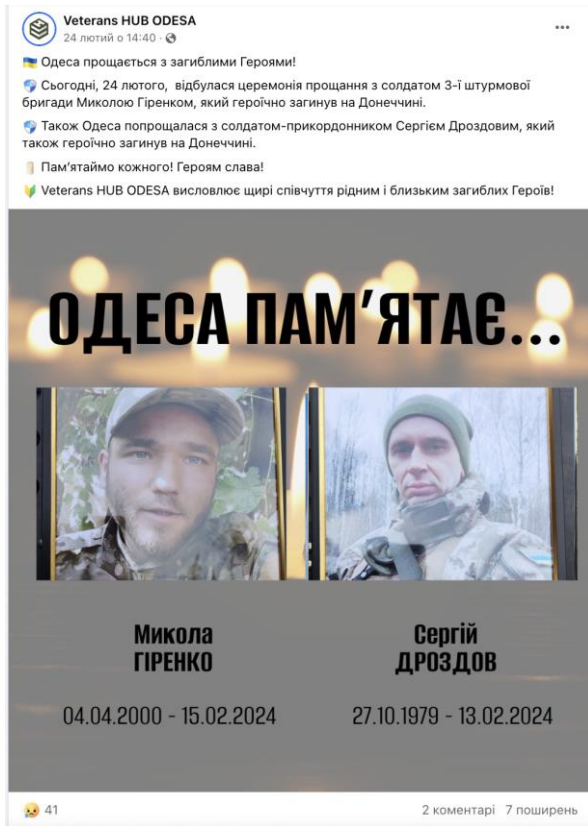

Публікація з Facebook-сторінки “ВГО “Молодий Народний Рух””: короткий та інформативний допис про історичну постать та її важливість в українській культурі. Додатково – графічне зображення з ключовим повідомленням.

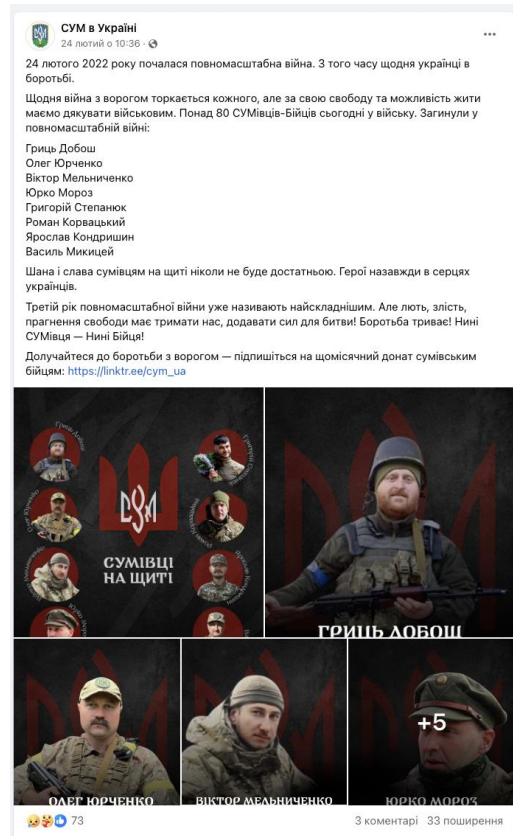

Публікація з Facebook-сторінки “Ukrainian World Congress - Світовий Конгрес Українців” про історичну постать англійською та українською мовою для охоплення ширшої аудиторії.

Особливу увагу організації приділяють пам’яті захисників України, які брали участь в АТО/ООС та обороні України під час великої війни. Здебільшого такі дописи про осіб, які так чи інакше пов’язані з діяльністю організації або був жителем міста/регіону, діяльності локальної організації. Такі публікації супроводжуються фотографіями полеглих.

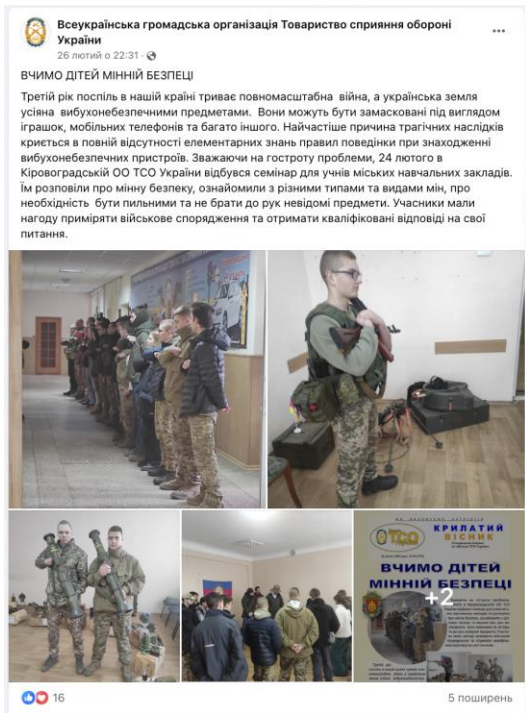

Публікація з Facebook-сторінки “Veteran HUB ODESA” про військових з Одеси, які загинули на російсько-українській війні.

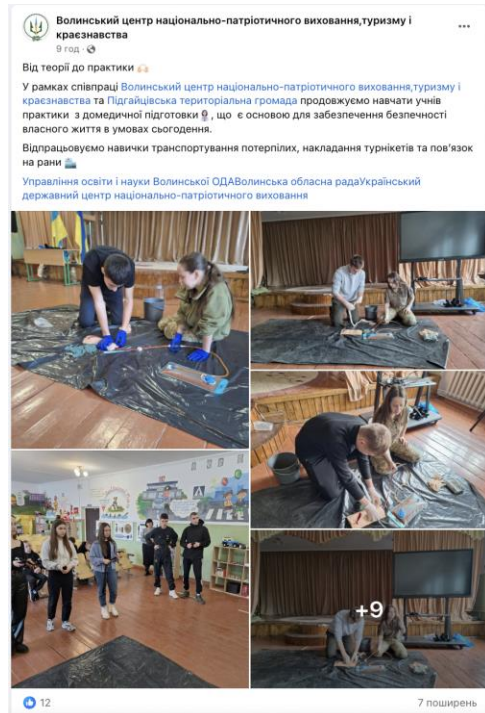

Публікація з Facebook-сторінки “СУМ в Україні” про членів організації-військових, які загинули на російсько-українській війні.

АНОНСИ ТЕМАТИЧНИХ ПОДІЙ | Всього 194 унікальних анонсів або звітів за результатами подій зробили 56 організацій за 2 місяці тільки у Facebook, з чого можна зробити припущення, що організації провели таку кількість подій або долучилися до таких подій. Ці події здебільшого стосуються тем національно-патріотичного виховання, домедичної допомоги, популяризації української культури, військово-спортивних заходів, відбудови України тощо. Найбільше подій за січень-лютий 2024 року провели (або долучились) Волинський обласний центр національнопатріотичного виховання «Волинська Січ» – 25 подій, Veterans hub Odesa – 10 подій, Черкаський обласний молодіжний центр та Товариство сприяння обороні України – по 9 подій.

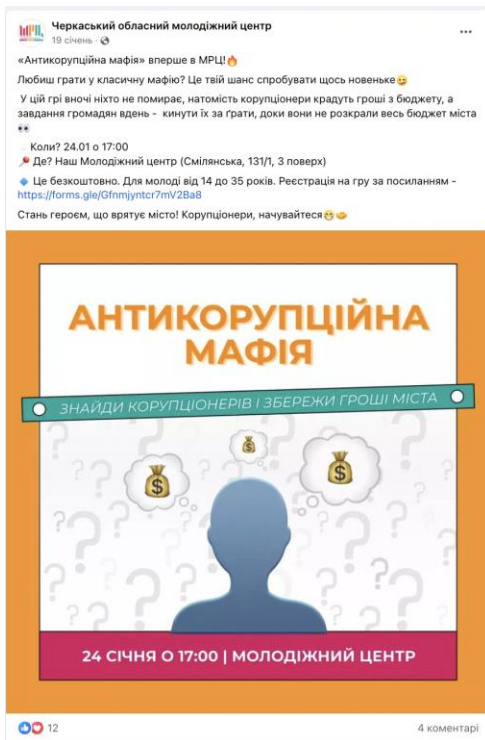
Публікація з Facebook-сторінки “Всеукраїнська громадська організація Товариство сприяння обороні України”: короткий звіт за результатами тренінгу з мінної безпеки для молоді, з фотографіями.

Публікація з Facebook-сторінки “Всеукраїнська громадська організація Товариство сприяння обороні України”: короткий звіт за результатами тренінгу з домедичної допомоги для молоді, з фотографіями.

До числа цих подій включені й ті, які мають розважальний характер, але націлені нагуртування молоді (або жителів конкретної громади) та розвиток якостей відповідального й політично-активного громадянина.

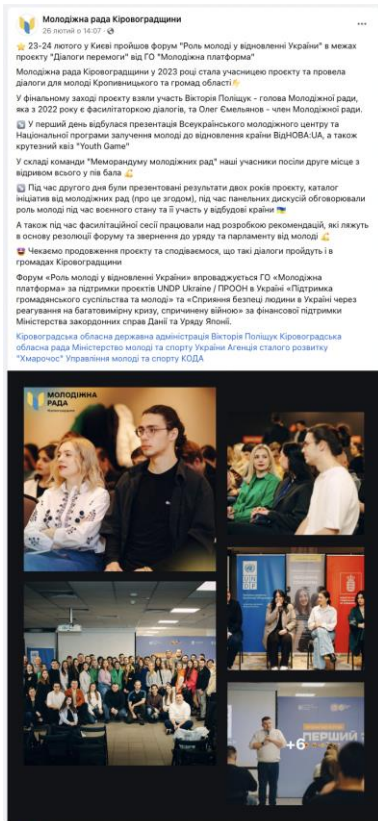
Публікація з Facebook-сторінки “Черкаський обласний молодіжний центр”: анонс гри “Антикорупційна мафія” для підвищення свідомості молоді віком від 14 до 35 років. Приклад структурованого викладу інформації в дописі.

Публікація з Facebook-сторінки “Veterans HUB ODESA”: анонс розмовного клубу української мови. Приклад структурованого викладу інформації в дописі.

Серед всієї кількості анонсів визначено події, які організувало Міністерство молоді та спорту або ж його представники долучилися до заходів як учасники. Всього за позначками в тексті дописів та/або логотипом Мінмолодьспорту на графічному зображенні, було ідентифіковано 6 таких подій:

- передпоказ документальної стрічки “Історія українського війська” від ВГО “Молодий Народний Рух”. Мета проекту описана так: “заполонити інформаційний простір правильними українськими речами та залучити молодь до сучасної та реальної історії України”;
- форум “Роль молоді у відновленні України” в межах проекту “Діалоги перемоги” від ГО “Молодіжна платформа”. Проект мав вдалий комунікаційний супровід (публікація анонсів, прямих ефірів, звіти з події з фотографіями, публікації на сторінках партнерських організацій тощо). Роль Мінмолодьспорту достеменно не відома: в дописах Міністерство прямо не згадується, хоча на фотографіях помітний його логотип;
- Молодіжна рада Кіровоградщини залишає теги Мінмолодьспорту в дописах про події, в яких беруть участь члени цієї Ради. Проте достеменно не зрозуміло, в якій ролі Мінмолодьспорту долучається до таких подій: турнір “Спільна дія Сильніша Україна”, менторська зустріч-тренінг для молодіжних рад Бобринецької громади та Кіровоградщини, зустріч з Іриною Полетухою (ексрадіниця Мінмолодьспорту), кемп з адвокації молодіжних програм «На хвилі», 3-денний інтенсив “Будуємо Україну Разом”.

Публікація з Facebook-сторінки “Молодіжна рада Кіровоградщини”: детальний звіт про участь організації у форумі, з фотографіями.

Публікація з Facebook-сторінки “Всеукраїнський молодіжний центр” із запрошенням на прямий ефір проекту.

Аналіз інформаційних ресурсів обраних організацій

З-поміж вибірки з 56 організацій було обрано 11 організацій різного рівня охоплення. Цей вибірковий перелік не має на меті визначити найкращі практики інформування серед громадського сектору, а радше проаналізувати всесторонню роботу на цифрових платформах комунікації для утвердження та розвитку української ідентичності, вивчення та перейняття досвіду.

У цьому розділі коротко надана інформація про діяльність організацій, загальний опис їхніх цифрових інформаційних ресурсів (сайтів та соціальних мереж), а також наведено конкретні заходи або інформаційні кампанії, які організації проводять та успішно комунікують на своїх платформах.

Світовий Конгрес Українців (СКУ)

КОРОТКА ДОВІДКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ | Світовий Конгрес Українців – це міжнародна організація, заснована в 1967 році для об'єднання української діаспори для підтримки зв'язків українців з батьківщиною та розвитку національної ідентичності. Вона сприяє зближенню українських громад та організацій у різних країнах, розвитку української культури, освіти та мови за межами України. СКУ має представництва в багатьох країнах світу.

ПЛАТФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ | Охоплення сайту організації за місяць складає 200,6 тисячі користувачів. Сайт регулярно поповнюється актуальними новинами про Україну, українську діаспору, євроінтеграційні процеси тощо. СКУ має сторінки у Facebook, YouTube, Twitter, що дають сумарне охоплення 30,4 тисячі користувачів. YouTube канал має низьке охоплення (відео набирають у середньому 100 переглядів кожне), натомість Facebook і Twitter є основними каналами інформування та комунікації. Публікації виходять англійською та українською мовами одночасно. За проаналізований період Світовий Конгрес Українців зробив 35 публікацій на Facebook про українські історичні події та постаті.

ПОДІЇ | Серед останніх важливих подій для підтримання зв'язків між Україною та українцями за кордоном, що організував СКУ, став благодійний тур «Непереможні, коли об'єднані – Invincible When United» у співпраці з Благодійним Фондом Сергія Притули. Також СКУ організовує зустрічі представників Світового Конгресу Українців з урядами України та інших країн, круглі столи та обговорення.

Публікація з Facebook-сторінки “Ukrainian World Congress - Світовий Конгрес Українців” англійською та українською мовою про зустріч-обговорення СКУ з МЗС України.

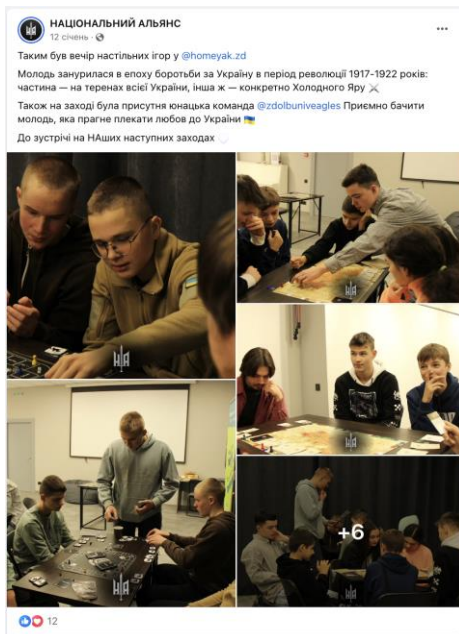
Подія з Facebook-сторінки “Ukrainian World Congress - Світовий Конгрес Українців”: анонс благодійного туну «Непереможні, коли об'єднані – Invincible When United».

Всеукраїнський молодіжний рух “Національний Альянс”

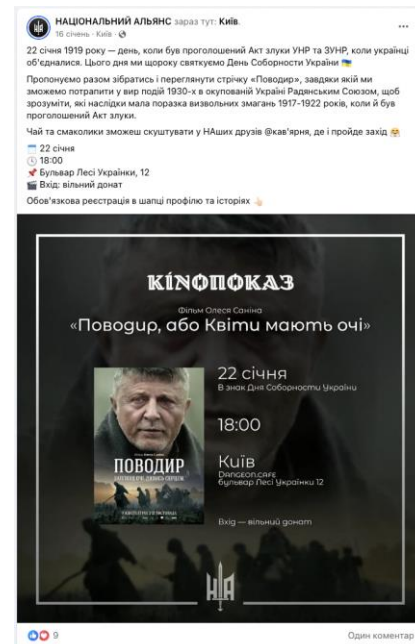
КОРОТКА ДОВІДКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ | Організація об'єднує молодь з різних регіонів України. Діяльність спрямована на підтримку національної ідеї, патріотичне виховання та активну участь молоді у суспільно-політичному житті. "Національний Альянс" здійснює різноманітні проекти та заходи у сфері розвитку освіти, культури, спорту, молодіжного підприємництва та соціальної активності серед молоді. Організація активно співпрацює з громадськими та державними структурами для досягнення спільних цілей та підтримки молодіжних ініціатив.

ПЛАТФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ | Охоплення сайту складає 7,9 тисячі користувачів за місяць. Головна сторінка сайту в розділі “Новини” містить застарілі публікації, остання з яких датована січнем 2022 року. Сторінки в соціальних мережах організації в [Facebook](#) та [Instagram](#) наповнюються регулярно (в середньому – кожні 2 дні публікуються дописи). Наприклад, у Facebook за січень-лютий 2024 року опубліковано 31 допис, 13 з яких стосуються історичних подій та постатей. Національний Альянс також має неактивний канал у [Telegram](#) з останнім дописом за 28 серпня 2023 року, а також [YouTube](#)-канал, де останній відео опубліковано 2 роки тому. Всього соціальні мережі організації охоплюють 7670 користувачів.

ПОДІЇ | За проаналізований період організація проводила безкоштовні вишколи для охочих для оволодіння базових навичок поводження зі зброєю. Також проходять кінопокази та сесії настільних ігор для молоді на теми, що стосуються національної ідентичності: історії боротьби за Україну в період революції 1917-1922 років і період Револуції Гідності.

Публікація з Facebook-сторінки “НАЦІОНАЛЬНИЙ АЛЬЯНС” зі звітом про проведення настільної гри для молоді аудиторії, з фотографіями.

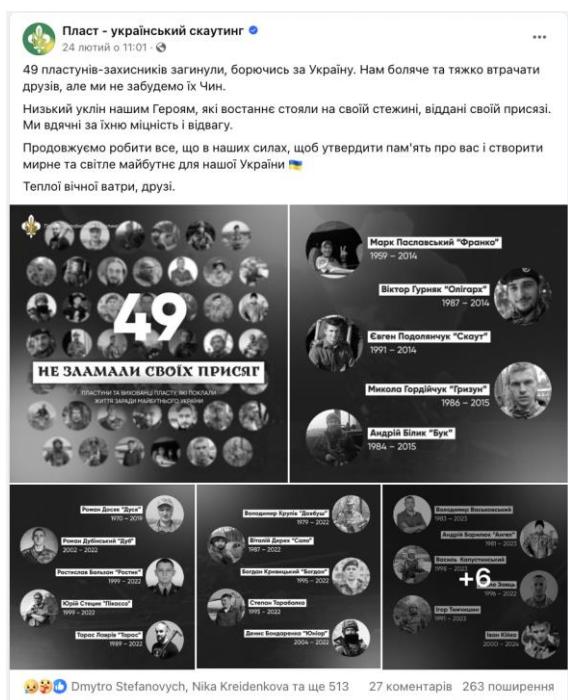

Публікація з Facebook-сторінки “НАЦІОНАЛЬНИЙ АЛЬЯНС”: анонс кінопоказу на національно-патріотичну тематику разом з довідкою про історичний контекст.

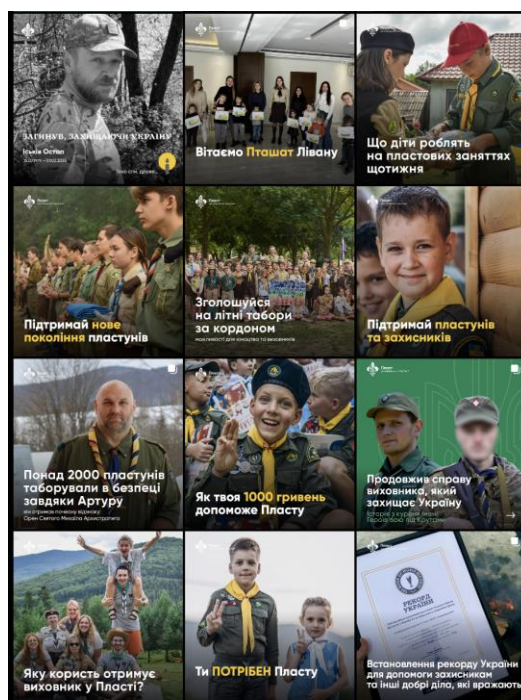
Пласт – Національна скаутська організація України

КОРОТКА ДОВІДКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ | Пласт – молодіжна скаутська організація національного рівня, заснована в 1911 році, яка сприяє розвитку характеру та лідерських якостей серед української молоді в душі патріотизму та української ідентичності. Пласт пропагує активний спосіб життя, принцип служіння суспільству та самовдосконалення. Його програма включає різноманітні заходи: від зустрічей у загоні до великих таборів та експедицій. Пласт активно співпрацює з іншими скаутськими організаціями та бере участь у різних міжнародних заходах.

ПЛАТФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ | Охоплення веб-сайту Пласту складає 28,1 тисячі користувач/місяць. Сам сайт містить необхідну інформацію про можливості для людей, які хочуть долучитися до Пласту в ролі виховника, пластуна чи співробітника. Блог сайту регулярно поповнюється новинами, що безпосередньо стосуються діяльності Пласту (новини про осередки, вишколи, відкриті вакансії в Пласті тощо). Проте на сторінці заходів повністю відсутнє наповнення інформацією. Також Пласт має активні профілі в Facebook, Twitter, Instagram з сумарною кількістю підписників – 91,6 тисячі користувачі. Facebook-сторінка налічує 41 дописи за два місяці, де здебільшого йдеться про пластунів-військових, які загинули у російсько-українській війні, збір допомоги війську, пам'ятні дати в історії України.

Публікація з Facebook-сторінки “Пласт - український скаутинг” про пластунів-військових, що загинули на російсько-українській війні.

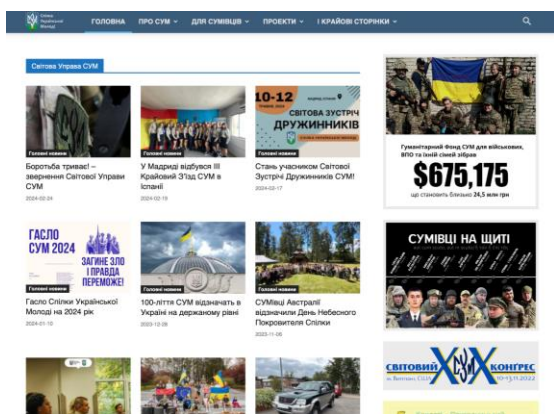
Instagram-сторінка “plastua”: зображення членів Пласту різного віку з підписами з основною інформацією про те, що йдеться в дописах.

події | Пласт активно заохочує молодь ставати виховниками та періодично нагадує про це у своїх соціальних мережах. Також ідентифіковано звіт за результатами майстер-клас з екопластування для дітей шкільного віку. Інших заходів за аналізований період не було висвітлено.

Спілка української молоді

КОРОТКА ДОВІДКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ | Українська національна молодіжна організація, заснована в 1925 році. Метою СУМ є виховання патріотичної свідомості, розвиток лідерських якостей та сприяння фізичному та духовному розвитку української молоді. Організація активно працює у сферах освіти, культури, спорту, та проводить різноманітні заходи, такі як табори, тренінги та культурні заходи. СУМ відіграє важливу роль в розвитку українського національного руху, вихованні патріотизму та національної ідентичності серед молоді.

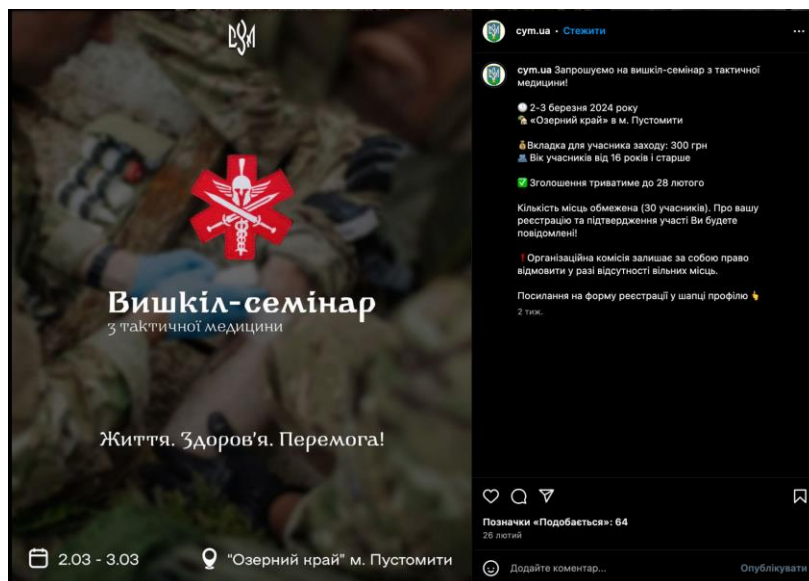
ПЛАТФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ | Сайт Спілки має трафік у 10,9 тисячі користувачів на місяць. Головна сторінка сайту наповнена актуальними новинами про організацію, проте вона сторінка може несправно завантажитись та відкрити html-код замість блоку стрічки новин. Подібна проблема помітна й на інших сторінках сайту.

Дві версії головної сторінки сайту “Спілка української молоді”: сторінка несправно завантажується та відкривається html-код замість блоку стрічки новин.

Спілка активно веде сторінки в [Facebook](#), [Instagram](#), [Twitter](#), а також має профіль у [TikTok](#), що сумарно охоплюють 7,6 тисячі підписників. У соцмережах Спілка активно дописує про історичні події та постаті, які вплинули на формування української самобутньої нації: чверть публікацій (9 з 36) у Facebook висвітлюють важливі сторінки історії України.

події | СУМ влаштовує вишколи, табори, дискусії направлені на національно-патріотичне виховання: наприклад, вишкіл-семінар з тактичної медицини, панельна дискусія про ідеологію з громадськими діячами та військовими. Також організація підтримує військових та ВПО.

Публікація з Instagram-сторінки “сум.ua”: приклад короткого, але інформативного допису про проведення вишколу-семінару з тактичної медицини.

Молодий Народний Рух

КОРОТКА ДОВІДКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ | Молодий Народний Рух (МНР) – організація національного рівня, діяльність якої спрямована на залучення молоді до активної участі в суспільно-політичному житті країни, формування патріотичних цінностей, розвиток лідерських якостей та підтримку ініціатив молоді.

ПЛАТФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ | За останній місяць сайт організації відвідало 1,3 тисячі користувачів. Загалом сайт наповнений інформативно для розуміння діяльності організації, проте є неточності, помітні в переході на сторінки з детальною інформацією про проекти та у відображенні певних текстових елементів. МНР має сторінки в Facebook та Instagram, які сумарно охоплюють 11,6 тисячі підписників. Здебільшого там публікують дописи-довідки про події та персоналії, що формують історію України.

ПОДІЇ | МНР анонсовував та запрошував на показ документальної стрічки «Історія Українського Війська», що зображує історію різних поколінь української військової традиції від часів Київської Русі. Цей проєкт розроблено спільно з Мінмолодьспорту. Також голова організації взяв участь у партнерській зустрічі із представниками органів влади, ОГС, міжнародних проєктів та наукових установ «Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року: наступні кроки».

Публікація з Instagram-сторінки “mnr.in.ua”: приклад інформативного допису про проведення події з включенням логотипів партнерів на зображення допису.

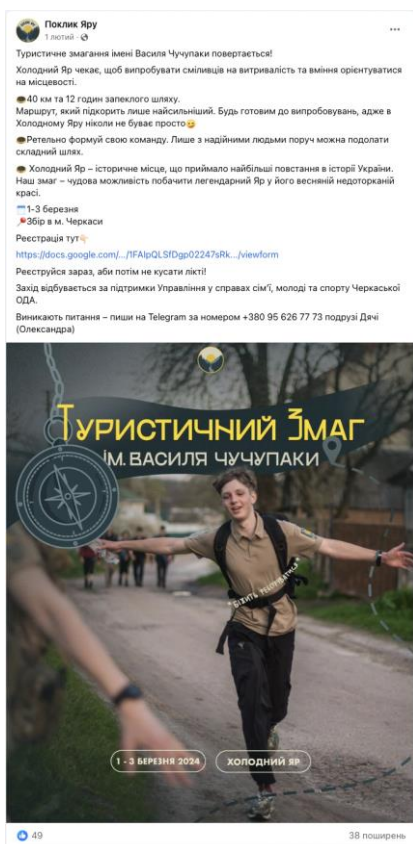
Поклик Яру

КОРОТКА ДОВІДКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ | Поклик Яру – це громадська організація, що займається патріотичним вихованням молоді на національному рівні, зокрема шляхом організації молодіжних таборів у Холодному Яру.

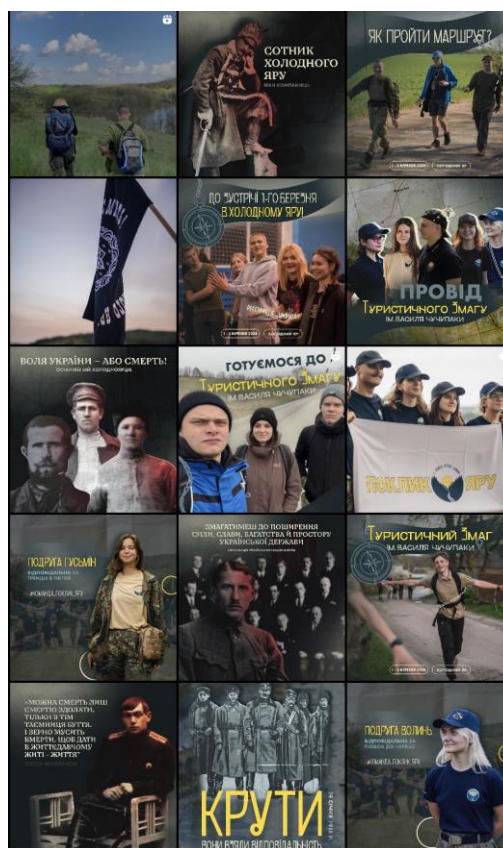
ПЛАТФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ | Замість сайту організація має сторінку-дерево посилань, на якій зібрані актуальні форми реєстрації, посилання на соціальні мережі тощо. Організація має сторінки в [Facebook](#), [Telegram](#), [Instagram](#), [YouTube](#) та [TikTok](#), що сумарно налічують 24,3 тисячі підписників. Усі соціальні мережі Поклику Яру регулярно оновлюються та доповнюються актуальними дописами. [YouTube](#)-канал так само поповнюється короткими відеороликами патріотичного спрямування, які набирають від 150 до 5200 переглядів. Сторінки в Facebook та Instagram містить публікації здебільшого про холодноярівців, хоча також наявні дописи про українських націоналістів та героїчні битви за українську державність. Усього за проаналізований період на Facebook-сторінці організації третина постів з історичної тематики. Також Поклик Яру активно показує молодих членів та членкинь свої організації, які на власному прикладі демонструють відданість справі та готовність зміцнювати українську ідентичність.

ПОДІЇ | ГО активно поширює форму реєстрації на літній табір для дітей віком 10-17 років, а також анонсує туристичні змагання імені Василя Чучупаки.

Публікація з Facebook-сторінки “Поклик Яру”: анонс туристичних змагань імені Василя Чучупаки, який містить усю необхідну інформацію.

Instagram-сторінка “poklyk.yaru”: зображення членів Поклику Яру та історичних постатей з підписами з основною інформацією про те, що йдеться в дописах.

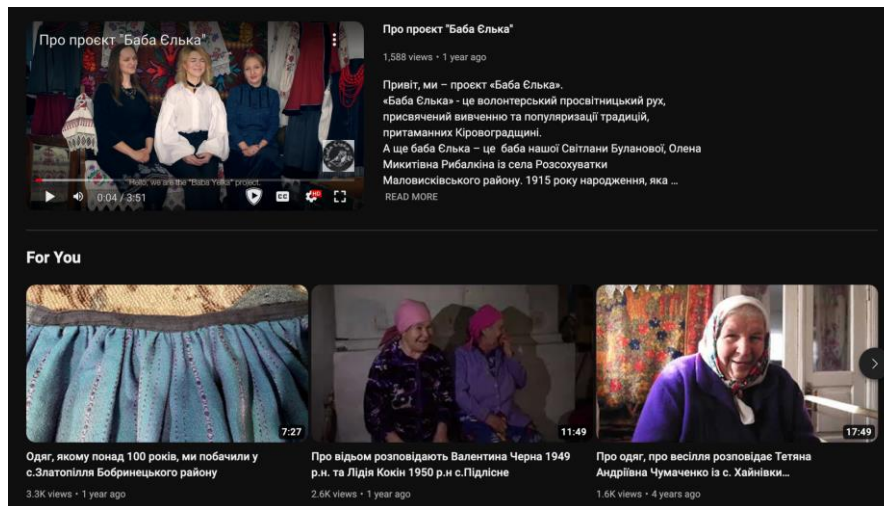
Баба Єлька

КОРОТКА ДОВІДКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ | Баба Єлька – громадська організація, що уособлює фольклорно-етнографічний просвітницький проект про традиції Кіровоградщини. У рамках проекту відбуваються експедиції віддаленими селами Кіровоградщини. Також команда фільмує співи українських жінок у віці та публікує записи фольклорних пісень на сайті. Проект покликаний зберегти нематеріальну та матеріальну культурну спадщину Кіровоградщини. У своїй культурній лабораторії в Кропивницькому, де зібрані традиційні атрибути побуту, старовинні фотографії та традиційні строї, проводять екскурсії школярам, студентам, ВПО та всім охочим. Проект втілюється в життя за підтримки обласного видання «Нова газета».

ПЛАТФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ | Згідно з SimilarWeb, сайт проекту набирає 21,3 тисячі переглядів за місяць. “Баба Єлька” має сторінки в Facebook, YouTube, Instagram і Telegram, які сумарно охоплюють 33,3 тисячі підписників. Частіше за все публікують дописи у Facebook (67 дописів за січень-лютий 2024 року на аудиторію 24 тисячі підписників) та Instagram. На YouTube-каналі виставляють співи фольклорних пісень вустами жінок. Попри те, що

лише два дописи стосувались історичних подій, основний контент проекту безпосередньо пов'язаний з їхньою основною діяльністю.

ПОДІЇ | Організація оголосила про початок проекту «Стань агентом «Баби Ёльки», мета якого привернути увагу до зв'язку поколінь, залучити молодь до збереження найкращих зразків культурної спадщини та популяризувати знання про українську ідентичність. Проект діятиме на території п'яти громад: Долинської, Онуфріївської, Петрівської, Устинівської та Голованівської громади Кіровоградської області та передбачатиме проведення презентацій, майстер-класів та експедицій у найвіддаленіші села цих громад. Також до проекту будуть залучені студенти гуманітарних факультетів Центральноукраїнського державного університету імені В. Винниченка.

YouTube-сторінка «Баба Ёлька»: опубліковане відео про діяльність організації, а також про відео з експедицій Кіровоградщиною.

Veterans hub Odesa

КОРОТКА ДОВІДКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ | Діяльність цієї громадської організації спрямована на підтримку ветеранів війни, включаючи консультації з психологами і юристами, відновлювальні програми для фізичного та психічного здоров'я, а також допомогу в пошуку роботи, підтримки ветеранського бізнесу та інтеграції в суспільство. Veterans Hub Odessa також працює над підвищенням обізнаності громадськості щодо проблем ветеранів та їхніх потреб.

ПЛАТФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ | Сайт Veterans Hub Odesa налічує 587 переглядів за попередній місяць. У розділі новин відсутні позначки дат публікацій, що не дає змогу оцінити актуальність анонсованих подій.

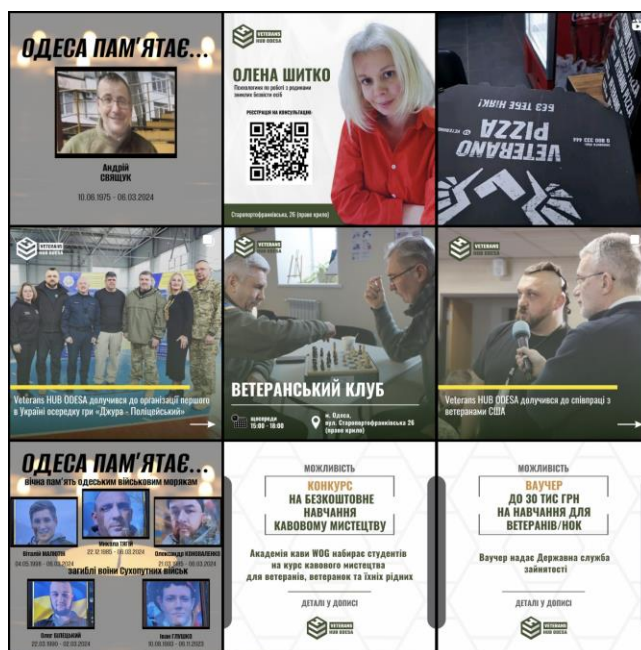
Серед соціальних мереж організація має сторінки в Facebook, Instagram, Telegram, TikTok та YouTube, що разом охоплюють 3,7 тисячі підписників. У Facebook Veterans hub Odesa публікує багато дописів порівняно з іншими організаціями – 128 дописів за 2 місяці зими 2024 року. Серед них 28 постів присвячені подіям та постатям, які увійшли в історію України: здебільшого пишуть про полеглих військових та про визначальні бої російсько-української війни. Профілі в Instagram та Telegram мають невелику кількість підписників, однак також активно

наповнюються анонсами подій та можливостей від Veterans Hub Odesa та партнерів. YouTube-канал організації неактивний.

ПОДІЇ | За проаналізований період Veterans hub Odesa анонсував 10 подій на сторінці Facebook. Серед них – регулярний розмовний клуб української мови, уроки англійської мови, тренінг і арт-терапія на тему "Як говорити з дітьми, коли батьки на фронті" та інші можливості для широкої аудиторії.

Публікація з Facebook-сторінки "Veterans HUB ODESA": приклад короткого й інформативного анонсу про захід.

Instagram-сторінка "veteranshubodesa": вигляд стрічки дописів.

Черкаський молодіжний ресурсний центр

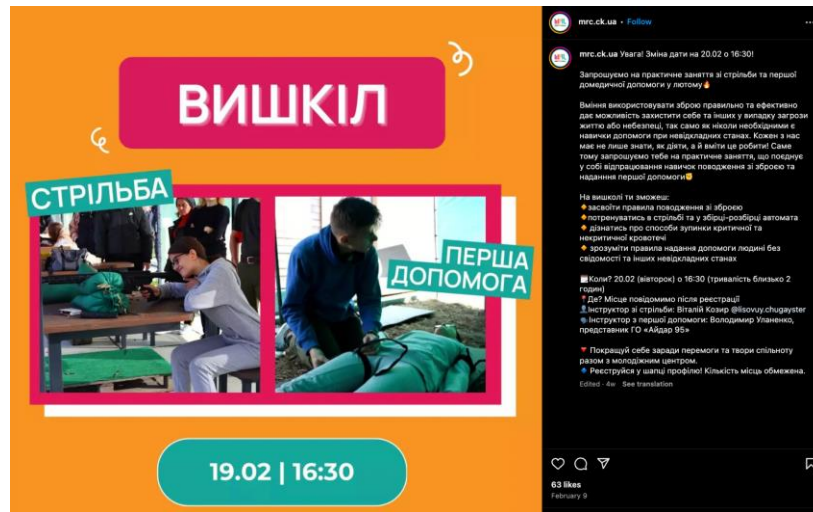
КОРОТКА ДОВІДКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ | Громадська організація, яка організовує тренінги, проекти та дозволяє для активної молоді Черкащини. Черкаський молодіжний ресурсний центр сприяє обміну досвідом та співпраці між молодіжними організаціями та ініціативами, а також допомагає молоді в реалізації їхніх ідей та потреб у важливих сферах, таких як освіта, культура, підприємництво та громадська діяльність.

ПЛАТФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ | Організація не має сайту - натомість має дерево посилань, де містяться посилання на події, які організовує Центр. Цей список подій не оновлювався з жовтня 2023 року. Також Черкаський молодіжний ресурсний центр має сторінки в Facebook, TikTok, Instagram з 7,7 тисячами підписниками загалом. Профілі саме в Facebook й Instagram Центр активно розвиває: за січень-лютий 2024 року нараховано 86 дописів на Facebook. Організація публікує різні можливості, події та розважальний контент, орієнтований на молоду аудиторію. Також наявні інформативні дописи про сучасну українську культуру. Соціальні мережі ведуться згідно з однією візуально приємною графічною стилістикою, а дописи супроводжуються фотографіями молодих черкашан - членів організації та учасників попередніх заходів.

Instagram-сторінка “veteranshubodesa”: : вигляд стрічки дописів з яскравою графікою про організовані події й на інші теми.

ПОДІЇ | Черкаський молодіжний ресурсний центр часто проводить заходи для молоді, переважно розважального характеру: наприклад, гра в мафію, заняття з йоги, зустріч “Клуб дівчат”, проект “Незнайомці”. Що стосується національно-патріотичного виховання, то в січні Ресурсний центр проводив показ фільму “Кіборги” та документального фільму “Мій Крим”, тренінг з надання домедичної допомоги, а також повноцінний вишкіл з навчанням поводження зі зброєю. Такі заходи є регулярними та проводяться чи не щотижня. Вони спрямовані на об’єднання молоді, тимбілдинг, їхній всесторонній розвиток.

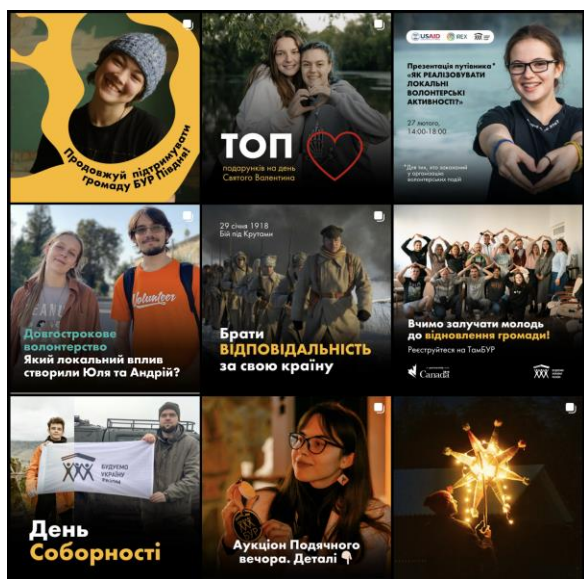
Публікація з Instagram-сторінки “mrc.ck.ua” з яскравою графікою та структурованим текстом.

БУР - Будуємо Україну Разом

КОРОТКА ДОВІДКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ | Громадська організація, яка створює для молоді можливості творити зміни в країні через волонтерство. Організація має розгалужену структуру осередків по всій Україні. БУР проводить будівничі табори в невеликих містах чи селах України, толоки, проекти, де волонтери реалізують цінні для громади ініціативи й заходи. Також БУР проводить комплексну навчальну програму з проєктного менеджменту та менторство. Свою місію БУР описує так: “Розвиваємо довіру, формуємо спільноту відповідальної та спроможної молоді через волонтерство та неформальну освіту задля демократичної України.”

ПЛАТФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ | Сайт БУР досить сучасний, має легку навігацію та містить всю необхідну та актуальну інформацію. За даними SimilarWeb, відвідуваність сайту складає 6,3 тисячі користувачів за попередній місяць. Також БУР має сторінки в низці соціальних мереж, що налічують сумарно 61,3 тисячі підписників: у Facebook, Instagram, Telegram, TikTok, YouTube та Twitter. Окрім можливостей від БУР, організація публікує дописи про важливі історичні події.

ПОДІЇ | БУР активно проводить різноманітні події, які пов’язані як з волонтерством, так і зі змістовним дозвіллям та розвитком молоді в дусі патріотизму та відданості країні. Наприклад, учасників БУР вчать як відновлювати свою громаду. Також у лютому організація презентувала порадник про те, як реалізовувати локальні волонтерські активності.

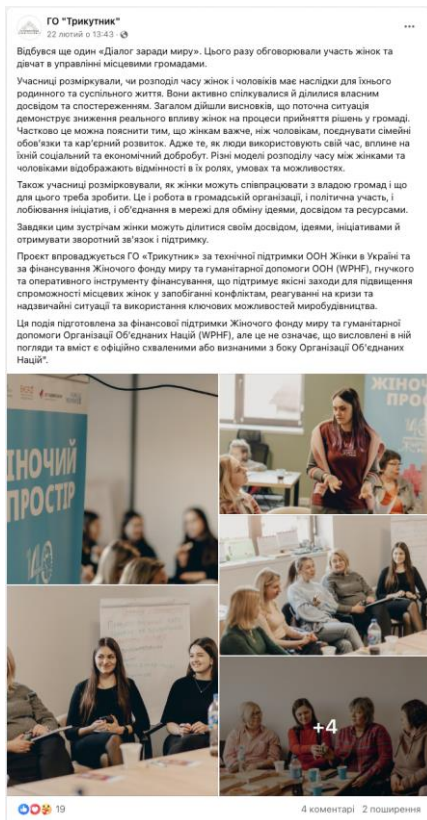
Instagram-сторінка “burburbuuuur”: вигляд стрічки дописів з фотографіями членів БУР та підписами про те, що йдеться в дописах.

Трикутник

КОРОТКА ДОВІДКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ | Трикутник – громадська організація, платформа співдії освіти, культури та правозахисту в Коломиї Івано-Франківської області. Організація проводить заходи й тренінги, націлені на суспільно-політичний розвиток мешканців Коломиї для різних вікових категорій населення.

ПЛАТФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ | В організації відсутній сайт, натомість вона має сторінки в [Facebook](#), [Instagram](#) і [Telegram](#) з сумарним охопленням близько 2 тисячі підписників. Окремо профілі в цих трьох соціальних мережах мають невелику кількість підписників та дублюють контент. У соціальних мережах організація не тільки інформує про проведення своїх подій, а й інформує громаду про важливі зміни соціальних і правових послуг.

ПОДІЇ | Організація проводить різні заходи для розвитку громадянської свідомості та налагодження комунікації між місцевими жителями. Наприклад, проводиться дискусійний клуб на різні теми, зокрема щодо участі різних категорій громадян (жінки, ВПО) у процесі ухвалення рішень та в житті громади, тренінги на тему медіаграмотності тощо. Також Трикутник організовує проєкт “(ш)КОЛА ТУРБОТИ”, націлений на розвиток та налагодження комунікації між дітьми та педагогами з метою створення підтримуючого, безпечного середовища в освітніх закладах Коломийської ТГ.

Публікації з Facebook-сторінки "ГО "Трикутник" зі звітами з подій, з фотографіями учасників.

Висновки

Основними каналами комунікації 56 організацій є соціальні мережі (від однієї до шести одразу): в основному Facebook, менш часто – Instagram та Telegram, рідше – YouTube і TikTok. Порівняно з соціальними мережами, веб-сайти мають меншу аудиторію, потреба в них стає дедалі меншою. Нині не всі проаналізовані організації мають веб-сайти, при цьому ведуть сторінки в 1-3 соціальних мережах. Скоріше організації національного рівня, ніж регіонального, матимуть сайт. Іноді організації надають перевагу веб-сторінкам у форматі "дерева посилань" зі зведеним списком усіх актуальних подій та ресурсів.

Що в загальній вибірці, що в переліку обраних організацій наведено різні кейси, які так чи інакше пов'язані з розвитком української ідентичності та національно-патріотичного виховання. Навіть якщо організація зазвичай проводить для молоді події розважального характеру, то складова розвитку ідентичності, патріотизму та приналежності до країни є невід'ємною.

На сторінках розглянутих організацій містяться дописи про вшанування військовослужбовців, які загинули на російсько-українській війні, менше – історичних постатей, які боролись за розбудову української державності в різні

періоди історії України. За період з січня по лютий 2024 року переважна більшість оглянутих організацій робили дописи про історичні події, які відбулись у цей період – Бій під Крутами, Революція Гідності тощо.

Також організації вдало комунікують заходи, до яких долучаються як учасники або які вони безпосередньо організовують. Якщо захід організований проаналізованою організацією, тоді комунікаційні кампанії супроводжуються декількома анонсами з певною періодичністю, звітом з події разом з фотографіями учасників та спікерів, в окремих випадках – роблять додаткові дописи, де йдеться про окремі аспекти заходу (ідеї, цілі, опис програми тощо).

Жодна з проаналізованих організацій не комунікує до своєї аудиторії агресивно, непрофесійно й не використовує недостовірну інформацію. Навпаки – комунікаційні повідомлення відповідають державній політиці та загальноприйнятим наративам. Інформація в дописах здебільшого структурована, увага зацентрована лише на необхідній інформації без перевантаження формату соціальних мереж довгими текстами.

Загалом, усі проаналізовані організації докладають зусиль для якісного інформування населення для розвитку української ідентичності.

Рекомендації

- Міністерству молоді та спорту доцільно розглянути **більшу участь у подіях й інформаційно підтримувати події**, що організовані зусиллями громадських організацій у сфері розвитку національної та громадянської ідентичності. Це можуть бути заходи з нетворкінгу, обміну досвіду та створення спільних інформаційних кампаній Мінмолодьспорту та громадських організацій для утвердження української ідентичності.
- Мінмолодьспорту доцільно розглянути **організацію короткострокових навчань** для підвищення кваліфікації фахівців з комунікацій та менеджменту цих громадських організацій. Можливі теми навчання – **проведення успішних комунікаційних кампаній в соціальних мережах, створення комунікаційної стратегії та планів** з врахуванням особливостей різних соціальних мереж, створення та адміністрування веб-сайті, аналіз аудиторії, налаштування таргетингу тощо. До проведення освітніх заходів варто **залучати експертів з цифрових комунікацій, PR, журналістики та подібних сфер**.
- Також навчання можуть стосуватись теми **залучення різних груп інтересів до заходів** національно-патріотичного виховання шляхом інформування на цифрових платформах комунікації. Зокрема важливо розуміти, як **залучати молодь з-поміж вразливих груп** – ВПО, ветерани, люди з інвалідністю, діти, позбавлені батьківського піклування тощо. Цій категорії молоді потрібна більша інтеграція в громади та комунікація з однолітками. Також інформаційне й фізичне залучення такої молоді може додати їм впевненості й розуміння, що вони так само важливі соціуму та можуть долучитись до соціально важливих процесів з врахуванням їхніх можливостей.
- **Співпраця та безпосередня комунікація з організаціями** з переліку дасть змогу державним органам влади впроваджувати важливі інформаційні кампанії та просувати наративи, необхідні для конструювання української ідентичності, на цифрових платформах.
- Можливо також розглянути **створення щомісячного дайджесту** від Мінмолодьспорту з подіями, що проводяться зусиллями громадських організацій в сфері розвитку української ідентичності, тим

самим підтримуючи їх інформаційно та поширюючи анонси подій, знання про організації та ідеї національної ідентичності на ширшу аудиторію.

- Також можливо організувати **зустрічі членів громадських організацій з українською діаспорою** для обміну досвідом, кооперації та подальшого висвітлення такої співпраці на цифрових платформах для утвердження та поглиблення зв'язку із закордонними українцями.
- Рекомендовано продовжувати **залучати представників громадських організацій**, що займаються утвердженням та розвитком національної ідентичності, **до обговорень політик та розробки стратегій** у сфері національно-патріотичного виховання зокрема з метою висвітлення такої залученості та обговорюваних тем на платформах цифрових комунікацій цих організацій. Це дасть змогу аудиторії організацій побачити, на скільки прозоро відбувається процес напрацювання політик та ухвалення рішень, які стейкхолдери від громадськості залучені та які проблеми та ідеї висвітлені

Додаток 1. Перелік стратегічних програмних документів за напрямком розвитку національної ідентичності

Країна	Назва документа	Короткий опис	Посилання на документ
Польща	Польський Порядок: Дружня школа та культура для нового століття: до 2030 року	Програма «Польський порядок» визначає освіту й культуру як одні з найважливіших аспектів соціально-економічного життя в Польщі. Програма стосується розвитку національної ідентичності, зокрема через програму «Пізнай Польщу», збільшення історії в навчанні та розвитку патріотизму, програма повернення викрадених у Польщі творів мистецтва.	https://www.gov.pl/web/polski-lad/przyjazna-szkola-i-kultura-na-nowy-wiek
Польща	Національна програма дій щодо рівного ставлення 2022–2030	Програмний документ, ухвалений постановою Ради міністрів від 24 травня 2022 року. Він визначає цілі та пріоритети дій щодо рівного ставлення в Польщі, зокрема щодо: 1) підвищення обізнаності громадськості про рівне ставлення, у тому числі про причини та наслідки порушень принципу рівного ставлення; 2) протидії порушенням принципу рівного ставлення; 3) співпраці із неурядовими організаціями та іншими суб'єктами у сфері рівного ставлення.	https://www.gov.pl/web/rownetraktowanie/krajowy-program-dzialan-na-rzecz-rownego-rownego-traktowania-2022-2030
Литва	Бачення майбутнього держави «Литва 2050»	Документ із широкою рамкою бачення майбутнього Литви та литовської ідентичності.	https://lrv.lt/lt/lietuv-a-2050/
Литва	Стратегічні напрямки політики литовської діаспори на 2022–2030 роки	Головною метою стратегії є зміцнення та розширення зв'язків, діалогу та партнерства між державою та діаспорою з метою заохочення збереження та розвитку литовської національної ідентичності та почуття приналежності та створення умов для більш активного залучення діаспори в створенні добробуту та безпеки в Литві та для їх повернення до Литви.	https://urm.lt/upload/default/documents/Strategin%C4%97s%2Bgair%C4%97s%2BGl obali%2BLietuva%2B2022-2030_EN.pdf

Казахстан	Доктрина національної єдності	Стратегічний документ, розроблений з метою підтримки міжетнічної злагоди, соціальної стабільності та національної єдності в Казахстані.	https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30501158
Казахстан	Концепція військово-патріотичного виховання молоді до 2030 року	Концепція орієнтована на молодь і націлена на вдосконалення системи військово-патріотичного виховання, передбачає розширення спільної діяльності державних органів і громадських об'єднань.	https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300001039

Додаток 2: Порівняльна таблиця пріоритетних напрямів обласних програм НПВ

У цій таблиці наведено пріоритетні напрями (у деяких програмах іменується як “завдання”), які наявні в проаналізованих обласних цільових програм НПВ. Не наведено даних щодо програми НПВ у місті Києві, оскільки така не затверджена, а сфера НПВ є непріоритетною складовою загальної молодіжної програми "Молодь та спорт столиці"

	Пріоритетні напрями обласних цільових програм національно-патріотичного виховання дітей та молоді								
	Формування української громадянської ідентичності	Військово-патріотичне виховання	Формування науково-методологічних і методичних засад	Співпраця з інститутами громадянського суспільства у сфері	Інформаційне забезпечення сфери	Духовно-моральне виховання	Здійснення моніторингу результатів виконання програми	Функціонування центрів НПВ	Збереження історичної пам'яті
Вінницька	✓	✓	✓	✓	✓		✓		
Волинська	✓	✓	✓	✓					
Дніпропетровська	✓	✓	✓	✓				✓	
Донецька	✓	✓	✓	✓	✓				
Житомирська	✓	✓	✓	✓					
Закарпатська	✓	✓	✓	✓					
Запорізька	✓	✓	✓	✓				✓	
Івано-Франківська	✓	✓				✓			
Київська	✓	✓		✓					
Кіровоградська	✓	✓	✓	✓					
Луганська	✓	✓	✓	✓					
Львівська		✓		✓					
Миколаївська	✓	✓		✓		✓			✓
Одеська	✓	✓	✓						
Полтавська	✓	✓	✓	✓	✓	✓			
Рівненська	✓	✓	✓	✓					

Сумська	✓	✓	✓	✓	✓				
Тернопільська	✓	✓	✓	✓					
Харківська	✓	✓	✓	✓	✓				
Херсонська	✓	✓	✓	✓					
Хмельницька	✓	✓	✓	✓					
Черкаська	✓	✓		✓					
Чернівецька	✓	✓		✓					
Чернігівська			✓	✓	✓				
місто Київ	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Додаток 3: Обсяг запланованого фінансування для реалізації обласної програми

У цій порівняльній таблиці наведено обсяг запланованого фінансування на обласні програми НПВ або відповідну сферу, що міститься в програмах з молодіжної політики. Для оцінки розміру видатків до потреб, наведено розрахунок фінансування програми на 1 мешканця області у 2023 році, спираючись на дані щодо кількості населення Держстату за 2022 рік. Також розраховано, яке фінансування припадає на одну молоду особу в області у 2023 і 2024 році, зважаючи на дані охоплення, що передбачають обласні програми (однак не кожна програма вказує подібні показники).

Область	Обсяг запланованого фінансування, грн			Розрахунок на 1 мешканця області, грн (станом на 02.2022, Держстат)		Запланована програмою кількість залученої молоді		Розрахунок на 1 молоду особу, яку планується залучити, грн		Джерело фінансування
	2023 рік	Динаміка	2024 рік	2023 рік	2024 рік	2023 рік	2024 рік	2023 рік	2024 рік	
Вінницька	3,680,000	—	3,680,000	2.44	2.44	14,500	16,000	253.79	230.00	обласний бюджет, бюджети територіальних громад, інші джерела
Волинська	2,471,800	↑	3,563,500	2.42	3.49	19,650	25,500	125.79	139.75	обласний бюджет
Дніпропетровська	26,210,000	↑	28,850,000	8.47	9.33	11,900	11,900	2,202.52	2,424.37	обласний бюджет
Донецька	11,634,900	↑	11,738,700	2.87	2.89	73,964	74,962	157.30	156.60	2023 рік: 45% - обласний бюджет, 55% - бюджет територіальних громад і військово-цивільних адміністрацій; 2024 рік: 44% - обласний бюджет, 56% - бюджет територіальних громад
Житомирська	293,600	↑	308,300	0.25	0.26	7,400	7,800	39.68	39.53	обласний бюджет
Закарпатська	3,510,000	↓	1,000,000	2.82	0.80	інформація відсутня	інформація відсутня	n/a	n/a	обласний бюджет, бюджети територіальних громад, інші джерела

Запорізька	1,245,000	↑	1,317,000	0.76	0.80	інформація відсутня	інформація відсутня	n/a	n/a	обласний бюджет
Івано-Франківська	1,070,000	↑	1,150,000	0.79	0.85	інформація відсутня	інформація відсутня	n/a	n/a	обласний бюджет
Київська	9,133,380	↑	12,225,300	5.09	6.81	3,380	3,800	2,702.18	3,217.18	обласний бюджет
Кіровоградська	1,275,800	↑	1,339,500	1.41	1.48	9,200	9,400	138.67	142.50	90% - обласний бюджет, 10% - бюджет територіальних громад
Луганська	617,440	—	617,440	0.29	0.29	інформація відсутня	інформація відсутня	n/a	n/a	обласний бюджет, ресурси відповідальних виконавців програми
Львівська	450,000	↑	666,000	0.18	0.27	4,740	1,506.00	94.94	442.23	обласний бюджет, інші джерела
Миколаївська	2,000,000	n/a	інформація відсутня	1.83	n/a	50,000	інформація відсутня	40.00	n/a	ресурси відповідальних виконавців програми
Одеська	1,957,300	↑	2,088,300	0.83	0.89	інформація відсутня	інформація відсутня	n/a	n/a	40% - обласний бюджет, 40% - бюджет міста Одеса, 20% - бюджет сіл, селищ і міст районного значення
Полтавська	7,678,000	↑	11,705,400	5.69	8.67	інформація відсутня	інформація відсутня	n/a	n/a	обласний бюджет, інші джерела
Рівненська	4,529,000	↑	4,562,000	3.97	4.00	інформація відсутня	інформація відсутня	n/a	n/a	обласний бюджет, бюджет територіальних громад, інші джерела
Сумська	1,496,700	↑	1,606,400	1.45	1.55	інформація відсутня	інформація відсутня	n/a	n/a	обласний бюджет, бюджет територіальних громад, ресурси відповідальних виконавців програми
Тернопільська	1,252,500	↑	1,295,000	1.23	1.27	14,845	14,845	84.37	87.23	обласний бюджет, бюджети територіальних громад, інші

										джерела
Харківська	3,010,000	n/a	14,872,000	1.16	5.73	інформація відсутня	інформація відсутня	n/a	n/a	обласний бюджет
Херсонська	569,400	—	569,400	0.57	0.57	інформація відсутня	інформація відсутня	n/a	n/a	обласний бюджет
Хмельницька	852,500	↑	892,000	0.69	0.73	інформація відсутня	інформація відсутня	n/a	n/a	обласний бюджет
Черкаська	інформація відсутня	n/a	інформація відсутня	n/a	n/a	інформація відсутня	інформація відсутня	n/a	n/a	обласний бюджет
Чернівецька	500,000	↑	1,750,000	0.56	1.97	інформація відсутня	інформація відсутня	n/a	n/a	обласний бюджет
Чернігівська	3,600,000	↑	3,900,000	3.76	4.07	117,000	117,500	30.77	33.19	обласний бюджет, бюджети територіальних громад
місто Київ	16,848,000	↑	17,740,900	5.71	6.01	n/a	n/a	n/a	n/a	бюджет міста Києва, інші джерела

Умовні позначення таблиці:

—	розмір фінансування не змінився
↑	фінансування збільшено
↓	фінансування зменшено
n/a	дані відсутні або неможливо порівняти

Додаток 4: Порівняльна таблиця планованих обласними програмами НПВ витрат і фактичним фінансуванням з обласних бюджетів

У таблиці зафіксовані обсяги фінансування, які заплановані обласними програмами НПВ на період 2023 і 2024 років, а також відображені обсяги фінансування, які фактично було виділено обласними бюджетами на реалізацію цих обласних. Додатково прораховано різницю між цими двома показниками. Крім того, у таблиці відображена частка витрат на програму НПВ серед загальних витрат на реалізацію обласних програм. Варто зауважити, що не всі програми НПВ вказують затребуваний обсяг фінансування за розглянутими роками, а також у публічному доступі не завжди наявна інформація щодо розподілу витрат обласного бюджету на реалізацію обласних/регіональних програм, або ж бюджетом області може бути не передбачено коштів на реалізацію програми НПВ.

Область	Передбачений програмою обсяг фінансування, грн		Обсяг фінансування програми згідно з обласним бюджетом, грн		Різниця між передбаченим і фактичним обсягом фінансування		Частка витрат на програму НПВ серед загальних витрат на реалізацію обласних програм	
	2023 рік	2024 рік	2023 рік	2024 рік	2023 рік	2024 рік	2023 рік	2024 рік
Вінницька	3,680,000	3,680,000	165,000	165,000	-95.5%	-95.5%	0.13%	0.11%
Волинська	2,471,800	3,563,500	інформація відсутня	515,500	n/a	-85.53%	n/a	0.30%
Дніпропетровська	26,210,000	28,850,000	1,344,200	1,469,430	-94.9%	-94.91%	0.04%	0.05%
Донецька	11,634,900	11,738,700	інформація відсутня	не передбачено	n/a	n/a	n/a	n/a
Житомирська	293,600	308,300	інформація відсутня	80,000	n/a	-74.05%	n/a	0.01%
Закарпатська	3,510,000	1,000,000	не передбачено	900,000	n/a	-10.00%	n/a	0.22%
Запорізька	1,245,000	1,317,000	100,000	не передбачено	-91.97%	n/a	0.01%	n/a
Івано-Франківська	1,070,000	1,150,000	200,000	200,000	-81.31%	-82.61%	0.05%	0.04%
Київська	9,133,380	12,225,300	інформація відсутня	8,636,700	n/a	-29.35%	n/a	0.60%
Кіровоградська	1,275,800	1,339,500	365,000	505,000	-71.39%	-62.30%	0.21%	0.25%
Луганська	617,440	617,440	інформація	інформація	n/a	n/a	n/a	n/a

			відсутня	відсутня				
Львівська	450,000	666,000	інформація відсутня*	інформація відсутня*	n/a	n/a	n/a	n/a
Миколаївська	2,000,000	інформація відсутня	не передбачено	не передбачено	n/a	n/a	n/a	n/a
Одеська	1,957,300	2,088,300	інформація відсутня	не передбачено	n/a	n/a	n/a	n/a
Полтавська	7,678,000	11,705,400	4,192,650	4,067,008	-45.39%	-65.26%	0.48%	0.65%
Рівненська	4,529,000	4,562,000	432,200	інформація відсутня	-90.46%	n/a	0.30%	n/a
Сумська	1,496,700	1,606,400	інформація відсутня	596,380	n/a	-62.87%	n/a	0.23%
Тернопільська	1,252,500	1,295,000	інформація відсутня	800,000	n/a	-38.22%	n/a	0.75%
Харківська	3,010,000	14,872,000	786,073	інформація відсутня	-73.88%	n/a	0.11%	n/a
Херсонська	569,400	569,400	не передбачено	не передбачено	n/a	n/a	n/a	n/a
Хмельницька	852,500	892,000	не передбачено	291,063	n/a	-67.37%	n/a	0.08%
Черкаська	інформація відсутня	інформація відсутня	не передбачено	не передбачено	n/a	n/a	n/a	n/a
Чернівецька	500,000	1,750,000	220,000	220,000	-56.00%	-87.43%	0.16%	0.09%
Чернігівська	3,600,000	3,900,000	інформація відсутня	не передбачено	n/a	n/a	n/a	n/a
місто Київ	16,848,000	17,740,900	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

* У додатках до розпорядження про бюджет Львівської області 2023 і 2024 років відсутня деталізація щодо виділеного фінансування окремих компонентів програми «Молодь Львівщини».

Додаток 5: Основна інформація про громади, які взяли участь у дослідженні

Таблиця містить перелік територіальних громад, які взяли участь у дослідженні, а також їхні основні характеристики: тип громади, район та область розміщення громади, кількість населених пунктів, загальна площа громади, чисельність населення. Дані взяті з інформаційного порталу “Децентралізація”⁶⁶⁹ та офіційних вебсайтів окремих громад, якщо дані були відсутні на вебсайті “Децентралізація”.

Також в таблиці зафіксовано та виділено кольором типи регіонів, до яких належать територіальні громади: тиловий, опорний, деокупований, фронтовий.⁶⁷⁰

№	Територіальна громада	Тип	Район	Область	Кількість населених пунктів	Площа територіальної громади, км ²	Чисельність населення, осіб	Тип регіону (станом на березень 2024 року)	Формат збору даних
1	Великобичківська	селищна	Рахівський	Закарпатська	9	574.6	29526	тиловий	інтерв'ювання
2	Роздільнянська	міська	Роздільнянський	Одеська	51	766.4	32878	опорний	інтерв'ювання
3	Оржицька	селищна	Лубенський	Полтавська	33	755.4	15441	опорний	анкетування
4	Луцька	міська	Луцький	Волинська	36	383.1	240292	тиловий	інтерв'ювання
5	Косівська	міська	Косівський	Івано-Франківська	15	337.3	32600	тиловий	інтерв'ювання
6	Надвірнянська	міська	Надвірнянський	Івано-Франківська	13	190.8	43065	тиловий	інтерв'ювання
7	Доброславська	селищна	Одеський	Одеська	17	313.9	15192	опорний	анкетування
8	Сарненська	міська	Сарненський	Рівненська	36	815.4	65963	тиловий	анкетування
9	Чумаківська	сільська	Дніпровський	Дніпропетровська	11	192.9	4584	опорний	анкетування

⁶⁶⁹ Інформаційний портал “Децентралізація”. URL: <https://decentralization.ua/newgromada>

⁶⁷⁰ Даний умовний розподіл запропонований Міністерством розвитку громад та територій України на Всеукраїнському форумі місцевого самоврядування у вересні 2022 року. Станом на березень 2024 року деякі області віднесені до іншої групи через зміщення лінії фронту. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xP2B70XtyFw&t=2418s>

10	Вертіївська	сільська	Ніженський	Чернігівська	24	678.4	8020	деокупований	анкетування
11	Китайгородська	сільська	Кам'янець-Подільський	Хмельницька	13	186.7	4021	опорний	анкетування
12	Ізяславська	міська	Шепетівський	Хмельницька	46	645.7	29345	опорний	анкетування
13	Березанська	селищна	Миколаївський	Миколаївська	35	896.5	13701	деокупований	анкетування
14	Андріївська	сільська	Краматорський	Донецька	5	159.6	2230	фронтовий	анкетування
15	Святогірська	міська	Краматорський	Донецька	13	375.7	8903	фронтовий	анкетування
16	Лановецька	міська	Кременецький	Тернопільська	41	479	21710	тиловий	анкетування
17	Лозівська	міська	Лозівський	Харківська	91	1424.7	89472	деокупований	анкетування
18	Криворізька	сільська	Покровський	Донецька	22	276.5	4011	фронтовий	анкетування
19	Миколаївська	міська	Краматорський	Донецька	15	334.3	20943	фронтовий	анкетування
20	Глодоська	сільська	Новоукраїнський	Кіровоградська	11	244.5	4146	опорний	анкетування
21	Самгородоцька	сільська	Хмельницький	Вінницька	20	323.1	8433	опорний	анкетування
22	Криворізька	міська	Криворізький	Дніпропетровська	6	431.9	615492	опорний	анкетування
23	Олександрівська	селищна	Краматорський	Донецька	42	732.8	12320	фронтовий	анкетування

Додаток 6: Співпраця ОМС з локальними та регіональними медіа

У таблиці наведено відповіді 13 громад щодо їхньої співпраці з локальними та регіональними медіа в напрямі проведення інформаційних кампаній з метою утвердження та розвитку української ідентичності. Інші 10 громад не мають такої співпраці з медіа або не вказали про неї під час опитування.

Громада	Відповідь з описом співпраці з локальними та регіональними медіа (які медіа, теми публікацій, матеріали)
Доброславська СТГ	Матеріали про проведені заходи у громаді – інформаційний ресурс "Сила громад", Суспільне мовлення
Сарненська МТГ	Співпраця з місцевими засобами масової інформації: КП "Телерадіокомпанія "Полісся" Сарненської міської ради; ПП "РЕДАКЦІЯ ГАЗЕТИ "САРНЕНСЬКІ НОВИНИ", онлайн-медіа СарниNews.City.
Ізяславська МТГ	На сторінках свого сайту <i>(назву медіа не вказано)</i> розповідає про проведені заходи, участь у конкурсах наших вихованців, учнів та вчителів закладів загальної середньої освіти
Оржицька СТГ	З кінця лютого 2024 року співпрацюємо з громадсько-політичною газетою "Лубенщина" надіслано 4 публікації (про подаровану бібліотечку з 15 книг публічній бібліотеці батьками Героя України Поліщука Василя, про зустріч із мамою загиблого 22-річного Цебра Андрія, про зустріч весни у клубі за інтересами "Сива ластівка")
Вертіївська СТГ	Газета "Ніжинський вісник". Опубліковані статті "Перлина Ніжинщини" (про роботу музею Марії Заньковецької), "Щоб розквітли мрії на Землі"
Березанська СТГ	Всі заходи та події в громаді висвітлюються в газеті "Березань", на сайті громади в мережі інтернет
Лозівська МТГ	ТРК "Лозова", Радіо "Терра ФМ", друковане видання "Голос Лозівщини"
Миколаївська МТГ	Надання інформації для розміщення у медіа про заходи з громадянської та національної ідентичності <i>(назву медіа не вказано)</i>
Криворізька МТГ	Перед стартом проєктів через ЗМІ, білборди, постери у місті проводиться рекламна кампанія <i>(назву медіа не вказано)</i>
Надвірнянська МТГ	ТРК "Надвірна", Газета "Народна воля"
Роздільнянська МТГ	Є одне локальне медіа <i>(назву медіа не вказано)</i> у громаді, яке шукає нові шляхи фінансування. Записали з істориком подкаст на історичну тематику. Публікуються просвітницькі історії.
Косівська МТГ	У нас є давня місцева районна комунальна газета "Гуцульський край". Але це більше реклама про заходи та статті про заходи, які відбулися.

Луцька МТГ	Близько 10 інтернет-видань, з якими співпрацюємо. 3 місцевих телеканали, радіо, газета “Луцький замок”: інформування про заходи - анонси і підсумки
------------	---

Додаток 7: Потреби матеріально-технічного забезпечення в громадах

Таблиця відображає відповіді громад на питання щодо рівня матеріально-технічного забезпечення для здійснення національно-патріотичного виховання населення та культивування національної та громадянської ідентичності. Представники місцевої влади громад, які заповнювали онлайн-опитувальник, мали можливість обрати серед трьох варіантів відповіді “Відсутнє МТЗ”, “Недостатній рівень” і “Достатній рівень”. Учасники інтерв’ю мали можливість відповідати в довільній формі.

Громада	Рівень матеріально-технічного забезпечення для здійснення національно-патріотичного виховання населення та культивування національної та громадянської ідентичності						
	Спортивний інвентар	Туристичне спорядження	Приміщення	Навчальні матеріали	Техніка (проектори, фотоапарати, комп'ютери тощо)	Національна символіка	Спорядження і техніка для вишкোলів
Великобичківська СТГ	немає відповіді	Недостатній	Достатній	Недостатній	немає відповіді	Достатній	Недостатній
Роздільнянська МТГ	Достатній	Недостатній	Достатній	Достатній	Недостатній	Достатній	Недостатній
Оржицька СТГ	Недостатній	Недостатній	Достатній	Достатній	Відсутнє	Недостатній	Відсутнє
Луцька МТГ	Достатній	Достатній	Достатній	Достатній	Достатній	Достатній	Достатній
Косівська МТГ	немає відповіді	немає відповіді	Недостатній	немає відповіді	Недостатній	Достатній	немає відповіді
Надвірнянська МТГ	Достатній	Недостатній	Недостатній	Достатній	Достатній	Достатній	Недостатній
Доброславська СТГ	Недостатній	Недостатній	Недостатній	Достатній	Недостатній	Достатній	немає відповіді
Сарненська МТГ	Достатній	Відсутнє	Достатній	Достатній	Недостатній	Недостатній	немає відповіді
Чумаківська СТГ	Недостатній	Недостатній	Недостатній	Достатній	Недостатній	Достатній	Недостатній
Вертіївська СТГ	Недостатній	Недостатній	Недостатній	Недостатній	Недостатній	Недостатній	Недостатній

Китайгородська СТГ	Недостатній	Відсутнє	Достатній	Відсутнє	Відсутнє	Недостатній	Відсутнє
Ізяславська МТГ	Недостатній	Відсутнє	Недостатній	Недостатній	Відсутнє	Недостатній	Недостатній
Березанська СТГ	Достатній	Відсутнє	Достатній	Достатній	Недостатній	Достатній	Недостатній
Андріївська СТГ	Недостатній	Недостатній	Достатній	Недостатній	Недостатній	Достатній	Відсутнє
Святогірська МТГ	Відсутнє	Відсутнє	Відсутнє	Недостатній	Недостатній	Недостатній	Відсутнє
Лановецька МТГ	Недостатній	Відсутнє	Достатній	Відсутнє	Достатній	Недостатній	Відсутнє
Лозівська МТГ	Недостатній	Відсутнє	Недостатній	Недостатній	Недостатній	Достатній	Відсутнє
Криворізька СТГ	Недостатній	Відсутнє	Недостатній	Достатній	Недостатній	Достатній	Недостатній
Миколаївська МТГ	Недостатній	Відсутнє	Достатній	Відсутнє	Відсутнє	Достатній	Відсутнє
Глодоська СТГ	Достатній	Відсутнє	Достатній	Достатній	Достатній	Достатній	Відсутнє
Самгородоцька СТГ	Недостатній	Недостатній	Відсутнє	Недостатній	Недостатній	Недостатній	Відсутнє
Криворізька МТГ	Достатній	Достатній	Достатній	Достатній	Достатній	Достатній	Достатній
Олександрівська СТГ	Достатній	Недостатній	Недостатній	Недостатній	Достатній	Достатній	Відсутнє

Додаток 8: Перелік громадських організацій, що займаються темою національної та громадянської ідентичності

Після первинного аналізу 98 громадських організацій з дослідження в рамках проекту "Сприяння гуманітарній безпеці в Україні шляхом реагування на багатоаспектну кризу, спричинену війною" (вересень-грудень 2023 року) сформовано список з 46 організацій, які прямо чи опосередковано займаються розвитком української ідентичності, мають сайт або соціальні мережі та публікували дописи протягом січня-лютого 2024 року. Ці організації діють в 14 областях і Києві, а також на національному рівні. У таблиці нижче зібрані посилання на сайти організацій (якщо такі існують), охоплення сайтів за місяць згідно з даними SimilarWeb, соціальні мережі організацій та посилання на них, кількість підписників всіх наявних соціальних мереж, а також прорахунок окремих тематичних публікацій.

 - організації, інформаційні ресурси яких детально проаналізовано у другому розділі цього звіту.

№	Області/рівень охоплення	Назва організації	Сайт	Охоплення сайту за місяць, осіб (SimilarWeb)	Facebook	Інші соціальні мережі	К-сть підписників всіх соціальних мереж (станом на 8.3.2024)	К-сть публікацій, Facebook (1-2.2024)	К-сть публікацій про укр.історичні події та постаті, Facebook (1-2.2024)	К-сть унікальних анонсів власних подій з НПВ, укр.культури, військово-спортивних заходів тощо, Facebook (1-2.2024)	К-сть унікальних анонсів заходів, де організація бере участь разом з Мінмолодьспорту, Facebook (1-2.2024)
1	національний	Світовий Конгрес українців	https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/	200600	Facebook	YouTube Twitter	30428	191	35	7	0
2	національний	Всеукраїнський молодіжний рух «Національний Альянс»	http://national.org.ua/	7900	Facebook	YouTube Instagram Telegram	7670	31	13	6	0

3	національний	Товариство сприяння обороні України (колишній ДОСААФ)	http://tsou.org.ua/	1900	Facebook	відсутні	812	41	6	9	0
4	національний	Спілка ветеранів війни з Росією	сайт не знайдено	n/a	Facebook	Telegram	47510	11	0	0	0
5	національний	Український легіон	https://ukraine-legion.org.ua/	5800	Facebook	Instagram Twitter YouTube	25137	15	3	0	0
6	національний	Освітня асамблея	https://www.ea.org.ua/	5600	Facebook	Instagram YouTube	624	0	0	0	0
7	національний	Українська асоціація студентського самоврядування	https://uas.bio.link/	266	Facebook	Instagram Telegram Twitter TikTok	5347	13	1	3	0
8	національний	Всеукраїнське об'єднання військово-патріотичних організацій	https://vovpo.com.ua/	388	Facebook	Twitter YouTube	3385	2	0	0	0
9	національний	Недержавний аналітичний центр "Українські	https://ssd.org.ua/	6100	Facebook	Twitter YouTube	34565	75	2	3	0

		студії стратегічних досліджень"									
10	національний	Рутенія-Україна	https://a.betkarutonia.com.ua/	5800	Facebook	відсутні	1100	31	3	2	0
11	національний	Сокіл свободи	сайт не знайдено	n/a	Facebook	відсутні	8200	17	8	1	0
12	національний	Інститут культури України	https://u.acult.org/	385	Facebook	Instagram YouTube	1854	1	1	0	0
13	національний	Молодіжна платформа	https://youthplatform.com.ua/	<5000	Facebook	Twitter	3500	54	0	6	1
14	національний	Пласт - Національна скаутська організація України	https://www.plast.org.ua/	28131	Facebook	Twitter Instagram	91564	41	7	2	0
15	національний	Фундація регіональних ініціатив	https://fri.com.ua/	4900	Facebook	Instagram	15256	13	2	2	0
16	національний	Молодіжний Націоналістичний Конгрес	https://mnk.org.ua/	8900	Facebook	Instagram YouTube	19439	28	10	2	0

17	національний	Спілка української молоді	https://cym.org	10915	Facebook	Instagram Twitter TikTok	7587	36	9	4	0
18	національний	Молодий Народний Рух	https://nr.in.ua/	1300	Facebook	Instagram	11623	22	7	1	1
19	національний	Альфа Селф Дефенс	https://asd.com.ua/	2300	Facebook	Telegram Instagram YouTube	9165	12	0	4	0
20	національний	Поклик Яру	https://linktr.ee/poklyk.yaru	інформація недоступна	Facebook	Telegram Instagram YouTube TikTok	24269	32	11	2	0
21	Волинська	Волинський обласний центр національнопатріотичного виховання «Волинська Січ»	https://cnpvtk.volyn.ua/	2900	Facebook	відсутні	3000	92	3	25	0
22	Житомирська	Житомирський вишкільний Пластовий центр	сайт не знайдено	n/a	Facebook	YouTube Telegram Instagram	1956	30	3	5	0
23	Закарпатська	Нова Генерація України	сайт не знайдено	n/a	Facebook	відсутні	853	13	3	1	0
24	Івано-Франківська	Івано-Франківський дитячо-юнацький	https://ifplast.org.ua/	4200	Facebook	відсутні	545	9	1	1	0

		Пластовий центр									
25	Київська	Українське об'єднання учасників бойових дій та волонтерів АТО у м. Києві та Київській області"	сайт не знайдено	n/a	Facebook	відсутні	2000	7	1	0	0
26	Київська/Київ	Пластовий вишкільний центр Буча	https://www.plast.org.ua/vyshkilny-center/	28131	Facebook	відсутні	5000	26	2	5	0
27	Київська/Київ	Славетні Епохи України	сайт не знайдено	n/a	Facebook	відсутні	1200	49	8	4	0
28	Кіровоградська	Баба Єлька	https://babayelka.kr.ua/	21279	Facebook	YouTube Instagram Telegram	33273	67	2	1	0
29	Кіровоградська	Молодіжна рада Кіровоградщини	сайт не знайдено	n/a	Facebook	Instagram	538	28	1	6	4
30	Луганська	Світло культури	сайт не знайдено	n/a	Facebook	відсутні	854	3	0	0	0

31	Луганська	Кризовий медіацентр "Сіверський Донець"	http://sdcrisis.org/uk	2500	інформація недоступна	Facebook	YouTube Twitter	2138	19	1	3	0
32	Львівська	Львівський дитячо-юнацький Пластовий центр	https://lo.plast.org.ua/	інформація недоступна	Facebook	Instagram	2974	19	2	3	0	
33	Одеська	Культпросвіт	https://cultprosvit.org.ua/	інформація недоступна	Facebook	відсутні	983	9	0	4	0	
34	Одеська	Veterans hub Odesa	https://www.veterans.od.ua/	587	Facebook	Instagram Telegram TikTok YouTube	3658	128	28	10	0	
35	Рівненська	Фонд молодіжних ініціатив "Крила"	http://fondkryla.org.ua/	393	Facebook	YouTube	1016	29	0	6	0	
36	Рівненська	Нація талантів	сайт не знайдено	n/a	Facebook	YouTube	1132	4	0	1	0	
37	Сумська	Простір рівних можливостей	сайт не знайдено	n/a	Facebook	відсутні	336	0	0	0	0	
38	Сумська	Рейс Проджект	https://rayproject.com.ua/	138	Facebook	Instagram	6543	19	1	2	0	

			a/									
39	Тернопільська	Тернопільський вишкільний Пластовий центр	сайт не знайдено	n/a	Facebook	відсутні	1000	15	4	3	0	
40	Черкаська	Молодіжне об'єднання нове покоління Кам'янщини	https://newgenerationkamianshchyna.blogspot.com/	інформація недоступна	Facebook	YouTube Telegram Instagram	1170	26	4	3	0	
41	Черкаська	Патріотичний музей АТО	сайт не знайдено	n/a	Facebook	відсутні	1600	40	5	3	0	
42	Черкаська	Платформа громадських діалогів	сайт не знайдено	n/a	Facebook	Instagram	2065	8	0	1	0	
43	Черкаська	Міська молодіжна громадська організація "Центр розвитку молоді"	сайт не знайдено	n/a	Facebook	відсутні	387	18	0	2	0	
44	Черкаська	Черкаський обласний молодіжний центр	https://linktr.ee/mrcck.ua	інформація недоступна	Facebook	TikTok Instagram	7712	86	4	9	1	

45	Чернігівська	Д.Крук	сайт не знайдено	n/a	Facebook	відсутні	2300	1	0	0	0
46	Чернігівська	Захист прав молоді та релігійних громад	сайт не знайдено	n/a	відсутній	Instagram	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Додаток 9: Додатковий перелік громадських організацій, що займаються темою національної та громадянської ідентичності

Дібрано 10 організацій, яких не було серед громадських організацій з переліку дослідження в рамках проекту "Сприяння гуманітарній безпеці в Україні шляхом реагування на багатоаспектну кризу, спричинену війною" (вересень-грудень 2023 року), але які прямо або опосередковано займаються розвитком національної та громадянської ідентичності в Україні. Серед цих 10 організацій 8 діють на національному рівні, 1 – в Львівській області, 1 – в Івано-Франківській області. У таблиці нижче зібрані посилання на сайти організацій (якщо такі існують), охоплення сайтів за місяць згідно з даними SimilarWeb, соціальні мережі організацій та посилання на них, кількість підписників всіх наявних соціальних мереж, а також прорахунок окремих тематичних публікацій.

 - організації, інформаційні ресурси яких детально проаналізовано у другому розділі цього звіту.

№	Області/рівень охоплення	Назва організації	Сайт	Охоплення сайту за місяць, осіб (SimilarWeb)	Facebook	Інші соціальні мережі	К-сть підписників всіх соціальних мереж (станом на 8.3.2024)	К-сть публікацій, Facebook (1-2.2024)	К-сть публікацій про укр.історичні події та постаті, Facebook (1-2.2024)	К-сть унікальних анонсів власних подій з НПВ, укр.культури, військово-спортивних заходів тощо, Facebook (1-2.2024)	К-сть унікальних анонсів заходів, де організація бере участь разом з Мінмолодьспорту, Facebook (1-2.2024)
---	--------------------------	-------------------	------	--	----------	-----------------------	--	---------------------------------------	--	--	---

1	національні	УАЛ - Українська академія лідерства	https://ual.ua/	10100	Facebook	Instagram Telegram TikTok YouTube Twitter	61402	16	0	1	0
2	національні	БУР - Будемо Україну Разом	https://www.bur.org.ua/	6300	Facebook	Instagram Telegram TikTok YouTube Twitter	61261	22	4	3	0
3	Львівська	Спілка жінок Львівщини Union of Women of Lviv region	сайт не знайдено	n/a	Facebook	Instagram	1250	19	0	4	0
4	національні	YMCA Ukraine	https://new.ymca.org.ua/	інформація недоступна	Facebook	YouTube Instagram Telegram	3666	26	0	7	0
5	національні	Національна Організація Скаутів України	https://ukrscout.org/	886	Facebook	Instagram Telegram	8879	7	0	3	0
6	національні	Інститут Громадянського Суспільства	https://www.csi.org.ua/	12200	Facebook	YouTube	6061	62	1	5	0
7	національні	Українська освітня платформа	https://www.ukredu.org/	2800	Facebook	Instagram Twitter YouTube Linkedin	16473	44	0	4	0

8	Івано-Франківська	Трикутник	сайт не знайдено	n/a	Facebook	Instagram Telegram	1981	57	1	8	0
9	національні	Всеукраїнський молодіжний центр	https://auyc.org.ua/	1400	Facebook	Instagram YouTube	11431	35	4	5	1
10	національні	Фундація регіональних ініціатив (ФРІ)	https://fri.com.ua/	4900	Facebook	Instagram	14256	13	2	2	0